GOVERNMENT OF INDIA

ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA

ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. 42386.

CALL No. 899.2223
Pra

D.G.A. 79

SRI TAÑJUNG

EEN OUD JAVAANSCH VERHAAL

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN, OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS Dr J. A. J. BARGE, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER GENEESKUNDE, VOOR DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE TE VERDEDIGEN OP VRIJDAG 24 JUNI 1938, DES NAMIDDAGS TE 3 UUR

DOOR

PRIJONO

GEBOREN TE JOGJAKARTA

CENTRAL ARCHAEOL... (New Delhi)

899.2923 Pri

's-GRAVENHAGE

N.V. DE NEDERLANDSCHE BOEK- EN STEENDRUKKERIJ v.h. H. L. SMITS

AAN MIJN GROOTMOEDER

AAN MIJN OUDERS EN AAN MEVROUW E. C. ALINGS–VAN MELS

Het is mij een diep gevoelde behoefte hier mijn oprechten dank uit te spreken jegens de Vereeniging „Tjandi-Stichting" en in het bijzonder jegens haar Bestuur voor den grooten steun, dien zij mij verleend hebben, en waardoor zij mij mijn studie mogelijk hebben gemaakt.

INHOUD

INLEIDING 1+—33+

TEKST 1—62

VERTALING 63—155

AANTEEKENINGEN 156—256

LIJST DER VOORNAAMSTE AFKORTINGEN 257—258

LIJST VAN EIGENNAMEN EN TERMEN . . 259—260

WOORDENLIJST 261—273

BIJLAGE: VARIANTEN.

Bij de Illustraties. — De origineelen van de in dit boek afgedrukte platen behooren bij Cod. 3390, Jb., Suppl. Cat., II, p. 474 v.v., Nos. 11 (Plaat IIIa en IIIb), 131 (Plaat I en II) en 209 (Plaat IV).

INLEIDING

De eerste Europeesche geleerde, die het verhaal, dat het onderwerp is van dit proefschrift, heeft opgeteekend, zooals het in den volksmond in Bañuwangi voortleeft, is — voor zoover ik weet — Dr. F. Epp geweest in zijn artikel „Banjoewangi"[1]). Bij dezelfde gelegenheid maakte deze geleerde melding van het bestaan van een „welgeschreven Javaansch handschrift", waarin het verhaal nog aanwezig was. In zijn „Schilderungen aus Holländisch-Ostindien"[2]) werd het verhaal nog eens vermeld.

De geleerde echter, die het eerst het gedicht heeft bestudeerd naar de handschriften, waarvan er een belangrijk aantal aanwezig blijkt te zijn, was Dr. H. N. van der Tuuk. In zijn „Notes on the Kawi Language and Literature"[3]) deelde hij mede, dat de Sri Tañjung een vervolg was van de Sudamala, evenals deze het werk van een zekeren Citragotra, en dat er van het gedicht vele handschriften aanwezig waren. Van deze handschriften heeft hij de meeste bestudeerd. Uit zes er van heeft hij plaatsen aangehaald in zijn Kawi-Balineesch-Nederlandsch Woordenboek, te weten uit vier handschriften van Bañuwangi en uit twee andere van Bali afkomstig.

Sedertdien werd het gedicht, hoewel herhaaldelijk door verschillende geleerden genoemd[4]), niet nader bestudeerd[5]). Eerst in 1934 werd dit in zekere mate gedaan door Dr. W. Kern, die van een der van Bali afkomstige handschriften gebruik heeft gemaakt bij zijn studie over Oud-Javaansche en Balische hellevoorstellingen. Het heeft Kern echter aan tijd ontbroken om andere op de voor hem juist zoo belangrijke plaats niet geschonden handschriften te raadplegen. Zoodoende heeft de Sri Tañjung, die, naar het schijnt, voor zijn

1) T. N. I., 1849, deel II, p. 260—261.
2) Heidelberg, 1852, p. 479—480.
3) J. R. A. S., New Series, Volume 13, 1881.
4) Door C. Lekkerkerker in zijn artikel „Balambangan", De Indische Gids, 1923, deel II, p. 1061; van Stein Callenfels, „De Sudamala"; Swellengrebel, „De Korawāçrama".
5) Buiten beschouwing laat ik de overigens zeer verdienstelijke catalogi.

studie niet minder belangrijk was dan de andere door hem geraadpleegde manuscripten, zijns ondanks een min of meer stiefmoederlijke behandeling van hem ondervonden.

In 1936 ten slotte verscheen er door de goede zorgen van het Kantoor voor de Volkslectuur te Batavia een *jarwa*, een bewerking in het Nieuw-Javaansch van het gedicht van de hand van R. Ng. Wirawangsa, naar een handschrift, dat, te oordeelen naar de détails van het verhaal, tot de Bañuwangische manuscripten behoort, waarvan er twee in het bezit zijn van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen[1]). Uit deze bewerking blijkt wel, dat er bij de Javanen van de tegenwoordige generatie voor het gedicht belangstelling bestaat.

In zijn bovengenoemde artikel „Notes on the Kawi Language and Literature" begon van der Tuuk zijn mededeeling over het gedicht met de opmerking, dat men daarvan hetzelfde kan zeggen als van de Nawaruci, nl. dat er, naar het scheen, geen goede copieën van bestonden, waarschijnlijk omdat ze te populair waren en te veel geleden hadden van copiïsten, die niet tot de geschoolde klassen behoorden. De verscheidenheid van lezingen was volgens hem „bewildering".

We kunnen niet anders doen dan zoowel het een als het ander beamen. Reeds bij een vluchtig doorlezen van de beginzangen van enkele handschriften toch blijkt niet alleen, dat ze soms zeer van elkaar afwijken, maar ook dat alle min of meer corrupt zijn, gezwegen nog van den gehavenden toestand, waarin sommige lontar-handschriften zich bevinden.

Om niet in den doolhof der twee en twintig uit Bali en uit Bañuwangi afkomstige handschriften, die de Leidsche Universiteitsbibliotheek rijk is, te verdwalen, hebben we ons er toe bepaald een volledig exemplaar[2]) van de Bañuwangische handschriften nauwkeurig te vergelijken met één[3]) der meest volledige handschriften van Bali.

Hierbij is ons gebleken, dat zoowel in compositie als in voorstelling van zaken en in taal de beide hss. heel sterk van elkaar afwijken. De taal van het Bañuwangische hs. is wat men gerust kan noemen

[1]) Jaarboek 1933 van het Bat. Gen., p. 361. Dr. Poerbatjaraka deelde ons mede, dat de hss. van het Bat. Gen. wel niet tot de Balische redactie zullen behooren. Eén er van is in Arab. schrift en het andere is daar een copie van in Javaansch schrift. Dr. P. vermoedt dat de *jarwa* hiervan gemaakt is.

[2]) Cod. 4506, Jb. Suppl. Cat., I, p. 261, No. 1057; Brandes, Beschr., III, p. 107.

[3]) Cod. 3801, Jb. Suppl. Cat., I, p. 259, No. 1046; Brandes, Beschr., III, p. 1p01.

gewestelijk Nieuw-Javaansch, die van het Balische is zgn. Middel-Javaansch. Doet de taal reeds vermoeden, dat het Bañuwangische hs. in later tijd moet zijn ontstaan dan het Balische, ook andere eigenaardigheden wijzen in die richting. Het Bañuwangische hs. bevat nl. een aantal aan het Arabisch en aan Europeesche talen ontleende woorden, als *dunya, kaul, tĕluk, kadar, hukum, sĕlamĕt, reyal, dinar, wĕlandi* e.a., die in het Balische hs. totaal ontbreken. Een absoluut geldend bewijs voor den hoogeren ouderdom van het Balische hs. is dit natuurlijk niet. Bali heeft immers praktisch gesproken nooit invloed van den Islam ondergaan, terwijl het eerst in het begin van deze eeuw geheel onder Nederlandsch bestuur is gekomen. Het Balisch hs. kan dus — ofschoon het geen Arabische en Europeesche woorden bevat — zeer wel van even jongen datum of zelfs jonger zijn dan het Bañuwangische.

Er is echter iets anders, dat het waarschijnlijk maakt, dat het Bañuwangische hs. van later datum is.

De zaak is nl. deze, dat beide hss. teruggaan op één en denzelfden archetypus. Naast het groote verschil toch in compositie en in voorstelling van zaken, vertoonen beide gedichten een innigen onderlingen samenhang, daar vele strophen bijna woordelijk denzelfden tekst hebben. Deze frappante overeenkomst is o.i. alleen te verklaren met de veronderstelling, dat het Balische en het Bañuwangische hs. van een en hetzelfde prototype afkomstig zijn.

Nu is een der personages, die in de Sudamala naast Ra Nini optreedt, haar dienares Kalika. Deze komt als zoodanig ook in het Balische hs. voor. In de Bañuwangische redactie daarentegen verschijnt Kalika, in den regelmatigen Bañuwangischen vorm Kaleka, als naam van..... een krijgsoverste van Sinduraja. Het verband tusschen Ra Nini en Kalika is hier dus blijkbaar vergeten. Dit eene voorbeeld, is m.i. voldoende om aannemelijk te maken, dat het Bañuwangische hs. inderdaad jonger is dan het Balische[1]).

Toen dit eenmaal gebleken was, hebben we ons beperkt tot het bestudeeren der Balische hss., als de oudste redactie vertegenwoordigende. Alle hebben ze dezelfde compositie, dezelfde taal, maar in voorstelling van zaken loopen ze ook wel eens uit elkaar. Van de vijf handschriften, die het gedicht nog wel voor het grootste gedeelte

[1]) Al deze eigenaardigheden van Cod. 4506 komen ook voor in andere Bañuwangische hss., die daarop door ons zijn onderzocht, nl. Codd. 4509, 4510, 3184, Jb., Suppl. Cat., I, p. 261—262; Nos. 1060, 1061, 1064, Brandes, Beschr. III, p. 107 v.v.

bevatten, zijn er twee, die in voorstelling altijd met elkaar overeenkomen en in détails slechts zelden van elkaar afwijken. De drie andere hss. verschillen zoowel in voorstelling, zij het op punten van ondergeschikt belang, als in détails veel van de eerstgenoemde twee, terwijl ze ook onderling verschillende afwijkingen vertoonen. Alle vijf de hss. echter hebben een heel groot aantal strophen, op zijn minst de helft van wat nog aanwezig is, met elkaar gemeen, behoudens kleine verschillen. De andere Balische hss. bevatten alle slechts fragmenten van het gedicht.

Bij het onderzoek der Balische hss. zijn we tot de conclusie gekomen, dat er wel een min of meer leesbaren tekst uit te halen valt, al moeten vele onzekerheden blijven bestaan, deels als gevolg van corruptie, deels ook als gevolg van onze onvolmaakte kennis.

Van der Tuuk zegt in de „Notes", dat de Sri Tañjung „very interesting" is. Het doel van dit proefschrift is om deze, naar onze meening inderdaad in allerlei opzichten interessante kidung in ruimer kring bekend te maken en tot haar recht te laten komen. Al hebben we voor deze dissertatie nog slechts een gedeelte van de voorhanden zijnde hss. kunnen bewerken, in ieder geval zal de belangstellende Javanicus tot onze stof nu gemakkelijker toegang hebben.

De redacties. — Zooals boven reeds terloops is opgemerkt, is de Sri Tañjung bekend uit handschriften afkomstig van Bali en van Bañuwangi. In dit proefschrift zullen de Bañuwangische handschriften buiten beschouwing worden gelaten[1]).

De Balische handschriften hebben alle denzelfden vorm. Alle zijn ze — voor zoover valt te constateeren, daar er geen volledig exemplaar aanwezig is — geschreven in het metrum Wukir, met slechts ter afwisseling het metrum Panggalang in de kawitan, de inleidende strophen, waarmee van Zang II af iedere zang wordt ingeleid[2]). Wat de hoofdzaken van het verhaal betreft, stemmen alle hss. met elkaar overeen. In sommige détails echter, zooals boven reeds is opgemerkt, wijken ze van elkaar af. Naar deze détailverschillen laten de hss. zich in twee groepen verdeelen. Met drie hss. heeft men

[1]) Het ligt in ons voornemen om de Javaansche redactie, of misschien beter één der Javaansche redacties — we weten nog niet, hoeveel er wel kunnen zijn —, te zijner tijd uit te geven.

[2]) Dit geldt uit den aard der zaak voor de handschriften, die den tekst nog van Zang I af hebben bewaard. Er zijn kleinere fragmenten, die slechts een gedeelte van Zang V bevatten.

daarbij echter moeilijkheden. Voor een vierde tot de helft van den tekst, dien ze hebben bewaard, wijken ze, zoo niet altijd in voorstelling, dan toch in ieder geval in détails, in woordenkeus en zoo meer, af van de vorige groepen. Het is moeilijk te beslissen, of deze drie hss. wel tot dezelfde redactie kunnen worden gerekend als de andere. Aan den eenen kant hebben ze voor het grootste gedeelte van hun tekst strophen, die met die der andere hss. overeenkomen, aan den anderen kant vertoonen ze de zoo even bedoelde afwijkingen.

We hebben ons genoodzaakt gezien om deze hss. niet direct bij de tekstuitgave te betrekken[1]). Wanneer we dus spreken van de Sri Tañjung, dan bedoelen wij het verhaal, zooals we het kennen uit de hss., die tot grondslag hebben gediend van deze tekstuitgave[2]).

Het metrum. — De Sri Tañjung is hoofdzakelijk geschreven in het metrum Wukir[3]). Elke strophe bestaat in dit metrum uit negen versregels, waarvan het schema als volgt luidt:

a. 10u; *b.* 6e; *c.* 8i; *d.* 7u; *e.* 8u; *f.* 8e; *g.* 8u; *h.* 8a; *i.* 8a.

Hierbij stelt de cursief gedrukte letter den versregel voor, het cijfer het aantal lettergrepen, en de klinker, die daarop volgt, den eindklank.

Heel vast staan sommige eindklanken niet. Zoo is de eindklank van *a.* soms i, van *b.* soms a en soms o, van *c.* soms u, van *f.* soms o en een enkele maal a, van *g.* soms a, een enkele maal, en niet in alle hss., i. De eindklanken van *d.*, *e.*, *h.* en *i.* staan heel vast. Eén enkele maal slechts is mij opgevallen, dat *h.* als eindklank e heeft, echter niet in alle hss., zoodat men deze uitzondering mag verwaarloozen, evenals de i in *g.* De variaties in eindklanken in aanmerking nemende, krijgen we het volgende schema:

a. 10u (i); *b.* 6e (a, o); *c.* 8i (u); *d.* 7u; *e.* 8u; *f.* 8e (o, a); *g.* 8u (a); *h.* 8a; *i.* 8a[4]).

[1]) Zie bij de beschrijving der hss. p. 22+ v.v.

[2]) Zie beneden, p. 30+.

[3]) Andere namen van de versmaat zijn: *Adri* (= *wukir* = „Berg"), *Puh Istri* (*Sri*) *Tañjung, Angkatan* (= *Sri Tañjung*), *Ĕluh* (= *istri* of *sri Tañjung*), *Kĕpanggĕl* („die gehinderd wordt"), *Kĕtañjung* („die voorover struikelt", overdrachtelijk: „onaangename wederwaardigheden ondervindt") of *Putri Kĕtañjung*; zie K. B. W. s.v. *adri*, waar men een voorbeeld vindt.

Dat de versmaat een gewichtig hulpmiddel is voor de vaststelling van den tekst, behoeft geen betoog.

[4]) Op Bali is een versmaat Adri bekend, die hiervan afwijkt; zie J. Kunst en C. J. A. Kunst—van Wely, „De Toonkunst van Bali", Weltevreden, 1925, Tabel XVI.

De inleidende strophen zijn in de versmaat Panggalang. Deze bestaat, te oordeelen naar de caesuur, uit een veelvoud van achtlettergrepige versregels. Uit hoeveel versregels een strophe bestaat, heb ik uit de voorbeelden nog niet kunnen vaststellen. Zooals bekend is, worden de versregels in de handschriften der zgn. Middel-Javaansche gedichten niet door pada's van elkaar gescheiden; pada's worden alleen gebruikt na iedere strophe. De moeilijkheid is nu, dat sommige hss. een pada hebben na 1 × 16 lettergrepen, andere eerst na 2 × 16 lettergrepen. Deze versmaat Panggalang is naar het schijnt van elders niet bekend. Van der Tuuk, die van de versmaat Wukir in zijn Woordenboek een voorbeeld geeft, en ook werken noemt, die een of meer zangen in deze maat hebben, teekent (s.v. *galang*) bij *panggalang* slechts aan, dat het de versmaat is, die de zangen van de Sri Tañjung van elkander scheidt. In „De Toonkunst van Bali"[1]), waar men een drietal Panggalang-soorten opgesomd vindt, wordt een Panggalang, die met die van ons gedicht overeenkomt, niet aangetroffen.

Om die reden worden er in de Panggalang-strophen geen komma's gezet, zooals we het ter wille van de duidelijkheid in de Wukir-strophen hebben gedaan. In plaats van de pada's worden schuine streepjes gebruikt, één voor de *pada lingsa* en twee voor de *pada lungsi*.

Een vast systeem van de eindklanken der versregels — aangenomen, dat iedere versregel uit acht lettergrepen bestaat —, heb ik niet kunnen ontdekken. Meestal dient als eindklank a, maar soms ook vindt men u, o of i, en een enkele maal treft men ĕ aan, wat anders in macapat-versmaten, voor zoover ik weet, nooit als eindklank voorkomt[2]).

De inhoud. — Daar voor een goed begrip van het verhaal van de Sri Tañjung eenige kennis van het beloop van de Sudamala noodig is, moge hier de inhoud van laatstgenoemd werk in herinnering worden gebracht.

Ten gevolge van een vervloeking door haar gemaal Guru uitge-

[1]) J. Kunst en C. J. A. Kunst—van Wely, „De Toonkunst van Bali", Weltevreden, 1925, Tabel XVI.

[2]) In de tekstuitgave worden de inleidende strophen niet meegeteld, maar met letters aangeduid. In het critisch apparaat zijn deze letters niet cursief gedrukt, zooals geschiedt met de letters, waarmede de versregels der Wukir-strophen worden aangeduid. Voorloopig wordt de Panggalang-strophe geacht te bestaan uit 4 × 8, eventueel 2 × 16 lettergrepen.

sproken, kreeg de godin Uma een daemonische gedaante. Voortaan zou ze Ra Nini („de Verheven Vrouwe") genoemd worden en verblijf houden op het kerkhof Gandamayu. Bij de vervloeking maakte Guru de bepaling, dat ze later verlost zou worden door Sadewa, den jongste der Paṇḍawa's. Kort na Uma werden nog twee hemelingen vervloekt, wegens onbeleefd gedrag. Ze veranderden eveneens in daemonen, Kalañjaya en Kalantaka genaamd. Op aarde gekomen, boden ze den Korawa's hun diensten aan.

Kuṇṭi, de moeder der Paṇḍawa's, vreesde, dat de Korawa's in hun bondgenootschap met de daemonen te machtig zouden worden, en verzocht Ra Nini om Kalañjaya en Kalantaka te dooden. De godin was bereid dit te doen, mits Kuṇṭi haar Sadewa als offer zou aanbieden. Door de „duivelin" Kalika, de dienares van Ra Nini, bezeten, besloot Kuṇṭi om dit verzoek in te willigen. Sadewa immers was een magisch-gevaarlijke, onheilbrengende knaap, zooals de godin zeide. Sadewa werd daarop op het kerkhof aan een rangḍu-boom vastgebonden. Daar vroeg de godin hem om haar van haar monstergedaante te verlossen. Sadewa verklaarde daartoe niet in staat te zijn. De godin werd woedend, bedreigde hem met haar kapmes en schreeuwde en gilde. De goden in den hemel schrokken daarvan. Guru besloot nu in Sadewa te varen, waardoor deze in staat zou zijn Ra Nini te verlossen. De godin werd vervolgens inderdaad door Sadewa verlost, herkreeg haar schoone godinnengedaante, en gaf Sadewa uit dankbaarheid een wapen, waarmee hij Kalañjaya en Kalantaka zou kunnen dooden. Tevens veranderde zij zijn naam in Sudamala en gaf zij hem den raad om den kluizenaar van Prangalas, Tambapetra, van zijn blindheid te gaan genezen en tevens diens twee dochters te huwen. Sudamala begaf zich naar Prangalas, genas den kluizenaar en kreeg diens twee dochters, Soka en Padapa, ten huwelijk. Hij behield Padapa voor zichzelf en gaf Soka aan zijn tweelingbroeder Sakula, die hem inmiddels naar Prangalas was gevolgd.

Kalañjaya en Kalantaka vielen intusschen de achtergebleven Paṇḍawa's aan en brachten hen in een benarde positie. Sadewa, dit vernomen hebbende, kwam, te zamen met Sakula, zijn ouderen broers te hulp en doodde de beide daemonen, die daarop weer in hemelingen veranderden.

Dit is in het kort de inhoud van de Sudamala, zooals we dien kennen uit het proefschrift van Dr. van Stein Callenfels.

In de Sri Tañjung nu wordt verteld van een edelman, Sidapaksa genaamd, die uit zijn land is weggetrokken om bij koning Sulakrama van het rijk Sinduraja te gaan dienen. De koning stuurt hem uit naar Tambapetra van Prangalas om medicijn voor hem te gaan halen. Bij den kluizenaar aangekomen wordt hij verliefd op diens kleindochter, Sri Tañjung, die op haar beurt ook liefde voor hem koestert. Tambapetra geeft Sidapaksa geen medicijn mee, maar zegt hem den koning mede te deelen, dat hij het den bujangga's vragen moet.

's Nachts, als iedereen zich ter ruste heeft begeven, ontvoert Sidapaksa Sri Tañjung (Zang I).

Den volgenden ochtend bemerkt Sri Wani, de moeder van Sri Tañjung, dat haar dochter verdwenen is. Wanneer zij dit aan haar vader mededeelt, zegt Tambapetra, dat hij wel wist, dat dit geschieden zou. De kluizenaar deelt tevens mede, dat zoowel Sri Tañjung als Sidapaksa zijn kleinkind is. Bij deze gelegenheid openbaart hij zich als den Heer van het Ledige, het Begin van Alles, etc.

Sulakrama verneemt, dat Sidapaksa een schoone vrouw heeft gekregen, en stuurt hem uit naar den Indra-hemel, zoogenaamd om drie bogen goud en drie kluwens wol te halen, die Indra hem schuldig is, maar in werkelijkheid om Sidapaksa door de goden gedood te krijgen. Sri Tañjung geeft haar radeloozen man haar vliegkleed Antakusuma (of Anantakusuma), door middel waarvan hij den Indra-hemel in één dag kan bereiken. Het vliegbuisje heeft Sri Tañjung destijds van haar vader gekregen, en deze heeft het op zijn beurt van Ra Nini ontvangen voor het feit, dat hij de godin van haar daemonische gedaante had verlost (Zang II).

Nauwelijks is Sidapaksa vertrokken, of Sulakrama komt in de kapatihan om Sri Tañjung het hof te maken. Deze wil er niets van weten en beschaamd trekt Sulakrama zich terug.

Sidapaksa vliegt Zuid-Oostwaarts en komt in het schimmenrijk aan. Hier verneemt hij van de zielen, dat hij om den hemel van Indra te bereiken naar het Oosten moet gaan.

In den hemel aangekomen biedt hij Indra den brief, dien Sulakrama hem meegegeven heeft, aan. Het blijkt, dat de koning in den brief suggereert, dat Sidapaksa gekomen is om den hemel te verwoesten. Deze opzet gelukt. De goden en de overige hemelingen vallen Sidapaksa aan om hem onschadelijk te maken, maar allen worden verslagen. Alleen Indra gelukt het om Sidapaksa te overweldigen. Juist wanneer Indra hem het hoofd wil afhakken, roept Sidapaksa zijn vader Sakula en zijn ooms, de andere Pandawa's, aan.

Daardoor bemerkt Indra, dat Sidapaksa zijn „kleinzoon" is (Zang III).

In plaats van gedood te worden wordt hij nu in den hemel onthaald en gefêteerd (Zang IV). Hij beleeft er een avontuur met de widyadari Suci. Na een verblijf in den hemel van zeven dagen keert Sidapaksa naar huis terug. In Sinduraja aangekomen maakt hij dadelijk zijn opwachting bij den koning en biedt hem de drie bogen goud en de drie kluwens wol aan, die Indra hem meegegeven heeft. Sulakrama zegt nu van Sri Tañjung, dat zij overspel heeft gepleegd. Ook ditmaal gelukt de booze opzet van den koning. Thuis gekomen sleurt Sidapaksa Sri Tañjung naar buiten, voert haar naar het kerkhof Gandamayu, en doorsteekt haar. Voordat zij sterft, zegt Sri Tañjung, dat, indien haar bloed geurig zal ruiken, haar onschuld bewezen zal zijn. Inderdaad ruikt haar bloed heerlijk. Sidapaksa wordt krankzinnig van verdriet.

De ziel van Sri Tañjung gaat naar het schimmenrijk. Eerst komt ze in de hel, waar ze de ellende der verdoemden ziet. Daarna komt ze voor een deur die bewaakt wordt door god Dorakala. Sri Tañjung geeft Dorakala een raadsel op. De god kan het niet oplossen en opent haar de deur, maar wanneer hij Sri Tañjung ziet, beveelt hij haar naar de aarde terug te keeren: haar tijd is nog niet gekomen.

Sri Tañjung keert naar het kerkhof terug en veroorzaakt er een opschudding in de natuur. De goden in den hemel schrikken, en Ra Nini daalt op aarde neer. Zij ziet daar het lijk van Sri Tañjung. Jegens haar vader, die haar vroeger van haar monstergedaante heeft verlost, tot dank verplicht, roept Ra Nini Sri Tañjung in het leven terug. Nadat de godin haar „*ge-lukat*" heeft, schenkt ze haar een juweel, dat de macht geeft om dooden te doen herleven en dat den bezitter nooit honger doet gevoelen. Hierop beveelt Ra Nini haar dienares Kalika om Sri Tañjung naar Prangalas terug te brengen (Zang V).

Thuis gekomen vertelt Sri Tañjung, dat ze door haar man gedood is geworden, maar dat Ra Nini uit dankbaarheid jegens haar vader haar in het leven heeft teruggeroepen. Sri Tañjung wordt door haar grootvader „*ge-lukat*".

Sidapaksa doolt intusschen rond en komt weer op het kerkhof terecht. Daar besluit hij zich te doorsteken. Ra Nini krijgt medelijden met hem, deelt hem mede, dat zijn vrouw herleefd is, en beveelt hem naar Prangalas te gaan (Zang VI).

Sidapaksa gaat naar Prangalas, maar wordt er niet door Sri Tañjung ontvangen. Tambapetra vertelt hem, dat zijn kleindochter hem de boodschap heeft gegeven, dat zij bereid is met hem hereenigd te wor-

den, indien hij haar het hoofd van Sulakrama tot voetschabel wil geven. Met de hulp van alle kluizenaars van Prangalas en van de Pandawa's slaagt Sidapaksa er in Sulakrama te overweldigen (Zang VII, eindigt abrupt).

Uit bovenstaande korte inhoudsopgaven blijkt al dadelijk, dat er een innig verband bestaat tusschen de Sudamala en de Sri Tañjung, en wel zoo, dat de laatste als vervolg kan worden beschouwd van de eerste, ondanks de kleine inconsequenties, die beide gedichten ten opzichte van elkander vertoonen[1]).

Ra Nini, die met Sadewa samen eigenlijk de hoofdpersoon is van de Sudamala, treedt ook in de Sri Tañjung op, en vervult er een zeer belangrijke rol. Ze doet de heldin herleven en verricht de *lukat*, de verlossingsceremonie, voor haar. Tambapetra, dien we daar kennen als den vader van Soka en van Padapa, den schoonvader van Sakula en Sadewa, neemt hier eveneens een voorname plaats in. De heldin van ons verhaal is de dochter van dengene, die Ra Nini van haar monstergedaante heeft verlost, van Sadewa dus, en de held is de zoon van diens tweelingbroeder Sakula. Tot driemaal toe wordt in ons gedicht verteld van het avontuur van Sadewa op het kerkhof Gandamayu, dat ook hier een gewichtige rol speelt. Op ditzelfde kerkhof wordt Sri Tañjung „*ge-lukat*", zooals ook Ra Nini destijds verlost was geworden.

De auteur. — Onder „auteur" wenschen we niet te verstaan dengene, die het Sri Tañjung-verhaal heeft geschapen, maar dengene, die de reeds bekende stof heeft verwerkt in den vorm, waarvan de ons bekende hss. een idee geven.

De auteur deelt in de eerste strophen van Zang I mede, dat het niet lang[2]) geleden is, dat de Sudamala door een kluizenaar[3])

[1]) Deze inconsequenties kunnen het gevolg zijn van de langdurige mondelinge overlevering, die ze beide moeten hebben doorgemaakt. De moeder van Sri Tañjung heet hier Sri Wani; in de Sudamala daarentegen is Sadewa getrouwd met Padapa. Vạn Soka, de moeder van den held, wordt niet gerept; merkwaardig is, dat zij op Sukuh ook niet is afgebeeld (zie „De Sudamala", p. 136.). Zie verder ook de Aanteekeningen bij Zang II, 36, Zang V, 158, VII, 53.

[2]) In den tekst staat *tan sipi lawase*, zoodat men ook vertalen kan „heel lang geleden". De vertaling „niet lang geleden" of „heel lang geleden" maakt voor ons geen verschil, in zoover we toch niet weten, hoe lang p r e c i e s het wel geleden is.

[3]) In den tekst staat *pupuṭut*. Dit woord is door van Stein Callenfels als *Pu* (= *mpu*)*Puṭut* gelezen (zie „De Sudamala", p. 152; voor de consequentie, waartoe deze lezing heeft geleid, zie aldaar p. 179), m.i. ten onrechte. Cf. beneden, p. 13+, eerste alinea, p. 12+, noot 10 aldaar.

Citragotra[1]) in dichtvorm werd geschreven[2]) op dien en dien dag etc.[3]). Hierna deelt hij mede, dat er een verhaal is, afkomstig uit de rajya, waarmee klaarblijkelijk bedoeld wordt de hoofdstad, de kraton, geschreven in kidung-vorm in de versmaat Wukir, waarvan de held Sidapaksa is en de heldin Sri Tañjung. Hiervan gaat hij vertellen.

Uit de laatste mededeeling blijkt, dat de „auteur" een reeds voorhanden zijnde stof navertelt, en dat hij dus slechts een „bewerker" is. Strikt genomen staat er in de mededeeling niet, dat hijzelf Citragotra is, maar het noemen van den naam van den auteur van de Sudamala en de nauwkeurige opgave van het tijdstip van de vervaardiging van dat gedicht moeten toch een raison d'être hebben, en deze is o.i., dat Citragotra zelf de auteur is van de Sri Tañjung[4]).

Taal en stijl. — Een vergelijking van de taal en den stijl van de Sudamala met die van de Sri Tañjung levert echter niet die groote mate van overeenkomst, die men zou verwachten, wanneer twee werken afkomstig zijn van één en denzelfden auteur. Men verlieze echter niet uit het oog, dat hoogstwaarschijnlijk noch van de Sri Tañjung, noch van de Sudamala de archetypus zuiver bewaard is gebleven.

Evenals in de Sri Tañjung is ook in de Sudamala het verschil in lezing der verschillende hss. heel groot. Alle bevatten zij een groot aantal fouten van allerlei aard, en alle eindigen ze abrupt[5]). De afstand tusschen het origineele werk van Citragotra en de tegenwoordige hss. is dus vermoedelijk vrij groot. Dit in aanmerking genomen, mag iedere overeenkomst, hoe klein ook, van belang geacht worden bij het beantwoorden van de vraag, of beide gedichten inderdaad van denzelfden auteur afkomstig zijn. Gelukkig bestaan er zulke

[1]) Eén hs. leest: *Citragotr.*

[2]) Er staat *kinawi* in den tekst, maar dat hoeft nog niet te zeggen, dat er een *kakawin* mee wordt aangeduid. *Angawi* wordt vaak gebruikt in de beteekenis van „op dichtmaat zetten" zonder meer. Men zie bijv. de inleidende strophen van de Babad Balambangan (Cod. 2185, Vreede Cat., p. 119 v.v.), waar de auteur spreekt van *angawi* (strophe 3), terwijl zijn werk in macapat -metrum is geschreven.

[3]) Zie Zang I, strophe 1.

[4]) In de „Notes" en in K.B.W. deelde van der Tuuk zonder meer mede, dat Citragotra de Sri Tañjung heeft gedicht, nadat hij de Sudamala voltooid had; K.B.W. s.v. *Sudamala.*

[5]) Zie „De Sudamala", V.B.G., deel 66, eerste stuk, 1925.

kleine overeenkomsten. Haast in iedere strophe worden in de Sudamala de woordjes *mangke* en *mangko* als stoplap gebruikt[1]). In de Sri Tañjung wordt, hoewel niet in die mate als in de Sudamala, *mangke* heel vaak gebruikt om aan de behoeften van de versmaat te voldoen[2]). Hiervoor schijnt in eenige gevallen in de Sudamala ook te dienen het woord *aran*, zooals in de zinnen: *tĕkâran Kalañjaya*[3]), *kang aran Kalañjaya*[4]), *detyâran Kalañjaya*[5]); de daemon Kalañjaya is nl. uit het verhaal reeds volkomen bekend, en de toevoeging van *aran* schijnt dus overbodig. Ook in de Sri Tañjung komt het gebruik van *aran* als stoplap éénmaal voor, nl. in *ki Sidapaksâranipun*, in een verhalend gedeelte van het gedicht in den tweeden Zang[6]), terwijl Sidapaksa bij wijze van spreken uit iedere strophe van den eersten Zang reeds bekend is[7]).

Een andere eigenaardigheid, die de beide gedichten gemeen hebben, is, dat *panah* (= „pijl") hier „boog" beteekent. In de Sudamala duidt *„panah"* ook de „pijl" aan, maar in de Sri Tañjung is *„panah"* uitsluitend „boog", terwijl het woord voor pijl „laras"[8]) is.

Groot is, zooals men ziet, het aantal punten van overeenkomst niet[9]). Maar daar, zooals boven reeds is opgemerkt, noch de Sri Tañjung, noch de Sudamala hoogstwaarschijnlijk haar origineelen vorm heeft, en de naam van den auteur van het laatstgenoemde gedicht in het eerstgenoemde wordt vermeld met een nauwkeurige opgave van den tijd van vervaardiging en van andere bijzonderheden[10]), mogen we o.i. wel aannemen, dat Citragotra de auteur,

[1]) Nl. in versregel *a.* en *c.* De uitdrukking „stoplap" is overgenomen van van Stein Callenfels.

[2]) Men vergelijke versregel *b.* van de strophen.

[3]) Sudamala, Zang IV, 126.

[4]) Sudamala, Zang IV, 157.

[5]) Sudamala, Zang IV, 164, 172, 173, 175.

[6]) Strophe 17.

[7]) Wil men *aran* op de hierboven aangehaalde plaatsen niet als een stoplap beschouwen, dan vormen ze in ieder geval toch wel een eigenaardigheid van den stijl.

[8]) Sudamala, Zang IV, 109: *saksana sirâmĕṇṭang panah.*
Sri Tañjung, Zang III, 44: *den-pĕṇṭang panahe*; zie ook strophe 45.

[9]) Er zijn natuurlijk nog meer punten van overeenkomst tusschen beide gedichten, zooals het gebruik van dezelfde uitdrukkingen, dezelfde neiging tot het verwisselen van de wa en de ha (bijv.: *sahur*: *sawur*; *tuhu*: *tuwu* etc.), van de ya en de wa (bijv.: *siyung*: *siwung*; *kewuh*: *keyuh*, etc.), maar zulke eigenaardigheden blijven niet beperkt tot beide gedichten; zij zijn ook van elders bekend.

[10]) Deze mededeelingen zijn wel betrouwbaar, daar ze niet alleen in de Balische hss., die het begin van Zang I nog hebben, voorkomen, maar ook in vier

d.i. de bewerker is, èn van de Sudamala, èn van de Sri Tañjung.

Een eigenaardigheid in den stijl van de Sri Tañjung is ook de voorliefde voor reduplicaties, die, naar het schijnt, geen verandering van beteekenis teweegbrengen, bijv.: *puputut, babarañjarangan, tatamu, tatami, babaru, guguntung* e.a.

Typeerend voor ons gedicht is het gebruik van *ana* of *wontĕn* als hulppraedicaatswoord op de wijze, waarop *ada* in het Maleisch soms wordt gebruikt, bijv.: *anâlunggw'ing bumi batur* (Zang I, 29); *ni sri Tañjung ndi parane, norâna katon deningsun* (Zang III, 12); *arinta bapa wontĕn aturu* (Zang VII, 15).

Wat de grammaticale eigenaardigheden betreft, het meest opvallend is de verwisselbaarheid in vele gevallen van vormen met het praefix a- en ge(prae)nasaleerde vormen. Zoo vindt men nu eens *anglĕlĕnte,* dan weer *alĕlĕnte,* beide in de beteekenis „bleek", „mat"; nu eens wordt *anglangu,* dan weer *alangu* („lieflijk") gebruikt, nu eens *alĕmbur,* dan weer *anglĕmbur* („nachtwerk verrichten"), soms *agawe,* soms *anggawe.* Naast den vorm *agañjur* („met een gañjur-lans gewapend") vindt men *ambĕḍil* („met een geweer gewapend") en *amatang* („met een watang gewapend")[1]; (prae)-nasaleering dus in de beteekenis van het praefix *a-.* Omgekeerd wordt een enkele maal het praefix *a-* gebruikt, waar men (prae)-nasaleering verwachten zou. Zoo *abĕlus* (Zang V, 99) en *abĕlung* (Zang I, 64) —beide klaarblijkelijk in de beteekenis „verdwijnen" —, waar men in het Nieuw-Javaansch *ambĕlus* en *ambĕlung* zou zeggen. Heel zeker is echter de overlevering ten aanzien van deze twee vormen niet[2]).

Eigenaardig is verder, dat in de zgn. objectief-passieve vormen, die den eersten persoon als agens hebben, *dak* nooit gebruikt wordt, maar steeds *(ing)sun* of *(i)ngong.* In dit opzicht vertoont de Sri Tañjung overeenkomst met de producten van de Nieuw-Javaansche poëzie, waar, voor zoover ik weet, het gebruik van *dak* steeds vermeden wordt, omdat het te veel aan de spreektaal herinnert.

Heel merkwaardig is de vorm *sun-rinangsuk,* met de variant *ingsun-rinangsuk* (Zang VI, 16), een contaminatie eigenlijk van *(ing)sun-rangsuk* en *rinangsuk deningsun.* Een dergelijke eigenaardigheid vertoont ook de vorm *denpun-gawa,* met de variant *den*

der Bañuwangische hss., nl. Codd. 4506, 4509, 4510, 3184, Jb., Suppl. Cat., I, p. 261—262; Nos. 1057, 1060, 1061, 1064, Brandes, Beschr., III, p. 107 v.v.

[1]) Voor andere voorbeelden zie Zang VII.

[2]) Zie crit. app.

-sun-gawa en het meer gewone *ingsun-bakta* (Zang VI, 20). Wat den eersten vorm betreft, het kan een variant zijn van *depun-gawa* (= *dipun-gawa*), den kramavorm dus van *den-gawa*. *Den-sun-gawa* echter zal wel een contaminatie zijn van *den-gawa* en *sun-gawa*. Intusschen is het de vraag, of bovenstaande vormen goed overgeleverd zijn, en of de auteur ze inderdaad zoo gebruikt heeft; de verschillen in lezing pleiten eer voor het tegendeel. Een ander voorbeeld van hetzelfde verschijnsel levert *sun-ingutus* („door mij gezonden"), met de variant *ingsun-ingutus*, in Zang II, strophe 12.

Het praefix *den* wordt behalve voor het gewone passief ook voor den modalen imperatief gebruikt. In het laatste geval wordt *den* door ons niet met een verbindingsstreepje aan het volgende woord vastgehecht. Eénmaal wordt *depun* voor den modalen imperatief gebruikt, en merkwaardigerwijze wordt het dan voorafgegaan door *sampun* (Zang V, 23).

Den verbonden met het possessieve suffix van den eersten, tweeden of derden persoon dient ter substantiveering; soms wordt ook *dera* daartoe gebruikt, welks element *ra* het possessieve suffix is van den tweeden persoon.

Eénmaal komt een passieve vorm met *den-* gevolgd door het possessieve suffix van den derden persoon *-nya* voor, nl. *den -gagawenya cĕcĕṇṭung* echter met de variant *den-gung gawenya c°*. (Zang V, 130).

Ten aanzien van den vorm met *-akĕn* kan het volgende opgemerkt worden. In den irrealiteitsvorm kan *-akĕn* tot *-akĕna* worden, soms verkort tot *-kĕna*, maar meestal *-ĕna*. Deze verkorting tot *-ĕna*, die thans gewestelijk voorkomt, is misschien te beschouwen als een „overgangsstadium" tot het Nieuw-Javaansche, althans Midden-Javaansche, suffix *-na*.

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat de excessivus in onzen tekst steeds gevormd wordt met *ka-* en *-an*, b.v. *kadaratan* (= *kadahatan*, „te erg", *kawangkalan*, „te stug", „te stijfhoofdig".

Krama en Ngoko. — In onzen tekst wordt evenmin als in de Sudamala en in andere oudere Javaansche teksten onderscheid van rangtaal gemaakt. Wel is er, zooals vanzelf spreekt, een onderscheid tusschen beleefd en minder beleefd. Dit laatste uit zich in het gebruik van den imperatief met het praefix *pa-*, bijv. *pangger* (Zang III, 42, 43, 45), *pasasambat* (Zang III, 51), *pamulih* (Zang V,

87, 181), *patangi* (Zang V, 88), *panglilir* (Zang V, 164)[1]). Ter uitdrukking van toorn laat men zulke imperatieven samengaan met het gebruik van *ko* of *si ngko* (Zang III, 39, 42, 51, Zang V, 87 v.v.); anders gebruikt men tegenover den toegesproken persoon *sira* of *kita*. Een andere imperatief, die eveneens minder beleefd is, is die van het type *gĕnteni* (Zang III, 40), *jateni* (Zang VI, 14)[2]).

Spreekt iemand in het verhaal beleefd, dan wordt van hem ten eerste door den dichter verteld, dat hij *matur* („eerbiedig mededeelt"), dat hij een „sĕmbah" maakt, en verder alles vermijdt wat naar een persoonlijk voornaamwoord zweemt, hetzij om daarmee den toegesproken persoon aan te duiden, hetzij om zichzelf er mee te noemen; in zulke gevallen wordt de tweede persoon omschreven met *pada baṭara, sinuhun, pukulun, kaki etc.*, al naar de toegesproken persoon een godheid, een koning, of een andere door den spreker hoogvereerde persoon is. Om zichzelf aan te duiden gebruikt de spreker de woorden *manusa, pun putu, kawula, rânakira* etc.[3]). Overigens kan de spreker van zichzelf bijv. *rawuh* zeggen, in het Nieuw-Javaansch een krama-inggil-woord, dat nooit met betrekking tot den eersten persoon gebruikt kan worden, of *kinon* met tot agens een aanduiding van den koning, wat in het Nieuw-Javaansch met zijn rangtalen eveneens uitgesloten zou zijn als zeer onbeleefd. Onderscheid in rangtalen kent de Sri Tañjung dus niet. Wel kent het, ook weer evenals alle andere ons bekende oudere Javaansche teksten, naast ngoko-woorden krama-woorden.

Waar en wanneer Citragotra de Sri Tañjung kan hebben opgeschreven. — De Sri Tañjung is door de traditie verbonden aan Bañuwangi. Deze plaats zou haar naam te danken hebben aan het feit, dat uit de wonde van Sri Tañjung, toen ze door Sidapaksa gekrist werd, heerlijk geurend bloed spoot, waardoor een water, waarin het kwam te vallen, geurig werd (*bañu* = „water"; *wangi* = „geurig")[4]).

[1]) Ook in de Sudamala worden deze vormen gebezigd, wanneer men de beleefdheid niet in acht behoeft te nemen.

[2]) Dit laatste voorbeeld is niet zeker. Zie Aant.

[3]) Dit alles kan natuurlijk slechts in zijn algemeenheid opgemerkt worden. Voor détails zij men naar den tekst zelf verwezen, waar men aan de hand van de vertaling de gesprekken gemakkelijk terug kan vinden.

[4]) De lezingen, zooals ze uit den volksmond zijn opgeschreven, wijken in détails van elkander af. Men zie Dr. F. Epp, „Banjoewangi", T.N.I., 1849, deel

In de Balische hss. wordt met geen woord over het ontstaan van den naam Bañuwangi gerept. Ook van der Tuuk, die zoowel de Balische als de Javaansche hss. heeft bestudeerd, deelt mede, dat het gedicht hieromtrent niets zegt. We kunnen de traditie eigenlijk wel laten voor wat zij is, vooral daar de verklaring van den naam Bañuwangi niet altijd met de Sri Tañjung in verband wordt gebracht[1]). Er zijn echter wel andere aanwijzingen, dat de Sri Tañjung in het Bañuwangische moet zijn ontstaan. Zooals reeds door van Stein Callenfels werd opgemerkt[2]), bevestigt het voorkomen van een Balische zoowel als van een Javaansche — lees Bañuwangische — redactie[3]), die op hetzelfde prototype teruggaan, indirect het vermoeden, dat de Sri Tañjung in Bañuwangi is ontstaan.

Intusschen moet er natuurlijk eerst met meer of minder waarschijnlijkheid aangetoond worden, dat het gedicht niet in Bali kan zijn ontstaan. Ten aanzien hiervan kan men eigenlijk alleen zeggen, dat de taal van het gedicht, hoewel het op Bali zeer populair moet zijn geweest, en misschien nu nog is, gezien het groote aantal hss., dat er van bekend is, zuiver Javaansch is op een paar onvermijdelijke Balinismen na. Laat het K.B.W. bij het opzoeken der woorden ons vaak in den steek, het Nieuw-Javaansche Woordenboek van G.R. helpt ons, zoo niet altijd, dan toch wel heel vaak uit de verlegenheid. Dan is er nog iets in het gedicht zelf, dat naar Java als plaats van ontstaan wijst. Wanneer Sidapaksa zich in het luchtruim begeven heeft om naar den Indra-hemel te gaan, ziet hij, voordat van hem wordt verteld, dat hij een bepaalde richting uitgaat, al dadelijk de Noordelijke, de Oostelijke en de Zuidelijke zee[4]). Indien men zich boven Bali op zoo'n groote hoogte zou bevinden, dat men de Noordelijke, de Oostelijke en de Zuidelijke zee zou zien, zou men natuurlijk ook de Westelijke zee zien, de zee nota bene, die zoo'n voornamen rol in de Balische politieke geschiedenis gespeeld heeft! Van deze Westelijke zee wordt echter niet gerept, en dat is o.i alleen te begrijpen, wanneer men zich Oost-Java als uitgangspunt denkt, Oost-Java, waar men misschien nimmer van een Westelijke zee heeft

II, p. 260—261; herhaald in „Schilderungen als Holländisch-Ostindien", Heidelberg 1852, p. 479—480; Prof. P. J. Veth, „Java", 1e uitgave, deel III, 1882, p. 1082—1083, Dr. H. N. van der Tuuk, „Notes", en K.B.W. s.v. *tañjung*.

[1]) Zie „Jaarverslag van den Topographischen Dienst in Nederl. Indië over 1911", p. 200 en noot 1 aldaar.

[2]) „De Sudamala", p. 139—140.

[3]) Misschien moeten we spreken van „redacties".

[4]) Zang III, 23.

gehoord, laat staan, dat men haar gezien zou hebben![1]). Deze interne evidentie, hoe klein zij ook is, gevoegd bij hetgeen opgemerkt werd aangaande de taal en den woordenschat, mag wel als een aanwijzing worden beschouwd voor de stelling, dat de auteur van het gedicht van Java afkomstig is.

Voorts schijnt de Sri Tañjung, zooals van der Tuuk heeft gezegd, op Java buiten Bañuwangi niet bekend te zijn. Ook dit wijst in zekere mate naar Bañuwangi als woonplaats van den auteur.

Er is nog iets.

Het is bekend, dat planten- en dierennamen in den Archipel, en misschien ook overal elders, van gewest tot gewest anders kunnen luiden. Vindt men in een geschrift planten- en dierennamen, waarvan een zeker gedeelte slechts in een bepaald gewest gebruikelijk is, dan mag men gerust aannemen, dat dat geschrift in dat gewest thuis hoort. Vele dierennamen nu — van de plantennamen is het mij niet opgevallen[2]) — van de Balische redactie der Sri Tañjung schijnen alleen in Bañuwangi gebruikelijk te zijn. Het K.B.W. althans zet achter die namen „Bjw" (= Bañuwangi), en geeft dan meestal op, hoe het dier in kwestie elders genoemd wordt[3]).

Naar het ons voorkomt, mogen we dus wel aannemen, dat het gedicht, waarvan we nu de afstammelingen voor ons hebben, in Bañuwangi ontstaan is. Wanneer Citragotra zijn gedicht geschreven kan hebben, is een vraag, die wij met geen mogelijkheid kunnen beantwoorden. De Sudamala is reeds op Tigawangi afgebeeld, een tempel uit het midden der veertiende eeuw[4]); en aangezien de Sri Tañjung een vervolg op de Sudamala is, zal zij vermoedelijk omstreeks dienzelfden tijd bekend zijn geweest[5]). Dateering van

[1]) In een paar door mij gelezen Bañuwangische hss. ziet Sidapaksa onder de vreemde landen ook het eiland Bali. Maar dit is natuurlijk niet van groote waarde, daar deze passage eerst later ingevoegd kan zijn.

[2]) Doch men zie K.B.W. s.v. *lĕmbayung*.

[3]) K.B.W s.s.v.v.: *puṇḍah, bulung, wiwi* (in onzen tekst: *syungkang wewe*), *kaḍawa, janggan* (in onzen tekst: *jajanggan*), *calore*. Een aanzienlijk aantal dierennamen wordt niet in de woordenboeken opgegeven; men zie b.v. de natuurbeschrijvingen in Zang I en Zang V.

[4]) Zie „De Sudamala", p. 3, 139, 180; Krom, „Inleiding tot de Hindoe-Javaansche Kunst", deel II, p. 216 v.v.: Nāgarakĕrtāgama, uitg. Kern-Krom, p. 184, en de aanteekening daarbij op p. 301.

[5]) Hoe het Sri-Tañjung-verhaal kan zijn ontstaan, is een vraag, die we niet kunnen beantwoorden. Of het motief uit Voor-Indië of uit Java stamt, is niet uit te maken. Ondanks de inlijving van het verhaal in den Javaanschen Mahābhārata-cyclus pleit de Javaansche naam Tañjung van de heldin eer voor

Citragotra's werk in het midden der veertiende eeuw schijnt ons te vroeg, gezien de taal, ook al wil de auteur zelf misschien ons suggereeren, dat zijn werk ouder is. De eerste strophe van het gedicht luidt n.l.: *teja bayu kaki wangsitipun*[1]). Deze woorden hebben vermoedelijk een cijferwaarde, nl. *teja* = „gloed" = „vuur" = 3, *bayu* = o.a. „wind" = 5 en *kaki* = „heer" = 1, terwijl *wangsit* als eeuwcijfer moeilijk anders dan 1 kan beteekenen. We zouden dan het jaartal 1153 Çāka = 1231 A.D. krijgen, een jaartal, dat ongetwijfeld te vroeg is in verhouding tot den ouderdom van de taal van ons gedicht. Het kan ook wezen, dat *kaki* niet = 1, maar = 7 („wijze", „heilig man", „rĕsi") is, maar dan zouden we krijgen 1753 Ç, d.i. 1831 A.D., en dat zou weer te laat zijn! Van der Tuuk schreef in 1881 in de „Notes" reeds, dat de verscheidenheid van lezingen verbijsterend was. Deze verscheidenheid van lezingen kan moeilijk in den loop van een halve eeuw ontstaan zijn!

Blijft nog de mogelijkheid, dat alleen *teja* en *bayu* cijferwaarde hebben. Dan zouden we alleen weten, dat het werk geschreven werd in een jaar '31 A.D. Uitteraard vorderen wij met het verwerven van deze kennis niet veel!

Daar de sĕngkala — ten minste, àls het een sĕngkala is — ons omtrent den tijd van het ontstaan van Citragotra's Sri Tañjung niet veel houvast geeft, zullen we naar andere middelen ter benadering van de dateering zoeken, alvorens de poging op te geven. Er zijn twee hss., die een colophon met een jaartal hebben, nl. de hss., die wij C en G genoemd hebben. C noemt het jaartal 1744 Çāka = 1832 A.D. (zie crit. app. vóór strophe 111 van Zang V), en G 17077 Ç, dat wel voor 1777 zal staan = 1855 A.D. (zie crit. app. na strophe 132 van Zang V). 1832 is dus de terminus ante quem. Als men de geschiedenis van Blambangan, dat oudtijds een groot deel van den Oosthoek besloeg, en waarbij ook Bañuwangi behoorde, nagaat, dan ziet men, dat er twee min of meer duidelijk begrensde bloeiperioden geweest zijn, de eerste tusschen ± 1500 en ± 1600, de laatste in de tweede helft van de 17e Eeuw[2]). Deze bloeiperioden

de opvatting, dat het verhaal inheemsch is, dan voor de opvatting, dat men het uit Voor-Indië geïmporteerd heeft.

[1]) Behalve in de Balische hss. vindt men deze mededeeling ook in de vier volledige Bañuwangische hss. (Cod. 4506, 4509, 4510 en 3184, Jb., Suppl. Cat., I, p. 261—262; Nos. 1057, 1060, 1061, 1064. Brandes, Beschr., III, p. 107 v.v.).

[2]) Zie hiervoor de Encyclopaedie van N.I., V, p. 219—226; C. Lekkerkerker, „Balambangan", De Indische Gids, 1923, II, p. 1030—1067. Over Tawang-alun, die de held was van de laatste bloeiperiode van Blambangan, zie ook Dr. J.

gingen vermoedelijk gepaard met, of waren in ieder geval gunstig voor, litteraire activiteit. Wanneer men op grond van het ontbreken van eenigen Muslimschen of Europeeschen invloed op de oudste redactie van de Sri Tañjung een gissing zou durven wagen, zou men geneigd zijn den bloeitijd tusschen ± 1500 en ± 1600 als den tijd te beschouwen, waarin Citragotra het toen reeds bekende verhaal van de Sri Tañjung opgeschreven moet hebben.

DE HANDSCHRIFTEN.

A. A_1, Cod. 3801, Jb., Suppl. Cat., I, pag. 259; No. 1046, Brandes, Beschr., III, p. 101, lĕmpiran, 4 regels per blz. Volgens de catalogi bevat het handschrift 82 folia. Inderdaad zijn er slechts 79. Bij de nummering der bladen heeft de copiïst de cijfers 22 en 50 overgeslagen en bovendien is blad 57 verloren gegaan, blijkbaar in later tijd, daar A_2, een copie van dit hs., den inhoud van het ontbrekende blad nog heeft opgenomen, zij het dan met verscheidene hiaten. Hieruit valt op te maken, dat in den tijd, toen de copie gemaakt werd, het nu ontbrekende blad reeds zwaar geschonden was. De nummering der bladen is hier en daar zeer verward. Sommige bladen dragen zelfs drie van elkaar afwijkende cijfers, sommige ingekrast, andere met inkt bijgeschreven. Evenals de nummering der bladen is de volgorde van verschillende gedeelten van het gedicht soms geheel in de war. Zoo wordt de kawitan van Zang VI ineens onderbroken en gevolgd door strophe 10 v.v. van Zang VII, die afloopt met strophe 26, *g*. Hierop volgt strophe 18, *d*. van Zang VI, die op regelmatige wijze wordt gevolgd door Zang VII, waarvan strophe 10 ineens midden in een zin ophoudt; dan volgt het laatste gedeelte van de kawitan van Zang VI. De juiste volgorde is gelukkig gemakkelijk te herstellen aan de hand van B. Het heele hs. maakt een ouden indruk; het is stoffig en vuil en hier en daar geschonden. De letters zijn verbleekt, maar voor zoover niet geschonden, steeds goed leesbaar. Blad 62b, dat het meest te lijden heeft gehad, is gecopiëerd op een geheel nieuw blad, dat in het hs. is ingeschoven, bij de (latere) nummering is meegeteld en zoodoende blad 63 is geworden. Het hs. loopt

Brandes, „Verslag over een Babad Balambangan", T.B.G., deel 37, 1894, p. 325—365, daarvan p. 333—338; zie ook T.B.G., deel 38, 1895, p. 283—288.

van de eerste strophe van Zang I tot en met Zang VII, strophe 26, *f.* van de tekstuitgave.

A_2, Cod. 4499, Jb., Suppl. Cat., I, p. 259; No. 1045 Brandes, Beschr., III, p. 100—101, papier, copie van A_1, nominaal 66 blz. folio. Inderdaad zijn er 60 blz. Eén blad (blz. 35/36) is verloren gegaan en bij de pagineering heeft de copiïst de cijfers 52, 53, 54 en 55 overgeslagen. Netjes geschreven, bevat schrijffouten, die niet in A_1 staan, maar heeft een aantal plaatsen bewaard, die daar reeds geheel verloren zijn gegaan. Zelden gebeurt het, dat A_2 inmiddels onleesbaar geworden plaatsen van A_1 niet heeft opgenomen. Het afschrift bevat verbeteringen in margine en interlineair van de hand van van der Tuuk. Van het feit, dat de volgorde der Zangen en der strophen, precies zooals in het origineel, in de war is, is geen melding gemaakt. Boven op de frontpagina staat in Latijnsche karakters: „Sri Tandjung".

B. Cod. 4500, Jb., Suppl. Cat., I, p. 260; No. 1047, Brandes, Beschr., III, p. 101, papier, 63 blz. folio. Slordig schrift, maar goed leesbaar. Aan het begin, in het midden en aan het eind van Zang V zijn er strophen en gedeelten van strophen van hun plaats geraakt. Met behulp van A laten ze zich gemakkelijk herplaatsen. Het hs. bevat verbeteringen in Balisch schrift, naar het schijnt van dezelfde hand als waarin de tekst geschreven is. Bovendien bevat het nog verbeteringen en aanteekeningen van van der Tuuk in margine. Hier en daar staan aanduidingen in het Nederlandsch van wat er in een bepaalde passage behandeld wordt. Het hs. loopt van de eerste strophe van Zang I tot en met Zang VII, strophe 72 van de tekstuitgave. Boven op de frontpagina staat in Latijnsche karakters: „Adri. Sri Tandjung".

C. C_1, Cod. 3623(1), Jb., Suppl. Cat., I, p. 260; No. 1502(1), Brandes, Beschr., III, p. 104, cakĕpan. Ondanks wormgaten in zoo goed als alle bladen, maakt het hs. een zeer nieuwen indruk. Op een stuk papier op de binnenzijde van een der schutbladen, die in 1937 weggedaan zijn, omdat ze geheel waren vermolmd, staat: „Sri Tañjung en Sudamala. Slechts 28 bladzijden afgeschreven." Het gedeelte van dezen bundel, dat het fragment van de Sri Tañjung bevat, bestaat uit 28 folia; 4 regels per blz. Keurig schrift. Het fragment loopt van de eerste strophe van Zang II tot en met Zang V, strophe 110 van de tekstuitgave.

C_2, Cod. 3866(1), Jb., Suppl. Cat., I, p. 260; No. 1051(1), Brandes, Beschr., III, p. 104, papier. Blz. 1—25 van dezen bundel bevat een copie van C_1. Misschien ten onrechte staat er in Jb., Suppl. Cat., dat dit afschrift geschreven is in Çāka 1744. De colophon van dit afschrift is nl. met jaartal en al overgeschreven uit C_1 [1]). Boven op de frontpagina staat „Adri. Sri Tandjung, 25 Sudamala".

C_3, Cod. 3863(1), Jb., Suppl. Cat., I, p. 260, No. 1050(1), Brandes, Beschr., III, p. 103—104, papier. Blz. 1—24 van dezen bundel bevat een fragment van de Sri Tañjung. Hoewel het nergens in de catalogi vermeld staat, is dit hs. een copie van C_1. Het bevat niet alleen precies hetzelfde gedeelte van het gedicht als C_1, maar bevat ook alle omissies en corruptelen van dat hs. Ook heeft het, evenals C_1, eenige strophen, die in de andere hss. ontbreken en die blijkbaar later ingeschoven zijn geworden (zie crit. app. bij Zang V tusschen strophe 28 en 29) [2]). Ten slotte is de volgorde van een aantal strophen in Zang II in de war, en wel zóó, dat strophen en gedeelten van strophen, die van hun plaats geraakt zijn, steeds overeenkomen met den inhoud van precies één blad of precies twee bladen etc. van C_1. Op de frontpagina staat: „Istri Tandjung en Sudamala (blz. 26) versm. adri."

D. Deze ĕmbat-ĕmbatan is in het bezit van de Gemeente-bibliotheek van Roermond. Volgens het Gemeente-Bestuur van voornoemde plaats, dat zoo welwillend is geweest ons het hs. in bruikleen te geven, is het „een Balineesch handschrift, dat bij de expeditie tegen Bali in 1868 werd veroverd. Dit handschrift is aan de gemeente Roermond voor de Gemeente-bibliotheek geschonken door den Hoogedelgestr. Heer M. L. L. Schell, gepens. majoor, Ridder van de M.W.O." [3]).
Het hs. bestaat uit 47 folio, afmetingen 4 × 55 c.M. Op iedere blz. staan 3 regels, alleen blad 22 heeft op iedere zijde 4 regels. Meer dan de helft van de bladen is, meestal aan de randen, min of meer geschonden, sommige bladen zelfs in die mate, dat heele woorden en zelfs heele regels zijn afgebrokkeld. De twee eerste

1) Zie crit. app. p. 36.
2) Zie ook crit. app. p. 8—9, 10.
3) Het Gemeente-Bestuur zij hier dank gezegd voor zijn welwillendheid en voor de welwillend verstrekte inlichtingen.

bladen en blad tien zijn verloren gegaan. De nummering der bladen begint met 3. Het laatste genummerde blad draagt het cijfer 49. Hierna volgt nog een zwaargeschonden blad, waarvan de nummering is weggevallen. Blijkens den inhoud daarvan volgt het niet direct op blad 49. De eerste heele strophe op blad 3 komt overeen met strophe 33 van Zang V van A en B. Daar er op ieder blad gemiddeld 6 strophen staan, zijn er dus aan het begin van het hs. ± 12 strophen verloren gegaan, zoodat het hs. in gaven toestand vermoedelijk met strophe 20 van Zang V van de tekstuitgave begonnen is. Zooals we het nu voor ons hebben, loopt het hs. tot en met Zang VII, strophe *VII*, van de tekstuitgave (zie pag. 61). Het schrift van D is, voor zoover niet geschonden, steeds heel goed leesbaar. Te oordeelen naar den vorm der letters hebben er drie à vier menschen aan het hs. gewerkt.

E. E_1, Cod. 3749, Jb., Suppl. Cat., I, p. 261; No. 1054, Brandes, Beschr., III, p. 106; ĕmbat-ĕmbatan, 14 folia, 4 regels per blz. Op het laatste blad slechts een halve regel. Keurig, groot schrift. Het geheel maakt een nieuwen indruk. Het fragment begint met strophe 24 en eindigt met strophe 159 van Zang V van de tekstuitgave.

E_2, Cod. 4503, Jb., Suppl. Cat., I, p. 260; No. 1053, Brandes, Beschr., III, p. 104—105, papier, 21 blz. folio, copie van E; verbeteringen, in margine en interlineair, van van der Tuuk.

F. Cod. 4504, Jb., Suppl. Cat., I, p. 261; No. 1055, Brandes, Beschr., III, p. 106; papier, 15 blz. folio, keurig, fijn schrift. Hier en daar verbeteringen van van der Tuuk. Begint met strophe 30 en eindigt, evenals E, met strophe 159 van Zang V van de tekstuitgave.

G. Cod. 4505, Jb., Suppl. Cat., I, p. 261; No. 1056, Brandes, Beschrijv., III, p. 106—107, papier, 9 blz. folio, met Balischen interlineairen commentaar; begint met strophe 80 en eindigt met de eerste versregels van strophe 132 van Zang V van de tekstuitgave.

Bovengenoemde hss. zijn alle in de tekstuitgave betrokken. Niet in de tekstuitgave in engeren zin betrokken, vanwege het te groote verschil in lezing zijn de volgende hss.:

H. Cod. 3126, Vreede, Cat., p. 394—395, cakĕpan. Volgens Vreede bestaat het nominaal uit 65 bladen, aan weerszijden met slechts

drie regels beschreven. Op dit oogenblik draagt het laatste blad geen nummer, maar de inhoud er van sluit aan bij dien van blad 56, zoodat het laatste blad het cijfer 57 moet hebben gedragen; en daar blad 1 en 2 ontbreken en van blad 48 en 49 slechts kleine brokstukken aanwezig zijn, waarvan het grootste ongeveer ¼ van een blad is, bestaat het hs. eigenlijk slechts uit 53 bladen. Het maakt een ouden indruk; de randen zijn overal afgevreten en van sommige bladen zijn gedeelten, met den tekst, afgebrokkeld. De eerste heele strophe van blad 3 komt overeen met strophe 26 van Zang I, de laatste strophe van het hs. met strophe 179 *f.* van Zang V van de tekstuitgave. Vier regels per blz.!

J. Cod. 4502, Jb., Suppl. Cat., I, p. 260; No. 1049, Brandes, Beschr., III, p. 102—103, papier, 50 blz. folio. Goed leesbaar schrift. Bevat een groot aantal verbeteringen en aanteekeningen van van der Tuuk, zoowel in margine als interlineair. Het begint met de eerste strophe van Zang I, en eindigt met een strophe, die overeenkomt met strophe 61 van Zang VII van de tekstuitgave.

K. Cod. 4501, Jb., Suppl. Cat., I, p. 260; No. 1408, Brandes, Beschr., p. 101—102, papier, 43 blz. folio. Vlug, slordig schrift, maar wel leesbaar. Bevat een groot aantal verbeteringen en aanteekeningen van van der Tuuk. Boven op de frontpagina staat in Latijnsche karakters in potlood „Sri Tandjung, 't origin. v. Djembrana". Het handschrift begin met 2 strophen, die in geen der bovengenoemde hss. voorkomen, maar wel in enkele Bañuwangische hss. Dan gaat het verder met een strophe, die overeenkomt met strophe 1 van Zang I van de tekstuitgave. De laatste heele strophe in dit hs. komt ongeveer overeen met strophe 60 van Zang V van de tekstuitgave.

Op D en H na zijn alle bovengenoemde hss. afkomstig uit het legaat van Dr. van der Tuuk. Van H wordt de afkomst niet opgegeven.

Reeds vrij spoedig bij het doorlezen van A—G bemerkt men, dat deze hss. naar hun lezingen in twee groepen te verdeelen zijn. Tot de eene groepe behooren ABC en tot de andere DEFG.

A en B staan heel dicht bij elkaar. Om te beginnen heet de heldin in deze hss. — behalve wanneer ze in het zielenland is, waar ze in alle hss. Angkatan genoemd wordt — altijd Sri Tañjung, waar andere hss. haar Stri of Istri Tañjung noemen. Hun voorstelling van zaken komt verder geheel met elkaar overeen, en bovendien

hebben ze eenige omissies en corruptelen gemeen. Aan den anderen kant vertoonen ze in détails, zooals in de keuze van woorden, in de volgorde daarvan en soms in grammaticale vormen en dergelijke dingen meer, zooveel verschil, dat ze niet van elkander kunnen afstammen of, bij wijze van spreken, broers van elkaar kunnen zijn; hoogstens kunnen ze denzelfden grootvader gehad hebben. Nog verder van elkaar staan C en AB. In C immers heet de heldin, behoudens de bovengenoemde restrictie, altijd Sri Tañjung. Ook bevat dit hs. in verhouding veel minder strophen dan A of B. Het zijn meestal natuurbeschrijvingen, in A en B zoo geliefd, die hier achterwege zijn gelaten. Maar behalve dit bevat C omissies, die bepaald hinderlijk zijn voor het volgen van den loop van het verhaal, en verder nog een menigte corruptelen, die in A en B niet voorkomen. Behalve deze verschillen sluit C zich, wat de voorstelling van zaken aangaat, geheel bij AB aan.

Tegenover ABC nu staan DEFG als een min of meer aaneengesloten groep. In deze groep komen passages voor, die in ABC ontbreken, en aan den anderen kant missen ze strophen, die wel in ABC staan. Overigens is de voorstelling van zaken, zij het op punten van ondergeschikt belang, soms ook anders. Hier zij slechts de belangrijkste afwijking genoemd, nl. het verhaal van den terugtocht van Sidapaksa uit den Indra-hemel en van de lasterpraat, die Sulakrama hem bij zijn terugkomst verkoopt. De lezing van DEF — G begint pas na deze passage — is hier geheel anders dan die van ABC. Beide groepen beschrijven ongeveer dezelfde natuurtafereelen — sommige leden van de groepen doen het uitvoerig, andere beknopter —, maar de keuze der woorden, de volgorde der zinnen, de volgorde van onderwerpen, kortom, de heele inkleeding van deze passages, wijkt onderling zooveel van elkander af, dat een dertigtal strophen van DEF geheel apart in het crit. app. moest worden afgedrukt[1]). Trouwens, ook de voorstelling wijkt soms af. In ABC vertelt Sidapaksa den koning niets van zijn onaangenaam avontuur in den hemel, dat een gevolg van den inhoud van den brief was geweest, in EF (vermoedelijk ook in D, dat hier lacuneus is) maakt Sidapaksa er daarentegen den koning een verwijt van. Behalve door dit verschil, dat zich over ongeveer 30 strophen uitstrekt, wijken hier en daar de lezingen der beide groepen ook nog eenigszins van elkander af, zooals boven reeds is opgemerkt.

[1]) Zie crit. app. p. 28 v.v.

Uit onderstaand lijstje moge verder blijken, dat ABC en DEFG ieder een afzonderlijken groep vormen tegenover elkander.

ABC		DEFG
Zang V, 91:	angera ringsun (C: angerangisun)	gĕḍongana
	polahan	polaha
	hyang	sang
„ 87:	sira	si ngko
„ 94:	wus den	sampun
„ 102:	mon	yen

ABC		DEF
Zang V, 36:	gupuh malayu	paḍa agupuh
„ 37:	ujar iku	ujaripun
„ 47:	tingale	tingkahe

AB		DEFG
Zang V, 127:	norêngsun	nora sun
„ 130:	gagawenya	gung gawenya
„ 131:	sakeh	sakweh

AB		DEF
Zang V, 139:	agĕnti	aganti
„ 141:	kaki	sang hyang
„ 144:	kalunta	kaloka
„ 152:	tĕka	prapta

Van groep DEFG staat G min of meer apart van de andere leden. De heldin van het verhaal heet hier soms Istri, soms Stri Tañjung. Sidapaksa, die meestal ki Sidapaksa wordt genoemd, verschijnt hier vaak als (h)i Sidapaksa. EF staan heel dicht bij elkaar. Vermoedelijk zijn het afschriften van een en hetzelfde handschrift. Ze hebben bijna altijd dezelfde lezing en verschillen in zoover van elkaar, dat het eene soms slordiger is dan het andere. Dorakala heet hier meestal Derakala, de heldin van het verhaal altijd Stri Tañjung. D ligt van al de andere leden in zijn groep het dichtst bij ABC. De heldin heet hier om de beurt Sri en Stri Tañjung. Alle bovengenoemde hss. bevatten tallooze afschrijversfouten, omissies en corruptelen. In vele gevallen zijn deze gebreken te herstellen aan de hand van een of ander hs. van een der twee groepen. Daar echter groep R, dat is de groep gevormd door DEFG, zeer frag-

mentarisch is, en alle eerst beginnen midden in Zang V, kunnen de fouten in de eerste vier Zangen, die AB, en in Zang II t/m. Zang IV, AB en C gemeen hebben, alleen verbeterd worden aan de hand van HJK. Het is om deze reden, dat we, hoewel we deze laatste hss. niet in de tekstuitgave hebben betrokken, soms daarvan lezingen hebben overgenomen. Een frappante trek, dien ABC, door mij groep Q genoemd, gemeen hebben, is, dat daar de kawitan's, de inleidende strophen, in de versmaat Panggalang, alle metrisch onjuist zijn. Er is van geen dier kawitan-strophen één te vinden, die hetzelfde aantal lettergrepen heeft als een andere; alle hebben ze een verschillenden omvang. Laat de vorm der kawitan's van ABC al veel te wenschen over, ook de inhoud is soms onbegrijpelijk. Van groep R is D het eenige hs., dat behalve een gedeelte van Zang V ook Zang VI en een gedeelte van Zang VII heeft. De kawitan's nu in deze laatste twee Zangen zijn in D, naar het schijnt, correct. Op eenige fouten na, vermoedelijk afkomstig van den copiïst, bevatten de strophen van de kawitan's een veelvoud van 8 lettergrepen [1]). Van de drie niet direct bij de tekstuitgave betrokken hss. heeft H eveneens kawitan's, die, ook weer op eenige uitzonderingen na, blijkbaar gevolg van verkeerde overlevering, alle een veelvoud van 8 lettergrepen bevatten [1]). Van de eerste vijf Zangen zijn de kawitan's van dit hs. in de tekstuitgave opgenomen, terwijl men die van AB en C in het crit. app. vindt. Behalve de kawitan's van H zijn uit de niet in de tekstuitgave betrokken hss. ook nog een aantal plaatsen opgenomen, waar ABC ze, naar men met eenige waarschijnlijkheid kan aannemen, niet goed overgeleverd hebben. Zoo is er in AB in Zang I een hiaat van een tiental strophen, dat de passage in de omgeving daar geheel onbegrijpelijk maakt (zie Zang I, 31 v.v.). Alleen met behulp van HJK is dit hiaat eenigszins te herstellen; eenigszins, want HJK zijn geen van alle foutloos en wijken op die opgenomen plaatsen, behalve nog door hun groote afwijking in het algemeen, soms van elkaar af. Zoo is men genoodzaakt nu eens een lezing van het eene, dan weer van het andere hs. over te nemen. Waneer HJK alle een lezing correct hebben, zoowel metrisch als wat den inhoud betreft, dan wordt in zoo'n geval — om de subjectiviteit, die hier en daar toch al niet geheel te vermijden valt, tot de kleinst mogelijke proporties terug te brengen — steeds H gevolgd, dat van J en K zich gunstig onderscheidt door

[1]) Zie boven, p. 6+.

zijn geringe aantal fouten. Waar H geschonden is, wordt uiteraard of J, of K gevolgd; meestal wel J, omdat K ten opzichte van ABC een grooter verschil in lezing vertoont dan J. In andere gevallen, waarin ABC geen hiaat vertoonen, maar blijkbaar alle corrupt zijn, wordt de keuze van de uit H, J of K op te nemen plaatsen bepaald door de grootste gelijkenis, die de corruptelen hiermee vertoonen.

Een voorbeeld: In zang III, strophe 1, hebben AB: *sang nata nklira nangke,* C heeft: *lah tan kliranan nangke*; deze lezingen zijn klaarblijkelijk corrupt. H en J hebben op die plaats: *sang nata lingira mangke,* terwijl K: *maring kapatiyan rĕke* leest. In zoo'n geval wordt HJ gevolgd. Een ander voorbeeld: in Zang III, str. 17, heeft A: *katuwon ing akriyaya,* B: *k° i°akringyaya.* H heeft in een overeenkomstige strophe: *katuhon ing akriyâla,* K: *katuwon akira ala.* In dit geval wordt H opgenomen.

Waar we af en toe, ter verbetering van corrupte plaatsen, onze toevlucht moeten zoeken tot HJK, zou de lezer zich kunen afvragen, waarom wij dan HJK niet direct bij de tekstuitgave hebben betrokken. Het antwoord hierop is, dat HJK, die overigens, wat het beloop van het verhaal in het algemeen betreft, met de andere hss. overeenkomen en ook zelfs een heel groot aantal strophen min of meer met deze gemeen hebben, niet alleen in sommige détails, maar ook in sommige voorstellingen van de andere hss. zoozeer afwijken, dat, indien we deze hss. direct bij de tekstuitgave betrokken hadden, de omvang van het crit. app., die nu door de afwijkingen van de andere hss. onderling, in verhouding tot den tekst, toch al aanzienlijk is, op zijn minst tweemaal zoo groot zou zijn geworden. Van H, dat 346 strophen telt — de kawitan's niet medegerekend —, zouden, gezwegen nog van de tallooze kleinere varianten, ± 150 strophen, bijna de helft dus van den huidigen omvang van het hs., geheel apart afgedrukt moeten zijn geworden, daar ze hoegenaamd niets met de strophen der in de tekstuitgave betrokken hss. gemeen hebben. Op dezelfde manier zouden apart afgedrukt hebben moeten worden ± 120 van de ongeveer 400 strophen van J („ongeveer", omdat de laatste Zang van dit hs. zoo in de war is, dat men niet meer precies kan aftellen, hoeveel h e e l e strophen er zijn) en ± 150 van de 302 strophen van K. Het is dus in de eerste plaats om deze praktische reden, dat we er van afgezien hebben om HJK direct bij de tekstuitgave te betrekken. In de tweede plaats is dat geschied om de consequenties, die er uit zouden voortvloeien. Immers, indien we HJK in onze tekstuitgave hadden betrokken,

dan waren we ook verplicht geweest om op zijn minst alle verschillen van voorstelling te bespreken, in welk gevallen wij de grenzen, die aan ieder proefschrift noodwendig gesteld moeten worden, ver zouden overschrijden. Dat we ten slotte hss., die we toch niet in de tekstuitgave hebben kunnen opnemen, toch niet geheel hebben laten rusten, spruit hieruit voort, dat wij van een redactie van het gedicht, waarvan helaas geen onberispelijke vertegenwoordiger bestaat, een zoo goed mogelijken tekst hebben willen publiceeren.

Hieronder volgt een voorbeeld van de spelling der hss. Het is strophe 80 van Zang V, als voorbeeld gekozen, omdat het de eenige strophe is, die in alle hss. — ook de meest fragmentarische — voorkomt, waarin de naam van den held en de heldin staat. Tusschen haakjes staat de lezing van B—G

hegar (egar EF) manahira (mmananira C, manāhira E, manahnira F, maṇahnira G) hi srī (ni çri B, ni stri CDEF, histri G) tañjung (tāñjung C) du (ḍū B, dūk C, duk DG, ḍuk EF) tĕka (tka BD, tkā C, wĕka G) lakine (lakiṇe E, lākine F) sumaṇḍing (sumanding BEF, sumanḍīng C, sumanḍing G) toya ring sanku (sangkū B) ki sidāpakṣandulu (ki sidāpakṣaṇḍulu B, ki siḍḍapākṣaṇḍūlu C, ki sidapakṣaṇḍulu D, ki siḍapakṣandulu EF, hi sidapakṣaṇḍulu G) hulate (tingale C, ...te D, cacinggake G) hawrĕngat wrĕngut (haçrĕng haçrĕngut B, mrĕngat mrĕngngut C, harĕngah rĕnguh D, harĕngū rĕngū E, harĕngū rĕngūh F, mrĕngat rĕngut G) ṣinambut kang (sinambutang B, sinambut kang CEF, sinambuting D, sinambūt kang G) sangku mangke bināntingakĕn (binantinghakĕn BG, bhinantingngakĕn D, pinatih haning EF) ring batur (ring batūr B, babatur CE, babātur D, babatūr F, bābatur G) ni çrī (ni çri B, ni stri CDEFG) tañjung tan pangucap (pangūcap F) keměngan wruh ring (kaměngan tan wruh ring B, tumungkulātakon CD, tumungkul hatakon EF, tumungkul hātakon G) dosa (doṣā B, ḍosā CE, doça D, doṣa F, ḍosa G) [1]).

De voornaamste afwijkingen van H, J en K ten opzichte van de tekstuitgave.

H: Toen Sulakrama vernomen had, dat Sidapaksa thuis was gekomen met een vrouw, stuurde hij volgens de voorstelling van de tekstuitgave zijn dienaressen Coṇḍong en Bayan op onderzoek uit.

[1]) Een voorbeeld van de spelling der hss. vindt men verder in de typeering der hss. in Brandes Beschr., III, p. 101 v.v., en van H in Vreede, Cat., p. 395.

Hier stuurde hij een *utusan* („bode" of „boden") met de boodschap, dat Sidapaksa aanstonds zijn opwachting moest komen maken, met zijn vrouw.

De reis van Sidapaksa naar den Indra-hemel wordt hier veel uitvoeriger beschreven dan in de tekstuitgave (zie Aanteekeningen, bij Zang III, 27). Ook de beschrijving van den strijd tusschen Indra en Sidapaksa is hier veel uitvoeriger. Indra bereed bij deze gelegenheid zijn olifant. Na den strijd en de verzoening werd door de goden een danspartij gegeven, waarbij bleek, dat Sidapaksa het mooist kon dansen. Deze danspartij is uniek in dit hs. Reeds bij deze gelegenheid wordt er verteld van de verliefde nimfen. Van de goden worden er behalve Indra en Sĕno ook Wisnu bij name genoemd. Zang IV, die in de tekstuitgave uit slechts 12 strophen bestaat, bestaat hier uit 22 strophen, waarin behalve de beschrijving van den hemel ook die der verliefde nimfen gegeven wordt.

De terugreis van Sidapaksa van den hemel komt overeen met die van R, maar wordt veel beknopter beschreven.

Behalve woorden als *trčñuh*, dat ook in de andere hss. voorkomt, heeft dit hs. nog andere moderne woorden als *kaḍasih* en *walandi*. Dit hs. moet dus jonger zijn dan alle andere Balische hss.

J: Dit hs. vertoont in vele opzichten dezelfde afwijkingen t.o.v. de tekstuitgave als H. Zang IV is hier echter niet zoo uitvoerig als daar, en komt meer overeen met dien van de tekstuitgave. De beschrijving van de terugreis van Sidapaksa van den Indra-hemel komt overeen met die van Q. Kalika speelt hier geen rol. In H en K is niet uit te maken, of deze dienares van Ra Nini een rol speelt of niet, daar beide hss. midden in Zang V ophouden.

Zang VI van J is zeer verward. Hij bevat strophen en gedeelten van strophen van Zang VI en eenige fragmenten van Zang VII. Uit deze fragmenten blijkt, dat Sidapaksa op Prangalas een gesprek heeft met Sri Tañjung. De voorwaarde voor een verzoening, in de tekstuitgave aan Sidapaksa door Tambapetra overgebracht, stelt Sri Tañjung hier persoonlijk aan haar echtgenoot. In dit opzicht komt J overeen met de Bañuwangische hss.

K: Dit hs. heeft in groote trekken bijna altijd dezelfde voorstelling als J. In Zang V bevat het een uitvoerige badscène van de widyadari's, die elders ontbreekt. Sĕno of Masĕno speelt hier geen rol. Sidapaksa wordt in dit hs. heel vaak sang Walat-Smara genoemd, een benaming, die aan een Pañji-figuur doet denken.

BEGINSELEN VAN DE TEKSTUITGAVE.

Tot grondslag van de tekstuitgave komen A en B in aanmerking. Wanneer de beide hss. een goede lezing hebben, maar van elkander afwijken, wordt A als de oudste gevolgd [1]). Hebben geen van beide een goede lezing, dan wordt C, die bij dezelfde groep Q behoort, gevolgd. Levert groep Q geen bevredigende lezing, dan wordt groep R gevolgd, en daar deze groep fragmentarisch is, wordt soms gebruik gemaakt van HJK. Alle lezingen, die niet van groep Q zijn, worden in de tekstuitgave cursief gedrukt. Wordt een lezing van H, J of K opgenomen, dan wordt de strophe, waarin deze lezing staat, in haar geheel in het crit. app. afgedrukt. Wagen wij een conjectuur, dan kan men dit dadelijk herkennen aan het gebruik van [], < > of *.

Teekens en afkortingen.

<....>	: een aksara of aksara's, een sandangan of sandangan's, een woord of woorden door mij ingevoegd;
[....]	: een aksara etc. door mij geëlimineerd;
....*	: een woord, dat op mijn conjectuur berust;
....	: een pasage, die op mijn conjectuur berust;
lac. of	: een aksara, een sandangan, een woord of een passage is weggevallen, met het materiaal verloren gegaan; een in het hs. aangeduid hiaat;
om.	: een aksara etc. is overgeslagen;
verb. hs.	: in het handschrift verbeterd (meestal door van der Tuuk);
al.	: de andere niet met name genoemde hss. in één critische opmerking.

Een Romeinsch cijfer duidt een Zang aan, een Arabisch cijfer een strophe, en een cursief gedrukte letter met een punt er achter een versregel.

Wordt de lezing van een groep hss. samen afgedrukt, dan worden de varianten tusschen haakjes () gezet, met vermelding van de hss. waaraan ze ontleend zijn. De buiten de haakjes staande lezing is die van de andere leden van de groep.

[1]) Bij reduplicatie vertoont B de neiging om de eerste lettergreep, die uit de reduplicatie ontstaan is, niet van den klinker van de gereduplceerde lettergreep te voorzien, zooals het ook vaak in het Nieuw-Javaansch voorkomt; zoo heeft B *kakijrang* (V, 149), waar A, die helaas op die plaats geschonden is *...i...ijrang* heeft; *Wawĕlu*, waar A *Wĕwĕlu* heeft (III, 51, 52).

De spelling. — Hierbij is gevolgd het meest gebruikelijke systeem van het Oud-Javaansch, met deze uitzondering, dat alle woorden, ook die uit het Sanskrit afkomstig en niet verbasterd zijn, beschouwd worden als Javaansche woorden en als zoodanig gespeld, dus *Paṇḍawa* en niet *Pāṇḍawa, darma* en niet *dharma.* Alleen wanneer in de Aanteekeningen zuiver Hindusche zaken en personen worden bedoeld, dan wordt het voor het Sanskrit gangbare systeem gevolgd. Dit geschiedt soms ook ter wille van de duidelijkheid. In citaten wordt de spelling van het geciteerde werk gevolgd. Bij Javaansche woorden echter wordt de gebruikelijke methode gebezigd.

Alleen voor de bezweringsformule aan het begin van de tekstuitgave is een uitzondering gemaakt. Zij wordt in de gangbare Sanskrit transcriptie weergegeven.

Ten aanzien van de veel voorkomende wisseling tusschen de *ha* en de *wa* en tusschen de *ya* en de *wa* wordt aldus gehandeld: indien AB beide de minst gebruikelijke spelling — onder de gebruikelijke wordt verstaan de spelling, die in de Woordenboeken wordt opgegeven — hebben, dan wordt deze gevolgd, dus bijv. *uyung, tawun, keyuh* in plaats van *wuyung, taun, kewuh.* Heeft een der hoofdteksten de gebruikelijke spelling, dan wordt deze gevolgd. Op dezelfde manier wordt gehandeld ten aanzien van woorden als *metra* en *netra, druh* en *wruh* etc.

Een ˆ wordt gebruikt om aan te geven, dat een klinker ontstaan is door contractie van den eindklinker van een woord en den beginklinker van een daarop volgend woord. Van dat teeken wordt soms ook gebruik gemaakt ter wille van de duidelijkheid, wanneer de eindklinker van een woord met den beginklinker van een suffix of met een suffix, dat enkel uit een klinker bestaat, gecontraheerd wordt.

Een ' duidt aan, dat bij contractie een wigñan of iets anders is uitgestooten, bijv. *lunggw' ing* voor *lungguh ing.*

In het critisch apparaat worden slechts de meest evidente fouten van n i e t in den tekstuitgave opgenomen lezingen stilzwijgend verbeterd. In de tekstuitgave wordt g e e n enkele fout stilzwijgend verbeterd.

Daar de Balische commentaar van G voor ons inzicht van den tekst van geen waarde is, wordt hij door ons verwaarloosd. Slechts incidenteel wordt hij in de Aanteekeningen aangehaald.

Van de copieën der hss., nl. A_2, C_2, C_3 en E_2 worden in het critisch apparaat, en een enkele maal in de tekstuitgave, alleen dan

lezingen opgenomen, wanneer hun origineelen op die plaatsen geschonden of corrupt zijn.

Van de verbeteringen van van der Tuuk in de hss. wordt in principe geen gebruik gemaakt; in het critisch apparaat worden ze over het algemeen verwaarloosd. Maken wij er een enkele maal in de tekstuitgave gebruik van, dan wordt dit in de Aanteekeningen vermeld.

Ten aanzien van de vertaling zeggen we met eenige variatie gaarne Swellengrebel na, bij zijn uitgave van de Korawaçrama (p. 2*): de vertaling worde slechts beschouwd als een poging om den tekst van een doorloopenden commentaar te voorzien. Boven een letterlijke vertaling wordt vaak de voorkeur gegeven aan een weergave van de bedoeling van den auteur, voor zoover wij die begrijpen.

Tevens verzoeken we clementie voor het Nederlandsch. We hebben het gevoel, dat voor een niet-Nederlander het Nederlandsch wel altijd zijn eigenaardige moeilijkheden zal hebben.

HET HANDSCHRIFT VAN DE KIRTYA LIEFRINCK-VAN DER TUUK.

Door het aanzienlijk aantal hss., dat in de Leidsche Universiteitsbibliotheek aanwezig is, hadden wij over het hoofd gezien, dat de Kirta Liefrinck-van der Tuuk ook een hs.[1]) van de Balische Sri Tañjung-redactie bezit. Pas later, toen de tekst en het crit. app. al voor het grootste gedeelte persklaar waren, verzochten we aan het Bestuur van de Kirtya om een copie van het hs. Aan het Bestuur, dat zoo welwillend is geweest om direct aan ons verzoek te voldoen, betuigen wij onzen oprechten dank.

Het hs., waarvan de copie door ons L wordt genoemd, blijkt bijna geheel overeen te stemmen met B. Het heeft dezelfde omissies en corruptelen als B, maar heeft veel minder schrijffouten. Het hs. is niet meer bij de tekstuitgave betrokken kunnen worden, maar we hebben er de varianten van geregistreerd[2]). In de Aanteekeningen wordt, waar het noodig is, de lezing van het hs. vermeld. Het hs. loopt van Zang I strophe 1 tot en met Zang VII strophe 62 van de tekstuitgave.

Hieronder volgt een voorbeeld van de spelling.

Zang V, 80: hegar manahira ni çrī tañjung duk tka lakine sumanding toya ring sangku ki sidapakṣāndulu hulate hasrĕngasrĕngut sinambutang sangku mangke binatingakĕn ring batur ni çrī tañjung tan pangucap kemngan tan wruh ring dosa.

[1]) Mededeelingen van de Kirtya Liefrinck-van der Tuuk, Aflevering 4, 1935, p. 70, No. 660.

[2]) Zie achterin, Varianten II.

TEKST

ZANG I.

Oṃ awighnam astu namas siddham*.

1. Teja bayu kaki wangsitipun, tan sipi lawase, Sudamala duk kinawi, puputut kang angapus, Citragotra parabipun, Kartika-masa tanggale, purnama Gurw ing Prangbakat, Sudamala duk rinipta, baṭari sampurnâjiwa.

2. Ana carita ginurit kidung, ring rajya sangkane, apupuh kang tambang Wukir, ki Sidapaksa jalu, istrine dewi Sri Tañjung, atutur micara mangke, baṭari Sri kang winuwus, tumurun aminḍa janma, anggawe pangewan-ewan.

3. Ki Sidapaksa mangke winuwus, satriya sangkane, sah saking pradesanêki, kasy'-asih amlas-ayun, asawita ring sang prabu, ring Sinduraja sangkane, asewaka tigang tawun, tu<r> kino<n>kon [a]mbĕbĕkĕla, de maraja Silakrama.

4. Ring manguntur tinangkil sang prabu, dening mantri kabeh, Sidapaksa milw* anangkil, ndan lingira sang prabu, Sidapaksa kitêngutus, ngulati usadaningong, anglĕmpuyĕng brayan dina, awahanânêng Prangalas, ri bagawan Tambapetra.

5. Aja [g]ana rowangira iku, awa angrurusak, tatanduran sang mayati, paran wĕkase iku, ki Sidapaksa amuwus, Paras-Paros nagasrayêng, punika krama narendra, karungûjarira ika, sang nata akon mangkata.

6. Mĕnḍĕk anuhun ring jĕng sang prabu, mangkat amit mangke, ceṭine tunggal angiring, sampun sahêng manguntur, sadawata siluk-siluk, kapungkur kang nagarane, kacunḍuk ing garyang -garyang, kĕbo sapi paḍâmangan, gopalanyâwijah-wijah.

7. Rare angwan anêng tĕgal iku, den-ganḍong rowange, anâñikal anâñuling, waneh anâtutunu, walang ika kang den-rĕbut, aprĕpan anangis karo, rowange paḍa gumuyu, ana ta sor ing mandira, rame denya ararasan.

8. Laris mangke lampahe tan asru, mañjing alas mangke, wañcira katon apuput, kisid anêng kakayu, sahângĕmban sutanipun, irĕngan tâmilih ronḍon, kapkapan muni kumĕtut, cantakânangis ring tawang, amalar tĕḍun ing warsa.

9. Buron harinâmalang ing ĕnu, den-jrihîng wong tumon, krura socanya lumiring, muni tang manuk siyung, asanggani manuk kĕtur, kaḍawa mibĕr ing kayon, amangan woh ing mandira, taḍah-arsa amlas-arsa, lwir wini katinggal priya.

10. Cucak muni amij'-êng kakayu, kapuḍang cod bangres, sampun tikang adudulur, amangan woh ing ñambu, sugĕmmyâmangan ambulu, sata wananyâ<ñ>jagiger, wrukutut muni agantya, cunggareret asauran, kalongnyâturu sumangsang.

11. Lĕpas lampahe mangke tan asru, praptîng jurang rejeng, pañcuran ika pring gaḍing, taluktaknya kumĕṇṭung, asanggani paksi bungbung, kidange socanyânglerek, laṇḍak malayu kumrongsong, cinggaragat kady aseng-seng, gĕmĕknyâcĕnguk -cĕngukan.

12. Sumĕngkêng gĕgĕr katon anglangu, pasawahan mangke, parine katon akuning, lyan têkang ana mantun, paksinya muni ring luhur, kang atunggu anêng ranggon, kulilingan muni asrang*, pĕpĕcuk muni agantya, paksi mibĕr pasamburat.

13. Sadângalor lampahe lumaku, ring panggagan mangke, ring pinggir katon angrawit, jarak raktâbra murub, winilĕt ing kacang agung, kakara tumrap ing anggas, wohnya bĕk ikârerenteng, woya anêng papagĕran, jawa godĕm anêng tirah.

14. Tan warnanĕn ring panggagan iku, meh praptîng asramen, sundari muni ambarung, kayu tejanya murub, yasa amĕgat ring ring ĕnu, sumyok camara kanginan, kady anapêng sang wus ḍatang, sanggâkasâwor katirah, ḳamĕḍap yan katingalan.

15. Ambal-ambal pinarigi watu, bañjaran sumare, kayu mas lan kayu puring, ampel danta dumudul, srigaḍing aglar ing ĕnu, gaḍung ika angroroñce, sumar mrik ganda kanginan, puḍak mĕkar babar mayang, anasah ana ring sila.

16. Punang beri angapit ing ĕnu, parwata tingkahe, yasa gaḍingnyâmarapit, makara singâmadu, sanggar manyâdulur-dulur, arca alit sĕlut dara, komalanya kĕmbang abang, satapatrânĕḍĕng kĕmbang, gulmanya ijo anglayang.

17. Makara dewi mangungang parung, sumĕmbar datune, Sidapaksa acamani, *ahyas mangke sumunu*, nuḍar muka karĕpipun, kadya maweh bagusane, amĕṭik kuku apañjang, roma mĕlĕtuk anila, wrĕspati sapolahira.

18. Mintar mangke lampahe tan asru, satĕkane mangke, ring bañjaran sarwa sari, kĕmbangnyâkeh adulur, wonga rangga wonga rumpuk, kamuning aglar ing wite, wonga tĕlĕng pacar galuh, taluki ratnapakaja, sĕḍĕnge asuhun sĕkar.

19. Cacaranira tuhu anglangu, binata angĕne, sela bang lan sela putih, ambal-ambalnyânglangu, tinanĕman sarwa arum, gunung kĕmbang upamane, mayang ambabar mrik arum, lung-lungan lumalêng dalan, gĕrĕhnya muni lor wetan.

20. Kĕkĕjĕrira sampun rumuhun, ring batur parane, ni Sri Tañjung den-ulati, nĕhĕr sira añjugjug, kĕkĕjĕr tumrap ing gĕlung, ni Sri Tañjung pangucape, kĕkĕjĕre sapa iku, sidi maras atiningwang, baya mĕne atamuan.

21. Ki Sidapaksa mangke alungguh, tan adoh rarene, ingalup ing sona têki, karungu tĕkêng batur, kaki batur lingnyâmuwus, paran kanênalup mangke, lah tiñjonĕn karĕpingsun, manawa tatamu prapta, mangkêngsun* amĕdalana.

22. Asuwe mangke denirâlungguh, Sidapaksa mangke, sinanggarma den asari, gandanya mrĕbuk arum, anut ing pawana asru, ni Sri Tañjung pangucape, wong paran iku alungguh, ni Sri Tañjung anêng lawang, asuwe dene tumingal.

23. Aliṇḍungan lawang ni Sri Tañjung, angucap atine, saking ĕndi ta wong iki, tingkahe wong asungsut, kaya tingkah ing alampus, kalih lawan titiyange, moga lawasa dumunung, wano-wano sapocapan, ring tĕmbe kalawan ingwang.

24. Parĕng tumon mangke asmu guyu, ni Sri Tañjung mangke, yen angucapa ring ati, katuwone awakingsun, baya kĕnêng guna têngsun, ngapêng awak lĕsu gupe, sun mantuka karĕpingsun, awarahêng ramaningwang, amĕdala tatamuan.

25. Tuhu tinuduhakĕn ing ĕnu, pan iya kramane, kinuñcang dening hyang Widi, sang hyang Asmarânawung, ki Sidapaksa tumungkul, dudu rasane atine, andĕlĕng parĕng tumutur, ni Sri Tañjung tan pangucap, kĕkĕtĕge sumamburat.

26. Mantuk saking lawang ni Sri Tañjung, den-warah ramane, biby ana tatamu prapti, alunggw' ing bumi batur, ingalup dening camuru, kalih lawan titiyange, kaya tingkah ing asungsut, tadah empĕre hyang bapa, gawe ayu tan sun-sapa.

27. Ni Sri Tañjung mangke lingnyâmuwus, babu tumuruna, awaraha maring kaki, anapaa tatamu, suwe ika mangu-mangu, ring jaba alungguh ḍewek, atunggal awĕlas ingsun, katingalan norâ-nginang, mĕne sun-sungana sĕḍah.

28. Ni Sri Tañjung mangky anglusi* suruh, wikan sira mangke, atine amamarahi, sĕḍah woh lawan apuh, sinaṇḍingan burat lulur, jambe kinasturi mangke, ring carana waḍahipun, sinamiran usap tangan, dening asung amucanga.

29. Dewi Sri Wani mangke tumurun, den-warah ramane, bapâna tatamu prapti, ujare ni Sri Tañjung, anâlunggw' ing bumi batur, ni ĕmpon akeh *sanake*, tôpeksanĕn* karĕpingsun, sidi *maras* atiningwang, den enggal pitĕmonana.

30. Bagawan Tambapetra tumurun, tan age lakune, tumuli tĕka ring yawi, anapa asmu guyu, lah bagea kaki putu, lah lungguha masku mangke, ki Sidapaksa amuwus, tabea sri putunira, tan kabĕtêng ila-ila.

31. Ki Sidapaksa mangke alungguh, ki batur ataken, paran karyanira kaki, *ki* Sidapaksa matur, manira kaki ingutus, denira sang nata mangke, *angusada* karyaningsun, iriki karĕngw agina, kawĕrta ring Sinduraja.

32. Sapêng kono *nini* putuningsun, adandana mangke, kukurĕnan den agĕlis, asuwe kaki putu, adoh rĕke sangkanipun, ring Sinduraja sangkane, utusanira sang prabu, kinon ameta usada, de maraja Sulakrama.

33. Dewi Sri Wani adandan sĕkul, pala boga mangke, ulame sampun sumaji, ring limas ulam sawung, ni Sri Tañjung lingnyâmuwus, den abrĕsih wawaḍahe, piṇḍa menak tingkahipun, masa si tan awigiha, masa wong salah papaa.

34. Piṇḍang ḍimpa lawan jangan kulub, sinambĕlan jae, jangane asĕm sasawi, gĕgĕmpol polang butbut, lambayung lalabe junggul, sisilan kacang rowange, pupus bubus lawan jamur, jangan galimĕk ingurab*, tan kantun dadar wĕrdaya.

35. Bañu tirta *sinaring ping pitu,* winaḍahan mangke, babañak salaka ruru, ni Sri Tañjung amuwus, iya mĕne yen den-inum, sun anginuma tĕḍane, lamon ana 'ng ajangipun, ingsun kang angalapana, sapa si ika sudiya.

36. Bagawan Tambapetra amuwus, wĕtokĕna mangke, kukurĕnan den agĕlis, ni ĕmban aḍaḍawuh, sĕkul ulame tan kantun, kaki batur pangucape, lah ta kaki putuningsun, sama* mangke aboboja, yen sampun paḍârararasan.

37. Sampunyâḍaharan rawuh suruh, malih ki ĕmban a-, -larih brĕm ana ring kupi, ki Sidapaksâmuwus, apasangtabe pukulun, anĕmbah aywâbudy akeh, sidy aĕnĕk atiningsun, awor maras ing wĕrdaya, deningsun uny añupĕna.

38. Paran ipenira putuningsun, karan sinangsayêng, lah ingsun angartanêki, ki Sidapaksâmuwus, angipya munggah ring gunung, olih sĕkar putw' ingangge, atangi maksih akĕmbang, parĕk karmanira tĕka, yen pangartaningsun ika.

39. Bagawan Tambapetra amuwus, paran si larane, sira kaki sri bupati, ki Sidapaksâmuwus, anĕnggeh orĕm angĕlu, ki batur alon ujare, pangartakĕna sasayut, ring sira para bujangga, eling atutur ajiwa.

40. Niniwa Kuṭêng tungtung ing suruh, Titi-Murti mangke, Catur -Jantaka tan kari, sampun paḍa wus ketung, ki Sidapaksa amuwus, pun putu jininah mangke, yen ana bagya pukulun, yen mati paran polaha, enaka ning atambara.

41. Jininahan mangke wus linarut, *panguripan* kabeh, pinet ing Ibu-Sundari, Wrĕspati-Kalpa ketung, ki batur linge amuwus, dening karmâparĕk mangke, aparĕk kĕna kinayuh, kaki putu karmanira, meh kaki pamuktinira.

42. Ra nini Kidul milu gumuyu, wikan sira mangke, ulah tingkah ing awisṭi, ulat kalawan guyu, paripolah ing awuyung, ki Sidapaksa ujare, sri putu linge pukulun, amita lungâjar-ajar, yen mati paran polaha.

43. Matia pun putu ring lur gunung, sampun kadi mangke, awet denya kawlas-asih, ki batur lingnyâmuwus, sampun kaki putuningsun, ring gunung norâna pinet, sampun tinut kang apunggung, atinggal tatawon asat, mundur sira ababakal.

44. Wĕngi mangke pangucapaningsun, paḍang ulan sore, panglong pisan anḍaḍari, dawĕg mantuka putu, lah ta turu putuningsun, praptĭng jro pasraman mangke, ki batur linge amuwus, atiyanga pupucangan, denirâsung amucanga.

45. Dewi Sri Wani mangke tumurun, den-jawil anake, tuhu ujarira nini, yen mempĕr ing sang mantuk, rupane tatamu iku, wruh yen tiningalan mangke, tumungkul asĕmu guyu, asasampur babawangan, adandan abantĕn sĕḍah.

46. Tumurun sirângidĕk sasampur, ni Sri Tañjung mangke, adandan sira samadi, samidane kumutug, tu<hu> yan agawe ayu, pamulunirânglĕlĕnte, rupane dewi Sri Tañjung, kaya widadari kendran, lir muksa* kĕḍapakĕna.

47. Ri [sa]sampunirâbabantĕn suruh, ni Sri Tañjung mangke, kilat *ṭaṭit* asanggani, dewa suksma tumurun, *kĕkĕjĕr* tumrap ing suruh, kidul kilen sinangkane, baya bagya lawan tuhuh, sarasoti asawuran, *tutug kulon*(?) karma tĕka.

48. Ring surupira sang hyang Wunawun, ni Sri Tañjung mangke, ring pamrajan <ng>gonyâguling, sĕpi ning wong aturu, ki Sidapaksa tumurun, tan age mangke lampahe, tĕka angadĕg *ing pungkur, ki Sidapaksa angucap, sun añurud bantĕn sĕḍah.*

48a. Ni Sri Tañjung sira apituru, wikan sira mangke, yen ki Sidapaksa prapti, hyang Asmara anawung, tuhu widi ning hyang Agung, ki Sidapaksa ujare, atangia ariningsun, ingsun agring lara metra, sira kang anambanana.

48b. Rinangkul tĕngahe ni Sri Tañjung, bagea pangeran, lamon sira niny añjĕrit, mati sira lan ingsun, matiwasa wong kayêku, tatami paran arane, awa wikan ramaningsun, manawi tangi ki ĕmbang, tuhu si yen ingampura.

48c. Uwakĕna kaka derângrangkul, tĕngahingsun mangke, ginamĕlan tanganêki, ni Sri Tañjung amuwus, tur ana pratigñaningsun, alâlakia wawaneh, sira kaka ol'ya ingsun, yen sira tuhw ingsun kakang, tĕmbe sun milu abela.

48d. Ki Sidapaksa lingirâmuwus, wadiane mangke, mas mirah tan arsyêng kami, sun lunga maring gunung, sun-patapakĕn sang arum, malar kapanggih yan tĕmbe, ni Sri Tañjung lingnyâmuwus, wong lanang lungâjar-ajar, wong wadon angiṇḍang-iṇḍang.*

48c. *Ring wong wadon binuñcal pinupu, kawa saparane, wong wadon iku pinilih, ki Sidapaksâmuwus, angucap juwitaningsun, wong lanang liñok ujare, asu paḍane tan tuhu, anging gogoḍan bañcana, pamurung ikang sariran.*

48f. *Lah ta mintar yayi karĕpingsun, paḍang ulan sore, ayo akeh ingwang-adu, manawi iya luput, yayi bĕbĕkĕlaningsun, kakang amit ingsun mangke, tumurun dewi Sri Tañjung, anĕmbah marĕp ing sanggar, ni Sri Tañjung kabahulan.*

48g. *Sampun amit maring yayah ibu, den-sĕmbah wayahe, ki Sidapaksa tan kari, pun putu amit mantuk, dawĕg kantuna pukulun, ki Sidapaksa ujare, merenea jiwaningsun, ena pangeran sun ngĕmban, aturua ring ĕmbanan.*

48h. *Mĕdal mangke ni dewi Sri Tañjung, praptêng jawi mangke, lumakw alon tan panolih, ki Sidapaksâmuwus, maṇḍĕga niny ariningsun, lah sun ngĕmban yayi mangke, ana karungu deningsun, rĕke ring lungâtatawan, mati lamon katututan.*

48i. *Ingĕmban mangke ring sabuk cĕpuk, sarwy angĕmbĕng luhe, tan pendah Pañji Lumingsir, duk amet raden Galuh, satĕkanira ring lĕbuh, den-sambat mangke ramane, tan patĕwas sira ibu, denirânak-anak ingwang, ingsun bibi titahĕna.*

49. Tĕmbe ta bibi ingsun anawur, utangingsun mangke, yen ingsun biby abasuki, yen ana bagyaningsun, yen norâna twas kaduwung, kang raga sun-tutuh mĕne, yen ana bagya ning ayun, yen ana pagawêng kuna, anut kadi wawayangan.

50. Mangkin sirna atinira tĕñuh, angrungu ujare, atine kadi iniris, ki Sidapaksângrumrum, sakarya ning añuñumbu, ni Sri Tañjung pangucape, ajâsingsĕt derângrangkul, tanganirângĕmbanana, santĕningsun kapipitan.

51. *Turunĕna* kakang *sun* lumaku, mungpung paḍang ulan, yen pĕtĕng *ĕmbanĕn* malih, ki Sidapaksâmuwus, durung mari onĕng ingsun, angapa wong kawiragen, kadi wong awuru gaḍung, kayâmangan jamur *imrang,* kadi bra<ng>ta tan pasalah.

52. Lĕpas mangke denira lumaku, kawarnaa mangke, ring inĕpan denyâguling, ki Sidapaksânuwus, aturua jiwaningsun, ana taman sun-dungkape, angrĕrĕpa karĕpingsun, ring ayun punika taman, katwane kala wisaya.

53. Ni Sri Tañjung anglilir gumuyu, den-waswas lakine, yen angucapa ring ati, abagus lakiningsun, kapiutangan katêngsun, ki Sidapaksa ujare, lah areren karĕpingsun, ring arĕp punika taman, arerena jiwaningwang.

54. Praptîng taman mangke ni Sri Tañjung, ring made areren, alinggih sirêng patani, ki Sidapaksâmuwus, anginanga ariningsun, ingsun rary añjantĕn* ganten, sady aĕnĕk atiningsun, sun aturwêng pangkonira, ni Sri Tañjung aweh sĕpah.

55. Ki Sidapaksa mangky apituru, tan marĕm netrane, ana kang doparan ati, munggw ing twasnya alulut, kang piningit ing jajalu, wong wadon darma pinulen, bisa sira sang angapus, masa si anasarĕna, apuywatĕn kagamĕla.

56. Imbuh ayu mangke ni Sri Tañjung, warnanyânglĕlĕnte, rupane apsari murti, sarirâtap tur lĕmbut, yaya wulan niti<h> gunung, sumirat ika rupane, sapisan cina<ng>kramêng kung, ni Sri Tañjung anglong jiwa, durung mari maras-maras.

57. Kĕmbang angsana aglar ing batur, sumirit gandane, kusuma kady anĕgĕhi, muni kang manùk siyung, asrang swarane karungu, mrak nika anguwuh mangke, taḍ'-arsa muny amlas -ayun, gĕrĕh muni asawuran, kady anglipurakĕn manah.

58. Sumilir ganda ning sĕkar tañjung, kady anĕgĕh mangke, ganda nikang sarwa sari, ana bañu tinuntun, anut mangke ulamipun, taluktak asrang swarane, pasawahan tuhw anglangu, arja pinggirakĕn jurang, kidangnya mangsul ing jurang.

59. Sumungkĕm ing pangkon ni Sri Tañjung, lagy alĕsu gupe, dereng mari marasnêki, ki Sidapaksângrumrum, sakarsane añuñumbu, sasampur sĕle minulen, dok pinurwêng kantun -kantun, ni Sri Tañjung tan pangucap, gumĕtĕr muksah bayangan.

60. Ri sampunira amukti langu, den-pangku rabine, den-pamimi-rwengkĕn tapih, ki Sidapaksâmuwus, asiñjanga ariningsun, ri sampunira asĕle, ni Sri Tañjung ariningsun, lah yayi sira adusa, mungpung aywâna lumiwat.

61. Tumurun jog mangke saking salu, ni Sri Tañjung mangke, angadĕg tĕpi ning beji, ki Sidapaksa milu, andulu langĕ ning ranu, dening ulam akeh katon, bejinya toyanya biru, tuñjung bang lan tuñjung dwala, sĕḍĕngnya asuhun sĕkar.

62. Kĕmbang priyaka pangimbuh gĕlung, Sidapaksa mangke, akĕmbanga nagasari, kumlah katut ronipun, mangkin angimbuhi bagus, ki Sidapaksa ujare, lah ta mintar ariningsun, enak pangeran sun-ĕmban, manawi yayi kangelan.

63. Mintar saking taman ni Sri Tañjung, kawarnaa mangke, swara nikang paksi umung, muni kang manuk siyung, ana muni ambang-alus, sisikatan kady aseng-seng, taḍah-asih amlas-ayun, cangkelung kadya galuṇḍang, cici koling kadya boñcah.

64. Ana kidang amalang dalan gung, tan age lampahe, anake anom den-tolih, celeng alas abĕlung, kaget dening paksi umung, sata wana añjagiger, wrĕsihan ika alungguh, mrak nika muny asauran, kadi angglisakĕn lampah.

65. Lĕpas mangke sira ni Sri Tañjung, lumaku tan age, sinanggarma dening sari, gandanya mrĕbuk arum, tingkahe amungu-mungu, cunggareret muny anggareng, muni ring luhur kakayu, sanggâkasa alunglungan*, angajap tiba ning warsa.

66. Tan areren denira lumaku, ni Sri Tañjung mangke, ki Sidapaksa lingnêki, den agĕlis masingsun, ni Sri Tañjung lingnyâmuwus, baya lagi adoh mangke, asramêng kapatyan iku, ki Sidapaksa angucap, meh yayi mangke rawuha.

ZANG II.

Panggalang.

a. *Ake<h> wong paḍa kapapag lumaku adulur-dulur / garjita sira tumingal miyat ing ki Sidapaksa /*

b. *Lah ta yayi lumampaha sampun parĕ<k ing> nagara / sing-<g>ih ta yayi punika kaḍaton ing Sinduraja /*

c. *Kaḍaton kang sĕmu kidul singgih karang kapatihan / aenggal dene lumampah praptêng karang kapatihan /*

d. *Kapanggih kawulan<i>ra paḍa lunggw ing pajabungan / tu-murun paḍa garjita kaki gusti tĕka iki /*

e. *Paḍânglungsur babasahan tumingal ing ni Sri Tañjung / lanang wadon aniningal paḍângucap saling-jawil /*

f. *Kaki* gusti rawuh iki ringutus dera sang nata / anĕnggeh saking Prangalas olih kaṇṭi angusada //* Kawitan.

1. Prapting karang mangke tunggang gunung, ni Sri Tañjung mangke, tĕka alinggih ring panti, kawulane tumurun, gupuh amapagi bañu, ki Sidapaksa ujare, adusa niny ariningsun, kangelan dening lumampah, kawulanyângawin siñjang.

2. Siñjangira giringsing tuhw alus, patĕlĕsanira, sutra rangḍi tuhw angrawit, ki Sidapaksâmuwus, lah ta sun-dusi pukulun, sampun ingusuhan mangke, linĕngan ginanda arum, wusanira agaganda, kawulângaturi siñjang.

3. Siñjang giringsing linubêng luhung, wus asiñjang mangke, binĕbĕdan sutra wilis, sampunyângolah gĕlung, mangkin anginbuhi ayu, wong akuning alĕlĕnte, kawulângaturi kampuh, asasampur babawangan, roma atap aṇḍan-aṇḍan.

4. Rupanira lwir kĕmbang trikañcu, pamulw anglĕlĕnte, kuninge asĕmw awilis, yen mesĕm sor tang madu, waja atata malĕmbut, angron ing mimba alise, socanya anuñjung biru, idĕpnya prabuset-mata, lambenya manggis karĕngat.

5. Apayasan wus mangke alungguh, ni Sri Tañjung mangke, arjâsalin sutra wilis, inarjen ing mas tatur, ki Sidapaksa amuwus, lah tâḍahar yayi mangke, kawulanirâmumuṇḍut, waneh anâpasang pandam, papajangan wus cumaḍang.

6. Ri sampun aḍahar mangan suruh, mañjing ring jro langse, mrĕbuk gandane awangi, ki Sidapaksâmuwus, anginanga ariningsun, yayi sun añjaluk ganten, sidy aĕnĕk atiningsun, sira kakang amucanga, ingsun lagi kataluhan.

7. Tan warnanĕn denirâkurĕn yun, kawuwusa mangke, maṇḍalêng Prangalas têki, maw atangi aturu, dewi Sri Wani amuwus, ni Sri Tañjung ndi* parane, ki batur lingirâmuwus, liñok ujarku pangeran, Sidapaksânggawa lunga.

8. Paḍa iku nini putuningsun, majarakĕn mangke, yen awas kramanêng uni, yen tuhu putuningsun, tĕmbe ta paḍa tumutur, ni ĕmpon yen wikan mangke, lah ta kapakĕna iku, majarakĕn kramêng kuna, saksat ulih saking kendran.

9. Sun-payune tĕmbe karĕpingsun, paḍa puwarane, papasang aninda yukti, paran wadenĕn iku, pan ingsun ratu awiku, ingsun purwaka ning kabeh, pang ingsun prabu atutur, pan ingsun ratu ring sunya, wiwitan lawan wĕkasan.

10. Ana malih gantia ning wuwus, kang kocapa mangke, kang lunga kocapan malih, sampunyâmukti langu, antianta karsanipun, paḍa anggĕng kawiragen, paḍa arsanya andulu, gumuyu paḍângujiwat, angrĕngih angaras pipya.

11. Tan ucapĕn sang amukti langu, caritanĕn mangke, sri maraja Sindupati, angrĕngĕ wĕrtanipun, wong jro pura kang awĕruh, ki Sidapaksa tĕkane, baya oliha usada, anĕngguh olih pawistrya, anĕnggeh ayu wong ika.

12. Coṇḍong Bayan nini sun-ingutus, maring kapatihan, mara atataken nini, ring Sidapaksa iku, olih yan usadaningsun, awasakĕna istrine, yen ayu kalawan nora, lah ta lumakua sira, karo mĕḍĕk paḍânĕmbah.

13. Tan ucapĕn lampahe ring ĕnu, praptêng kapatihan, Sidapaksa mĕtw alunggw' ing, saṇḍing dewi Sri Tañjung, Coṇḍong Bayan mangky andulu, yen angucap ring atine, gawok dening ayu lĕwih, ulatana sanagara, masa olih wong mangkana.

14. Ingsun kaki ingutus sang prabu, olih ta usada, bontĕn bibi nora olih, lingira sang abatur, angĕnakĕna sasayut, ring sira para bujangga, añjijiwanîng sang nata, sabran dina yan ginantya, mangkana ling sang asrama.

15. Sampun lunga lampahe tan asru, Goṇḍong Bayan mangke, tan warnanĕn sirêng margi, prapti jĕng ing sang prabu, saujarane wus katur, anging ni Sri Tañjung mangke, ingaturakĕn yen ayu, wulatana sajro pura, yan wruha apsari kendran.

16. Sang prabu branti rimang gĕng wuyung, angrungu wĕrtane, paran polahira nini, norâdwe istri ayu, rowangira balik antuk, ratu nisṭa si ngong mangke, ni Sri Tañjung atmaningsun, ring <n>di <ng>gonta katĕmua, pangeran amukti raras.

17. Sore mangke pangucapanipun, surup ning hyang Arka, ana ta wuwusĕn malih, ring kapatihan iku, ki Sidapaksâranipun, paḍa agĕng kawiragen, tan pĕgat sirâkurĕn hyun, ni Sri Tañjung lingnyângucap, sun kaka añjantĕn sĕpah.

18. Tan ucapĕn nalika ping pitu, meh raina mangke, ki Sidapaksa atangi, angucap amlas-ayun, atangia jiwaningsun, yayi atutura ipen, angipi têngsun gumuyu, sira katon awuwuda, tur lumĕbu ring samudra.

19. Atangi mangke dewi Sri Tañjung, den-rangkul lakine, pangucapirâsmu tangis, baya matia ingsun, lah ta mulih bumininingsun, mara ring Prangalas mangke, maring wong atuwaningsun, anĕmpuh asrah juwita, yen ingampura lan nora.

20. Kaya tan satyaa yayi têngsun, kaya dudu mangke, yayi turas* ing prajurit, mundura kang kayêku, katon maleca katêngsun, kabeh paḍa wruh tĕgĕse, titah krama ning tumuwuh, yen ana pagawêng kuna, milu kadi wawayangan.

21. Raina mangke ucapĕn ingsun, ingaturan mangke, toya rai dening ceṭi, ni Sri Tañjung tumurun, anglimbekĕn sabuk cĕpuk, den -awin mangke lakine, den-waswas mangke amungpung, wruha yen amanggih baya, rinĕgĕp ing atinira.

22. Ni Sri Tañjung lingira amuwus, ajâsuwe mangke, kaka si mara anangkil, ki Sidapaksâmuwus, arusit yayi katêngsun, tan kĕna manggalêng mangke, manawi ingsun ingutus, denira sri naranata, ewĕh yayi asewaka.

23. Karo paḍa wruh ing tĕgĕsipun, yen titah kramane, tuhu yen amamayungi*, maritêng atinipun, kagugu supĕnanipun, ni Sri Tañjung pangucape, malar duluran ing ayu, kandĕlana sun ajiwa, kakangku ki Sidapaksa.

24. Wong *Tanah-Wilis* wong *Agĕng-Langu,* anêng jaba mangke, acaḍang angiring-iring, ki Sidapaksa mĕtu, ni Sri Tañjung anut pungkur, angadĕg ing lawang mangke, anolih asĕmu guyu, mantuka rĕke pangeran, sampun asuwe ring lawang.

25. Kang panangkilan sĕsĕk supĕnuh, dening para mañca, para taṇḍa para mantri, ki Sidapaksa rawuh, anĕmbah ing sang aulun, sang nata lingira mangke, ki Sidapaksa ngong-utus, mara ta sira ring kendran, ameta kombala pĕṭak.

26. Ana kaki tatagihaningsun, ring kendran prĕnahe, sira tânagiha kaki, ĕmas tigang pĕlĕngkung, lan kombala tigang gĕlung, ana iki surat mangke, kabakta aja dinawa, ajâlawas sira lunga, ngong-tibani upadrawa.

27. Aja sirângwaca mwang angrungu, iku ngong tan paweh, kita ingong-upatani, basmibuta ngko lĕbur, ĕndĕp-ĕndĕp namu-namu, muwah angrungua* mangke, tan pamanggiha rahayu, sumusupa ring tan parah, muwah yen sirâmacaa.

28. Ki Sidapaksa mĕnĕng tumungkul, tan* wruh polahane, tan sah ngangĕn-angĕn pati, kagrahita kang dudu, tutug *kulon ipeningsun,* satuwuk durung mengkene, sang nata andulw iringsun, *angrĕgu anduk ing* tingal, tuhu yen tan kinayunan.

29. Ki Sidapaksa lingirâmuwus, kapan ta mangkata, kawula pada sang aji, sang nata lingnyâmuwus, ḍangḍang bango wigsamurut, gĕni roga miyang mangke, amit kawula pukulun, poma surat aturĕna, ring padanira hyang Indra.

30. Amit anĕmbah tumuli mantuk, den-giwang kampuhe, sang natângwaswas ring uri, anuksmêng twas sang prabu, masa katĕkana mantuk, yen tĕkaêng kendran mangke, kaucapa sang ingutus, tĕka ring padu ning bañjar, enggal meh tĕka ring wisma.

31. Kaliwatan punang bañjar iku, agĕlis lakune, tĕkêng karang tan asari, ni Sri Tañjung amuwus, enggal ta sira pukulun, ki Sidapaksa ujare, tan polih anangkil têngsun, ingutus mara ring kendran, denira sri naranata.

32. Keměngan yayi pangrasaningsun, tan wruh dadalane, ring kendran <n>di dalanêki*, kadi ring bumi manuh, alĕt sagara pipitu, sadohane sun-lakoni, sinangsara kapo kami, yen ingsun tan arĕp lunga, masa ingsun tan pĕjaha.

33. Ni Sri Tañjung lingira amuwus, alon ta ujare, aḍuh kakangingsun kaki, adoh sabrang Malayu, lalakone pitung tawun, ring sabrang Malayu rĕke, alalakon pitung tawun, *sun-lakonane* sadina, paradene ingsun tĕka.

34. Aja maras kakang karĕpingsun, manda si anaa, pratijñanira pun yayi, *yen pakanirêngutus,* ring kendran pira dohipun, pirang taun lalakone, ana drĕwenira bapa, anggenĕn kaka denira, kulambi Antakusuma.

35. Kulambi Antakusuma iku, lah anggenĕn mangke, pasungsungira hyang Widi, ing kuna ramaningsun, sinangkala ring setrâgung, ring Gandamayu prĕnahe, cinangcang ing rangḍu agung, sinĕngguh rare apanas, marmanira sinangkala.

36. Ya ta ring kunâkĕn ramaningsun, kinen angruwata, ḍanḍane dera hyang Nini, wus ruwat malanipun, mangkin antyan dening ayu, hyang Nini linge ujare, agung tĕmĕn utangingsun, marmane asung nugraha, sayan Anantakusuma.

37. Kamayangan yayi ariningsun, yen asung sun-angge, drĕwenira iku nini, ingambil saking gĕlung, tinanggapan sarwy angrangkul, ki Sidapaksa ujare, kantuna juwitaningsun, kariâmuja-brataa, manda ayua pun kakang.

38. Ni Sri Tañjung lingira amuwus, aja miyang mangke, kang wong sadina wus prapti, kĕṇḍal tawon katêngsun, lagi alam -alam têngsun, lah ayudâsmara mangke, sadalu amukti langu, atilara tĕkêng tilam, prih wiksa ning karasikan.

39. Ki Sidapaksa lingirâmuwus, asih sira mangke, yayi alaki ring kami, ni Sri Tañjung rinangkul, sarwy angĕmbĕng luh ing dulu, ki Sidapaksa ujare, pira si lawasaningsun, pitung dina ingsun tĕka, lah kantuna ariningwang.

ZANG III.

Panggalang.

a. *Lĕpas mangke lampahira lumampah angawang-awang / kongaṇg sargaranyâlangu katon alurak* apaḍang /*

b. *Akeh palwa katingalan angĕḍap layarnya katon / lamat-lamat sayan lamuk muksa nagara tan katon //* Kawitan.

1. Ana manih gantia ning wuwus, kang kocapa mangke, sang nata kocapa manih, atiñjo apisadu, alingse mangky anunulup, sang *nata lingira* mangke, angapa rupane iku, rabine ki Sidapaksa, anging si masa luputa.

2. Wong kapatihan padâpituru*, wikan sira mangke, tĕkanira sri bupati, ni Sri Tañjung tumurun, anĕmbah ing sang aulun, sang nata alon ujare, baya sira ni Sri Tañjung, ingsun añjantĕna sĕḍah, sumĕpĕr ngong saking taman.

3. Tumuly adandan sĕḍah ring kañcu, kinasturi mangke, ingulĕsan wali kuning, mrik gandanipun arum, sang natâmaswas andulu, alon mangke pangucape, merenea ariningsun, ingsun agring lara metra, sira kang anambanana.

4. Ni Sri Tañjung mĕnĕng tan pamuwus, angucap atine, paran polahingsun iki, ḍuh kaki kakangingsun, paran polahe tan rawuh, nanging moktah tĕka mĕne, paran sadya rehaningsun, lamun paksaa sang nata, suka sun mĕne pĕjaha.

5. Wruhanira ika ni Sri Tañjung, lakinira sun-kon, ameta kombala putih, alalakon satawun, ring kendran rĕke dohipun, kawĕrta rĕke kinonkon, yan ana apsari ayu, lamun tĕka mĕne beñjang, aja sira kumasatya.

6. Merenea sira ni Sri Tañjung, añalini sĕle, giringsing caritângrawit, dodot wiyos Tinggulun, gĕgĕlang lawan kakalung, suwĕng mas minantaragen, tan bontĕn ayun pukulun, angur asuwĕnga rontar, lamun pasunge sang lunga.

7. Kalingane sira ni Sri Tañjung, dira pasatyane, lakinta ika wus lalis, samadi kang kayêku, kang atapêng luhur gunung, kang den-sangsara ragane, kayâsikĕp darma tutur, kang den-sĕmbah lunga tĕka, kang den-pet kaya ingsuna.

8. Punapa ta yen ambontĕn atun, suka ingsun mangke, yen angĕmasana pati, *sapa* wikan pukulun, yan tan tĕka mĕne besuk, yen tan tĕka ndi nggonane, apasanggiri pukulun, tĕka saulan punika, angantosana sang nata.

9. Kalingane sira ni Sri Tañjung, amalaku mangke, ringanti sawulan iki, rong ulan ingsun-anti, lamun pakenakaningsun, ni Sri Tañjung pangucape, pangantikĕna pukulun, yen tan tĕkaa sawulan, ring ĕndi parananingwang.

10. Yen deni<ng>sun iki ni Sri Tañjung, paḍa puwarane, lah ngadu rasmi ning asih, among raga ning akung, sang natâmaswas andulu, ni Sri Tañjung anêng amben, asikĕp patrĕm tumurun, malayu angungsi taman, sang nata kari kerangan.

11. Lah sun anti sira ni Sri Tañjung, sun-palara mĕne, pasanggirinira nini, [ing]sun arane wong kojur, milu baṇḍa ana lĕbuh, durung wruh polah mengkene, norâna wong kaya ingsun, milu-milu adol tingal, tan wruh yen winawêng ujar.

12. Aprayatna mangke ni Sri Tañjung, yen wasanĕn mangke, tan wun angĕmasi pati, saranirêng kawikun, sang nata mangke andulu, ni Sri Tañjung ndi parane, norâna katon deningsun, gaḍung lumbung anêng jurang, emane tan kagamĕla.

13. Lalamak ing tilam ni Sri Tañjung, tan pawilasane, pulawâminḍa *kamangi,* norâna sihe ringsun, lalis atinggal auyung, manuk kang abang netrane, saujare nora tuhu, ni Sri Tañjung *kalurak* bang, atinggal *akatang-katang.*

14. Puḍak mĕkar sira ni Sri Tañjung, mĕrĕbuk gandane, damar jarak anggodogi, luhur ing metra masku, lalise tinggal auyung, lah ingsun-wawadulane, lamun tĕka mĕne besuk, paḍa-paḍa tan umana, bage yan tan tĕka pisan.

15. Yen uwia sira ni Sri Tañjung, tutunon prĕnahe, lĕmpung -lĕmpung angedani, asulur ing margâgung, sing tumon paḍa ulangun, sinuwal ajro luwange, ingapit ing watu sumlap, ring lĕmah paras apringga, ni Sri Tañjung nora kĕna.

16. Yen manuka sira ni Sri Tañjung, upamane mangke, manuk dewata angaji, tuhu rupane ayu, nanging rusit prĕnahipun, babarañjangan manuke, angaji lur ing dalan gung, sing tumon paḍa kasmaran, emane tan katurunan.

17. Asmu duka denirâgĕng wuyung, asmu merang mangke, sarwy akĕkĕtek jariji, apĕṭik-pĕṭik kuku, marêng patani alungguh, *yen angucapêng* atine, iki polih ing tan sadu, katuwon ing *akriyâla,* ratu *angĕmban kawirang.*

18. Mantuk sang nata ambakta tulup, ingiring ing rare, lyan anampa sawunggari, ana ambakta tulup, praptĭng kaḍaton alungguh, agĕng runtik kawiragen, ucapĕn dewi Sri Tañjung, durung mantuk saking taman, patrĕm tan sah kinĕpitan.

19. Kang amongmong agritan tumutur, maring taman mangke, matur sarwy atungtung tangis, ndan mantuka pukulun, sampun mantuk ta sang prabu, ḍatĕng ta kaḍaton mangke, tumurun *ngowah* sasampur, durung mari maras-maras, patrĕm tan sah kinĕpitan.

20. Amĕnganĭng lawang sarwy amuwus, kamayangan mangke, sun wuni tan panut ing sih, suka matia têngsun, anging kang kaciptêng ingsun, sada rata arjya rĕke, yen tan tĕka mĕne mbesuk, sumĕngkêngsun angubona, ping saptêng janmâpanggiha.

21. Mantuk saking taman ni Sri Tañjung, praptĭng dalĕm mangke, pamongmonge amuluhi, angajum darma tutur, sang pangeran ta pukulun, lah ḍahara rĕke raden, sampun ingangkĕn kang dudu, samunĕn ing puja brata, mundurâyua kang lunga.

22. Ana manih gantia ning wuwus, kang kocapa mangke, kang lunga ucapĕn malih, sigra lampahnyândarung, amor ing megâwun -awun, ambrahmarga si lakune, aenggal dene lumaku, tĕka ring gaganântara, kalĕswan sira araryan.

23. Katingalan mangke tuhw anglangu, *lurak-lurak* rame, lĕyĕp tinon kang jaladi, parau kombak kombul, anut saili ning bañu, ki Sidapaksa ujare, sagara lor wetan kidul, yan tinon kaya tĕmpura, baya ikâdoh kamulan.

24. Sampunirâraryan glis lumaku, tan age lampahe, agneya <kang> den-tujoni, ana ta bumi agung, pitĕrbawanâranipun, atma paḍâmapag mangke, paḍa tĕka atatakon, saking ĕndi sinang-kanta, atmânom kadya puputran.

25. Ki Sidapaksa mangke sumawur, nora atma ingong, manusa jati ngong kaki, ingutus de sang prabu, ring Sindurajâranipun, anĕngguh ana pyutange, yen ĕmas tigang pĕlĕngkung, tigang gĕlung kang kombala, anagih ring sang hyang Indra.

26. Ingsun milu ring lampahta iku, arĕp sun wĕruha, ring bawana Surapati, ki Sidapaksâmuwus, aja milu sirêringsun, balik winarah margane, kang anuju maring kendran, bĕnĕr angetan tujunta, Sidapaksângawang-awang.

27. Byomamarga lampahe tan asru, wus kapungkur kabeh, prabang-kara sitarasmi, anggara limut saub, wumor ing kirana lisyus, yen angucapêng atine, adoh kapwa maring kendran, kaya tan walia muwah, kocapa ana ring swargan.

28. Widadari paḍa ayu-ayu, adus maring taman, pañcuran rukmi angrawit, angilo maring bañu, den-atap sisinomipun, tuhu ayune rupane, ki Sidapaksa wus prapta, ana ta ring wijil pisan, langĕ mulat ring kaswargan.

29. Ambal-ambalnya krĕsna anglangu, heman kakayone, gopura suwarnângrawit, cawintĕn mirah murub, garuḍa hema* ring luhur, praba rukmi cinarangceng, gopala angapit lawang, paḍângagĕm astra ḍanḍa, piṇḍane kady anggitika.

30. Meru mas ika agung aluhur, wukiran bature, rinĕngga nawarat-nâdi, yasa hema angunggul, babaturane mas tatur, gunung hema pungkurane, awuñcal-wuñcal kombala, awulap-ulap lungsir bang, atĕpnya gĕḍah bang syama.

31. Tuñjung rukmi madya nikang ranu, sarkara bañune, sarwa ratna sarinêki, ring arsa tahĕn andul, padapa lungsir bang biru, kĕmbang suwarnângroroñce, gaḍung mrĕbuk puḍak mĕkar, ergulo lan arsamala, kasturi lan dewandara.

32. Sang hyang Indra munggah ring ḍampar rum, amĕkar prabane, sarwa ratna angilabi, para rĕsi tan kantun, widadara sĕk supĕnuh, anangkil jĕng ing baṭara, umyang swara ning gamĕlan, sangka gĕṇṭa asauran, widadari mangun pahyas.

33. Nora panas tan kĕna ring jawuh, norâna wĕngine, wuluya raina maksih, anging tĕngĕranipun, kumuda mon sama kulum, yan wĕngîka tĕngĕrane, cakrawaka yan atĕmu, raina tĕngĕran ika, anânêng Indrabawana.

34. Widadara sumambrama alus, ring sang wawu ḍatang, saking ĕndi sira kaki, atma paran ta masku, desanta ndi prĕnahipun, warah ta namanta mangke, ki Sidapaksa amuwus, bontĕn atma manusanta, kinon de sri Sinduraja.

35. Ki Sidapaksâmawĕkas atur, aturĕna mangke, ki Sidapaksa anangkil, ring pada sang kasuhun, kang winĕkas sampun mantuk, prapti pada ning hyang mangke, wontĕn manusâñar ḍatang, ayun amĕḍĕk ing pada, apangaran Sidapaksa.

36. Lah konĕn merene manusêku, paran gaweane, sampun lunga kang ingutus, Sidapaksa lah mantuk, pangandika sang kasuhun, prapti mĕḍĕk nĕmbah mangke, manusa matur pukulun, kinon dera sri maraja, Sindupati Silakrama.

37. Nĕnggeh wontĕn piutang sang prabu, ring pada baṭara, anambut mas tigang plĕngkung, kombala tigang gĕlung, kinen anagih pukulun, wontĕn surat katur mangke, mbontĕn sinung amacaa, ḍinawuhan upadrawa, makâdi yen angrĕngĕa.

38. Sampun age pada sang kasuhun, amacaa mangke, wĕdi manusa angrĕngĕ, ki Sidapaksa mĕtu, sampun tĕkêng alun-alun, tan wruh yen ana kewĕhe, wacana kang munggw' ing surat, Sidapaksa lila manah, amĕng-amĕng aniningal.

39. Winaca kang surat uninipun, wong kendran wruhane, yen ana prajurit prapti, ki Sidapaksa iku, baṭara Indra amuwus, cumaṇṭaka si ngko mangke, arĕp anggawe pakewuh, kalak-kalak cumampaka, arĕp angrusaka kendran.

40. Mĕne lamun punggĕl astaningsun, lamun ĕnti kabeh, dewata sasanga iki, gĕnteni kayanganku, batara Indra amuwus, adana sayaka mangke, paḍa prayatna angĕpung, paḍâtiyanga* sañjata, kĕpungĕn ki Sidapaksa.

41. Punapa mangke polahaningsun, yen ingsun kinenken, angatura-kĕna tulis, tan wruh yen ala ayu, yen iya kalawan dudu, muwah angrungua mangke, ĕndĕp-ĕndĕp namu-namu, sumusupa ring tan parah, andikanira sang nata.

42. Widyadara paḍa saur ṁanuk, mula[t] si wayahe, ring prajurit amet gingsir, nĕhĕr mangke kinĕpung, widyadara mangke ngrĕgut, Sidapaksa si ngko mangke, pangger ajâna malayu, den paḍa sura ring rana, ajâna mundur awirang.

43. Sidapaksa kang asru amuwus, widyadara kabeh, aja kang amrih aurip, ajâtinggal palayu, den paḍa angidĕk suku, kang asung kulambi mangke, pangger ajâna malayu, bratangku duk lagi boñcah, nora mundur ing sasana.

44. Paḍa mangsĕh kabeh kang angĕpung, den-pĕṇṭang panahe, larase paḍa den-puji, widyadara amuwus, rowang ajâna malayu, den paḍa gumuyu kabeh, para putra den adulur, ajânâtinggal sasana, den paḍa suramarata.

45. Pinanahan mangke kinurubut, tan kataman mangke, ki Sidapaksa tan gingsir, laras kadi garigis, tan tumamêng awakipun, den-unus mangke ḍuhunge, pangger ajâna malayu, den paḍa sura ring rana, masa ingsun malayua.

46. Tinĕmpuh mangke paḍa malayu, widyadara mangke, sawiji tan anâpulih, kalah wus ḍaut payung, dewata paḍa malayu, arĕbut palayuane, kapati dene malayu, kagulung karangkang-rangkang, paḍa sĕling-kayuh puṇḍak.

47. Ki Sidapaksa lingirâmuwus, widyadara mangke, sanggupta den anumponi, den paḍângidĕk suku, widyadarâpungkur wĕḍus, paḍârĕbut palayune, kapati dene malayu, atangi-tangi kajĕng-kang, kagulung kalĕbw ing jurang.

48. Paḍâleren mangke agĕgĕnu, kangĕn palayune, gumuyu kapati branti, waneh ana kapoyuh, wany' amular tainipun, paḍâpuwĕk wĕrdayane, wirangipun kang kagugu, ajâsuwe ararasan, paḍângungsi sang hyang Indra.

49. Baṭara Sakra mangke amuwus, alon pangucape, paran karanira gingsir, smu runtik sang sinuhun, tan polih anunggêng têngsun, mandâlawana samane, manusa tunggal kinĕpung, den-amuk karangkang-rangkang, norâna yen apuliha.

50. Baṭara Indra aglis tumurun, ndan lingira mangke, kole norâna apulih, mandâlawana satus, rong atus sewu rong ewu, dewata nora gunane, anambut Gĕṇṭa-Wowolu, tisaya lĕpasakĕna, ambandaêng Sidapaksa.

51. Angagĕm mangke Gĕṇṭa-Wĕwĕlu, ndan lingira mangke, ki Sidapaksa den eling, aja si ngko malayu, yen sira prawira luhung, baṭara Indra ujare, pasasambat ko den luhung, darma mulat warganira, pan sira masa uripa.

52. Pinanah ring sañjata Wĕwĕlu, atĕmahan mangke, Sidapaksa sinangkali, suku yaya rinimpus, sariranya winalatung*, sarwi asasambat mangke, panabdane amlas-ayun, kantuna bapa Sakula, muwah uwa Danañjaya.

53. Anambut konta mangke tumurun, atya anigasa, baṭara Indra lingnêki, mĕne ta ambil demu, kang ĕmas tigang pĕlĕngkung, kombala putih warnane, mon kitâmateni ulun, maṇḍĕg denira angucap, angrungu sasambatira.

54. Sapa kang dira-sambat ta iku, lah ta piṇḍokĕna, ngong arsa angrungu manih, ki Sidapaksâmuwus, sirânakira pukulun, angĕmasi têngsun rĕke, sun tumutur kaki Paṇḍu, muwah uwa Darmawangsa, wa Bima paman Sadewa.

55. Baṭara Indra lingirâmuwus, kalingane mangke, anak ing Paṇḍawa kaki, Arjuna wewehaningsun, betbetira kaki Paṇḍu, muwah putuningsun mangke, sañjatanira linĕsun, gawe ayu meh pĕjaha, yen ajaa sasambata.

ZANG IV.

Panggalang.

a. *Glis [a]nguculi sañjata sarwy angrangkul baṭara Indra / wuwuse agawe ayu meh sira angĕmasana /*

b. *Yen ajaa sasambata widadara paḍângrungu / awĕlas rĕke tumingal dene rupânom abagus //* Kawitan.

1. Sampun buyar sangkali* linĕsun, nĕhĕr sira mangke, ki Sidapaksâtur kĕris, mĕṇḍĕk ing arsânuhun, aḍuh kaki putuningsun, ki Sidapaksa ndan linge, patenana sun pukulun, tulah manuh anglawana, aněmbah pada baṭara.

2. Ki Sidapaksa lingirâmuwus, alon ta ujare, patenana sun puniki, pan agung dosaningsun, kinenken dening sang prabu, ring kendran tan sipi dohe, lah krama ning asawita, pati urip linampahan, lĕwih yen maring pangeran.

3. Baṭara Indra angrĕs andulu, alon pangucape, lah ngaděga putumami, ki Sidapaksânuwus, awi tan wĕnang pukulun, lah ta kaki aywâsuwe, sangtabea ta pukulun, tan kabĕtêng ila-ila, tan kĕnêng raja-panulah.

4. Lah mantuka kaki putuningsun, ḍatĕng umahingong, trĕsnaningsun tan sinipi, dewatâmbata rubuh, baṭara Indra amuwus, ing Sulakrama atine, aenggal dene lumaku, prapti mangke ring kayangan, Sidapaksâsrĕp tumingal.

5. Prapti ring kayangan tan asantun, Sidapaksa mangke, tumingali sarwa lĕwih, kĕmbang sri warnanipun, titingkahane ulangun, baṭara Indra ujare, aḍuh kaki putuningsun, sirâmumuṇḍutakĕna, sĕgĕhana putuningwang.

6. Bale gaḍing lawan bale luñjuk, patarana mangke, babaturane tuh<w> asri, rahab salaka ruru, pucake gomutra murub, salang ratna tur yângĕne, ulĕs saka lungsir dadu, gĕgĕṇḍore nila muñcar, lĕwih ring Wisnubawana.

7. Gĕḍong mas salaka baturipun, arsamala lure, pangayap abatur pipis, jomantĕn sĕlanipun, arahab mas abra murub, pataka wintĕn pucake, gĕgĕñjor widure luhung, lalangse asusun jĕbad, pramadame tilamira.

8. Ana ukiran manik ing bañu, lalangon prĕnahe, muñcar anutakĕn warih, tiningkah singâṇḍapuk, soca mirah abra murub, ring tĕngah made angĕne, amanika baturipun, sĕkar ajajar raksaka, paḍâsĕkar sarwa mulya.

9. Lah ta kaki lungguh putuningsun, wus abakti mangke, wus alinggih ring palipir, baṭara Indrâmuwus, anakingsun samy alungguh, dewata ajajar mangke, prapti widyadarângayap, lah ta len kang amuṇḍuta, umyang swara ning gamĕlan.

10. Rame ika panaḍaha<n> sampun, aṇḍaḍauh sĕḍah, burat sĕkar mrĕbuk arum, sampun paḍa tumurun, angayap ing sang kasuhun, baṭara Indra ujare, Sidapaksa merenea, maring jro kaḍaṭon pisan, alinggiha bale ĕmas.

11. Anak-anakan mirah adulur, catur si kaṭahe, lanang wadon amarapit, wintĕn kakalungipun, luluhure lungsir wungu, kombala putih uñcale, gumingsir kabeh dinulu, kumĕḍap patingbaranang, kayangane tejomaya.

12. Baṭara Indra alon amuwus, sapâna ing kono, widyadara widyadari, adana amumuṇḍut, sanggarmanĕn putuningsun, den abakti aweh boja, sasanganan den utama, bĕrĕm arak aja kurang, dunungan sampun cumaḍang.

ZANG V.

Panggalang.

a. *Sampun binakta alinggih ndan linge baṭara Indra / anakku sang widadara sira paḍâsusuguha /*

b. *Widadari amumuṇḍut paḍa asung amucanga / garjita atinyândulu kaya tan paweh muliha /*

c. **Sinugatan pinisukan widadari amumuṇḍut* / añuguhi asanggani ambagekĕn paḍânapa /*

d. *Lah ta kaki aḍahara putuningsun samaptaa / widadara anakingwang paḍa si ayo tan suka //* Kawitan.

1. Sampunyânaḍah aḍawuh suruh, kawarnaa mangke, baṭara Indra lingnêki, ḍuh kaki putuningsun, tan sinipi wĕlasingsun, kangĕn polahingsun mangke, paran pasungsunganingsun, kaki kang dira-baktaa, pitung dina si[ra] mantuka.

2. Aluwaran mangke paḍa mantuk, widyadara mangke, amit sama angabakti, baṭara Sakrâmuwus, lah ta mantuk putuningsun, tan kocapa sira mangke, widyadari kang winuwus, agung brangta larâsmara, kedanan ring Sidapaksa.

3. Ana widyadari ika uyung, anom tan wruh ing reh, rupane anawang sasih, tan kĕnêng mĕgĕng lulut, ring ratri tan kĕnêng turu, anglong jiwa ring paturwan, netrane anuñjung biru, roma mlĕtuk aṇḍan-aṇḍan, lwir jaladângĕmu warsa.

4. Surup mangke hyang Teja ring ranu, dewi Suci mangke, agaganda mrĕbuk arum, asiñjang cĕpuk madu, akampuh ragragan wungu, sĕkar mangli katut rone, arjâsuwĕng capah biru, awangwang candu mrik sumar, aurap-urap kalĕmbak.

5. Dalu sirĕp ing wong samâturu, dewi Suci mangke, prayanya marângunggahin, lampahnyâlon añjugjug, andingding anampak jangkung, praptîng kânan sinadyane, surawanita amuwus, kakangku ki Sidapaksa, sapanĕn tatagonira.

6. Sidapaksa enak denyâturu, karungw ing tangise, sabdane sang <s>urâpsari, ki Sidapaksa ungu, pungun-pungun lingnyâmuwus, sapa rĕke kang merene, parah iringsun aturu, nawa sia widyadara, amalĕs amĕjahana.

7. Dudu widyadara kakang ingsun, wruha sira mangke, rara ing kendran puniki, tan enak denku turu, sira kang katon deningsun, tan sah katon ring pangipen, kapirowang apulang hyun, sira gumantung ing tingal, kakangku ki Sidapaksa.

8. Dewi Suci tumulya angrangkul, apsari sun gane, salwir ing kang widyadari, Supraba Tuñjungbiru, Nilotama kakangingsun, ingsun pamuragil ḍewek, yen sira asih iringsun, sun kaka ginawa lunga, sun milu ring mĕrcapada.

9. Sidapaksâsuwe tan pamuwus, eling ring atine, mangke sun tan urung mati, dene sang surawadu, ambañcana mangke ringsun, surawanita ujare, kolehira tan sumawur, kakangku ki Sidapaksa, tanggapĕn wacananingwang.

10. Sampun rĕke mundura pukulun, ajrih têngsun mangke, manawi anângawruhi, paran ta patyaningsun, surawanita amuwus, yen sira tan arsa mangke, sun-rusake santĕningsun, sun-warah yen sira ala, pisan dening lara wirang.

11. Yen angucapa ring atinipun, paḍa puwarane, pisan dening angĕmasi, ndulu ing karma kewuh, yen wus patuduhanipun, tan kĕna tinampik mangke, sinawung* dening hyang Lulut, ki Sidapaksa kagiwang, angrumrum amriyambada.

12. Sinambut sang dyah winawêng kasur, gumĕtĕr mar gupe, pinĕpĕk ingarih-arih, masku sang dewawadu, den tulus asih pukulun, mĕnĕng tan kawasa linge, angel anulak paměkul, pijĕr amrih kaluputan, angĕsah anggĕtĕl tangan.

13. Suwe aprang langĕ ning jinĕm rum, arok asmarane, atampik silih-sih asih, Sidapaksa embĕh lulut, arsa anĕkakĕn kahyun, angukih musṭi ning sĕle, sah konus panĕpinipun, anggarap sari ning siñjang, sang dyah kaprajayêng tilam.

14. Ri sampunira kapurwêng lulut, dewi Suci mangke, lĕsu yaya tan pagalih, pisan cinangkramêng kung, sang dyah tan sah sinangulu, sinungan ganten angĕne, tinarimêng laṭi gĕmpuk, ki Sidapaksa angaras, kaya edan tan pasalah.

15. Den agung ampuranĕn pukulun, manusa tan wr'ing reh, ala bĕcik tan wr'ing* wisti, norâna wong kayêngsun, nilakrama tan wr'ing laku, surawanita ujare, lah ta kakang karĕpingsun, sun kakang wruha ring sira, sun-iḍĕpe alakia.

16. Anĕkakĕn karsaaning lulut, meh raina mangke, amupu anĕkakĕn sih, ki Sidapaksâmuwus, surawanita pukulun, den tulus sih masku raden, ḍuh dewa juwitaningsun, mangkin aparĕk raina, manawi wontĕn wong wikan.

17. Surawanita lingirâmuwus, kakangingsun mangke, sampun kaka walang ati, norâna kang kayêngsun, sira amanggiha kewuh, ingsun makabelanane, ki Sidapaksa amuwus, bawula si pakanira, dewati tan wĕnang pĕjah.

18. Rinumrum mangke raspaty angrangkul, dewi Suci mangke, tan sah anebĕti liring, mesĕm sarwy aris* <n>dulu, ki Sidapaksa angrangkul, sarwi amayu gĕlunge, agaganda mrĕbuk arum, surawanita angucap, bisâmet ingsun ing mrĕman.

19. Tumurun alon angajum kampuh, sarwy asiñjang mangke, lah kantuna ingsun mulih, ki Sidapaksâmuwus, ḍuh dewa wong -wonganingsun, sinambut ingĕmban mangke, angrangkul atung-tung guyu, lah kakang turunakĕna, nawi kalĕbĕt raina.

20. Tumurun sira lumaju mantuk, prapting paturone, sumungkĕm ing kasurnêki, Sidapaksa wus kantun, ciptane anut ing dulu, aguling kasirĕp mangke, kepi rowang ing aturu, paḍa kabwatan kasmaran, putra lawan pada suksma.

21. Tan warnanĕn sang ayudêng lulut, kang kocapa mangke, raina tatas atangi, mĕkar kĕmbang ing tuñjung, cakrawaka mangky apupul, madukarângrĕng swarane, angisĕp sari ning puspa, para hyang-hyang sampun adan, sumewa ring sang hyang Indra.

22. Pitung wĕgung lawase iriku, ring swargan ta mangke, para hyang-hyang sama mijil, tan lyan paran ing wuwus, ki Sidapaksa winuwus, dening para hyang-hyang kabeh, baṭara Indra amuwus, hih kapan *baya* mantuka, putuningsun Sidapaksa.

23. Baṭara Sĕno lingirâmuwus, sampun depun age, kaki putu sinung mulih, baya rusit sang prabu, mangke maring putuningsun, awĕlas manira mangke, dene merene ingutus, de maraja Silakrama, dene-pet kapatianya.

24. Kañcit prapti Sidapaksa matur, ring hyang Sakra mangke, manusa pukulun amit, mantuka ta pukulun, manawi lawas tan mantuk, manawi inganti mangke, manawi rĕke yen bĕndu, ingaranan kalawasan, manawi duka sang nata.

25. Baṭara Indra lingirâmuwus, ana rĕke mangke, pasasangonira kaki, baktanĕn putuningsun, ki Sidapaksa amuwus, tinarima asih mangke, mas wintĕn lan mirah dadu, kalpika lan kĕnḍit ĕmas, sanguanirâsawita.

26. Baṭara Indra lingirâmuwus, aḍuh putuningong, ayo si tan suka kaki, wontĕn baktanĕn iku, kombala putih tĕtĕlu, mas tigang pĕlĕngkung kehe, *aturĕna* ring sang prabu, ring maraja Sila-krama, kandĕlanirâsawita.

27. Sang hyang Sĕno lingira amuwus, paran ta ilike, pantĕnbaya sri bupati, domeh angapus dudu, akon angĕmban pupucuk, ki Sidapaksa ature, tan wikan rĕke pukulun, mulaningsun angusada, tur ingsun antuk wanita.

28. Mau rawuh kang beñjanganipun, tur ingundang mangke, kinen anangkilâgĕlis, wontĕn mantu pukulun, pun putu arabi ayu, punika sangkan runtike, kinen anangkila asru, tur kinona asomahan, putunta sampun arabya.

29. Baṭara Indra lingirâmuwus, aḍuh putuningong, ayo turidan ta kaki, ana gañjaraningsun, tangeh denyâmukti wibuh, kawĕnang ta denta tĕmbe, inganan bañcana pungkur, ana ta ring mĕrcapada, agĕng apuwara suka.

30. Limang raina diwasanipun, para hyang-hyang kabeh, agĕnti anogatani, para hyang-hyang asungsung, gomutra ratna kang luhung, wintĕn komala widure, ijomantĕn lawan kampuh, lungsir bang lan lungsir jĕnar, bujanggacarma inakrak.

31. Raina langgĕng tan kĕnêng jawuh, sinanggarma mangke, ana ta ring swargan têki, pitung wĕngi *swenipun*, tan ana wijalanipun, antianta kasukane, kaya tan mantuka ingsun, tan sipi lĕwih ring kendran, anging wĕlas *ariningwang**.

32. Sumaput trĕsnanira sang kantun, ndan lingira mangke, ki Sidapaksa lingnêki, *wadiane* katêngsun, tan karsaa mantukêngsun, paran ta polahe mangke, tur ingsun iki ingutus, ni Sri Tañjung olih tapa, ingsun mundur olih mala.

33. Arjya amit pun putu pukulun, arsa mantuk mangke, kabeh paḍa walang ati, sang hyang Sĕno amuwus, durung mari onĕng têngsun, kady angipi têngsun mangke, tĕkanira putuningsun, ramanta po sia-tinggal, samânitihi kayangan.

33a. Sampun age mantuk putuningsun, karsaningsung mangke, tĕkanira maring riki, ki Sidapaksâmuwus, lawas pun putu ingutus, atarima asih mangke, ika kang kawĕdiningsun, andikanira sang nata, pun putu sih kalawasan.

33b. Icakĕna kapti sang sinuhun, wĕlas punang mangke, asih apuhara lalis, langgĕng tarimaningsun, panugraha sang sinuhun, kang kari katolih mangke, tur putunira ingutus, denira sang Adikrama, manawi amanggih duka.

33c. Mĕkar kumuda arane cñjing, amit pisan mangke, baṭara Sĕno lingnêki, lah mantuka ki putu, aja sinangsaya têngsun, baṭara Sakra ujare, lah mantuka putuningsun, añaṇḍungana mas mirah, tan pamanggiha bañcana.*

34. Saintare kendran tan asantun, para hyang-hyang kabeh, angatĕrakĕn sama krig, sang hyang Indra amuwus, atĕrĕna putuningsun, sang surâpsari ujare, lah ta rowang paḍa mĕtu, angatĕr ki Sidapaksa, sun arsânangoni sĕkar.

35. Dene angambil sĕkar tan tulus, angrungu wĕrtane, yen ki Sidapaksa mulih, gupuh mangke malayu, sĕkare mangke den -kadut, den-jawatakĕn kĕmbange, dene angucap ta umung, oya kakang sĕkarira, kakangku ki Sidapaksa.

36. Kang rowangêki paḍa gumuyu, padângucap mangke, kadaratan sira iki, añjawat lakiningsun, rowange paḍa gumuyu, paḍa añjajawat kabeh, sawaneh gupuh malayu, lali wastra kalih siñjang, santĕne den-<m>bani tangan.

37. Ana widyadari ika wuyung, den-rangkul rowange, kakang arinira purik, waneh paḍa gumuyu, papacuhan ujar iku, salah ulat si ngko mangke, aja sira kang kayêku, punika yen kakangira, punika lungâcacala.

38. Mintar saking kayangan kapungkur, tan age lampaḥe, kasmaran angalih lĕwih, Sidapaksa amuwus, tuhu asri warnanipun, kayangan nora taṇḍinge, tuhu muñcar warnanipun, dinĕlĕng patingbaranang, lwir muksah kĕḍapakĕna.

39. Kayangan mangke sampun kapungkur, praptîng *pangastanan,* widyadari paḍâlinggih, tumurun asmu guyu, paḍa anangoni uyung, paḍa kasmaran atine, widyadari ayu kantun, liwat mangke pangastanan, tumurun mangke lon-lonan.

40. Tumurun ing bañjaran anglangu, tan age lampahe, kacaryan ing sarwa sari, ki Sidapaksâmuwus, akeh lĕwih kang kadulu, nanging* bedane ring kene, ring kendran swarga anglangu, liwat ring bañjaran kĕmbang, tumurun angawang-awang.

41. Tan warnanĕn mangke kang wus mantuk, kang kocapa mangke, akeh widyadari branti, kangĕn sapolahipun, paḍa mulih akukuḍung, ana den-sama larane, alon-lonan asmu trĕñuh, mĕnggah-mĕngsah tan mintara, atine gupe kalĕswan.

42. Tuhu yen widinira hyang Lulut, wuwus pakĕrtine, kang widyadari paḍâsih, akeh bramintâuyung, kamanusan budinipun, tan eling yen dewâwake, tumon ring manusa bagus, nanging kang den-isṭi praya, manusâran Sidapaksa.

43. Akeh bawa ning pawestri wuyung, awiwara mangke, asĕsĕmbar tan agĕring, apipilis tan anglu, ring wĕngi tan kĕnêng turu, ki Sidapaksa den-ame, waneh ana kang aturu, angipi sapagulingan, lan manusa Sidapaksa.

44. Kangĕn sapolahe ring jinĕm rum, dewi Suci mangke, alara dene anangis, netrane abuh balut, sumungkĕm ing karang-ulu, dewi Suci pangucape, katuwone awakingsun, angor uni tututĕna, milu maring mĕrcapada.

45. Dewi Suci anangis tan umung, ring jro paturone, angel angĕlwakĕn tangis, Sidapaksa kagugu, sang apiutang ing lulut, awor raras ing jro langse, salalise* marêringsun, sapâmayu gĕlung buyar, sapâmayu siñjang lukar.

46. Tan warnanĕn dening agĕng lulut, ring wĕngi den-ame, tan enak dene aguling, kaya anânêng kasur, tan pendah kadi aturu, ki Sidapaksa den-ame, kepi rowang ing aturu, atangi asĕrĕguan, kaya age rainaa.

47. Tan ucapĕn mangke ta sang kantun, kawarnaa mangke, kang mulih ucapĕn manih, prayanada rinasuk, aenggal sira tumurun, kasrĕpan miyat tingale, wus kongkulan sakadulu, lamat-lamat katingalan, katon ring rajanagara.

48. Sayan awas kang sagarâlangu, palwângambang akweh, amayang ana amañcing, jorong paḍa aluhur, abangun paḍa aḍayung, ramya wonge paḍa siṇḍen, ana ta labuhan langu, sampane ambabah layar, agĕlis denikang barat.

49. Palwa dagang anglayar anglaur, agĕlis lakune, asasah *anambĕr* angin, tan pendah lwir kukupu, lamat-lamat yan kadulu, *amor ing ombak tingkahe,* jukung ikâkeh akumpul, amañcing lawan amayang, layare patingkarĕḍap.

50. Lumba-lumba ikânungsung bañu, lĕmbora rowange, kadya manta polahnêki, pĕñunya kambang mundul, ulunge miběr miluhur, paḍâmangsa pratingkahe, jajanggan ika adulur, ring tĕlĕngnyâsulambĕran, paḍânambĕr ikang iwak.

51. Langsaran sĕlar lawan tanguru, tan wruh tingkahane, binuru dening bukikil, sinĕran den ulam mundung, puputih kalawan layur, lolondoh arĕbut akeh, paksâburu ulam agung, jajanggan asulambĕran, katon ana ring jro toya.

52. Pasang ing sagara alun agung, gumrĕbĕg swarane, ombak anĕmpuh ring tĕpi, ombak kocak atarung, ring tĕngah ombak amangsul, pasurude paḍa rame, uwur-uwur akeh antu, katon kang akarang-karang, kaya katuta kang ulam.

53. Anâtalandang anggawa suksuk, anânggawa seser, añjala lawan añjaring, ana angrajut agung, waneh ana kang añurung, wong wadon lan lare-lare, akijang-kijang malayu, rame paḍâsisiratan, sawaneh anâkakarang.

54. Luñcat ika aglar kadya ahum, ring tĕpi nikang loh, kakañjang aglar ing pasir, tinil adulur-dulur, calore kalawan pĕcuk, kadya amet mangsaane, tan kantun kang manuk kuntul, angilĕng -ilĕngi* iwak, anamběr den-gawa lunga.

55. Midĕr kakañjang lawan kadungu, abang-abang lambe, tirĕm kijing cucuk manuk, pustaka tang garunggung, agĕr-agĕr bulu<ng> rambut, gagarangan akeh katon, mrak nika paḍâ-kakarang, tĕka ombak ing samudra, lumuñcat maring parangan.

56. Puḍak nikângudoda ring parung, mrĕbuk kang gandane, mĕnggah-mĕngsah dening angin, kayu pelang tumayung, tumuwuh pinggir ing bañu, angsanânĕḍĕng sĕkare, kapawanan adrĕs ḍawuh, agĕlar tumibêng lĕmah, tan pendah udan kañcana.

57. Apaṇṭa-paṇṭa desa anglangu, dening kukus mangke, pasawahan ika wilis, anglaris toyanipun, ring kakalen malang mujur, waneh ana kang agawe, ana mantun [1]), pari kuning tiningalan, sawaneh wus lumbar damya.

58. Rare angwan ring tĕgal akumpul, ub ing kayu mangke, anânepa(h) anâñuling, asisikutan gaṇḍu, sapine saparanipun, karungu kang okokane, kang rare ramya atĕmbung, sawaneh asusulĕdan, manuke asulamběran.

59. Pangajaran patapan anglangu, pangubonan mangke, tinanduran kacang wilis, uwi talĕs la<n> tĕbu, kaḍĕle lan kacang luhur, kumbili sabrang rowange, gĕḍang gaḍingnya adulur, tĕbu cintamany ajajar, gĕḍang gunting samy ajajar.

60. Para iṇḍang rame paḍângangsu[t], anganti rowange, ring dalan ikâbibisik, akeh pawestri *adus, anânglukar* gĕlungipun, anâjereng-jereng lawe, lyan tika ana amasuh, kĕṭu daluwang katimpal, kasilir dening pawana.

[1]) Vier lettergrepen te weinig. Zie Aant.

61. Ana iṇḍang-iṇḍang ika ayu, ajambĕt tĕngahe, *kadi kanaka* liningir, susantĕnirâgĕmuh, tur sira ana alungguh, lagy amĕjĕk karamase, mĕḍar roma mrĕbuk arum, roma mĕlĕtuk apañjang, lwir jaladângĕmu udan.

62. Kang sawiji asilih-arangkul, amanis tingale, rupa sor ukiran gaḍing, ana pinggir ing bañu, wawa<ya>ngane den-dulu, sarwy anukiti wajane, romane tinata mlĕtuk, arja sinrut ikang naka, kumĕḍap lwir manik toya.

63. Kang sawiji airĕng apangus, agalak tingale, tiksnârja* wadanârungih, kadi angĕmu madu, kurang tĕngah lĕwih susu, *jawah* saka lor rarase, sabdanirâtungtung guyu, angrĕngu aweh kasmaran, mesĕmnyângĕntekĕn karsa.

64. Saintare mangke saking bañu, lumakw angroroñce, romanyâtap den-buyari, lumakw angantun-antun, liwat ring bañjaranipun, angambil sĕkar den anggo, wajanira putih ayu, kaayon minta katrĕsnan, rupane wĕnĕs amawar.

65. Kawarnaa denira lumaku, agĕlis lampahe, samirana amayungi, añjaladarândarung*, udan brajâwor kukuhung, *kadi paksi upamane,* braminta angajap jauh, kabeh katon lamat-lamat, nagara ring Sinduraja.

66. Katingalan sagara anglangu, tur aglis lakune, lĕyĕp katon yayêng tulis, layar katon kumĕṇḍung, awor lan kukus ing bañu, ababalen pratingkahe, lumaku angantun-antun, tumurun anuju sowan, akeh kang palwa kapapag.

67. Paḍânapa bagea pukulun, aglis prapti mangke, ingutus de sri bupati, iki wong tuhu bagus, asawita ring sang prabu, ring kendran tan sipi dohe, sapa wong tĕka ing kono, yen tan kaki Sidapaksa, kaya wus widi dening hyang.

68. Praptîng sowan mangke tulak tanggul, kalĕswan areren, anonton kang palwa milir, rame paḍa aḍayung, tatabuhane anglangu, kady angwayang den-taṇḍaki, jukung amañcing adulur, ri sampunira araryan, lumaku sirâlon-lonan.

69. Laris lampahira tan asantun, praptîng Taman mangke, araryan adus ring beji, sampunyâdus alungguh, patani madya ning ranu, kady angrasa ring atine, ni Sri Tañjung kang den-cipta, baya onĕng ariningwang, rupane katon angĕḍap.

70. Sampun sah mangke ring Taman-Agung, tan alon lampahe, lumakw alon sady anglaris, tan warnanĕn ring ĕnu, prapti ring Lawangan-Agung, kang anunggu napa mangke, bagya kaki Sidapaksa, anĕnggeh boya mantuka, pambatangira pangeran.

71. Sampun kapungkur Lawangan-Agung, praptĭng pasar mangke, lanang wadon aningali, ki Sidapaksa rawuh, paḍâwlas lingnya andulu, eman tĕmĕn kang wong ika, sĕḍĕng pupunĕn kaputran, panarkaningsun ring warna, masa tan wanya wong ika.

72. Sampun ngrĕngĕ wĕrta ni Sri Tañjung, yen lakine ḍatang, ring dalan lagya lumaris, ni Sri Tañjung amuwus, sapêng kono rowangingsun, acaḍang taḍahan mangke, kakangingsun rĕke tĕka, ni Sri Tañjung adan payas, gandanira mrĕbuk sumyar.

73. Kang pasar ika sampun kapungkur, praptêng pangurakan, salin babasahan rawit, sampun praptêng mangutur, anĕmbah ing sang aulun, ki Sidapaksa ujare, patik baṭara pukulun, angaturakĕn kombala, kalawan ĕmas punika.

74. Ki Sidapaksa malih amuwus, angaturakĕna, kawula kombala putih, ĕmas tigang palĕngkung, katuju ingong kang iku, tinanggapan tan asuwe, norâna wong kaya ingsun, angutus mara ring sira, ring kendran tan sipi dohnya.

75. Paḍa gawok wong anêng manguntur, samâmuji mangke, dene bakti ta wong iki, paran gañjaranêku, ana angucap kang wĕruh, nora wĕruh sira mangke, ciptanira sri bupati, ana kang den -karĕpana, lah kaki paḍa mĕnĕnga.

76. Ingsun uni lunga anunulup, praptêng kubonira, kasatan añjaluk bañu, papat kawulaningsun, katĕmu dewi Sri Tañjung, wong lanang amangku wake, ingaras tur den-cucumbu, ujare kawulaningwang, papat paḍa matur ingwang.

77. Wus sun kon angawasĕna iku, kawula mongkono, dahat denya amirangi, wus lunga kang sun-utus, ni Sri Tañjung katĕmw alungguh, tinakon nora ujare, añjumput sĕḍah tur lunga, ujare kawula papat, paḍa ature iringwang.

78. Ki Sidapaksâtur amit mantuk, aja gege mangke, durung i<ng>sun nogatani, ki Sidapaksa matur, atarima sih pukulun, praptĭng karang tan asuwe, kocapa dewi Sri Tañjung, amĕnḍaka kakangira, atĕmu ring pakanira.

79. Ni Sri Tañjung wus mĕdal ring lĕbuh, kawulane kabeh, pamong-monge paḍângiring, ana anampa kampuh, anânampa kĕṇḍit lulut, sawupacarane mangke, taḍah sampun anêng salu, ni Sri Tañjung tĕkêng umah, Sidapaksa sampun prapta.

80. Egar manahira ni Sri Tañjung, duk tĕka lakine, sumaṇḍing toya ring sangku, ki Sidapaksândulu, ulate awrĕngat-wrĕngut, sinambut kang sangku mangke, binantingakĕn ring batur, ni Sri Tañjung tan pangucap, kemĕngan tan wruh ring dosa.

81. Sumungkĕm ing pangkon ni Sri Tañjung, tur angĕmbĕng luhe, paran dosaningsun kaki, *maras* ugâtininsun, baya sirâmanggih kewuh, sang nata wingi merene, arĕp agawea kewuh, yen ingsun anglayanana, rowangira takonana.

82. Saur manuk kawulane matur, paḍânĕmbah mangke, ni Sri Tañjung mojar aris, uni sang prabu rawuh, mariki añjaluk suruh, sampun ingaturan mangke, ujare amĕlas-ayun, ingsun nini lara metra, sira nini nambanana.

83. Yen awona arinta pukulun, ilokĕna kabeh, paḍa-paḍa angĕmasi, tuhu yan budi ayu, patibrata kang kagugu, ki Sidapaksa ujāre, paran ujarira iku, sira milu asaingan, gustinta masa uripa.

84. Tan karungûjare ni Sri Tañjung, mula si wayahe, ring *lañji* bisâmet gingsir, marĕk angrangkul suku, kaka patenana têngsun, paḍa saur paksi mangke, kawula pinaten ḍumun, kabeh paḍa ingirasan, mon iya alaku cidra.

85. Tambara sira amanggih kewuh, polahira mangke, kadi lata *anggĕgĕli,* kawulanya angrubung, anangis angràngkul suku, baya ta ika warnane, ipen ika ta pukulun, manira milu angarta, awarah ragasangsaya.

86. Ni Sri Tañjung *nangis tan* kagugu, aniba ring pangkon, anangis amĕlas-asih, katuwon awakingsun, tan drĕmane awakingsun, satuwuk durung mengkene, katuwone awakingsun, yen matia awakingwang, mati sadu bĕbĕlĕtan.

87. Ki Sidapaksa lingirâmuwus, ajânangis mangke, lah ngong -atĕrakĕn mulih, maring bumi tuwanmu, mayan sira tos ing wiku, norâna pamamarahe, domeh si ngko laku dudu, pamulih maring Prangalas, ko anglĕlĕtuhi jagat.

Delĕm (een dienaar) Sulakrama Sidapaksa Twalen (een dienaar)

Koning Sulakrama en Sidapaksa

88. Sinered mangke binakta mĕtu, lah patangi mangke, ajâkeh cinangap wadi, ki Sidapaksâmuwus, kang rare ajâna milu, ki Sidapaksa ujare, tan arĕp ginawe ayu, rupa sor apsari kendran, emane wadon baleñjar.

89. Ingiringakĕn ing lĕbuh agung, paḍang ulan sore, panglong ping saptâṇḍaḍari, ki Sidapaksâmuwus, den gĕlis si ngko lumaku, pan ĕnti sih ingsun mangke, norâna katon agĕlung, Sri Tañjung pantĕs asiñjang, emane tan sudya ringwang.

90. Dewa uga kakang saksyaningsun, saujaraningong, masa denirândĕl mami, paran polahaningsun, yan titahe awakingsun, sakewuh sun-ĕmasane, anging panumpukaningsun, mon ana dewa wilasa, den paḍa lan laraningwang.

91. Angera ringsun cucupu watu, masa tan matia, yen paḍa lakune nguni, tu[h]wânom tan katĕmu, nora wĕkas ing tumuwuh, sisilihan upamane, ring raga lamun binañcut, denira hyang awewehan, mon mati paran polahan.

92. Sakweh ing manuk kang sabêng dalu, paḍa tĕka mangke, kady ananggramêng sang prapti, ngisngis lan kokok bĕluk, kukuti daris tutuhu, tĕtĕkĕk patingceleret, paksi joan muny amlas-yun, gĕrĕhnya muni lor wetan, prabawanira sang pĕjah.

93. Manuk meñco munya kady añalung, anêng ring kakayon, prĕñjake kady angangseni, wrukutut[nya] muny ambarung, ana ring luhur kakayu, kapuḍang angĕwel-ame, ambarung lan paksi kĕtur, cĕwut puṇḍah aurahan, kady anapa sang wus ḍatang.

94. Tan turida sirâmanggih kewuh, bisa sangkan rare, winangsitan dening kaki, kayogyan wus den-ketung, den-titis sambi lumaku, wruh ring sikut panunggale, kang listu-[hw]ayu wus ketung, aja sira angawara, wus tega sura ring manah.

95. Rapuh awakira uwus rampung, kagamĕlan kabeh, ring patitisan ing pati, darma lĕpas wus ketung, *kang sarwa sari* kajumput, pupusĕn petĕn manike, marga simpĕn wus nguluwung, katon kang bumi kayangan, sarira Kalimosada.

96. Kinukud mangke sampun binañcut, pinilĕpas mangke, winisik ing Windukĕrti, marga swarga anglawur, sariranira wus suwung, sama tinuduhan mangke, wisik mlĕsat* maring luhur, marganya lilâwarana, sarira sadu yaṇ pĕjah.

97. Sinangsarakĕn ing alas agung, tan wruh polahane, tumungkul sira anangis, angangĕn ta yênapus, ki Sidapaksa amuwus, aja sĕṇḍu si ngko mangke, den enggal sira lumaku, masêngsun tan wruh ring dalan, dalan iku bĕbĕnĕran.

98. Aja sirânut dalan ta iku, ajĕro jurange, ring tĕngah gigir ing sampi, adoh lor adoh kidul, parerenan adoh bañu, tur akeh wado-kalane, añja-añja jĕjĕk-pupu, tatangan tĕṇḍas balaka, laweyan angalad-alad.

99. Gagak sorângalang ing margâgung, roro si kaṭahe, anake anom den-tolih, celeng alas abĕlus, kaget dening wong lumaku, manuk paḍa muni akeh, syungkang-wewe lan tutuhu, taḍ'-âsih muny asawuran, kady anglipurakĕn manah.

100. Adawa caritanĕn deningsun, satĕkane mangke, ring sĕma ning Gandamayu, balung akeh atumpuk, kapalâkweh ta apupul, gagak angalik swarane, kutu-kutu muni asru, ki Sidapaksa angucap, ni Sri Tañjung lah maṇḍĕga.

101. Maṇḍĕg añjĕnĕng anguwah gĕlung, ginamĕlan mangke, pinangunusakĕn kĕris, lah wus mati deningsun, ni Sri Tañjung lingnyâmuwus, ajêngsun gege pinaten, sun amit ing yayah ibu, muwah ring bapa Akasa, ibu Pritiwi kamulan.

101a. Kamulan lor wetan lawan kidul, ni Sri Tañjung mangke, ring tĕngah denirâbakti, sabdanirâmlas-ayun, hih kantun ibu pukulun, iki si olihe mangke, tan amintuhu ring ayu, anganggo sakarĕp ḍawak, mangko mundur analangsa.

101b. Satyêng laku sura wanîng kewuh, ni Sri Tañjung mangke, cipta iḍĕp wus binañcut, budi manah wus kajum, sarira wus gĕmut sanun, den-dĕlĕng lakine mangke, sumaṇḍing ana ring ayun, tan suruda karĕpira, age wruha ring bañcana.*

102. Ni Sri Tañjung tan wruh yan sinuduk, saking pungkur mangke, pijĕr denirângastuti, tan *karasâpan suhung,* anolih asĕmu guyu, piṇḍonana têngsun mangke, tur ana pratijñaningsun, mon ana gĕtih sakacang, mlĕsata ring babasahan.

103. Lamun ambune abacin iku, tuhw* ala lampahe, yen mambu jĕbad kasturi, tuhu satya ring kakung, ki Sidapaksa angrĕgut, cumaṇṭaka si ngko mangke, andĕdĕl sarwi anuduk, tan ruh yen gĕtih sakacang, mlĕsat maring babasahan.

104. Satyêng pati sura wani *kewuh*, tan gingsir atine, tumingali gĕtih mijil, tansah asĕmu guyu, tan den-tolih tatunipun, den -sutsutin rudirane, den-rawupakĕn ping tĕlu, anĕmbah amadu lima, kantuna kang Sikapaksa.

105. Aniba sirânungkĕmi suku, pangucapirâlon, kaka prasidaa kari, agucap sarwy asĕguk, pĕgat-pĕgat denyâmuwus, ki Sidapaksa ujare, aja ngko angrangkul suku, pati n ko kakehan polah, prabawa ning wong bañjelan.

106. Sabda bayu idĕp wus binañcut, pañcendriya mangke, lumarap katon ring langit, mesĕm kadi aturu, antianta dening ayu, gandapura wangi mangke, *rinĕgĕp* ing atinipun, lalacanira yan satya, eling sura patinira.

107. Ki Sidapaksa mĕnĕng tumungkul, karasa polahe, tan wruh pangrasa ning ati, rasanyângangĕn mantuk, sapatine ni Sri Tañjung, tan den-tolih ta layone, tan wikan rudira mrĕbuk, sakacang tumibêng wastra, mrĕbuk arum sakalangan.

108. Sabdâlon sira asĕmu rĕngu, lah ko kari mangke, tumuli lunga agĕlis, prapta tĕpi ning bañu, areren angwasuh suku, den-dulu babasahane, tur ana gĕtih kumutug, mrĕbuk arum sakaḍatwan, ki Sidapaksa aniba.

109. Atangi mangke kadi pupungun, ariningsun mangke, lah muliha sun-<m>ban nini, sampun lumampah lĕsu, kang kayu katon den-pĕluk, tingal kasaputan mangke, atangi-tangi kagulung, sarirâbuh tan panglawan, pĕtĕng tan katon ḍaratan.

110. Lumakw alon tan anut margâgung, anasar lakune, sing tunggak den-ĕmbanêki, den-aras tur -cucumbu, kakayon katon agĕlung, kalabang anawut mangke, ki Sidapaksa angaḍuh, alara panggĕtĕlira, apĕḍĕs apringkitingan.

111. Maṇḍĕg mangke tumuli tumungkul, den-angĕn rabine, trĕsna kang anggugut pipi, arsa ta mangke mangsul, maring setra Gandamayu, apty angĕmbana layone, agĕlis liwat ing bañu, den age prapta ring sĕma, tiniban layon kinusah.

112. Rinangkul layone ni Sri Tañjung, anglilira mangke, amara-banguna nini, dewa suksma pukulun, uripakĕna masingsun, tan wruh polah-polahane, kang layon sinuṇḍang arum, mrĕbuk arum sakalangan, ki Sidapaksa angĕrak.

113. Sasambate tangise mlas-ayun, ḍuh dewa uripa, atma jiwaningsun nini, kawulakĕna ingsun, ring ĕndi nggonanta masku, dudutĕn manira raden, sampun [a]suwe milĕt pĕjah, Sidapaksa sampun lunga, meh tĕka ring kapatihan.

114. *Praptîng karang mangke* tan asantun, kawulanirâkeh, anangis amĕlas-asih, atakon amlas-ayun, sang pangeran ndi pukulun, paḍa wikan yen pinaten, netranirâbuh abalut, tangise wor awurahan, geger *wong ring* kapatihan.

115. Tan warnanĕn mangke kang wus mantuk, kang kawarna mangke, ucapĕn sang sampun mati, layon kadi aturu, antianta dene ayu, warnanira anglĕlĕnte, ḍangḍang bango paḍâtunggu, awĕlas baya yan[a] wonga, angraksa maring sang pĕjah.

116. Sumare sor ing waringin kurung, mesĕm kady asare, malĕr sirâwastra putih, sĕmut tan *anângrubung,* caměra paḍângalulu, anangis yen wonga mangke, tan warnanĕn ni Sri Tañjung, ucapĕn dewâtmanira, arsa sah lungânglalana.

117. Atmanira ni dewi Sri Tañjung, angungkuli mangke, kurungane den-tingali, wlas tĕmĕn rasanipun, sun tilik *kagulang* alu, lah kapakĕna titahe, yan *ta* bĕlĕtĕn ring dudu, lah karia ingsun mintar, lumampah sirâlon-lonan.

118. Lumaku atmane ni Sri Tañjung, tur angĕmbĕng luhe, akĕkĕmul dodot putih, lumaku asmu sĕṇḍu, eling ring kurunganipun, mangke ta mintara rĕke, angucapa sampun luhur, lah tinggalakĕna pisan, lampahe mangky alon-lonan.

119. Laris lampahira tan asantun, satĕkane mangke, ring Bale -Pangangĕn linggih, ring tĕngah Tĕgal-Windu, lonya kabeh sapandulu, salisih madya atĕpe, atmane dewi Sri Tañjung, *angrĕs akch kang karasa,* kangĕn polah tingkahira.

120. Tumungkul *anangis* amlas-ayun, luhira tan panten, yan angucapa ring ati, katuwon awakingsun, duk *ginulang* kurang tutur, baya ring ĕndi tuduhe, anging sun rĕgĕp ing ayu, bilih tuduhana dalan, denira sang hyang Wisesa.

121. I sah ring Made-Padipta sampun, lumaku tan age, prapti ring Pamĕgat-Sari, ngadĕg pinggir ing bañu, ni Sri Tañjung lingnyâmuwus, tambuh dalaningong mangke, ana durgama ring bañu, bajul atĕṇḍas raksasa, angucap akon mĕntasa.

122. Kang bajul putih *alon* amuwus, puniki kang marga, manirâtma ning Wot-Wĕsi, gumiwang tejanipun, ring luhur kadi kukuwung, ni Sri Tañjung pangucape, lah ingsun mangke lumaku, wus liwat ikang bangawan, ni Sri Tañjung wus lumampah..

123. Wus liwat atmane ni Sri Tañjung, Wot-Gonggang dungkape, bangawan sampun kapungkur, Wot-Gonggang tan kaetung, yamabala paḍa rawuh, kang angaḍang atma mangke, sona-yaksa paḍa rawuh, liman atĕṇḍas raksasa, paḍâmĕḍĕk ring Angkatan.

124. Kĕbo-raja mangke lawan sĕmut, sarambah tĕṇḍase, gagak -yaksâwulu taji, aĕlar waja kĕnur, kalulupane sakĕtur, kweh ing kinelikan mangke, *padângaḍang ri* sang rawuh, kagiwang dewi Angkatan, tumingali sarwa sarba.

125. Ni Sri Tañnjung lingira amuwus, sona-yaksa mangke, aja sirânukĕrtani, balik tuduh ring ĕnu, gajahe kalawan *ulung*, ĕndi dalan kang sun-tute, raja-manggala ring ayun, mung sira sang kĕbo-raja, *ĕndi kang* maring kaswargan.

126. Atma nikang* kawlas-arsa têngsun, tan amawa mangke, sing kabelanira kaki, nora sun nggawa sĕkul, liman taḍahanta iku, sona-yaksa sira mangke, nora sun anggawa balung, nora anggawa antiga, gagak kang adwe taḍahan.

127. Sang kebo-kaki kalawan sĕmut, mwang sang *ulung* mangke, norânggawa ingsun pitik, gula kalapa iku, norêngsun anggawa ḍukut, anânggawa ingong mangke, pawisik ing darmaguru, il'-êngsun ring kaputusan, sun sĕgĕhakĕn ring sira.

128. Sirna lila sah dewi Sri Tañjung, lumaku tan age, prapti ring Bañjaran-Sari, angambil sĕkar mĕnur, akĕkĕmbang ni Sri Tañjung, sah aglis mangke lampahe, Catuspata dungkapipun, ring pasimpangan ing dalan, akeh papaka uḍungan.

129. Akeh petra katĕmu ngrarangu, anêng tĕgal mangke, ring petra-bawana têki, akeh paḍa akumpul, awurahan paḍângawur, tan wruh dalan-dalanane, wany' angunngun ring dalan gung, kapanasan ya kodanan, paḍânangis amlas-arsa.

130. Ana petra ning tan bisânĕnun, tambuh siñjangane, atapih wilulang bacin, ginebeg dening asu, tambuh ulah tingkahipun, papa ning wong bwat ing aes, den-gagawenya cĕcĕṇṭung, amuda maksy' akĕkĕsna, jraktrane den-gale pada (?).

131. Petra ning autang norânaur, tambuh polahane, anangis amĕlas -asih, binilĕd dening kayu, papa ning watĕk angĕntul, bole *akoleran* mangke, mĕḍĕm matanya mululu, *tinonton* sakeh ing petra, *rinubung* amasang ajar.

132. Ana papane wisayânĕluh, winalatung mangke, gĕni sornya kumililing, *lyan* ginantung ring pĕtung, ana petra kapilangu, ing sor ing waduri reges, anangis amĕlas-ayun, ana pinggir ing dadalan, anangis añjaluk toya.

133. Papa ning wong *amatî* den-unuh, ginuguling mangke, gĕninya murub anawing, petra wisayânuduk, jarijine paḍa rumpung, ĕnti den-gĕgĕting mangke, ana papa ning wong ngayut, acucunḍuk *kapurusan,* ana kang den-anggo kĕmbang.

134. Petra ning duratmaka akumpul, anêng tĕgal mangke, angrĕrĕp sor ing waduri, kasy'-asih amlas-ayun, den-tuhuh sariranipun, baya kene mĕtuane, nora iḍĕp tutur ayu, mangko paran ta polahan, wus kajorog maring ala.

135. Ana petra ning watĕk anawung, kinuñjara mangke, sata paḍa andiwali, pinrĕpan kinurubut, awakira luḍuh ajur, tinimbal tinaji mangke, ana papa doyan wayu, sadalan-dalanyâtukar, waluhe masih den-saṇḍang.

136. Sah ring Catuspata ni Sri Tañjung, tan age lakune, para petra paḍa angling, atma wong paran iku, istri rupanya listw-ayu, awĕnĕs tur yânglĕlĕnte, masa wong salah papaa, iku eman tan pañaṇḍang, baya atma ning abrata.

137. Papa ning sang kĕrtâsor jinumput, winalatung mangke, amidosa ring wong sait, binilĕd naga sewu, papa ning sang adiguru, kurang tutur ing sisyane, ring kapapanya katĕmu, anagih ring kaputusan, tan aweh karan ing papa.

138. Paḍânagih sisyane angrubung, gurunya ndan linge, tambuh panawurngong kaki, irisanâwakingsun, ingĕrĕban kinurubut, den-walang-walang awake, katon dening ni Sri Tañjung, mangkana tingkah ing petra, *paḍângĕmasi* prapañca.

139. Ana petra wisayânunulup, lagawa dadine, duk ing mĕrcapada nguni, papa kang kinurubut, agĕnti paḍa anulup, petra ning wang tan pawrĕde, anusoni durat tawun, agĕnge ana salumpang, awake akĕrĕdĕtan.

140. Rambi-rambi petra paḍâmuwus, para atma mangke, manirânunuta nini, karsaana pukulun, ni Sri Tañjung lingnyâmuwus, sampun nini rĕke mangke, aja sira milu ringsun, ingsun nini babara yan, tĕkaa saparaningwang.

141. Para atma mangke akilusu, paḍânangis kabeh, tan winarah marganêki, ni Sri Tañnjung lumaku, angĕmbĕng luhnyâkukuḍung, aglis maring babahane, dinungkap lampahirâsru, manḍĕg sajaba ning lawang, atmanira ni Angkatan.

142. Ni Sri Tañjung mangkya lingnyâmuwus, kaki Dorakala, wĕnganana ingsun kori, hyang Dorakalâmuwus, sapa swabawane iku, angrĕs amanis wuwuse, amalaku lawang iku, lah gĕlis kitâjatia, mĕne sun-wĕnganing lawang.

143. Atma ning mati angapa iku, istri swabawane, swaranyângrĕsakĕn ati, ni Sri Tañjung amuwus, ni dewi Angkatan têngsun, atma ning binĕlĕt mangke, pinaten ing Gandamayu, winawadulan sang nata, rawuh ingsun pinĕjahan.

144. Hyang Dorakala mangke amuwus, mangke si waspade, ring atmanta ingong nini, kasub ring jana wuwus, kang aran dewi Sri Tañnjung, anĕngguh ayu rupane, sor kang dewati anurun, kalunta ring mĕrcapada, kang aran dewi Angkatan.

145. Baṭara Kala lingirâmuwus, kalingane mangke, ni Angkatan sira nini, yaktinta mati sadu, cinarita manggih kewuh, sun dudu kapatiane, akeh sambawa ning wuwus, lagy akeh pangemaningwang, yan matia tan padosa.

146. Ni Sri Tañjung mesĕm tur amuwus, kalingane mangke, kinon tukunĕn ring kawi, tan wikan lagi têngsun, *lalu lali* ta pukulun, lah ingsun mrasaya mangke, ana cacangkrimaningsun, mangko kaki cĕpanana, mon kacĕpanana kang lyan.

147. Hyang Dorakala mangke amuwus, wĕtokĕna mangke, cacangkrimanira nini, ḍĕmĕn ta ngong angrungu, alah dening pañjang kidung, angrĕngĕ pradaya mangke, gĕlis wĕtokĕna iku, mangke ngong-wĕnganîng lawang, ena sun-tuduhîng marga.

148. Ana danta danti dudu iku, danta dudu kĕmbang, danti dudu gaḍing kaki, sarpa mandi tan [pa]nawut, cĕpanana ta pukulun, hyang Dorakala *ujare,* tan bisâñĕpani ulun, lah <si> nini cĕpanana, mangke ngong amiarsaa*.

149. Danta nyu gaḍing rĕke pukulun, danti si arane, pisang gaḍing iku kaki, sarpa mandi tan [pa]nawut, ula uli aranipun, hyang Kala kakijrang mangke, aḍĕmĕn ingong angrungu, dene cacangkrimanira, norâna ta kaya sira.

150. Winĕngan lawang mawas andulu, kaki Dorakala, ring warnanira sang prapti, hyang Dorakalâmuwus, maṇḍĕg ja gege lumaju, lah walia sira mangke, agĕng sukanta ring ayun, lagya ngong eman ing sira, tangeh dentâmukti suka.

151. Ni Sri Tañjung lingira amuwus, punapa marmane, kinon awalia mami, hyang Dorakalâmuwus, lagya tangeh denta wibuh, lah balika aywâsuwe, layonta ika ring pungkur, kari niny agilang -gilang, lah gĕlis sira walia.

152. Ni Sri Tañjung mangke lingnyâmuwus, nĕḍa pamit mangke, manusa arsa abali[h], hyang Dorakalâmuwus, lah sang atma anakingsun, *sadâglis* mangke lampahe, atmane dewi Sri Tañjung, agĕlis tĕka ring sĕma, angungkuli layonira.

153. Prabawanira orĕg aliṇḍu, ni Sri Tañjung mangke, payodara udan riris, tejanyâbang kumĕṇḍung, udan brajâwor kukuwung, kĕtug agĕnturan mangke, minggĕk agra nikang gunung, *kocak kang gambirâlaya*, gĕrĕh muni asauran.

154. Gumĕtĕr kang jagat tĕkêng luhur, aurahan mangke, dewata lawan dewati, kayangan kagyat mengguh, pada baṭari amuwus, prabawane sapa mangke, angadakĕn kĕtug liṇḍu, pĕpĕḍut añjala jagat, bayâna kusuma pĕjah.

155. Ra Nini mangke lingirâmuwus, mangke sun-linglinge, mrĕca-pada karĕpmami, paran wadine iku, ra Nini mulat lor kidul, nora katingalan mangke, pĕtĕng ḍĕḍĕt awor riyut, ra Nini lingirângucap, lali yen ana wĕḍiyan.

156. Sinebĕt ing wĕḍiyan ping tĕlu, agawangan kabeh, pĕpĕtĕng paḍang abasmi, pada hyang Nini ndulu, mulat lor lawan mangidul, ĕnti kang antara kabeh, norâna katon kadulu, ra Nini lingirângucap, ring ĕndi aweh prakĕmpa.

157. Pada baṭari* mawas andulu, anêng manuh mangke, ring mĕrcapada *sang Nini,* kanunune (?) andulu, den-dulu dewi Sri Tañjung, hyang Nini kaget ujare, aḍuh nini putuningsun, sira si kapo kang pĕjah, lah uripa putuningwang.

158. Gupuh hyang Nini mangke malayu, angrak añjrit mangke, aḍuh putuningsun nini, katuwon putuningsun, patine kadi aturu, ki Sidapaksâmateni, rabine den-pet ing dudu, tan padosa putuningwang, mati sadu bĕbĕlĕtan.

159. Tumurun sira angure gĕlung, abrangbrangan mangke, aḍuh nini putumami, sira amanggih kewuh, *sura* satya tĕgw' ing tuhu, ki Sidapaksa alane, *didimu* wruhanmu iku, pala ning matî iḍĕpan, didine kari kerangan.

160. Areren sira amayu gĕlung, angungkuli mangke, ring layonira sang mati, gandanya mrĕbuk arum, aḍuh nini putuningsun, tambuh nini têngsun mangke, yen sira amanggih dudu, lah ta nini yo sangsaya, ena sun anguripana.

161. *Sinambut* layone ni Sri Tañjung, tur pinangku mangke, denira pada hyang Nini, layon pinangku arum, aḍuh nini putuningsun, alane sang nata mangke, amrih patia ning sadu, kapo sira Sidapaksa, iděpa winawadulan.

162. Matia nini sira ping pitu, mon ana ngong mangke, masa tan uripa nini, [a]ja maras putuningsun, yen lagy ana nini têngsun, ring kuna ramanta mangke, denyâmiutangi* ayu, pañjang tan kĕna ḍinĕpan, kami mangky anawur utang.

163. Ramanta nguni ngruwat malengku, mangke ngong-saure, agung utangingsun nini, ngong-sangkalêng Gandamayu [1]), duk cinang-cang raṇḍu agung, sarwa gĕnĕp raragine, talĕnan wĕḍung* tambilung, sinajekĕn kang ramanta, sinĕngguh rare apanas.

164. Wastu kita nini putuningsun, lah ta urip mangke, jiwanta walia malih, sakeh ing kerid bayu, prâtmanta paḍa apupul, wastu aywâsuwe mangke, panglilir amarabangun, tan pajapa tan pamantra, ngong anguripakĕn pĕjah.

165. Bayu umirir molah asĕguk, ni Sri Tañjung mangke, tirtângga-nirâdrĕs mijil, anglilir marabangun, ni Sri Tañjung pungun -pungun, sarwy anggarap sĕle mangke, sapa tà sira pukulun, bisânguripakĕn pĕjah, anĕmbah-nĕmbah ring *tawang*.

166. Barat inda ra Nini gumuyu, tan pangucap mangke, sasolahe den-tingali, ra Nini lingnyâmuwus, lah ngadĕga putuningsun, angucap tan katon mangke, ni Sri Tañjung lingnyâmuwus, baya ta suksma jatmika, marmane tan katingalan.

[1]) Een lettergreep te veel. Zie Aant.

167. Ra Nini mangke suka gumuyu, sarwi angling mangke, rasanira wruhêng kami, ni Sri Tañjung gĕgĕtun, awor maras atinipun, tambuh polah-polahane, ra Nini linge gumuyu, aḍuh nini putuningwang, dewati ngong wruhanira.

168. Pada baṭari mangke amuwus, pangucape mangke, kita ngong yo ala nini, Sri Tañjung lingnya matur, tabea rĕke pukulun, sinung, wikan rĕke mangke, manusanira pukulun, ra Nini lingirângucap, aja nini nora kĕna.

169. Ana ta manusa wruhêng ulun, *kapalangan* mangke, tan den -ucapa ngong iki, manusa wruh ing ulun, den-ucap ngong *iku* dudu, lah *sira* wĕruha mangke, war<na>ningong putuningsun, wĕnang pan dewaty aṇḍara<t>, pan sira ringgit ing dewa.

170. Wastu kita nini putuningsun, tumingala[n] mangke, tan angrasa gila wĕdi, ningali warnaningsun, *dene* gimbal lawan siyung, yata katingalan mangke, tabea rĕke pukulun, luputêng raja-panulah, tan kabĕtêng ila-ila.

171. Mĕṇḍĕk alon *sira* ni Sri Tañjung, angastuti mangke, tabea lĕbu mayati, luput ring tuju tĕluh, tulah sarik lampah keyuh, sun-wastune wadon wastu, makakambanga ning akeh, ilanga kang rupa warna, jatia paripurnaa.

172. Wus dinus mangke ring kamaṇḍalu, ni Sri Tañjung mangke, ingastren dera hyang Nini, iyas ta rupanipun, hyang Nini lingirâmuwus, sajati wus purna mangke, abrĕsih tan patalutuh, rupa sor apsari kendran, kaya muksah kĕḍapĕna.

173. Ra Nini mangke lingirâmuwus, aḍuh putuningong, warnantâyu tan sinipi, wastu ta putuningsun, gomutra ning wadon wastu, lah sun-tĕlasĕne kabeh, sun-cadane karĕpingsun, tingkah pari-polahira, ajâna paḍa lan sira.

174. Romanta pañjang tan pendah lumut, sisinomta mangke, tan pendah mangonĕng samping, guluntânglung ing gaḍung, *uwangta* anangkal* *putung,* angron ing mimba alise, liringe sor madu juruh, lambe lwir manggis karĕngat, wajanira anridanta.

175. Idĕp lwir prabuset-mata iku, wadananta mangke, tan pendah duren sajuring, lĕngĕn lwir traju putung, jarijinya tuhw alurus, sor tang nyuh danta santĕne, panĕpi lwir patrĕm konus, pupu lwir pol ginombetan, batise caca[ng]k ing kidang.

176. Wangkongira nini putuningsun, lwir limas angĕne, wĕntis lwir puḍak angrawit, dalamakanirêku, gamparan gaḍing masingsun, padmanagara adĕge, tan pati-pati lumaku, yan tan citârsa lan karsa, lumampah giwang lan gangsa.

177. Kanakanira lwir manik bañu, bisângringgit mangke, lĕmbut ing angga lwir gaḍing, sing ngangge putuningsun, wastu asri yan dinulu, sarwa kĕmbang ta pantĕse, *jatmika* niny alistw-ayu, mung sira lĕwih i<ng> jagat, nini mangke warnanira.

178. Wus ĕnti tan ana *paḍanipun*, ngong-pracanda mangke, jati *tan* pacantri nini, ra Nini lingnyâmuwus, aḍuh nini putuningsun, ayunta nora baṇḍinge, gupuh hyang Nini angrangkul, kasmaran ingong tumingal, nini dening warnanira.

179. Pasangtabe manusa pukulun, tan kabĕtêng mangke, ring tulah kalawan sarik, pada baṭari muwus, lah ngadĕga putuningsun, ni Sri Tañjung pangucape, nawi tan wĕnang pukulun, kobis ing raja-panulah, lah si nini widiningwang.

179a. Ana tirtaningsun kamaṇḍalu, lah ta merenea, den-adyusi putuningsun, nini denira luput, ri baya kewuh ta luput, aring lara roga kabeh, luputa ring tuju tĕluh, sira purnamaa sada, luputa ring ila-ilâ.

179b. Wudi agung kang wetan puniku, kitiran manuke, ing sor tirtane ačning, talaga aranipun, tinanĕman tuñjung putih, salaka makabature, tirtane milir ačning, panglukatan upadarwa, kaki nini kang adusa.

179c. Rangḍu agung kang kidul puniku, ulung si manuke, ing sor toyane ačning, talaga aranipun, tinanĕman tuñjung dadu, tambaga makabature, tirtane milir ačning, panglukatan dasamala, bapa babu kang adusa.

*179d. Angsanâgung kang kulon puniku, kapuḍang manuke, ing sor toyane ačning, talaga aranipun, tinanĕman tuñjung kuning, ĕmas pinakabature, *tirtane milir ačning*, panglukatan lara roga, anak rabi kang adusa.*

179e. Kayu irĕng kang ĕlor puniku, gagak si manuke, ing sor toyane ačning, talaga aranipun, tinanĕman tuñjung biru, wĕsi pinakabature, tirtane milir ačning, panglukatan ujar ala, putu buyut kang adusa.

179f. Nagasari ring madya puniku, meñco si manuke, ing sor toyane ačning, talaga aranipun, tinančman sarwa sari, amañcawarna bature, tirtane milir ačning, pan tirta suci nirmala, sariraningsun adusa.

170g. Ri kana(n) nini prěnahirâdus, lah ngong atěr mangke, ni Sri Tañjung dera-kaṇṭi, praptêng talaga sampun, hyang Nini ñjěnčng ing ayun, ring beji alon ujare, lah ninia putuningsun, aḍuh atma jiwaningwang, alčbur papa kalesan.

179h. Sampunyâsiram angajum gčlung, amaarja sčle, malčr kampuhira putih, mangkin aimbuh ayu, rupanira ni Sri Tañjung, hyang Nini mulat ujare, eman ta warna masingsun, sor tang widyadari kendran, arčměn ingsun tumingal.

180. Ana ta mangke wewehaningsun, iki manikingong, tan angrasa luwe nini, musṭika wadon wastu, puṇḍutakěna masingsun, sing wong asih rěke těmbe, polihe nugrahaningsun, bisânguripakěn pějah, sira nini drěwenana.

181. Tinanggapan mangke tan asantun, wus kinoñci mangke, kinubda ring sělenêki, tuhw akandělan ayu, sor tang *widyadary anurun*, ra Nini alon ujare, lah kantuna putuningsun, pamulih maring Prangalas, lah ngong-atěr *ring* dadalan.

182. Lah mantuka nini putuningsun, ni Sri Tañjung mangke, lah ngong-atěrakěn mulih, rungun pituturingsun, putuningong ni Sri Tañjung, yen těka Prangalas měne, yen lakinirâna[k] rawuh, aja sira-sapa-sapa, yan těka pitambuhana.

183. Hyang Nini mangke lingirâmuwus, si Kalika mangke, měṇḍěk ing arsa ning kami, sang inaweswa matur, wontěn pun Kalika *rawuh*, punapêngaweswa mangke, pada hyang Nini amuwus, ingong-kon maring Prangalas, atěrěna putuningwang.

184. Pun Kalika mangke lingnyâmuwus, arsa kinon mangke, amuṇḍut putu mayati, ra Nini lingnyâmuwus, ngong-utus ta marêng gunung, lah ayo pepeka mangke, denyâmuṇḍut putuningsun, yen ana kaiwanganta, *griwanira* ringong-iras.

185. Atěrěna iku putuningsun, ring dadalan mangke, akeh walang atimami, Kalika lingnya matur, atěḍa rěke pukulun, hyang Nini alon ujare, lah ěmbaněn putuningsun, aja *sirâweh* lumampah, kangelan sira lumampah.

186. Ngong-wastune mangke putuningsun, ring dadalan mangke, manaywa kaṇḍĕg ing elik, doha ning satru gĕmpung, sadalan amanggih ayu, sakweh ing kumĕḍap mangke, *tatangan* lawan dakpupu, sakweh ing sikarêng jagat, tungkula tan pakarsa ya.

187. Ni Sri Tañjung mangke lingnya matur, tĕḍa pamit mangke, sri putu lĕbu mayati, dawĕg kantun pukulun, sri putunirâmit mantuk, hyang Nini alon ujare, lah si nini putuningsun, ananḍungana mas pirak, tan pamanggiha wikalpa.

188. Pinunḍut ta mangke ni Sri Tañjung, den Kalika mangke, pada baṭari mangkw angling, lamun tĕka ring gunung, aja sira-gawa laju, dokĕna ring lawang mangke, tĕkakĕna tunggang gunung, sore ajâna wong wikan, yen tĕka kita walia.

ZANG VI.

Panggalang.

a. Sampun mintar saking sĕma akalihan lan Kalika / ni Sri Tañjung wus ingĕmban tan warnanĕn lampahira /

b. Ingĕmban dera Kalika kady amungpung polahira / atut palisir ing alas baya kabeh wus kaajĕng /

c. Sampun kawungkur kang adri lumampah enggal andarung / tĕka wĕngi anujoni paḍang wulan kawarnaa /

d. Lampahira Kalika angatĕrakĕn enggal rawuh / wus tĕka aturw ing lawang Kalika sira wus lunga // Kawitan.

1. Wong maṇḍala kabeh paḍâlĕmbur, anêng jaba mangke, anglĕmbur ing panti bumi, sore tanggal ping pitu, nĕnggeh pamĕcakanipun, Wrĕspati Pon panujone, rowang ajâna aturu, den paḍa abĕbĕtahan, sapa lwire kang kawasa.

2. Para iṇḍang mangke paḍânglĕmbur, ring jaba arame, ni Sri Wani angawaki, anggantih lawe alus, baru<ng> sama istrinipun, paḍânglĕmbura ta mangke, aywatara ḍawuh tĕlu, ni iṇḍang mĕtu ring lawang, ana wong aturw ing lawang.

3. Nini iṇḍang sira sampun mantuk, praptêng panglĕmburan, matur ing sang ni Sri Wani, punika ta pukulun, wontĕn wong aturw ing lĕbuh, akukuḍung kampuh mangke, aturw ing lawang pukulun, baya iṇḍang kawangkalan, sanggupe abĕbĕtahan.

4. Paranana ika bibi Cĕwut, kawruhana mangke, ni Cĕwut tĕka ring kori, baya milu anglĕmbur, ĕndi sanggupta tan tuhu, ajâbĕbĕtahan linge, *karanyâturu akukub,* agĕlis sira muliha, ingandikan ni Sri Jaya.

5. Ni Cĕwut lingira mangke muwus, pangucape alon, lah muliha paḍânggantih, ni Sri paksa aturu, ring lawang akukub kampuh, tan kawasa angling mangke, asrĕt *tan* kĕna amuwus, kangĕn tingkah polahira, duk pinatenan ring sĕma.

6. Panasbara ujare ni Cĕwut, pinaranan mangke, ḍuh dewi Sri Tañjung nini, ni Cĕwut ngucap asru, ni dewi Sri Tañjung ingsun, ni Cĕwut garjitâtine, ĕndi sangkanira masku, ĕndi si kang lakinira, nora tumutur ing sira.

7. Nini Cĕwut gĕgĕtun angrangkul, sumirat atine, ĕndi sinangkantêng uni, sapa rowang pukulun, ni Cĕwut mangke malayu, añjrit mangke sarwy aseng-seng, anakira ta pukulun, rawuh aturu ring lawang, ni Sri Tañjung *bayâtukar.*

8. Awarah mangke paḍa malayu, wong maṇḍala kabeh, gupuh mĕdal paḍângĕling, ni Sri Wani malayu, satĕkanira ring lĕbuh, den-rangkul mangke anake, sapa rowangira babu, ĕndi nini lakinira, norâna milu ring sira.

9. Dewi Sri Wani mangke malayu, den-warah ramane, bapa *putunira* prapti, ring lawang ikâturu, sun-takoni tan sumaur, maras atiningsun mangke, ki batur lingirâmuwus, konĕn mantuk putuningwang, mĕne sun-tatakonana.

10. Lah ta mantuk babu putuningsun, ni Sri Tañjung mangke, sinambut ingĕmban mulih, rinojong *mbata* rubuh, anângrangkul sukunipun, tĕkêng jro pasraman mangke, tumurun dewi Sri Tañjung, anĕmbah ing wayahira, lah ngaděga putuningwang.

 [Angaděga nini putuningsun, ni Sri Tañjung mangke, tumuli awarah jati, pinaten ingsun babu, tan wruh dosaningsun babu, marmaningsun tĕka ḍewek, muliha ring ramaningsun, yen kampura lawan nora, *dening* tan pangrungu ujar].

11. Angadĕga nini putuningsun, ni Sri Tañjung mangke, alinggih lan ibunêki, sumaṇḍing kaki batur, para iṇḍang paḍângrubung, angrĕs awĕlas polahe, dening warnâcĕm aluru, dening tĕka tan parowang, kawulanira ndi sira.

12. Bagawan Tambapetra amuwus, alon pangucape, sapa rowangira nini, ndi lakinira babu, dewi Sri Tañjung tumungkul, luhira adrĕs tan panten, awarah jati pukulun, sangkaningsun ḍewek prapta, tan wikan karsa ning lanang.

13. Bagawan Tambapetra amuwus, aḍuh putuningong, warah den sajati nini, ni Sri Tañjung tumurun, anĕmbah ring kaki batur, tumungkul angĕmbĕng luhe, dewi Sri Wani amuwus, den sajati anakingwang, matura ring kakinira.

14. Dewi Sri Wani malih amuwus, ni Sri Tañjung mangke, warah jatenana iki, polahirânakingsun, ni Sri Tañjung tan sumaur, jateni <ni>nya tan [a]suwe, mĕnĕng sira tur tumungkul, waspâdrĕs tumibêng jaja, ni Sri Tañjung tan pangucap.

15. Den-usapi luhe tur amuwus, ni Sri Tañjung mangke, tumuli awarah jati, pinaten ingsun babu, tan wruh dosaningsun babu, marmaningsun tĕka ḍewek, muliha ring ramaningsun, yen kampura lawan nora, dening tan pangrungu ujar.

16. Sinangsarakĕn ing alas agung, babu sun pinaten, ki Sidapaksâmateni, apasanggiri têngsun, darmâdi wus sun-rinangsuk, babu tan wruh sun tĕgĕse, upamakĕna gugutuk, yen muliha tan muliha, paradene wus prasida.

17. Ra Nini anguripakĕn ingsun, ramaningsun rĕke, angruwat mala hyang Nini, dinusan kamaṇḍalu, layoningsun tur den-wastu, sampun babu sun ingastren, dadi ta ingsun sumawur, maras ibu atiningwang, manawi tan ingampura.

18. Ingatĕrakĕn* ring dalan têngsun, den Kalika mangke, utusanira hyang Nini, angĕmban têngsun ibu, tan *wineh* lumampah têngsun, den-tĕkakĕna ring sore, winĕkas ajâna wĕruh, kinon tilarĕn ring lawang, wus tĕka Kalika miyang.

19. Ni Sri Wani mangke lĕnglĕng mangu, den-tĕbah jajane, aḍuh anakingsun nini, paran wadine iku, lakinta tan ḍamang kewuh, ni Sri Tañjung pangucape, kinonkon dening sang prabu, mara *rĕke maring* kendran, tĕka tur winawadulan.

20. Saungkure mantunira babu, tan asuwe mangke, sang nata prapti ring kami, alingse anunulup, arĕp anggawe pakewuh, wruh babu ingsun sĕmune, tan arsa ingsun malayu, angungsi sun maring taman, patrĕm babu denpun-gawa.

21. Akeh babu paḍa saur manuk, kawulane mangke, kabeh paḍa asajati, nora kang den-pintuhu, dene mantunira iku, ni Sri Wani pangucape, katuwone *anakingsun*, mati sadu kapo sira, ra ninya alon angucap.

22. Lah mantuka nini anakingsun, ni Sri Tañjung mangke, sinambut ingĕmban mulih, tĕkêng asrama batur, ni Sri Tañjung tur tumurun, awot sari nya ujare, amit pun putu pukulun, kaki batur lingnyângucap, tan sipi ninya wlasingwang.

23. Bagawan Tambapetra amuwus, ni Sri Tañjung mangke, aja derâlarânangis, ni Sri Tañjung amuwus, ajânangis sira ibu, majarakĕn têngsun mangke, wus titahêng awakingsun, pan ingsun masa uripa, yen aja dewâwilasa.

24. Wong maṇḍala kabeh paḍa mĕtu, aningali mangke, kapiluh paḍa anangis, saur paksi amuwus, kadaratan ni Sri Tañjung, denira pratama mangke, sura satya manggih kewuh, norâna kaya siraa, hah sĕḍĕng tĕlas ning jagat.

25. Bagawan Tambapetra amuwus, ni Sri Tañjung mangke, mĕnĕnga aja anangis, salimur *ing* rahayu, balikane putuningsun, sun-lukate mĕne mangke, denipun amanggih kewuh, tan kapanggihêng pañjanma, denipun amanggih lara.

26. Sun-lukate mangke putuningsun, sun-biseka mangke, sun-lĕbure karĕpmami, ki batur lingnyâmuwus, merenea putuningsun, sampun pinuja ta mangke, ingastrenan ni Sri Tañjung, binayon kinatĕbusan, ni Sri Tañjung wus linukat.

27. Dinus mangke ring tirta pipitu, ni Sri Tañjung mangke, winaston dera hyang Widi, *jiwaprana* rumangsuk, winastu wawadon ayu, anulus nora cacade, sinaput ing sabda ayu, ni Sri Tañjung pangawak hyang, sor kang widadari kendran.

28. Sinukan-sukan den kaki batur, ni Sri Tañjung mangke, pinababalenan malih, yaya kĕmbang ing batur, para iṇḍang marĕk pĕnuh, sinĕmbah dening wong akeh, parĕk kadya bapa ibu, wastu yen kandĕlan ing hyang, yaya dewati aṇḍarat.

29. Tan kocapa mangke ni Sri Tañjung, kawarnaa mangke, ana ta ucapĕn malih, ki Sidapaksâlampus, bramita tan wruh lor kidul, tan sah den-ucap rabine, tĕkêng setra Gandamayu, ki Sidapaksa *kantaka,* mulatêng layon kinusah.

30. Anglilir mangke kadya pupungun, wus kedĕran kabeh, ring setra ring Gandamayu, kang mangalor pangidul, bĕsĕh erĕm awakipun, kasaputan tiba mangke, anglilir tiba kagulung, karangkang tiba ring jurang, pĕtĕng tan katon ḍaratan.

31. Anglilira mangky anangis rĕngu, pangucapirâlon, <n>di ta paranira nini, nora katon deningsun, tuhu yan pĕgat alampus, layonira ndi prĕnahe, sun-labĕt nora katĕmu, ingsun asuduk sarira, erang-erang sun uripa.

32. Tan pamangan tan panginum bañu, tan panginang mangke, sarirane den-papati, sarirâcum akuru, nora kawasa mar lĕsu, tiba kasaputan mangke, ring kayangan derâturu, pĕtĕng tan katon ḍaratan, alang-eling denyângucap.

33. Anglilir ki Sidapaksâmuwus, den-sambat rabine, anangis amĕlas-asih, norânâwĕlas têngsun, kari edan branta wuyung, aedan sun andalame, tĕka gĕnah sirâturu, baya luhung sun matia, nini sapatingkahira.

34. Ki Sidapaksa tumuli kantu, anglilira mangke, yaya edan ingsun nini, kayu katon agĕlung, den-aras tur den-cucumbu, den-iḍĕp -iḍĕp *rabine,* den-lingling mesĕm gumuyu, alang-eling polahira, ki Sidapaksa aniba.

35. Angrĕs atine ra Ñiny andulu, sarwya angling mangke, tumingal solahnya branti, iku kapo karĕpnu, amatenana wong sadu, agung kaki pandiwale, didimu kawĕruhanmu, mangko kita kari edan, masa kita kapanggiha.

36. Ki Sidapaksa lingirâmuwus, pangucapirâlon, norânâwĕlasêng kami, tingalana katêngsun, ajâwet ngong ginuguyu, lah sun tumutura mangke, den-unus krise asĕlut, tinañcĕbakĕn ing natar, apty asuduka sarira.

37. Lagya tininda de sang sinuhun, Sidapaksa mangke, arsâpatrĕm karsanêki, ra Nini lingnyâmuwus, aḍuh kaki putuningsun, wastu kĕmbakĕn karĕpe, aja paksâdrĕs alampus, rungunĕn wacananingwang, lagya tangeh pamuktinta.

38. Sun-warah kaki linge tumuwuh, aja salah daye, ewĕh krama ning aurip, aja iḍĕp ing dudu, agung banaspatinipun, ring andadalih tan tulen, mundur sirâmanggih dudu, wong winawadul-wadulan, atmane anĕmu kawah..

39. Ra Nini mangke lingirâmuwus, wĕlas têngsun mangke, tumingal solahnyânangis, *sasambatnyâmlas-ayun,* pada hyang Nini amuwus, tolihĕn katêngsun mangke, kaget ta mangke angrungu, gumĕtĕr agawok maras, baya dewata aweswa.

40. Baya dewa isi ni<ng> kakayu, baya *wado*-kala, buta dĕngĕn *mĕmĕdeni,* lah taḍahĕn katêngsun, apan agung dosaningsun, anĕsĕking jagat mangke, ra Nini mangke gumuyu, iku ta kaarĕpira, amateni tan padosa.

41. Dudu ingsun isi ning kakayu, dudu wado-kala, anuruni sira kaki, dewa jatmika têngsun, awĕlas tumon katêngsun, paran gawenta merene, mara ring kayanganingsun, ki Sidapaksâwot sĕkar, anĕmbah tan katingalan.

42. Wastu kita tumingal iringsun, katingalan mangke, gupuh tumuly angastuti, ra Niny alon amuwus, angadĕga putuningsun, ana wacanangong mangke, denira amanggih kewuh, pisan ta kapiṇḍokĕna, iḍĕpan winawadulan.

43. Rabinira kaki sampun mantuk, ring Prangalas mangke, *ngong anguripakĕn uni,* pawĕwĕkase ringsun, *pasanggirine* karungu, prasida mangke ujare, wadon arsa apulang hyun, lamun mati Sulakrama, apanggih kalawan sira.

44. Lah mantuka kaki putuningsun, ring Prangalas mangke, tan pĕgat ika anangis, ipukĕn ni Sri Tañjung, manawi pĕgat alampus, ingsun kang kelangan mangke, punika pangawak suhung, sira kang <m>babayonana, rowangantâmukti suka.

45. Ki Sidapaksa lingirâmuwus, tĕḍa pamit mangke, manusa pada baṭari, marĕk anĕmbah matur, lah si bapa putuningsun, pintuhunĕn sabdaningong*, ayo sira salah tanduk, tuta silir ing pawana, tan pamanggiha sukĕrta.

46. Angucapa sahânuhan suku, mintar sira mangke, ra Nini mintar *masisi,* muksah andĕling ibu, gumĕtĕr prabawâwor liṇḍu[1]), *sampun prapta sira* mangke, ring kayangan sang sinuhun, kocapa ki Sidapaksa, aglis denira lumampah.

[1]) Een lettergreep te veel. Zie Aant.

47. Agĕlis <ta> denira lumaku, Sidapaksa mangke, tumungkul sarwi anangis, kagugu *cwĕhipun,* dene lumaku alampus, mar muksah rĕke jiwane, lampahnya tut alas agung, añjugjug desa Prangalas, kacipta marga Nini yang.

ZANG VII.

Panggalang.

a. Baya mati awakingwang yen tan sida winĕtonan / sukêngsun mati aluluh yen tan kĕna sapocapan[a] /

b. Andaru<ng> dene lumampah mañjing alas mĕtu tĕgal / kali amĕgat dalan gung anuju sirêng Prangalas // Kawitan.

1. Amĕgat dalan tuhu anglangu, egar mangkw atine, *dening* kalangwan ing wukir, sarwa lata dulumung, kady anuduhakĕn ĕnu, cunggarcret muny anggareng, kadya tangis ing awuyung, sĕnggahnyâmangsul ing jurang, kady aseng-seng ring kalaran.

2. Tan warnanĕn lampahirêng ĕnu, aglis si lakune, prapti ring Prangalas gĕlis, sang hyang Asmarânawung, kañcit mĕdal ni Sri Tañjung, *den*-dĕlĕng ana lakine, parĕng amaswas andulu, anglerĕk atangkĕb lawang, lumaju ring pagulingan.

3. Mantuk mangke sira ni Sri Tañjung, luhira tan panten, lumaju sira aguling, *awakira tinutuh,* kangelan amĕgat ing luh, paḍa trĕsnanêng atine, ki batur lingirâmuwus, ni Sri Jaya anakingwang, paran baya luputingwang.

4. Dewi Sri Wani mangke tumurun, marêng paturone, sarwya amĕngakĕn kori, ni Sri Tañjung akukub, wastrane tĕlĕs kalĕpus, dening luh adrĕs tan panten, kagugu polah kang dudu, ni Sri Jaya lingnyângucap, paran baya polahira.

5. Ni Sri Wani lingira amuwus, atangia mangke, paran laranira nini, lah adusânakingsun, manawi worĕm angĕlu, lah asĕsĕmbura mangke, sigakĕna ta pukulun, yen tan enak awakira, atirtaa 'lelerea.

6. Ni Sri Tañjung atangi alungguh, den-usapi luhe, ibu sun awarah jati, mantunira arawuh, socane abuh abalut, akuru wĕnĕs rupane, ring panti batur alungguh, ingsun bibi sidakĕna, kabeh ajânâwawarah.

7. Tan sipy akĕsĕl biby atiningsun, aja tumon ingwang, paran ta gawenya prapti, tunḍungĕn karĕpingsun, sun anutugakĕn laku, sun angubon-ubon mangke, tĕmbe ngong prasida tulus, mon ana talampak tĕnḍas, tĕnḍasera Sulakrama.

8. Dewi Sri Wani alon tumurun, den-warah ramane, bapâna tatamu prapti, tatamu mantu putu, pintonana karĕpingsun, takonakĕna karyane, pan dohana karĕpingsun, yen atakon putunira, aja dirâku yen ana.

9. Ni Sri Tañjung pamĕkase ringsun, tan kaduga mangke, pasanggirine ring uni, tĕmbe prasida tulus, yen sun mangke ujaripun, yen rĕke sumanggup mangke, matenana ta sang prabu, yen mati tigasĕn pisan, makatalampakaneya.

10. Yen tan mati sukĕrtâwakipun, sun tutuga mĕne, mangsula pada hyang Nini, aja wruh ring wong jalu, sun-sangsara awakingsun, ndipe norâgung dukane, majarakĕn laraningsun, awarah takonakĕna, tur bapa konĕn lungaa.

11. Asw angalup hyang kaki tumurun, amĕtoni mangke, ki Sidapaksâwot sari, tur sĕmbah nabdanyârum, sarwi angĕmbĕng luhipun, ki batur alon ujare, angadĕga putuningsun, paran bapa karyanira, piṇḍa ning kapriyatinan.

12. Awot sĕmbah tumuli alungguh, pangucapirâlon, anĕḍa sampura kaki, luluputan pukulun, dening aiḍĕp ing dudu, sadening angreha mangke, pun putu asrah juwita, yen kampura lawan nora, hyang kaki mangky atingkaha.

13. Bagawan Tambapetrâpitambuh, paran ta karsane, pasasadunta ring kami, tan wruh tĕgĕse têngsun, pan tan sajati ring ingsun, warah mulanta mas mangke, yen rusit anggaḍuh tuhu, warah sajarwanĕn ingwang, paran mulanira lunga.

14. Winawadulan rĕke pun putu, de sang nata mangke, iḍĕpan tĕkâmateni, purike ta pukulun, lagune arabi ayu, tur ingutus ta ngong mangke, tĕka ngong saka ring kendran, sang nata amapag ujar, ni Sri Tañjung gawe ala.

15. Arinta bapa wontĕn aturu, pawĕkase mangke, tĕmbe prasida apanggih, pasanggirinya ringsun, sangketanyâmanggih kewuh, yen sirânanggupi mangke, pateni kaki sang prabu, yen mati tigasĕn pisan, makatalampakaniya.

16. Yen tan mati rĕke kaki prabu, angubon karsane, mangsul ring pada hyang Nini, *tan druh maring wong jalu,* anutugakĕna laku, ki Sidapaksa rumambe, mĕngsah angusapi tang luh, agung trĕsnane tan pĕgat, kerir rasa ning wĕrdaya.

17. Ki Sidapaksa lingirâmuwus, punapa ta mangke, yen wus sukĕrta sun kaki, suka matia têngsun, urip awet *kaguguyu,* nanging manggalêngong mangke, den pun putu ta pukulun, anglampahakĕn kang karya, saolih-olih ing tiwas.

18. Bagawan Tambapetra amuwus, wong Prangalas mangke, arahĕn denira kaki, satĕpi-siring gunung, panusupan aywa kantun, ingong angawaki mangke, ngong patitis ing sang prabu, bilih kaki kawĕnanga, ring beñjang kaki denira.

19. Sakweh ing angguguntung manguyu, para poco mangke, sakweh ing titiṇḍih wukir, kang amulung murundung, amĕṭing lawan puputut, ingong tĕḍunakĕn kabeh, babaru ajâna kantun, padatisayatakĕna, sañjatane karĕpingwang.

20. Yen mangkana pun putu pukulun, arsa amit mangke, marêng Indraprasta kaki, ana ta mitraningsun, tan sipi rĕke sihipun, ika sun kayuhe rĕke, pun putu malaku tulung, lamun sambadânêng karsa, bilih kaki angĕnea.

21. Kaki batur lingira amuwus, lah mintara mangke, kaki putu den agĕlis, ki Sidapaksâmuwus, dawĕg kantuna pukulun, anĕmbah ndan tan asuwe, angadĕg angajum kampuh, mĕdal saking jro pasraman, lampah drĕs kadi pawana.

22. Tan warnanĕn lampahe ring ĕnu, Sidapaksa mangke, aglis lwir pawanagati, Indraprasta tinuju, Paṇḍawa paḍa katĕmu, paḍa pĕpĕk sira kabeh, sapanangkilan supĕnuh, paḍa angarta supĕna, priyatin paḍa sangsaya.

23. Angipi *katiban* wulan têngsun, angapa warnane, ana satriya lwir prapti, durung asat *amuwus,* ki Sidapaksa arawuh, awot sĕkar sira mangke, lah bagea anakingsun, dingaren punapa karya, titir dening pranagata.

24. Ki Sidapaksa mangke amuwus, anĕḍa sih mangke, tanayanira sinuji, kawĕngisan [ta] pukulun, marmaningsun rĕke rawuh, tan don ingaturi mule, akeh wirange kagugu, arsa amalĕsa wirang, maring kang anggawe lara.

25. Kang putra mangke malampah tulung, katiwasan mangke, kinira de sri bupati, [ring] Sinduraja pukulun, *lagune* arabi ayu, pinidosa ta ngong mangke, tanayanira ingutus, kinenken mara ring kendran, tĕka tur winawadulan.

26. Kinira mangke dene sang prabu, pinasahkĕn mangke, kang putra alaky-arabi, mintar têngsun ingutus, ring uri sang nata rawuh, *pinrĕjo* karsane mangke, anakira tĕgw' ing tuhu, malayu[1]) angungsi taman, sang nata mundur kerangan.

27. Raden Sakula mangke amuwus, mara ring sanake, manira arsa apamit, dawĕg kantun pukulun, sadaya paḍa amuwus, maring ĕndi yayi mangke, raden Nakula amuwus, angatagkĕna gagaman, arsâmrĕp ing Sinduraja.

28. Raden Darmawangsa lingnyâmuwus, ayo age mangke, aja yayi walang ati, sun yayi mangke tumut, raden Wrĕkodarângrĕgut, lah ingong tumuta mangke, raden Arjuna amuwus, sun yayi angiring karsa, tan kantun raden Sadewa.

29. Atur sĕmbah kang putra pukulun, *sampun* agya lare, wong Indraprasta *rumihin, bapâna* gatinipun, wong Prangalas *ta* pukulun, ika rowangane* mangke, den apanggih ring Taman-Gung*, ring mbeñjang ring wong Prangalas, samono pradayêng karsa.

30. Sidapaksa lingira amuwus, ingsun amit mangke, arsângatagĕnêng wukir, raden Nakulâmuwus, lah si bapa anakingsun, *mintara* kaky aywâsuwe, arahĕna ta den asru, pantĕnbaya ring maṇḍala, ring *uri* ingsun arĕpat.

31. Awot sĕkar mangke tan asantun, amit pisan mangke, angadĕg anuli mijil, tan warnanĕn ring ĕnu, ring Prangalas kang tinuju, enggal prapta tan asuwe, anĕmbah sarwy awot *santun,* kaki batur lingnyângucap, lah bagea putuningwang.

32. Bagawan Tambapetra amuwus, punapa wadine*, kaki denirâmet *kaṇṭi, ki* Sidapaksa matur, singgih *sambada* lan kayun, *apaket* ing Taman mangke, *pañjatinira pun putu, mintara* parĕng sadina, ring mbeñjang la<n> wong Prangalas.

[1]) Einde van A. ma van malayu is daar de laatste aksara van.

33. Yen mangkana kaki putuningsun, wong Prangalas mangke, arahĕna den agĕlis, lah *sapêng* kono *puṭut*, tambangĕn gangsa* ring batur, beri gumĕtĕr swarane, ki Tĕmbang lingira matur, tangara bĕṇḍe* lan kajar, enaka ning wong garjita.

34. Geger wong Prangalas paḍa rawuh, agĕbagan mangke, angrungu *tangara* muni, satĕpi-siring gunung, paḍa tĕka alalayu, mara maring batur kabeh, paḍa ta sĕsĕk supĕnuh, ki batur lingirângucap, paḍâtiyanga* sañjata.

35. Ki gurupada *ki* among batur, among tirta mangke, malayu paḍâtur bakti, ki batur lingnyâmuwus, ana mantu putuningsun, ika makapurwakane, ki Sidapaksâranipun, arsâmrĕp *ing* Sinduraja, ingsun *milw angawakana.*

36. Paḍâdandana kaky anakingsun, sah sadina mangke, sakweh ing wong anêng wukir, *sikĕpe* ḍawut payung, ngudupungêng putuningsun, sakaṭa(h) us adan mangke, ki batur lingirâmuwus, Sidapaksa putuningwang, *kaky anitihi* sakaṭa.

37. Tan *kawarna sang lunga* anglurug, kang kocapa mangke, ucapĕn sira kang kari, ni Sri Tañjung amuwun, panalangsane kaduwung, ni Sri Tañjung pangucape, yen mongkono awakingsun, dudu rasa ning wĕrdaya, kadi yaya inirisan.

38. Ni Sri Tañjung mangky *amĕgĕng* bayu, amumuji mangke, samidanirângrarangin, dupa wangi kumutug, tuhu yan kandĕlan bayu, prayanya tânuksma mangke, ana wĕkas sang sinuhun, ika *kasimpang* denira, bilih mangke turunana.

39. Pupujanirâsri abra murub, ni Sri Tañjung mangke, ayoga mangky amatitis, wasa amĕgĕng bayu, sang hyang priya kang ingajum, *gandarwa* tumurun kabeh, widyadara paḍâdulur, sakweh ing prayogâsmara, yinoga maraâpĕrang.

40. Sakweh ing bala angkara milu, paḍa tĕka kabeh, pamastunira hyang Nini, buta buti *tan kantun,* kang dete wil *paḍa milu,* saisi ning sĕma mangke, agĕbagan paḍa milu, ni Sri Tañjung sampun ahyas, wus kandĕlan dening dewa.

41. Widyadari wus paḍa tumurun, wus rumangsuk mangke, ni Sri Tañjung den-sareni, dewati suksmâturun, ni Sri Tañjung mangky amungpung, anglinang sari ragane, prayoganira us milu, maraa ring Sinduraja, apty amburuêng sang nata.

42. Ni Sri Tañjung denyâmangun ayu, ring panutubane, mĕnggĕp denyâwastra putih, warna awĕnĕs luru, mangkin antya denya ayu, *awĕnĕs mangky* anglĕlĕnte, socanirânuñjung biru, tuhu yan kandĕlan dewa, yaya muksa kĕḍapĕna.

43. Tan kocapa mangke ni Sri Tañjung, kawarnaa mangke, kang mintar kocapa manih, sri lampahe gumulung, atatan-tatan adulur, barise jĕngĕr tuṇḍane, pañjaya-jayane umung, gĕrĕgut aroka jiwa, paḍa anurih kalĕpasan.

44. *Gagaman* Prangalas sri kadulu, yayêng tulis mangke, lampahnya *atata baris,* guguntung *lan* puputut, paḍa atisaya tulus, dayaka *jĕjĕr* sikĕpe, manguyu tigayasaluk(?), wawasi kalih kĕlĕran(?), sawany' angagĕm putĕran.

45. Abĕt-abĕt kalawan babaru, tisayâlili*mbe,* amatang lawan amĕṭing, para poco *adulur, ambima* lawan murundung, umung aprayoga mangke, *ongkarâwor* gĕṇṭa umung, sangka munya angak-ngakan, prayoga lĕpasakĕna.

46. Wong angeṇḍe lawan wong agañjur, sandi patute[1]), wong añutra si tan kari, asri padâsusungkul*, tĕngĕranya *tunggul layu,* paḍa pasĕlĕwĕg kabeh, kadi ring surat dinulu, wong *angatĕr* kadi *kĕmbang,* asungut wong *anurangga.*

47. Wong aberok lawan wong anguntul, wong anipi mangke, pada *tinulis cawiri,* wong *sikĕp* gañjur wulung, *wĕwĕgige* lungsir dadu, solobonge pĕkik mangke, asri apangulap tulup, *wĕwĕgige* lungsir jingga, kadi ombak ning sagara.

48. Gubar gong beri munya *gumĕntur,* tĕngranyâsri mangke, sutra putih tur *yângrawit,* wong amoṇtang dumulur, kakaṇḍanya muntab murub, sri gunung kĕmbang tingkahe, kĕtĕpĕknya awor liṇḍu, prabawa ning wong lumampah, pritiwi yaya nguluran.

49. Wong *amĕṭing* lawan para puṭut, *kasingsal kĕṭune, katon agĕlar ing siti*, kedĕkan wong lumaku, baṭuke olih ing watu, tiba *ring* jurang ta mangke, marga asĕsĕk supĕnuh, tan ana simpangan awan, kasĕsĕkan *ing* sañjata.

50. Wong ajĕjĕr *akombala* wulung, atotopong kabeh, sapaju wong angingiti, wong anḍoḍokleh ring pungkur[2]), barise ambata rubuh, kanan keri si lampahe, ki Sidapaksa amuwus, *sakweh iki wong maṇḍala,* den abĕcik tatanira.

[1]) Eén lettergreep te weinig. Zie Aant. [2]) Eén lettergreep te veel. Zie Aant.

51. Ki Sidapaksa lan kaki batur, anitihi mangke, *sakaṭa* sirângaroni, kang gugunungganipun, wong *amĕṭing* maring ayun, *makarabyuha* gĕlare, kĕṇḍang gong munya gumuruh, awor lawan ta prawata, wikĕl lan pangrik turangga.

52. Wong amoṇṭang kaparĕk ing batur, trisula waose, waneh ana pasupati, wijaya *ndatan* kantun, ana *cakra* waosipun, paḍa kinañcana kabeh, ring arsa aḍaḍap sangkur, gagamane wong maṇḍala, meh mangke praptaêng Taman.

53. Adawa mangke tucapĕn ingsun, agĕlis lampahe, *praptîng* Taman tan *asari*, wong Indraprasta *tĕmu*, sañjatanira akumpul, ring Taman-Agung prĕnahe, angrĕrĕp lan saya batur, raden Nakula angucap, lah bagea *anakingwang*.

54. Ki Sidapaksa lingirâmuwus, sampun age mangke, bapa *maṇḍĕga* rimihin, pratapârĕbut kayun, sampun ingambil ing punggung, liněwĕdan rĕke mangke, pinet *ing* cita alĕmbut, den pada antuk *kaarsa*, kalawan robayanira.

55. Bagawan Tambapetra amuwus, parobaya mangke, paran karsanira kaki, *sang* Darmawangsâmuwus, raden Sakula tan kantun, nora kayu<n> pinrĕp mangke, ki Sidapaksa amuwus, pinet *ring* daya siluman, kwi minêring pasarojan.

56. Amradadi sirêng Taman-Agung, wong Prangalas mangke, wong Indraprasta tan kari, ki Sidapaksâmuwus, paran wadine puniku, bapa sun-apuse mangke, sang nata *karĕp iringsun*, malar bapa katungkula, mĕne tâparĕng tumandang.

57. Mĕne têngsun *añaṇḍing* sang prabu, anêng uri mangke, bapa arĕpat den gati, *amĕrang* mĕne têngsun, angling ta paḍa sumanggup, yen mĕtu sang nata mangke, sun-apuse karĕpingsun, dosane agawe ala, *yan mongkono paḍa rĕna*.

58. Ki Sidapaksa lingirâmuwus, piṇḍaningong mĕne, yen kĕna sang sri bupati, dene rĕke sun-apus, yen tinantuna katêngsun, la<h> sun sanggupana mangke, anging den aparĕng rawuh, den paḍâparĕng tumandang, Prangalas Indraprasta[1]).

59. Wong Prangalas amĕtu kang kidul, anĕkani mĕne, mĕdal sang nata sun-kaṇṭi, wong Indraprastânĕmpuh, saka wetan denyânĕmpuh, aparĕngâdrĕgan mangke, ngwang tĕmwêng tĕngah pukulun, sĕḍĕng pun putra *amita*, ki Sidapaksa anĕmbah.

[1]) Eén lettergreep te weinig. Zie Aant.

60. Amit anĕmbah ring wuwanipun, samadaya kabeh, *lah si* bapa anakmami, sampun *tan yatnêng* ĕnu, angadĕg sigra lumaku, kapĕṇḍak ring marga mangke, wadwa ring sĕma katĕmu, maṇḍĕg mangke atataña, awarah sida ring karya.

61. *Alinggih* sor ing waringin agung, arahkĕna kabeh, sun-parage ring gĕgĕring, sabala buta sanggup, anggĕmpura ring sang prabu, ena sun amĕrang mangke, ki Sidapaksa amuwus, yen ana patulungira, tibanana *rajakarya.*

62. Yen mangkana lah si paḍa milu, sajro kuṭa mangke, ring Sinduraja rumihin, *ingong mantuk* rumuhun, *ngong*-tĕkakĕna pitambuh, tan warna ring marga mangke, ki Sidapaksa wus prapta, kawulane paḍa jirna, tumon ring ki Sidapaksa.

63. Tan kocapa sira sang wus rauh, kang kocapa mangke, sañjata ring Tamanêki, sampun *sah ring Taman*-Gung, ring tĕgal wera *lumaju,* sayan adoh ta lampahe, katĕmu tang bañu agung, paḍa a<ng>dyusakĕn kuda, waneh wong ngasti saliman.

64. Sampun tĕka *ring jajahan* musuh, satĕpi-siringe, wus *den -rampak* den-tunoni, *lyan ika* amet *asu,* kĕbo sapi celeng wĕḍus, wus derâtĕrakĕn mangke, wong malayu kang den-buru, kacaṇḍak *siñjangnya* lukar, anangis gĕlungnya buyar.

65. Kang sawiji den-tawan karuwun, sasambat ujare, paran polah *tingkahmami,* tininggal dening jalu, norâwĕlas ta iringsun, anake den-tinggal mangke, yen winarah paḍa lunga, kari awak ngĕmasana, tan paguna ta wong ika.

66. Waneh lunga mangky adulur-dulur, abot *gagawane,* anak putune tan kari, den*-gaṇḍong lyan den-pikul, sarwinya anunutun asu, nagara den-ungsi mangke, waneh wus tĕkêng nagara, geger wong *ing* Sinduraja, awarah yen musuh prapta.

67. Caritanĕn ta mangke sang prabu, wus anêng pangastryan, *pĕpĕk* balane anangkil, ndan lingira sang prabu, geger dening paran iku, ki patih Jaya ature, nĕnggeh musuh *rĕke* rawuh, tĕpi-siring sampun sirna, ujare wong wau ḍatang.

68. Saking ĕndi sangkan musuh iku, paran ta wadine, paran kranane ya prapta, ki patih lingnyâmuwus, punapa tingkah pukulun, yen ĕnĕngakĕna mangke, kadi gĕni sakukunang, sumlĕp ing atĕp* punika, tĕmah agĕng tan sapira.

69. Lah *si* patih sira kang sun-utus, muwah ta ki dĕmang, ki tumĕnggung aja kari, *kanurwan rangga* tumut, Tapukcingkar kita milu, araheña balaningong, kabeh den paḍa tumandang, den paḍânggawa sañjata, papagĕn ta musuhingwang.

70. Paḍa amit *jĕngira* sang prabu, tĕka pangurakan, sĕsĕk balane[ng] supĕnuh, gajah rata apupul, busanane[ng] abra murub, kadi ring surat warnane, berinya munya gumuruh, awor lan pangrik ning kuda, layu-layunya kumĕḍap.

71. Wong ambĕḍil anêng arĕp iku, ki rangga ujare, den atata sikĕpnêki, wong anumping *ring* pungkur, endah jojor saha tunggul, ki rangga anêng aswane, aḍastar taluki jĕnar, akĕmkang prabuset-tingal, akalambi asakĕlat.

72. Gumantya[n] balane ki tumĕnggung, sañjatane akweh, saha busananyângrawit, ki dĕmang kang añunḍul, sañjatanya abra murub, kadi kĕmbang wupamane, paḍâkalambi sakĕlat, abangnya *pating*baranang, layu-layunya kumĕḍap. [1])

73. *Ki rakryan apatih sampun munggw' ing, pungkur sira mangke, balanya akweh umiring, kuda akweh adulur, ring marga sĕsĕk supĕnuh; dening gajah rata akweh, gamĕla<n> munya[ng] gumuruh, asanggani — — — —, — — — — — —* [2]) *uran.*

74. *Caritanĕn ta sang prabu prapti, ring jro raje mangke, pĕpĕk pra istrya jro puri, pramiswari katĕmu, asanḍing lan raden Galuh, tĕkâlungguh sira mangke, ring ḍaḍampar denyâlungguh, Conḍong Bayan mawa sĕḍah, ardawalika kañcana.*

75. *Sri pramiswari lingirâmuwus, *ĕndi pinangkane*, amusuhan kadi jurit, ndan lingira sang prabu, tan wikan ingsun pukulun, lah mantuka yayi mangke, mara maring jro jinĕm rum, sang nata sampun lumampah, pramiswari wus ring arsa.*

76. *Sampun prapta sirêng jro jinĕm rum, angleregĕn langse, angadu rasmi ning tapih, arjângĕntĕkĕn ayun, rasa-rinasâwor lulut, angaras pipya ujare, amucanga kaka prabu, rantĕnta añjantĕn sĕpah, sang nata angaras-aras.*

[1]) Einde van B. Van hier af berust de tekstuitgave alleen op D.

[2]) Overal waar gedeelten van de bladen met de daarop staande aksara's en saṇḍangan's geheel afgebrokkeld zijn, wordt dit aangeduid met streepjes, die meteen het aantal weggevallen lettergrepen aangeven.

77. *Yayi kantuna — — — — —, — — — — — —, — — — — — — — — —, — — nyâmisit* suku, angarih-arih* angrumngrum, kantunâtmaningsun mangke, ngong mangkat yayi sang arum, kantuna urip warasa, waspâdrĕs tumibêng jaja.*

78. *Tan warnanĕn wusirêng jinĕm rum, sang nata lampahe, wus prapta sirêng* — — —, — — — — — — — pul, sang nata lingirâmuwus, parĕkĕna gajahingong, wong ambĕḍil anêng ayun, paḍa atotopong abang, kumĕḍap dwajanya rakta.*

79. *Wong añjojor saha iyur-iyur, sinĕlanan ende, tulisc kĕmbang waduri, kopya<h>nya putih alus, kulambi malela biru, sinasahasat dwajane, tumbak ginriñjing mas tatur, kombala swcta lan abang, paḍa abang ĕperĕmas.*

80. *Kang añutra paḍa bagus-bagus, papangkas wayahe, acawat gringsing angrawit, aḍastar sutra dadu, bapang cinitrêng mas ajur, asĕkar campaka pinge, sajuru munggw' ing turangga, kakapa rukmi kumĕḍap, camĕti tinĕba-tĕbah.*

81. *Wong aḍaḍap romanya mĕlĕtuk, atĕtĕl apañjang, tĕwĕk sañjatanyâlungid, kombala putih rĕmbun, sinĕlan kombala jamus, kombalâbang pamĕkase, opak-opakĕn parcsi, kombala putih lyan abang, aḍastar taluki jĕnar.*

82. *Wong akolĕm angapit sang prabu, buntal sañjatanc, tinĕba -tĕbah angrawit, pucaknya manik bañu, wong anameng anêng pungkur, sang nata munggw' ing dwirĕge, payung kober anêng ayun, kumĕḍap dening pawana, gumrĕbag swara ning bala.*

83. *Wong acapi wong akantar iku, jenggotnyângrarawe, goḍeg wok soca mundĕlik, abang soca tutuhu, tĕtĕbus paningsĕt ramb<u>t, wonga wari bang kĕmbange, acawat poleng angrawit, pĕḍang sañjata gumilap, tan warna kweh wong ring untat.*

84. *Ki Sidapaksa mangkya lumaku, tan adoh lampahe, ring sang nata parĕknêki, kaulanyânêng pungkur, adoh-dohan la<kuni>-pun, ka<ng> papat kang parĕk mangke, wong andaga lawan payung, wong anglampit saududan, norâdoh lan Sidapaksa.*

85. *Wong Indraprasta mangke wus rauh, ring tĕgal paprangan, atap balanya abaris, ardacandra gĕlaripun, wong Sinduraja wus rawuh, paḍa garjita ulate, tabĕ-tabĕhanya umung, lah rowang paḍa tumandang, lawanĕn ta musuh ika.*

86. *Sampun acucuh kang prang ring ayun, tan sipi ramene, bĕḍil munya anggaliṭik, ruk pasar kadya*[1])

I [2]) *ng iku, sira gantyanana, jumĕnĕnga ratu kaki, bagawan jĕnĕngingsun, ki Sidapaksa amuwus, wontĕn parayangan aeng, Rabut-Brĕgul namanipun, dĕkungĕn dera sang nata, pilih dewa yan asiha.*

II Sampun sinungan rowang yan tumut, dahat singitira, Rabut-Brĕgul ta puniku, ndan lingira sang prabu, lah atĕrĕn *ingsun tan* wruh, gĕnah ing hyang sakti mangke, sang nata sampun lumaku, sang nata wus pinrajaya, sirah sampun pinuguta*.*

III Inguluĕsan wali jĕnar sampun, winaḍahan tabla, rowange a — ———[3]), ——————— *nika, winisikan aja umung, Sidapaksa *prapta mangke*, ring* — — — — — — — —, — — — — — — — — —, — — — — — — — —.

IV — — — — — — — — —, — — — — — — —, — — — — — — — — —, — — — — — — — —, — — — — — — — — — *hu, Sidapaksa mangsul mangke, *ring gĕnah bala apupul, wong Sinduraja kawĕngan, tumon ring ki Sidapaksa*.*

V Kaparĕkan matura sang prabu,* —— *musuh* — —, — — — — — — — — —, — — — — — — — — —, — — — — — — — — *tu . . u, <sam>pun lumampah ta mangke, katĕmu layon sang prabu, mundur sampun kapugutan, sapa bayâmĕjahana.*

VI Anângucap yan pambatangingsun, nawa ḍawakane, amĕjahi sri bupati, ana manih sumaur, awa musuh kataluruk, mĕjahi sang nata mangke, waneh anambungi wuwus, Sidapaksâmĕjahana, pambatangingsun sah ika.

VII Aja kadadawan derânuwus, manawânângrĕngĕ, dadi paran tâwaknêki, ki Sidapaksa iku, sĕḍĕng yan añjĕnĕng ratu, bagus anom si rupane, prajurit norânâtaṇḍing, musuh[4]).

[1]) Einde van blad 49 van D.

[2]) Wat hier volgt is de inhoud van een zwaargeschonden blad, waarvan de pagineering is weggevallen. Blijkens hetgeen er op staat, kan het blad niet direct volgen op blad 49 van het hs. (zie noot 1).

[3]) Zie noot 2 op pag. 59.

[4]) Einde van D.

VERTALING.

ZANG I.

Om! Geen hindernissen ondervinde het huldebetoon; moge het effect hebben!

1. Magisch vermogen en levenskracht, waarde vriend, zoo luidt mijn geheime mededeeling. Het is nog niet lang geleden, dat de Sudamala geschreven is geworden door een kluizenaar, genaamd Citragotra, in de maand Kartika, op den 15den van de maand, op den dag Guru, in de wuku Prangbakat. Dat is het moment, waarop het verhaal geschreven is geworden van Sudamala en van de Godin, die tot het leven hersteld werd.

2. Er is een verhaal geschreven in kidung-vorm, afkomstig uit den kraton, in de versmaat Wukir. Sidapaksa is de held er van en vrouwe Sri Tañjung de heldin. Wij vertellen hierin en doen mededeeling van de Godin Sri, van wie verteld wordt, dat zij op aarde is neergedaald in de gedaante van een mensch, aldus een metamorphose tot stand brengende.

3. Er worde thans verteld van Sidapaksa, van afkomst een ridder, maar weggetrokken uit zijn geboorteland, jammerlijk en beklagenswaardig. Hij trad in dienst bij den Koning, die in Sinduraja thuis hoorde, en daar had hij drie jaar gediend, toen hem door koning Silakrama gelast werd, dat hij bĕkĕl zou zijn.

4. De Koning werd gehuldigd op de manguntur door de mantri's allen te zamen. Ook Sidapaksa betoonde zijn hulde. Toen sprak de Vorst: „Sidapaksa, ik zend u uit om medicijn te halen voor mij, die elken dag last heb van hoofdpijn. Onderneem een reis naar Prangalas, naar den Eerwaarden Heer Tambapetra.

5. Laten geen manschappen u vergezellen, want wellicht brengen ze schade toe aan de aanplanting van den grooten Heer! En wat zou daarvan de afloop zijn!" Sidapaksa zeide: „Paras-Paros....., dit is een werk, dat de Vorst ons opdraagt.

Luisteren wij naar wat hij te zeggen heeft". De Vorst zeide, dat hij vertrekken kon.

6. Hij boog en zette zich den voet des Vorsten op het hoofd, en vroeg verlof om te vertrekken. Een van zijn bedienden vergezelde hem, en weldra was hij van de manguntur weg. Op den weg, dien hij af te leggen had, sloeg hij nu eens dezen en dan weer genen zijweg in. Spoedig had hij de hoofdstad achter zich en kwam hij in ongebaand terrein, waar karbouwen en koeien onder de hoede van luidruchtige herders aan het grazen waren.

7. Op de velden speelden jeugdige herders. De een droeg zijn vriendje op den rug, anderen speelden het cikal-spel of maakten muziek op de fluit. Weer anderen waren bezig walang's te roosteren en kibbelden er om; ze vochten met elkaar en huilden beiden. Hun makkers lachten hen uit. Onder een mandira-boom zaten nog weer anderen druk met elkander te praten.

8. Voort ging hun tocht, langzaam aan. Ze kwamen thans in een bosch. Daar zagen ze herten in troepjes bijéén, her- en derwaarts gaande onder het geboomte, zorg dragende voor hun jongen. Zwarte apen kozen zich bladeren uit. Vliegende hagedissen lieten hun geblaas hooren. De cantaka-vogel, smachtend uitziende naar het vallen van den regen, liet in het luchtruim zijn klagend geluid hooren.

9. Hertebokken kruisten hun weg, gevreesd door hen, die ze zagen; wild stonden hun starende oogen. Beo's lieten hun geluid hooren, en in koor koerden de tortelduiven. De kaḍawa vloog door de boomen, van de vruchten van den mandira-boom snoepende, en de taḍah-arsa uitte zich klagelijk, als een vrouw, die door haar geliefde verlaten is geworden.

10. Cucak-vogels lieten zich hooren, terwijl zij dartelden in de boomen. De wielewalen, de cod's en de bangres', om nog te zwijgen van de andere vogels, die in hun gezelschap waren, snoepten van de vruchten van den ñambu. Wilde duiven aten ambulu-vruchten. Boschhanen kraaiden, prukutut's lieten, tegen elkaar in, hun geluid hooren. Cunggareret's sjirpten, elkander ten antwoord, en vliegende honden hingen te slapen, met den kop naar beneden.

11. Verder ging hun tocht, in langzaam tempo. Ze kwamen in steenachtige ravijnen, waar de molentjes van ivoorbamboe in de waterleiders hun klepperend geluid lieten hooren; waar de bungbung-vogels in koor hun melodieën zongen; waar men het schitteren zag van de oogen der reebokken, egels ritselend wegliepen, cinggaragat-vogels telkens hun roep lieten hooren en kwartels bij voortduring sloegen.

12. Ze bestegen een bergrug. Fraai vertoonde zich hun toen het sawah-gebied met de goudgele rijst. Andere (sawah's) stonden juist in vollen bloei. Boven de hoofden der wakers in de hutten lieten de vogels, die in het rond vlogen, luide hun roep hooren. De pĕpĕcuk-vogels krijschten beurt om beurt. Naar alle kanten vlogen de vogels uiteen.

13. Een weinig naar het Noorden bogen ze af op hun tocht en kwamen thans op het gebied van de droge velden. Aan de kanten vertoonden zich in volle bekoorlijkheid de jarak's met hun vlammend rood; omslingerd werden ze door de stengels der kacang agung. Aan staken klemden zich kakara-planten vast, vol van op rijen hangende vruchten; andere groeiden tegen de omheiningen aan. Jawa en godĕm groeiden aan den kant.

14. Laat ons zwijgen van het gaga-gebied. De reizigers naderden thans de kluizenarij. Daar klonken in koor de sundari's en vertoonden zich in al hun pracht de teja-heesters; paviljoens stonden langs den weg. Camara-boomen ruischten, door den wind bewogen, als verwelkomden ze den vreemdeling. Sanggakasa- en katirah-planten vertoonden zich, beurtelings licht en donker, wanneer men er naar keek.

15. Van de laan, die licht hellend naar boven liep, waren de treden van steenen beschoeiïngen voorzien. Goudboomen en puringheesters, ampel gaḍing, met laag neerhangende takken, en srigaḍing-planten stonden daar langs den weg geschaard. De gaḍung's, met hun trossen beladen, verspreidden een kostelijken geur, wanneer ze door den wind bewogen werden. Paṇḍanbloemen bloeiden. Overontwikkelde bloemen van de betelpalm lagen overal verspreid op de steenen.

16. Kokospalmen omrandden den weg en vertoonden zich als bergen (zoo hoog). Ivoren paviljoens, met hun makara's en

het rijk Malayu van den Overwal duurt zeven jaren. Zeven jaren duurt zij! Als ik er één dag over moest doen, ik zou (de taak) desondanks volbrengen!

34. Mijn wensch is, dat ge niet bang zult zijn, broeder. Laat mij, uw jongere zuster, een plechtige verklaring afleggen! Wanneer gij naar Indra's hemel gezonden wordt — hoever het ook moge zijn en een reis van hoeveel jaren het ook moge beteekenen —, trek dan, oudere broeder, het buisje Antakusuma aan, dat eens in Vader's bezit was.

35. Het buisje Antakusuma, een geschenk van de hoogste Godheid, worde door u aangetrokken! In vroeger tijd werd mijn Vader vastgeketend op een groot veld, gelegen in Gandamayu. Vastgebonden werd hij daar aan een grooten randu-boom. Men beschouwde hem als een magisch-gevaarlijken knaap. Daarom werd hij vastgeketend.

36. (Maar) mijn Vader was vroeger voortreffelijk! Hem werd door de goddelijke Vrouwe bevolen om haar van haar vloek te verlossen. En toen Zij van Haar monstergedaante bevrijd was en er nog schooner uitzag (dan te voren), sprak Zij, de goddelijke Vrouwe: „Wel groot is mijn schuld (aan u)!" Daarom gaf Zij hem gunstbewijzen, (waaronder) zelfs (het buisje) Anantakusuma".

37. Gelukkig gevoel ik mij, zusje-lief, nu ge me toestaat om hetgeen gij bezit, aan te trekken!" (Sri Tañjung) nam het (buisje) uit heur haarwrong. Sidapaksa nam het in ontvangst, omhelsde haar en sprak: „Blijf (in welzijn) achter, mijn lief! Blijf achter, al biddende en de observanties in acht nemende, opdat het mij goed moge gaan"

38. Sri Tañjung sprak: „Ge behoeft nu nog niet te vertrekken, broeder! Ge zult er immers in één dag zijn! Ik verlang nu juist zoo (naar u). Laat ons den strijd der minnenden voeren en den heelen nacht van de min genieten! Laat (mij), wanneer we in bed gekomen zijn, het streven naar inzicht in de liefde!"

39. Sidapaksa sprak: „Ge houdt wel veel van mij, zusje, uw echtgenoot!" Hij omhelsde Sri Tañjung, wier oogen vol tranen stonden, en zeide: „Ik zal niet lang wegblijven! Over zeven dagen ben ik weer thuis! Kom, lieveling, blijf nu achter!"

ZANG III.

a. Voort ging de tocht van hem, die het luchtruim betreden had. (Sidapaksa) blikte neer op de schilderachtige zee, die er blank en licht uitzag.

b. Hij zag vele schepen, waarvan de zeilen glinsterden. Het koninkrijk was flauw zichtbaar. Hoe langer hoe neveliger werd het, om (ten slotte) geheel te verdwijnen en onzichtbaar te worden.

(Aldus luidt) de Ouverture.

1. Er is weer iets, dat een afwisseling moge zijn in het verhaal, en waarover nu gesproken worde. Er worde dan weer gesproken van den Koning. Alsof hij niets dan goeds in den zin had en voorgevende op jacht te zijn, ging hij (naar Sri Tañjung) kijken, (bij zich zelf) zeggende: „Hoe zal de vrouw van Sidapaksa er wel uitzien? In geen geval zal ze me ontglippen!"

2. De lieden van de kapatihan deden, alsof ze sliepen. Sri Tañjung zag, dat Z.M. de Koning gekomen was. Zij daalde af en betuigde den Vorst haar hulde. Deze sprak bedaard: „Misschien zijt gij wel Vrouwe Sri Tañjung. Ik verzoek u om een pruimpje. Ik ben in den lusthof geweest en ben hier even aangekomen".

3. Toen maakte Sri Tañjung sirih gereed op een doek. Zij deed er muskus bij en bedekte dat alles met een gelen doek. Aangenaam en lieflijk was de geur er van. De Koning nam haar goed op en sprak toen op bedaarden toon: „Kom hier, zusje-lief! Ik ben ziek vanwege mijn oogkwaal. Gij moet me genezen!"

4. Sri Tañjung zweeg en sprak geen woord. In haar hart sprak ze: O, mijn Heer, mijn oudere broeder, wat zal ik doen, nu gij niet komen kunt? Stellig zal ik straks sterven, voorwaar! Wat zal ik kunnen bedenken, wanneer ik straks mijn handelwijze zal moeten vaststellen? Indien straks de Koning zijn wil mocht doorzetten, zou ik liever sterven!"

5. „Gij moet weten, Vrouwe Sri Tañjung, dat die echtgenoot van

u door mij is uitgezonden om witte wol te halen. De hemel van Indra is zoo ver, dat men één jaar noodig heeft (om er te komen). Er is door hen, die (vroeger naar den hemel) uitgestuurd zijn geworden, bericht geworden, dat er daar schoone nimfen zijn! Dus behoeft ge, wanneer hij later terug zal komen, niet de trouwe gade te spelen!

6. Kom hier, Sri Tañjung, ik zal u omkleeden met een fijne giringsing-carita-kain en met een staatsiekleed afkomstig uit Tinggulun. (Voorts zal ik u) armringen en colliers en gouden minantaragen-oorkrabben (geven)". „Ik dank U, Heer! Liever draag ik oorknoppen van (opgerold) palmblad, zoo ze slechts afkomstig zijn van hem, die thans afwezig is".

7. „Het blijkt dus, Sri Tañjung, dat gij, hoewel uw man weg is gegaan, standvastig zijt in uw trouw. O, gij, die in de bergen zulk een samadi hebt verricht, die u het lichaam gekweld hebt, die er uit ziet als iemand, die de darma heeft gehandhaafd en de tutur, voor wie een sĕmbah wordt gemaakt door den gaanden en komenden man, en naar wier gunst gestreefd wordt zelfs door iemand als ik!"

8. (Sri Tañjung antwoordde:) „Wat, indien ik niet bereid ben U te volgen? Liever zou ik sterven! Wie weet, Heer, of (mijn man) niet terug zal komen? Maar als hij (werkelijk) niet terugkomt, waar anders zal ik dan terechtkomen? Doch ik zeg U, Heer, dat (mijn man) in deze maand nog terugkomt! Wacht zoolang af!"

9. „Dat beteekent dus, Sri Tañjung, dat ge me verzoekt, dat ik één maand op u zal wachten? (Als ge het wenscht), zal ik twee maanden op u wachten, als daar voor mij iets prettigs uit zou voortkomen!" Sri Tañjung sprak: „Wacht dus af, Heer! Indien (mijn man) niet binnen een maand terug zou komen, waar (anders) zou ik dan heen kunnen gaan (dan naar den kraton)?"

10. Wat mij betreft, Sri Tañjung, het resultaat blijft (in elk geval) hetzelfde. Laten we dus de minnevreugd genieten en den hartstocht smaken der verliefden!" De Koning keek Sri Tañjung scherp aan. Zij zat op een rustbank en hield een dolk in de hand. Toen daalde ze af en liep snel weg, den tuin in. Beschaamd bleef de Koning achter.

11. „Ik zal wachten, Sri Tañjung, en ik zal rekening blijven houden met uw plechtige belofte! Ben ik niet een arme stakker, die met waren langs den weg leurt? Nog nooit heb ik zoo'n toestand meegemaakt! Niemand is er (zoo beklagenswaardig) als ik! Ik heb geprobeerd mee te doen met het verkoopen van lonkjes, en heb niet begrepen dat zij mij met haar praatjes om den tuin heeft geleid!"

12. Sri Tañjung was op haar hoede. Indien er tegenover haar geweld zou worden gebruikt, zou zij stellig een eind aan haar leven maken, want dat was de essentie van haar kluizenaarschap (trouw te zijn aan den echtgenoot). De Koning keek naar haar uit. „Waar zijt ge heen gegaan, Sri Tañjung? Ik zie u niet! (Ge zijt als) een gaḍung-plant, die zich boven een ravijn uitstrekt, zoodat men haar, helaas, niet kan grijpen.

13. Gij hebt geen erbarmen, Sri Tañjung! Gij hebt geen genegenheid voor mij! Vertrokken zijt ge, en laat mij in liefdessmart achter! Niets van hetgeen ge gezegd hebt, is waar! Ge paait me met schoone beloften en laat me in den steek, Sri Tañjung!

14. Als een bloeiende puḍak-bloem zijt ge, Sri Tañjung, en lieflijk is uw geur! Maar ge dwarsboomt mij, mijn lief, en ge toont u hardvochtig door iemand te verlaten, die aan liefdessmart lijdt! Welaan, als (uw man) later thuis komt, zal ik hem iets leelijks van u vertellen, zoodat geen van ons beiden u zal krijgen! Maar ik zou gelukkig zijn, indien hij in het geheel niet terugkwam!

15. Als gij een uwi waart, Sri Tañjung, (dan waart ge een uwi), die op een plaats groeit, waar men juist (een veld) aan het afbranden is. Ze ziet er heerlijk malsch uit en maakt de menschen gek (van verlangen om haar op te eten). Ze heeft luchtwortels op den grooten weg liggen, en de menschen, die het zien, worden begeerig. Men tracht ze uit te graven en maakt een diepen kuil. Maar zij zit tusschen de steenen in, in harden rotsbodem, en — men krijgt Sri Tañjung niet!

16. Als men u met een vogel vergelijkt, Sri Tañjung, dan zijt ge de koninklijke (?) dewata-vogel. Wel schoon ziet ge er uit, maar ge bevindt u op een plaats, die moeilijk te bereiken is. Of wel, een babarañjangan zijt ge onder de vogels. Als een

koningin (?) zit ge boven den grooten weg. Die u zien, raken onder uw bekoring, maar, helaas, ge daalt niet tot hen neder!"

17. Eenigszins toornig en een beetje beschaamd was de Koning in zijn hevige verliefdheid. Terwijl hij knappende geluiden met zijn vingers maakte en zijn nagels afplukte, ging hij in een priëeltje zitten. Als hij iets bij zichzelf zou zeggen, (was het): „Dat is, wat iemand krijgt, die iets kwaads in den zin had, het verdiende loon van hem, die een slechte daad wilde verrichten. Dat een Koning (toch zóó) te schande kan worden!"

18. Toen ging hij met zijn blaasroer naar den kraton terug, vergezeld van zijn dienaren. Er waren er onder hen, die de projectielen droegen; anderen hadden de blaasroeren bij zich. In den kraton aangekomen, zette de Koning zich neer, vervuld van een hevigen hartstocht en van toorn te gelijk. Gesproken worde nu over Sri Tañjung, die zich nog steeds in den tuin bevond en nog niet naar huis was gegaan. Haar dolk hield ze nog steeds tegen zich aan geklemd.

19. Haar verzorgsters waren haar langs omwegen (in den tuin) gevolgd en spraken met tranen in de stem: „Ga nu naar huis, Gebiedster, de Koning is naar den kraton teruggegaan!" Sri Tañjung daalde af en bracht haar sjaal in orde. Zij was nog een beetje bang, en daarom hield ze haar dolk nog vast.

20. Terwijl ze de deur opendeed, sprak ze: „Wat een geluk, dat ik hem zoo straks niet ter wille was! Liever zou ik zijn gestorven! Er is slechts één ding, dat mijn gedachten vervult, en dat is, dat het geluk zich steeds gelijkelijk over (mijn man en mij) moge ontfermen. Wanneer hij niet thuis zou komen, dan zal ik naar de bergen gaan om kluizenares te worden. Mogen wij dan eenmaal hereenigd worden, al was het ook bij de zevende wedergeboorte".

21. Toen Sri Tañjung uit den tuin in huis was teruggekeerd, trachtten haar dienaressen haar over te halen om zich te wijden aan darma en tutur. „O, Prinses, mijn Gebiedster, wil nu wat eten, Edele. Ge moet niet steeds denken aan die slechte dingen! Leid Uw gedachten af door gebeden en observanties, opdat hij, die weg is gegaan, in welzijn terugkeere".

22. Er is weer iets, dat in het verhaal ter afwisseling diene en waarover nu gesproken worde. Er worde dan verteld van hem,

die weggegaan was. Snel en zonder ophouden ging hij voort, zich begevende tusschen wolken en nevelen. Door het luchtruim ging immers zijn weg! Vlug bewoog hij zich voort. Toen hij midden in het luchtruim was gekomen, werd hij door vermoeidheid bevangen, en daarom ging hij wat rusten.

23. Hij zag de zee, waarlijk bekoorlijk om aan te zien, zooals zij (daar) wit (schuimde) en nauwelijks zichtbaar was; (hij zag) op de golven deinende schepen, die zich door den stroom van het water lieten meevoeren. Sidapaksa sprak: „Als men er naar kijkt, is het juist, alsof de Noorder-, de Ooster- en de Zuider-zee in elkander vloeien. Wat is de plaats, waar ik vandaan kom, reeds ver weg!"

24. Toen hij uitgerust was, zette hij zijn tocht voort. Langzaam ging hij voort, zich richtende naar het Zuid-Oosten, waar een groot land lag, het Zielenland geheeten. De zielen kwamen hem te gemoet en stelden hem allerlei vragen. — „Waar komt ge vandaan, gij, jeugdige ziel, die er als een poppetje uitziet?"

25. Sidapaksa antwoordde: „Geen ziel ben ik, Heeren, maar een mensch in levenden lijve, die uitgezonden is geworden door den Koning van het (rijk), dat Sinduraja heet. Hij beweert, dat hij een vordering (op god Indra) heeft, bestaande uit drie bogen goud en drie kluwens wol. Dat eischt hij nu van god Indra terug"

26. „Laat ons met u meegaan op uw tocht! We zouden den hemel van den Godenkoning zoo gaarne zien!" Sidapaksa sprak: „Ge moogt niet met me medegaan, maar wel moogt ge me den weg wijzen, die naar den hemel van Indra leidt". (De zielen zeiden:) „Ge moet precies in oostelijke richting gaan". Toen verhief Sidapaksa zich (weer) in het luchtruim.

27. Door het luchtruim ging hij voort, kalmpjes aan. Weldra had hij alles achter zich gelaten, de zon, de maan, de planeet Mars; dat alles was gehuld in schaduw en duisternis, vermengd met lichtflitsen en stormen. Sidapaksa sprak tot zich zelf: „Wat is de reis naar den hemel van Indra ver! Het is, alsof ik nooit terug zal kunnen keeren!" Laat ons nu spreken van wat er in den hemel was.

28. De nimfen waren aan het baden in den lusthof. De waterspuiers, (waaronder ze baadden,) waren van goud en zagen

er fraai uit. (De nimfen) spiegelden zich in het water en schikten de fijne haartjes op haar voorhoofd en haar slapen. Waarlijk, verrukkelijk zagen ze er uit. Sidapaksa was aangekomen en bevond zich bij de buitenste poort. Toen hij naar het godenverblijf keek, raakte zijn hart onder de bekoring er van.

29. Zwart en fraai waren de treden (die naar de poort leidden), van goud was het geboomte (dat aan weerskanten stond). De fraaie poort was (eveneens) van goud. Het uit robijn bestaande (daar aangebrachte) beeldhouwwerk schitterde. Daar boven zat een gouden garuda met een stralenkrans van à-jour bewerkt goud. Poortwachters, die een speer en een schild vasthielden, bevonden zich aan weerszijden van den ingang. Hun houding deed denken, dat ze zóó wilden toeslaan!

30. Er was een groote en hooge meru met gebeeldhouwde stoepen, versierd met de negen soorten edelgesteenten en andere dingen. Hoog verhieven zich tegen een gouden berg paviljoens, met stoepen van zuiver goud, en versierd met neerhangende wollen doeken en wimpels van roode zijde; hun dakbedekking was van donkerrood glas.

31. Blauwe lotussen bevonden zich midden in een vijver, waarvan het water uit honing bestond. Uit allerlei edelgesteenten bestonden de bloemen, (die daar groeiden). Vooraan stonden andul-boomen, roode en blauwe lungsir-boomen, suwarnabloemen in rijen aaneengeschaard, geurige gadung's, bloeiende pudak's, rozen en arsa-mala's, kasturi's en hemelboomen.

32. Zijne Doorluchtigheid Indra besteeg zijn schitterenden troon. Zijn ontplooide praba bestond uit allerlei edelgesteenten en flonkerde oogverblindend. De (Goddelijke) Zieners vertoonden zich eveneens. Widyadara's, dicht opeen, huldigden den God. Gonzend weerklonk het geluid van de gamelan. Schelphoorns en klokken klonken tegen elkander in. De hemelnimfen sierden zich op.

33. Het was (in den hemel) niet warm en de regen had er geen vat op. Er bestond daar geen nacht; steeds was er daglicht, (zonder onderbreken). Slechts waren er deze onderscheidingsteekenen (van dag en nacht): wanneer de witte lotussen zich sloten, was dat het teeken, dat het nacht was, en wanneer de cakrawaka-vogels zich met elkander vereenigden, dan was dat het teeken, dat het dag was in den hemel van Indra.

34. De widyadara's verwelkomden den nieuwaangekomene op vriendelijke wijze. „Vanwaar komt ge, waarde vriend? Wat voor ziel zijt ge, vadertje? Waar bevindt zich uw woonplaats? Kom, deel ons uw naam mede!" Sidapaksa antwoordde: „Uw onderdanige dienaar is geen ziel. Hij is uitgezonden door Z.M. (den Koning) van Sinduraja".

35. Sidapaksa vroeg hun om het eerbiedig (aan Indra) te gaan mededeelen, (zeggende): „Wilt Ge eerbiedig mededeelen, dat Sidapaksa zijn hulde komt betuigen aan de voeten van den Koning der Goden". Die de boodschap meekregen, keerden huiswaarts. In de tegenwoordigheid van den God aangekomen, (zeiden ze:) „Er is een mensch, zoo juist aangekomen, Sidapaksa genaamd. Hij verzoekt in Uw tegenwoordigheid te mogen verschijnen".

36. (Indra sprak:) „Wel, laat dien mensch maar hier komen! Wat zou hij hier wel komen doen?" De boodschappers vertrokken. „Sidapaksa, de Godenkoning heeft gezegd, dat ge binnen kunt komen". (Toen Sidapaksa in Indra's paleis) aankwam, kwam hij naderbij en maakte een sĕmbah, (zeggende:) „Heer, Uw nietige dienaar deelt U eerbiedig mede, dat hij uitgezonden is geworden door Z.M. den Koning van Sindupati, Silakrama (geheeten).

37. De Koning heeft, zooals U weet, een vordering op Uw Doorluchtigheid, want drie bogen goud en drie kluwens wol hebt Gij van hem geleend. Mij is bevolen geworden om het terug te gaan vragen Er is een brief, die U (hierbij) eerbiedig wordt aangeboden. Het is mij verboden geworden hem te lezen. (De Koning) zou rampen op mij doen nederdalen, indien ik hem zelfs zou hooren (lezen).

38. Begin niet te snel, Hoogheid, met het lezen er van! Uw dienaar is bevreesd hem te hooren". Sidapaksa ging naar buiten en weldra was hij op de alun-alun aangekomen. Niet wetende, dat er moeilijkheden voor hem dreigden, (veroorzaakt door) de woorden, die in den brief stonden, was hij verheugd in zijn hart, terwijl hij wandelde en overal rondkeek.

39. De brief werd gelezen. Er stond in: „Weet, Gijlieden van den Indra-hemel, dat er een krijgsman is gekomen, in de gedaante van dezen Sidapaksa". God Indra sprak: „Gij zijt wel brutaal,

dat gij moeilijkheden wilt veroorzaken! Hoewel gij slechts een kalak zijt, stelt ge u aan als een campaka-bloem! Gij wenscht mijn hemel te verwoesten!

40. Wanneer straks mijn armen afgebroken en de negen goden hier geheel vernietigd zullen zijn, volg (mij) dan op in mijn hemel!" Daarop richtte God Indra het woord (tot de hemelingen). „Brengt uw pijlen in orde en sluit hem behoedzaam in! Houdt uw wapenen gereed en omringt Sidapaksa!"

41. (Sidapaksa sprak:) „Hoe had ik anders kunnen handelen, nu ik, door den Vorst uitgestuurd om een brief te overhandigen, niet weet, wat slechts en wat goeds er in staat, en of het ja of neen is! Zelfs heeft de Koning gezegd, dat ik, als ik den inhoud ervan zou vernemen, een aardworm mocht worden, te niet mocht gaan, verdwijnen mocht in het onbereikbare!"

42. In koor zeiden de widyadara's: „Het tijdperk is immers gekomen, waarin een krijgsman het verstaat om uitvluchten te verzinnen!" Terstond werd Sidapaksa omsingeld. Tandenknarsende riepen de widyadara's: „Gij, Sidapaksa, wacht op ons, en laat er niemand zijn, die op den loop gaat! Laat ons moedig zijn in den strijd en laat niemand zich in schande terugtrekken!"

43. Op zijn beurt schreeuwde Sidapaksa luid: „Gij allen, widyadara's! Laat er niemand onder u zijn, die op lijfsbehoud uit is! Laat niemand zich uit de voeten maken! Laat ons op elkanders voeten staan en elkander ons buisje aanbieden (, opdat we toe kunnen slaan)! Wacht even, laat niemand op de vlucht slaan! Nog toen ik een kind was, heb ik de gelofte afgelegd mij nooit aan discipline te zullen onttrekken!"

44. De hemelingen, die hem omsingelden, rukten voorwaarts, terwijl ze hun bogen spanden en hun pijlen belazen. Toen spraken ze: „Makkers, laat niemand van ons op den loop gaan! Laat ons allen lachen! Gij, (Goddelijke) Prinsen, stelt U in het gelid, en laat niemand de discipline veronachtzamen! Laat ons dappere helden zijn!"

45. Van alle kanten werd Sidapaksa met pijlen beschoten. Hij bleef (echter) ongedeerd en week niet. Het was, alsof de pijlen (vanzelf) afbrokkelden; ze drongen niet in zijn lichaam door. Toen trok Sidapaksa zijn kris (en riep:) „Wacht mij af, en

laat niemand op de vlucht slaan! Laat ons dapper zijn in den krijg! Ik voor mij zal niet wegloopen!"

46. Toen de widyadara's aangevallen werden, sloegen ze op de vlucht. Geen van hen trachtte de situatie te redden. Ze hadden het onderspit gedolven en gingen op den loop. (Ook) de Goden kozen het hazenpad en renden weg zoo snel ze konden. Ze liepen zoo snel weg, dat ze over den grond rolden of op handen en voeten terechtkwamen, terwijl ze elkander bij de schouders grepen.

47. Sidapaksa riep: „Welaan, widyadara's, houdt een klopjacht (op me), zooals ge op u hebt genomen! Laat ons op elkanders voeten staan!" (Maar) als geiten vluchtten de widyadara's; ze liepen weg, zoo snel ze konden; bliksemsnel gingen ze er van door; telkens krabbelden ze overeind, maar telkens vielen zij (weer) achterover; zij rolden over den grond en kwamen in een ravijn terecht.

48. (Daar) gingen ze uitrusten om te beraadslagen, terwijl ze steeds aan hun vlucht dachten. (Er waren er onder hen,) die lachten als een boer, die kiespijn heeft, en er waren anderen, die per ongeluk een plasje deden; weer anderen deden wat in hun broek. Ze waren radeloos, want ze dachten steeds aan de schande (, die ze op zich hadden geladen). (Ten slotte zeiden ze:) „Laat ons niet al te lang praten! We zullen onze toevlucht nemen tot Zijne Doorluchtigheid, Heer Indra".

49. (Toen ze bij Indra waren gekomen,) sprak Deze bedaard: „Wat is er de reden van, dat ge de vlucht hebt genomen?" Zijne Doorluchtigheid was eenigszins vertoornd. „Als bewakers van mij zijt ge onbruikbaar! Hoe moet het gaan, als ge uws gelijken eens tot tegenstanders hebt! Eén mensch slechts hadt ge te omsingelen! Maar nu ge aangevallen wordt, kruipt ge rond op handen en voeten! En geen één is er bij, die de situatie tracht te redden!"

50. God Indra daalde (van Zijn troon) af en sprak (verder): „Wat scheelt er aan, dat niemand (van u) den strijd heeft hervat? Hoe moet het dan gaan, als ge eens honderd of twee honderd, duizend of twee duizend tegenstanders tegenover u krijgt! Onbruikbare Goden zijt ge!" Hij nam Zijn voortreffelijke

(wapen) de Gĕṇṭa-Wowolu. Dat wilde Hij afschieten om Sidapaksa te overweldigen.

51. Terwijl Hij de Gĕṇṭa-Wĕwĕlu, vasthield, sprak Hij: „Sidapaksa let wel! Loop niet weg, indien ge een voortreffelijke held zijt!" Verder zeide Hij: „Begin (maar alvast) met weeklagen, en doe het fraai! Ge zijt wel verplicht om nog eens aan uw verwanten te denken, want stellig zult ge niet in het leven blijven!"

52. Hij schoot Zijn wapen, de (Gĕṇṭa)-Wĕwĕlu, op Sidapaksa af, met het gevolg, dat deze overweldigd werd. Het was, alsof zijn beenen gebocid werden en zijn lichaam met een rotan werd vastgebonden. In dezen toestand nu begon hij deerniswekkend te weeklagen. „Vaarwel, Vader Sakula! Vaarwel, Oom Danañjaya!"

53. Indra had Zijn speer genomen en was afgedaald, met het voornemen om (Sidapaksa) het hoofd af te houwen, terwijl Hij zeide: „Wanneer ge mij gedood zult hebben, kunt ge die drie bogen goud halen, en die wol, die wit is van kleur!" Toen Hij echter Sidapaksa's geweeklaag hoorde, hield Hij op met spreken.

54. „Wien roept ge daar aan? Kom, herhaal dat nog eens! Ik wil het nog eens hooren!" Sidapaksa sprak: „Ik, Uw zoon, Heeren, ga nu sterven! Oom Darmawangsa, Oom Bima en Oom Sadewa, ik ga (wijlen) Grootvader Paṇḍu volgen (in den dood)!"

55. God Indra sprak: „Ge zijt dus, vadertje, een telg van de Paṇḍawa's, waarvan Arjuna mijn zoon is! Uw grootvader is dus vadertje Paṇḍu, en van mij zijt gij een kleinzoon!" Terwijl Hij Zijn wapen (, dat om Sidapaksa's lichaam geslingerd zat,) losmaakte, (zeide Hij): „Wat een geluk! Het scheelde maar weinig of ge waart gestorven! Als ge eens niet geweeklaagd hadt!"

ZANG IV.

a. God Indra maakte snel het wapen los, en omhelsde (Sidapaksa), zeggende: „Wat een geluk! Het scheelde maar weinig, of ge waart gestorven,

b. indien ge niet geweeklaagd hadt!" De widyadara's hoorden dat, en terwijl ze (naar Sidapaksa) keken, was hun hart van deernis vervuld, omdat hij er nog zoo jong en schoon uitzag.

(Aldus luidt) de Ouverture.

1. De keten, die losgemaakt werd, was weldra (van zijn lichaam) afgevallen. Toen bood Sidapaksa (Indra) zijn kris aan. Hij boog zich voor Hem neder, en zette zich Zijn voet op het hoofd. (Indra riep uit:) „Ach, vadertje, mijn kleinzoon!" (Maar) Sidapaksa sprak: „Dood mij, Heer! Door een vloek zou ik getroffen worden, indien ik mij (tegen U) zou verzetten." Hij maakte een sĕmbah voor de voeten van den God,

2. en sprak wederom, op bedaarden toon: „Dood mij, want groot zal mijn zonde wel zijn, dat de Vorst mij uitgezonden heeft naar Uw hemel, die zoo ver weg gelegen is! Maar dat is nu (eenmaal) het levenslot van hem, die (een Heer) dient. Dood en leven worden door hem (met dezelfde bereidwilligheid) aanvaard, te meer, o Heer, wanneer zij in Uw handen liggen".

3. God Indra, hem (aldus) ziende, werd ontroerd, en sprak zacht: „Kom, mijn kleinzoon, sta op". (Maar) Sidapaksa antwoordde: „Ik vrees, dat ik daartoe niet in staat ben, Heer". „Kom, vadertje, aarzel niet!" „Schenk me dan vergiffenis, Heer, en laat mij niet getroffen worden door de straf, die op het overtreden van verbodsbepalingen staat, evenmin als door den vloek, die voortvloeit uit majesteitsschennis".

4. (Toen zeide Indra:) „Ga mee naar mijn huis, mijn kleinzoon, niet gering is mijn genegenheid (jegens u)". De Goden betuigden hun bijval. (Wederom) sprak Indra: „Welk een slechtaard is Sulakrama!" Snel liepen ze voort. Toen ze in

het Godenpaleis waren aangekomen, was Sidapaksa, het ziende, aangenaam getroffen.

5. In het Godenpaleis aangekomen, bleven ze niet staan. Sidapaksa keek naar al het schoons. De bloemen, op fraaie wijze gerangschikt zagen er heerlijk uit. God Indra sprak: „Widyadara's, mijn zoons, bestelt gij (wat te eten) voor (Sidapaksa), en onthaalt mijn kleinzoon".

6. Ivoren paviljoens, belvedères en zitgelegenheden, waarvan de stoepen inderdaad fraai waren, hadden daken van fijn zilver en droegen in hun toppen vlammende juweelen, afgewisseld door hartverrukkende edelsteenen. Het omhulsel der pilaren bestond uit donkerroode zijde en de gĕgĕn̤dor's waren van flonkerende saffieren. Het was er voortreffelijker dan in den hemel van Wisnu.

7. Er was een groot bouwwerk van goud met zilveren stoepen. De (versierselen, gevormd door) neerhangende slierten bestonden uit arsamala's. (Het bouwwerk) werd omringd (door gebouwtjes) met een beschoeiïng van munten, waarvan de tusschenruimten opgevuld waren met smaragden. Hun daken waren van schitterend vlammend goud, en hun ronde nokbalken hadden toppen van diamant. De gĕgĕñjor's bestonden uit voortreffelijke lazuursteenen. Civetgordijnen hingen over elkaar en pramadame-tapijten vormden de matrassen.

8. Bij een vijver, om het water heen, bevond zich een schitterend beeldhouwwerk van paarlen, gemodelleerd in de gedaante van leeuwen, die gereed liggen om een sprong te maken, en waarvan de oogen vurig vlammende robijnen waren. Midden (in den vijver) stond een priëel met waterpotten op de stoepen; verrukkelijke bloeiende bloemstruiken stonden er als wachters op een rij.

9. „Kom, vadertje, ga zitten". Nadat Sidapaksa (voor Indra) een sĕmbah had gemaakt, ging hij aan den rand (van het water?) zitten. (Wederom) sprak Indra: „Mijn zoons, zet u neder!" Toen zetten de Goden zich op een rij neer. Ook de widyadara's, die niet voor den maaltijd zorgden, sloten zich er bij aan. De gamĕlan liet zich gonzend hooren.

10. Men was druk in de weer en weldra was de eetzaal gereed. (De widyadara's) gaven nu bevel om sirih, reukwerk en geurige

bloemen (gereed te zetten). Toen dat geschied was, daalden ze af en omstuwden zij Zijne Doorluchtigheid. Deze sprak: „Ga mee, Sidapaksa, laat ons meteen naar den binnen-kadaton gaan en ons op den gouden troon nederzetten".

11. Vier robijnen poppen, in den vorm van jongens en meisjes, met diamanten colliers om, zaten op een rij, (met den troon) tusschen hen in. De baldakijn was van paarse zijde, uit witte wollen stof bestonden de neerhangende slierten. Dat alles week (als een fata-morgana), wanneer men er naar keek. (Alles) schitterde en flonkerde. Louter glans was het geheele Godenverblijf.

12. Bedaard sprak Indra: „Gij allen, die hier aanwezig zijt, widyadara's en widyadari's, maakt u gereed om den maaltijd op te dienen. Wilt mijn kleinzoon onthalen! Biedt hem eerbiedig de spijzen aan! Laat het gebak voortreffelijk zijn en laat het niet ontbreken aan rijstewijn en arak!" (Ondertusschen) stond het logeerverblijf (voor Sidapaksa) klaar.

ZANG V.

a. Nadat God Indra Sidapaksa naar Zijn plaats had meegenomen, sprak Hij: „Mijn zonen, widyadara's, spijzigt (den gast)!"

b. De hemelnimfen dienden den maaltijd op en noodigden uit om sirih te kauwen. Toen ze Sidapaksa zagen, waren zij verheugd. Het was, alsof zij nooit zouden toestaan, dat hij naar huis terugkeerde.

c. Sidapaksa werd onthaald en gefêteerd, toen de hemelnimfen den maaltijd opdienden. Beurtelings zetten ze hem onthaal voor, hem verwelkomende en hem vriendelijk toesprekende.

d. (God Indra sprak:) „Kom, vadertje, ga eten, mijn kleinzoon! Ook gij allen, widyadara's, mijn zonen, (gaat eten)! Weest allen welgemoed!"

(Aldus luidt) de Ouverture.

1. Toen men gegeten had, kwam de sirih. Verteld worde nu van God Indra, die sprak: „Ach, vadertje, mijn kleinzoon, groot

is mijn medelijden (met u), wanneer ik denk aan wat ik u had willen aandoen. Wat zal ik u geven, vadertje, om mee te nemen, wanneer ge over zeven dagen naar huis gaat?"

2. Men ging toen uiteen. De widyadara's vroegen, een sĕmbah makende, verlof (om zich terug te mogen trekken). God Indra sprak (tot Sidapaksa): „Mijn kleinzoon, ga naar uw logeerverblijf!" Er worde niet over hem gesproken. Verteld wordt nu van de nimfen, die geheel van streek waren van liefdessmart, want ze waren op Sidapaksa verliefd geraakt.

3. (Ook) een jonge nimf was verliefd geraakt, zoo, dat ze niet wist wat te doen. Als de maan zag ze er uit. Ze kon haar liefde niet bedwingen, en in den nacht kon ze niet slapen. Een deel van haar ziel ontvlood haar (als het ware), terwijl ze te bed lag. Haar oogen waren aan blauwe lotussen gelijk. Als wolken, die van regen zwanger zijn, zoo springend en golvend was heur haar.

4. Toen de zon in het water was ondergegaan, parfumeerde Suci zich met geurige reukwerken. Zij trok een cĕpuk-madu-kain aan, en sloeg een paarse fantasiesjaal om. (Ze tooide zich met) een mangli-bloem, waar de groene bladeren nog aanzaten, en fraai sierde ze zich met blauwe capah-oorknoppen. Ze blankette zich met geurig en glanzend curcuma-extract en besmeerde zich met kalĕmbak.

5. 's Nachts, toen het stil was en iedereen sliep, vatte Suci het plan op om zich (aan Sidapaksa) aan te bieden. Op haar teenen liep ze voort, als een voortstappende jangkung-vogel, langzaam, (maar) recht op het doel af. Toen ze gekomen was bij hem, dien zij op het oog had, sprak de Godenmaagd: „Mijn oudere broeder Sidapaksa, zeg eens iets tot uw meisje!"

6. Sidapaksa was (juist) rustig aan het slapen. (Toch) hoorde hij het geween en de woorden der nimf. Hij richtte zich op, keek slaapdronken voor zich uit en sprak: „Wie is het, die hier gekomen is op de plaats waar ik slaap? Is het wellicht een widyadara, die mij uit wraak wil dooden?"

7. „Geen widyadara ben ik, broeder. Weet, dat ik een maagd ben uit Indra's hemel. Ik kan niet rustig slapen, omdat ik u steeds voor oogen zie. Steeds zie ik u in mijn droomen en steeds

is het mij, alsof ge mijn deelgenoot waart in liefdesvreugd. Steeds staat ge mij voor oogen, mijn oudere broeder Sidapaksa!"

8. Vervolgens sloeg Suci haar armen om (Sidapaksa) heen (en sprak wederom:) „Ik ben een nimf, moet ge weten, en onder de hemelnimfen zijn Supraba, Tuñjungbiru en Nilottana mijn oudere zusters. Ik ben de allerjongste. Wanneer ge van me houdt, neem me dan mee naar de wereld der menschen!"

9. Sidapaksa zeide geruimen tijd niets. In zichzelf dacht hij: „Door deze Godenmaagd, die mij in verleiding brengt, zal ik straks stellig sterven". De hemelnimf sprak: „Wat scheelt u, dat ge niet antwoordt, mijn broeder Sidapaksa? Antwoord (toch) op wat ik zeg!"

10. „(Laat ons dit gesprek) toch (als) afgeloopen (beschouwen) en ga naar huis, Jonkvrouw! Ik ben bang, dat men dit ontdekken zal! Hoe vreeselijk zal (in dat geval) mijn dood zijn!" (Maar) de Godenmaagd sprak: „Indien ge mij niet ter wille wilt zijn, zal ik mijn borsten verwonden en vertellen, dat gij mij kwaad hebt gedaan! En dan zullen wij beiden verdriet en schande ondervinden!"

11. Als (Sidapaksa) in zichzelf iets zou zeggen, zou het zijn: „(Of ik weiger of toestem,) het resultaat is hetzelfde. We zullen toch beiden sterven". Hij schouwde 's menschen lot en moeilijkheden: wat voorbeschikt is, kan men niet weren. De God der liefde ontfermde zich over Sidapaksa, zoodat hij aan het wankelen werd gebracht, (met het gevolg, dat) hij de hemelnimf tot zich nam en haar zoete woordjes toefluisterde.

12. Hij nam het meisje op en nam haar mee in bed. Zij trilde van angst en voelde zich slap, maar hij klopte zachtkens op haar lichaam om haar tot bedaren te brengen, (zeggende:) „Mijn lieveling, verheven Godenkind, moge uw liefde voor mij bestendig zijn!" (Het meisje) zweeg, niet in staat iets te zeggen. Met moeite weerde zij zijn omhelzing af, en voortdurend trachtte ze hem, terwijl ze zuchtte en hem in de handen kneep, te ontwijken.

13. Langen tijd voerden ze den strijd der min op de sponde der liefde. (Als het gekruis van elkaar rakende wapenen), zoo was de wijze, waarop de minnaars op elkaar ingingen. Nu eens

Sidapaksa doodt Sri Tañjung

Plaat II

hun vechtende leeuwen, stonden dicht opeen. Juweelen kapelletjes stonden (daar), het eene na het andere. Kleine beeldjes, met mos begroeid (?), droegen karbonkels van roode bloemen. Satapatra-lotussen stonden er in vollen bloei. (Van) de groene slingerplanten zweefden (de ranken vrij in de lucht).

17. Uit makara's en godinnen(-spuierbeelden), die neerblikten in het ravijn, spoot het water te voorschijn. Sidapaksa spoelde zich den mond en maakte (ook verder) zijn toilet, zoodat hij straalde (van schoonheid). Hij had de bedoeling zijn gelaat geheel te zuiveren, zoodat het om zoo te zeggen zijn schoonheid de vrijheid zou laten. Hij knipte zijn lange nagels af. Blauwzwart was zijn springende haar. Bevallig was hij, in alle opzichten.

18. Vandaar ging de tocht verder. Bedaard liep hij voort. Toen hij, spoedig daarna, was aangekomen in de laan vol bloemen, vertoonden zich daar de bloemen in lange rijen. Rangga-, rumpuk- en kamuning-bloemen hingen overal aan de boomen. Tĕlĕng-, pacar galuh, taluki- en ratnapakaja-planten hadden juist hun kruinen met bloemen getooid.

19. (De laan) was inderdaad schoon aangelegd. Roode en witte baksteenen waren op praktische wijze als plaveisel gebruikt. De stoep was fraai beplant met allerlei geurige planten en zag er uit als een bloemenberg. De bloemen van de betelpalm ontplooiden zich geurig en lieflijk, en neerhangende loten hingen over den weg. In het Noord-Oosten rommelde de donder.

20. De (bekende) vlinder was hem vooruitgegaan en naar de kluizenarij gevlogen. Ze zocht Sri Tañjung op en vloog recht op haar af om zich op heur haarwrong neer te zetten. Sri Tañjung sprak: „Wiens vlinder zou dat zijn? Ik ben werkelijk bang, dat wij straks gasten zullen krijgen".

21. Sidapaksa ging toen zitten; zijn bediende nam plaats dicht bij hem. De honden blaften tegen hen, zoodat men het binnen in de kluizenarij kon hooren. De kluizenaar sprak: „Tegen wien blaffen de honden toch zoo? Ik zou maar eens even gaan kijken! Als er een gast is, zal ik hem gaan verwelkomen".

22. Langen tijd zat Sidapaksa daar, (als het ware) verwelkomd door de bloemen, welker geur zich lieflijk verspreidde op het waaien van een flinken wind. Sri Tañjung zeide: „Wat is dat

voor iemand, die daar zit?" Geruimen tijd stond Sri Tañjung om den hoek van de deur naar hem te kijken.

23. Sri Tañjung hield zich verborgen in de deuropening en zeide bij zichzelf: „Waar zou die man wel vandaan komen? Hij gedraagt zich als iemand, die door zorgen wordt gekweld. Hij doet als iemand, die ten einde raad is. Met hun tweeën zijn ze, zijn bediende meegeteld. Ik wou maar, dat hij hier lang bleef, dat ik, al was het maar in één gesprek, straks met hem kennis kon maken!"

24. Op hetzelfde oogenblik keken ze glimlachend (naar elkander). Als Sri Tañjung bij zichzelf sprak, was het: „Wat voel ik me ellendig! Ik geloof, dat ik door tooverij ben getroffen! Wat is er met mij, dat ik me zoo loom en zoo mat gevoel? Kom, laat ik naar binnen gaan en Moeder zeggen, dat zij naar buiten komen moet om zich met de gasten te onderhouden".

25. Voorwaar, de weg werd hun gewezen. Zoo gaat het nu eenmaal met hen, wien de Allerhoogste iets heeft voorbeschikt: de God der Liefde ontfermt zich over hen. Sidapaksa boog het hoofd: een ongekend gevoel maakte zich van hem meester. Ze keken, en op hetzelfde oogenblik waren zij er zich van bewust. Sri Tañjung sprak niet, maar hevig bonsde haar hart.

26. Van de deur ging Sri Tañjung het huis weer binnen, en ze deelde haar moeder mede: „Moeder, er is een gast gekomen. Hij zit op het terrein van de kluizenarij, te zamen met zijn bediende, aangeblaft door de honden. Hij ziet er uit als iemand, die door zorgen gekweld wordt. Hij lijkt wel een beetje op Vader. Het mag een wonder heeten, dat ik hem niet begroet heb!"

27. (Verder) sprak Sri Tañjung: „Moeder, ga naar beneden, en zeg Grootvader, dat hij den gast begroete, want reeds geruimen tijd zit hij daar buiten, moederziel alleen, en niet wetende, wat te doen. Ik heb medelijden met hem. Men kan hem aanzien, dat hij nog geen sirih heeft gepruimd. Ik zal hem dus wat sirih gaan brengen."

28. Sri Tañjung streek toen de sirih glad. Ze wist, wat ze deed, want haar hart gaf het haar in. Aan de sirih, de pinangnoten en de kalk voegde ze blanketsel toe en zalf, benevens betel,

die met muskus bereid was. Op een dienblad werd dit alles gezet en het werd met een servet bedekt door haar, die de uitnoodiging tot het sirih-kauwen zou doen.

29. Sri Wani ging toen naar beneden, en ze lichtte haar Vader in: „Vader, er is een gast gekomen. Sri Tañjung zegt, dat hij op het terrein van de kluizenarij zit. Ni ĕmpon heeft zooveel bloedverwanten! Dus zou ik wel graag hebben, dat Ge eens gingt kijken. Ik heb zoo'n angstig voorgevoel! Ga hem gauw te gemoet!"

30. Heer Tambapetra ging naar beneden, bedaard voortschrijdende. Weldra was hij buiten gekomen. Hij begroette zijn gast met een glimlach op het gelaat. „Wees welkom, beste vriend, zet u neder, mijn waarde!" Sidapaksa zeide: „Moge het mij vergeven worden! Geen vloek treffe mij!"

31. Sidapaksa nam toen plaats. De kluizenaar vroeg: „Wat komt ge hier doen, waarde vriend?" Eerbiedig sprak Sidapaksa: „Ik ben gestuurd door den Vorst, Heer, en mijn taak is een geneesmiddel te zoeken. We hebben gehoord, dat er hier iemand woont van groote kundigheden. Het bericht daarvan is tot Sinduraja doorgedrongen".

32. „Wie van u (meisjes) zijt daar aanwezig, mijn kleindochtertje? Maakt spoedig toebereidselen voor een onthaal! Maakt wat voort, want onze jonge vriend is reeds geruimen tijd hier, en van verre is hij, moet ge weten, gekomen! Uit Sinduraja komt hij. Hij is een bode van den Koning, die van Zijne Majesteit Sulakrama opdracht heeft gekregen medicijn te gaan halen!"

33. Sri Wani maakte rijst, vruchten en (andere) lekkernijen gereed. Vleesch en visch stonden weldra ter beschikking en kippenbout lag in een limas. Sri Tañjung zeide: „Zorgt maar, dat de schotels schoon zijn, want te oordeelen naar zijn houding is het een edelman! Ik denk wel, dat hij kieskeurig zal zijn. Hij ziet er niet uit als een ellendige misdadiger (zooals we die ook wel te gast krijgen krachtens het asylrecht)".

34. Piṇḍang ḍimpa. en gestoofde groenten werden van gembersamběl voorzien. Sasawi met tamarinde bereid vormden de sayur. Verder waren er sate, polang van palmkool, lambayung, en om op te knabbelen waren er junggul-bladeren te zamen

met oude kacang-pitten. Tevens was er pupus, bubus, paddestoel en duif bereid met geraspte kokosnoot en niet te vergeten gebakken lever.

35. Belezen water, zeven maal gezeefd, werd gedaan in een zilveren gansvormige kan. Sri Tañjung zeide: „Wanneer hij er straks van gedronken heeft, zal ik er ook van drinken; wanneer er van zijn maaltijd iets overschiet, zal ik het nemen! Want wie zou daar anders toe bereid zijn?"

36. De kluizenaar sprak: „Breng het onthaal naar buiten, vlug wat!" De kluizenares gaf toen haar bevelen, en weldra ontbrak het niet aan rijst en toespijs. De kluizenaar sprak toen: „Wel, mijn kleinzoon, mijn beste jongen, laat ons eerst eten! Daarna kunnen we praten!"

37. Nadat ze gegeten hadden, kwam de sirih. Voorts schonk de kluizenaar palmwijn in uit een flesch. Sidapaksa zeide: „Ik bied U mijn verzoek om clementie aan en maak voor U een sĕmbah. Om er nu maar niet te veel woorden aan te besteden, de kwestie is, dat ik me heelemaal niet prettig voel en dat ik me zorgen maak, omdat ik eens een droom heb gehad."

38. „Hoe was de droom, mijn waarde vriend, waarover ge zoo bezorgd zijt? Laat mij hem uitleggen!" Sidapaksa antwoordde: „Ik droomde, dat ik naar de bergen ging, daar een witte bloem plukte en haar opstak. (Ik droeg haar) totdat ik wakker werd". De kluizenaar sprak: „Wel, als ik dat zou moeten verklaren, (zou ik zeggen), dat uw bruiloft aanstaande is."

39. Heer Tambapetra sprak: „En wat is wel de kwaal van den Koning, waarde vriend?" Sidapaksa zeide: „Ze zeggen, dat hij vergaat van de hoofdpijn". De kluizenaar zeide toen: „Vraag te zijnen behoeve afweermiddelen aan de bujangga's! Dan zal hij bijkomen en weer weten, dat hij leeft.

40. Ik zal de toppen van de sirih-bladeren bewerken met de Kuṭa-mantra, met de Titi-Murti en met de Catur-Jantaka, en spoedig zal alles uitgerekend zijn". Sidapaksa zeide: „Wel, Heer, voorspel mij de toekomst, of er geluk voor mij is weggelegd. Zoo ik sterven moet, wat zal ik er aan doen? Ik zal de gemoedsrust hebben van hem, die tegenover alles onverschillig staat".

41. Vervolgens werd omtrent hem een berekening gemaakt tot in alle bijzonderheden toe. Alle voor het leven gunstige zaken trachtte men te achterhalen uit de Ibu-Sundari, en ook de Wrĕspati-Kalpa werd uitgerekend. De kluizenaar zeide: „Merkwaardig, dat uw huwelijk zoo nabij is! Uw huwelijk is zoo nabij, mijn waarde, dat ge het met de hand kunt grijpen! Bijna is het oogenblik gekomen, waarop ge geluk zult genieten".

42. Vrouwe Kidul lachte mee. Ze had zijn gedrag gade geslagen en opgemerkt, dat hij zich gedroeg als iemand, die verliefd is. Waargenomen had zij zijn blik en zijn lach, symptomen van het gedrag van hem, die door de liefde gekweld wordt. Sidapaksa sprak toen: „Wat Uw kleinzoon zou willen zeggen, is, Heer, dat hij verlof vraagt om heen te mogen gaan en als kluizenaar te gaan leven. Als hij sterft, wat dan nog?

43. Laat Uw kleinzoon desnoods in het gebergte sterven, maar laat het in geen geval zijn zooals thans, nu hij onophoudelijk in een deerniswekkenden toestand verkeert". De kluizenaar zei daarop: „Maar, mijn beste jongen, dat moet ge niet doen! In de bergen valt er niets te halen! Doe niet wat de dwazen doen, die de bij droog achterlaten. Ge zoudt u terugtrekken, terwijl ge nog aan het werk moet beginnen?"

44. Over den nacht gaat thans het verhaal. Het was de heldere maanavond van den eersten dag der tweede maandhelft, en de maan was pas boven den horizont verschenen. „Ga thans naar uw kamer, vriend", (sprak de kluizenaar), „en ga slapen, mijn kleinzoon!" Ze bereikten de kluizenarij. De kluizenaar sprak: „Zet het sirih-stel neer en zorg er voor, dat men gelegenheid heeft om te pruimen!"

45. Vrouwe Sri Wani daalde af (van de plaats, waar ze allen gezeten hadden). Ze raakte haar dochter aan en zeide: „Ge hadt gelijk, meisje, dat die gast in zijn uiterlijk wel wat heeft van hem, die naar de zijnen is teruggekeerd". (Sri Tañjung) begreep, dat men op haar lette, en daarom boog ze het hoofd, glimlachende. Ze deed toen een babawangan-ceintuur om en maakte zich op om voor de sirih-gave te zorgen.

46. Ze daalde af en trapte (van zenuwachtigheid) op haar ceintuur. Vervolgens maakte zij zich gereed om haar godsdienstplicht te vervullen. Het brandhout, (waarmee ze de godsdien-

stige ceremonie verrichtte), rookte. Het was duidelijk, dat het een goed effect had. Bleek zag Sri Tañjung er uit, als een nimf uit Indra's hemel was ze, (zoo etherisch), dat ze als het ware uit het gezicht zou verdwijnen, indien men voor haar één oogenblik de oogen zou sluiten.

47. Nadat Sri Tañjung de sirih-gave gereed had gezet, vertoonden zich telkens weerlicht en bliksemstralen. De onzichtbare Goden daalden neder. Een vlinder, uit het Zuid-Westen komende, streek op de sirih neer, wel een teeken van geluk en van voorspoedige ontwikkeling! De muurhagedisjes lieten hun geluid hooren, elkander antwoord gevende. Het kwam uit (?), de bruiloft zou plaats vinden.

48. Toen de zon ondergegaan was, legde Sri Tañjung zich in het bidhuis neer. En toen het stil was geworden, omdat iedereen zich ter ruste had begeven, stapte Sidapaksa uit zijn bed, en begaf zich bedaard (naar de plaats, waar Sri Tañjung lag). Daar aangekomen ging hij achter haar staan en sprak: „Ik kom de resten van de sirih-gave weghalen".

48a. Sri Tañjung deed, alsof ze sliep, maar ze wist wel, dat Sidapaksa gekomen was. De Liefdegod ontfermde zich over hen, hetgeen zeker door den Allerhoogste was voorbeschikt. Sidapaksa sprak: „Sta op, zusje, ik heb oogpijn, en gij moet mij genezen!"

48b. Hij sloeg zijn arm om Sri Tañjung's middel en sprak: „Wees gegroet, Gebiedster! Als ge schreeuwt, zult ge met me moeten sterven!" (Sri Tañjung antwoordde:) „Zou iemand als gij moeten sterven? Hoe heet ge, heer gast? Als mijn Moeder dit ziet en Grootvader wakker wordt, denkt ge dan heusch, dat het ons vergeven zal worden!?

48c. Laat mijn middel los, broeder!" (Sidapaksa deed het, maar) vatte Sri Tañjung bij de armen. (Sri Tañjung sprak:) „Ik heb een plechtige verklaring af te leggen. Het zou slecht van me zijn, indien ik een ander, wien ook, tot man zou nemen. Gij, broeder, moet mijn echtgenoot worden! Als ge me trouw zult blijven, broeder, dan zal ik u later in den dood volgen".

48d. Sidapaksa sprak: „Het beteekent zeker, dat ge me niet genegen zijt! Laat me dan maar naar de bergen gaan en ter wille van u, o schoone, ascese verrichten, in de hoop, dat wij,

al was het in het volgende leven, elkander zullen vinden!" Sri Tañjung zeide toen: „Als de man kluizenaar wordt, wordt de vrouw kluizenares!

48e. Een vrouw wordt weggeworpen of met liefde omgeven (al naar de gril van den man). Overal waar zij zich ook wendt of keert, wordt zij (door den man) geregeerd, en dat terwijl de vrouw (toch) het uitverkoren wezen is!" Sidapaksa antwoordde: „Daar zegt ge wat, mijn lief! De man is leugenachtig, en ontrouw als een hond is hij! Hij is niets anders dan het object van verleiding en verzoeking, iemand, die zichzelf (bovendien) nog dwars zit (en niet doet wat hij zich voorneemt) (?).

48f. Kom, ik ga weg, nu de maan (juist) schijnt. Laat ons niet te veel redetwisten. Ik vrees, dat (op die manier) mijn bĕkĕl-schap er nog bij inschiet!" (Sri Tañjung sprak:) „Broeder, ik ga al afscheid nemen (om met u mee te gaan)!" Ze daalde af, en met het gezicht naar het bidhuis gekeerd en overstelpt door droevige gedachten, maakte zij een sĕmbah.

48g. Ze had reeds (in gedachten) afscheid genomen van haar vader en moeder, en maakte nu een sĕmbah (in de richting) van haar grootvader. Sidapaksa bleef niet achter (en nam eveneens afscheid, zeggende:) „Vaarwel, Hooggeëerde, vergun Uw kleinzoon naar huis te gaan!" Daarop vervolgde hij: „Kom hier, mijn lief, ik zal u wel dragen. Leg u in mijn armen te rusten!".

48h. Sri Tañjung ging naar buiten, en daar gekomen liep ze langzaam voort zonder om te kijken. Sidapaksa sprak: „Sta even stil, zusjelief, kom, ik zal u dragen. Ik heb hooren zeggen, dat iemand, die een vrouw ontvoert, gedood wordt, indien men hem inhaalt".

48i. Hij nam haar op en droeg haar, wier oogen vol tranen stonden, in een cĕpuk-ceintuur. Hij leek wel Pañji Lumingsir op het oogenblik, dat deze de Edele (Prinses) Galuh ontvoerde. Toen ze op den (grooten) weg waren gekomen, riep Sri Tañjung weeklagende haar moeder aan: „Gij hebt er geen voordeel van, Moeder, mij tot kind te hebben, aan mij het leven te hebben geschonken!

49. Later, Moeder, zal ik U mijn schuld voldoen, wanneer ik het goed zal maken en wanneer er geluk voor mij weggelegd zal

zijn. En als dat niet het geval mag zijn en ik spijt zal krijgen, zal ik dat mijzelf verwijten! Wat men vroeger beleefd heeft, daden, die men in zijn vorig bestaan bedreven heeft, volgen iemand als een schaduw".

50. Toen Sidapaksa haar aldus hoorde spreken, werd hij door een hevige aandoening overweldigd, en het was hem, alsof zijn hart werd gekerfd. Hij liefkoosde haar, en al wat hij wilde, was haar op haar gemak te stellen. Sri Tañjung sprak: „Ge moet me niet te stevig omarmen! Uw armen moeten mij dragen (en niet omklemmen), want mijn borsten raken bekneld!

51. Zet me neer! Ik zal loopen, zoolang de maan schijnt. Als het donker wordt, draag me dan weer". Sidapaksa zeide: „Mijn zielsverlangen is nog niet gestild. Wat is een man, die verliefd is? Hij is als iemand, die bedwelmd is van gadung, als iemand, die imrang-paddestoel gegeten heeft. Hij is als iemand, die in de war is, zonder een misdaad te hebben begaan!".

52. Een verren tocht waren ze reeds gegaan. Er worde nu verteld, hoe ze sliepen in het nachtverblijf. Sidapaksa sprak: „slaap, mijn lief! Er is een park, dat ik bereiken kan. Mijn voornemen is om daar uit te rusten. Daar voor ons ligt het park, dat de verwezenlijking (zal brengen) van de uren van mingenot(?)".

53. Sri Tañjung ontwaakte (uit haar sluimering) en lachte, terwijl ze haar man goed aankeek. Als ze in haar hart zou spreken, dan zou het zijn: „Wat is mijn man schoon! Ik heb een schuld (jegens hem)". Sidapaksa sprak: „Ik zou graag even willen uitrusten. Daar voor ons ligt een park. Laat ons uitrusten, mijn lief!".

54. Sri Tañjung was nu in het park aangekomen. Daar in het midden rustte zij uit, in het (daar aanwezige) priëeltje gezeten: Sidapaksa zeide: „Ga sirih kauwen, lieveling. Ik verzoek u om een pruimpje. Ik voel me eenigszins onwel. Laat me op uw schoot liggen!". Sri Tañjung gaf hem het (gevraagde) pruimpje.

55. Sidapaksa deed, alsof hij sliep, maar hij had de oogen niet gesloten. Er was in het hart van den door liefde bevangene een zonderlinge gewaarwording gekomen, die zich in hem vastzette. Wat de man voor zich alleen wenscht te reserveeren, is een vrouw, die het waard is hoogvereerd te worden. Bekwaam is

Hij, die (man en vrouw) te zamen brengt. Hij leidt niet op een dwaalspoor! Het resultaat (van deze overdenkingen) was, dat (Sri Tañjung door Sidapaksa) werd aangeraakt.

56. Sri Tañjung werd (nu in zijn oogen) nog schooner. Zij zag er mat uit, op een neergedaalde hemelnimf leek ze. Goed geproportioneerd en fijn was haar lichaam. Ze was als de maan, die juist boven de bergen stond, zoo helder stralend zag zij er uit. Toen zij voor de eerste maal (door haar echtgenoot) werd aangeraakt, ontvlood haar (als het ware) een deel van haar leven. Zij hield niet op angstig te zijn.

57. Angsana-bloemen lagen overal op het terras (van het priëeltje), haar lieflijke geur verspreidende. Het was, alsof alle bloemen (Sri Tañjung) begroetten. De beo's lieten hun doordringende geluid hooren. De pauwen riepen, en de taḍah-asih's zongen op klagelijke wijze. Een (zachte) donder liet telkens zijn rommelend geluid hooren, als wilde hij het hart vertroosting geven.

58. De geur der tañjung-bloemen verspreidde zich. Het was, alsof ze samen met den geur van alle andere bloemen haar wilde onthalen. Er was een water, dat met visch en al door een leiding werd gevoerd. De watermolentjes er in klingelden doordringend. De rijstvelden, gunstig gelegen aan den rand der ravijnen, zagen er schilderachtig uit. Herten zochten hun verblijf in de ravijnen op.

59. Sri Tañjung lag voorover op den schoot (van Sidapaksa). Ze voelde zich loom en mat en was nog niet heelemaal gerust gesteld. Sidapaksa sprak lieve woordjes tot haar en liefkoosde haar geheel volgens zijn verlangen. (Uit schaamte) hulde Sri Tañjung zich in haar kostelijke kain. Toen zij voor het eerst aangeraakt werd, aarzelde ze, (of ze zich zou overgeven of niet). Ze sprak geen woord en beefde over al haar leden. Het was haar, alsof haar ziel haar verliet en in het rond zweefde.

60. Nadat ze van de min hadden genoten, nam Sidapaksa zijn vrouw op zijn schoot en plooide voor haar heur kleed. „Kom, lieveling", sprak hij: „trek uw kleed aan! En als ge daarmee gereed zijt, Sri Tañjung, mijn lief, ga dan een bad nemen, nu er juist geen voorbijgangers zijn!"

61. Sri Tañjung stapte van de rustbank af en weldra stond ze aan den kant van den vijver (, die bij het park hoorde). Sidapaksa was met haar meegegaan en keek naar het lieflijke schouwspel, dat het water opleverde vanwege het groote aantal visschen, die er in zwommen. Het water van den vijver zag er blauw uit, en de roode en witte lotussen (,die er in groeiden,) waren juist in vollen bloei.

62. Een priyaka-bloem verhoogde (de schoonheid van Sri Tañjung's) haarwrong. Sidapaksa tooide zich met een wapperende nagasari-bloem, waar het groene blad nog aanzat, en die zijn mannelijke schoonheid nog vergrootte. Sidapaksa sprak: „Kom, lieveling, laat ons nu verder gaan! Maak het u gemakkelijk, terwijl ik u draag, want ik ben bang, dat ge anders moe wordt".

63. Sri Tañjung verliet nu het park. Laat ons nu spreken van het rumoerige geluid der vogels. De beo's lieten hun geluid hooren, en ook ambang-alus' deden dat. De sikatan's deden, alsof ze riepen, terwijl de tadah-asih's weeklaagden. De cangkelung's gedroegen zich als galundang's en de cici's wentelden zich als (spelende) kinderen.

64. Er was een hert, dat dwars op den grooten weg stond en langzaam zich voortbewoog, terwijl het omkeek naar zijn kleine jong. Wilde zwijnen, opgeschrikt door het lawaai der vogels, verdwenen (in het struikgewas). Boschhanen kraaiden. Apen bleven (rustig) zitten. Pauwen lieten hun geluid hooren, elkaar ten antwoord, alsof ze spoed achter den tocht (van Sidapaksa en Sri Tañjung) wilden zetten.

65. Al verder en verder ging Sri Tañjung, langzaam aan. Verwelkomd werd ze door de bloemen, die heerlijk geurden en die haar (als het ware) telkens (uit haar overpeinzingen) wilden wekken. Cunggareret's, die hoog in de boomen zaten, lieten hun schril geluid hooren. (De ranken) der sanggakasa-planten bewogen zich op en neer, als smeekten ze, dat de regen zou vallen.

66. Zonder onderbreken ging Sri Tañjung voort. Sidapaksa sprak: „Laat ons voortmaken, schat!" Sri Tañjung vroeg: „Is de kluis, die bij des patih's woning hoort, nog ver?" Sidapaksa antwoordde: „Wij zijn er bijna, lief".

ZANG II.

a. Ze ontmoetten veel menschen, die in rijen achter elkander liepen en verheugd waren Sidapaksa te zien.

b. (Deze sprak tot Sri Tañjung:) „Kom, zusje, ga nu loopen, want we zijn reeds dicht bij de stad. Dat daar, zusje, is inderdaad de kraton van Sinduraja,

c. de kraton, die daar eenigszins ten Zuiden van het gebied van de kapatihan ligt". Ze liepen snel voort en kwamen weldra in het kapatihan-gebied aan.

d. Ze troffen (Sidapaksa's) onderhoorigen aan, bezig met visch te vangen (?). Verheugd daalden zij af (en riepen uit:) „Daar komt onze Heer aan!"

e. Bij het zien van Sri Tañjung lieten ze hun kleed (dat ze opgeschort hadden) zakken. Zoowel vrouwen als mannen keken (naar hen, die kwamen), en elkander aanstootende zeiden ze:

f. „Onze Heer is thuisgekomen van de boodschap, waarvoor de Koning hem uitgestuurd heeft. Men zegt, dat hij van Prangalas komt. Hij heeft op zijn tocht om het geneesmiddel te halen een gezellin gevonden!"

(Aldus luidt) de Ouverture.

1. 's Middags om vijf uur kwamen ze op het erf aan. Daar gekomen, ging Sri Tañjung binnenshuis zitten. De bedienden daalden af en haastten zich hen te gemoet te komen met (wasch)water. Sidapaksa sprak: „Ga een bad nemen, zusje! Ge zult wel vermoeid zijn van het loopen". De bedienden stonden klaar met een kain.

2. De voor haar bestemde kain had een giringsing-patroon en was waarlijk keurig. Het onderkleed was van heel fijne, roode zij. Sidapaksa sprak: „Kom, mijn prinses, ik zal u baden". Nadat ze gewasschen was geworden, werd ze ingesmeerd met geurige oliën. Daarna boden de bedienden haar de kain aan,

3. de kain, die het giringsing-patroon had en allervoortreffelijkst was. Toen ze de kain had aangetrokken, werd haar een band omgedaan van groene zijde. Daarna maakte ze heur haarwrong in orde. Dat vermeerderde de schoonheid van haar, die licht van kleur was en er mat uitzag. Nadat de bedienden haar een kampuh hadden toegereikt, sloeg ze zich een sjaal om van roode gebloemde zijde. Golvend was heur keurig opgemaakt haar.

4. Ze zag er uit als een trikañcu-bloem. Mat was haar huidskleur, groenachtig haar geelheid. Haar glimlach was zoeter dan honing. Fijn waren haar regelmatig gezette tanden. Als de bladeren van den mimba-boom, (zoo fijn) waren haar wenkbrauwen. Als blauwe lotussen waren haar oogen, als een passiebloem haar wimpers. Een gespleten manggistan waren haar lippen.

5. Nadat ze zich had opgemaakt, ging Sri Tañjung zitten. Fraai had ze zich nu verkleed in groene zijde, die versierd was met zuiver goud. Sidapaksa sprak: „Kom, lieveling, ga nu eten". Bedienden dienden het eten op. Anderen staken de lampen aan. Het bruidsbed stond gereed.

6. Toen ze gegeten hadden, begaven ze zich achter de gordijnen (van het bruidsbed), waar een heerlijke geur hing. Sidapaksa sprak: „Ga sirih kauwen, mijn lief. Ik verzoek u om een pruimpje, want ik voel me een beetje onwel". „Kauw zelf uw sirih, broeder, want ook ik voel me bedwelmd".

7. Hun minnespel worde niet beschreven. Gesproken worde nu over de kluizenarij van Prang-alas. Nauwelijks was Sri Wani opgestaan, of ze sprak: „Waar is Sri Tañjung heen gegaan?" De kluizenaar zei: „Heb ik geen gelijk gehad, kindje? Sidapaksa heeft haar ontvoerd!

8. Beiden zijn ze, vrouwtje, mijn kleinkinderen. (Te voren) heb ik wel gezegd, dat het duidelijk was, dat zijn huwelijk aanstaande was. Als zij werkelijk mijn kleinkinderen zijn, zullen ze zich ons later herinneren. En wat wilt ge, nu ge er van op de hoogte zijt, ni ĕmpon, ten aanzien daarvan gaan doen? Tevoren heb ik (Sidapaksa's) huwelijk reeds aangekondigd. Het is, alsof hij nu van Indra's hemel huiswaarts is gegaan!

9. Ik zal later verwezenlijken, wat ik wensch. Het resultaat is steeds hetzelfde: wat ik tot stand breng, is goed en onberispe-

lijk! Wat kan voor mij geheim gehouden worden? Ik ben immers de wiku-koning! Ik ben het principe van alles, de Heer van allen, die zich bewust zijn, de koning der irrealiteit, de Heer van het begin en van het einde!"

10. Er is nog iets, dat ter afwisseling moge dienen van het verhaal, dat nu verteld worde. Er worde nu gesproken over hen, die (van de kluizenarij) waren weggegaan. (Zelfs) toen ze eenmaal van de min genoten hadden, bleef hun verlangen (even) sterk, (want) ze waren beiden hevig verliefd. Zij waren even gelukkig, (elkander) aanschouwende. Ze lachten en lonkten (tegen elkaar), kirden en kusten (elkander) op de wangen.

11. Er worde nu niet gesproken over hen, die van de liefde genoten. Er worde nu verteld van Zijne Majesteit den Koning van Sindupati, die geruchten had gehoord (over Sidapaksa) van menschen uit den kraton, die op de hoogte waren. (De Koning dacht bij zichzelf): „Zou Sidapaksa met het geneesmiddel thuis gekomen zijn? De menschen beweren, dat hij een vrouw heeft meegebracht, die volgens hun zeggen zeer schoon is".

12. (Daarop sprak hij:) „Coṇḍong en Bayan, moedertjes, ik stuur jullie uit naar de kapatihan. Komt, moedertjes, informeert bij Sidapaksa, of hij misschien mijn geneesmiddel verworven heeft. En let goed op, of zijn vrouw knap is of niet! Wel, gaat nu maar!" Beiden kwamen ze naderbij en maakten een sĕmbah.

13. Over haar tocht worde niet gesproken. Toen ze in de kapatihan aankwamen, was Sidapaksa naar buiten gekomen en in de nabijheid van Sri Tañjung gaan zitten. Coṇḍong en Bayan keken (Sri Tañjung) aan. Als ze in zichzelf iets zeiden, was het: „Verbaasd ben ik over haar buitengewone schoonheid! Al zou men het heele rijk afzoeken, men zou zulk een vrouw nergens vinden!"

14. (Hardop zeiden ze:) „Wij zijn door den Koning gezonden, Heer, (om te vragen), of U het geneesmiddel gekregen hebt". „Neen, moedertjes, ik heb het niet gekregen! De kluizenaar heeft gezegd, dat (de Koning) afweermiddelen moet toepassen die afkomstig zijn van de bujangga's. Ze zullen elken dag den Koning (nieuw) leven schenken, mits ze (telkens) afgewisseld worden. Aldus heeft de eerwaarde kluizenaar gesproken".

15. Condong en Bayan vertrokken dadelijk; langzaam liepen ze voort. Niet worde verteld van hun tocht. Ze kwamen weldra voor de voeten van den Vorst, en alles, wat (Sidapaksa) gezegd had, hadden ze in minder dan geen tijd (aan den Vorst) medegedeeld. Van Sri Tañjung zeiden ze, dat ze schoon was. „Al zocht men den heelen kraton af, men zou er geen nimf uit Indra's hemel vinden, (zooals Sri Tañjung er zeker één is)!"

16. Toen de Koning dat hoorde, raakte hij geheel van streek; hij werd hevig verliefd en door hartstocht bevangen. „Wat moet ik toch doen? Ik heb niet eens een mooie vrouw! En mijn dienaar heeft er wèl een gekregen! Wat een beklagenswaardige Koning ben ik toch! O, Sri Tañjung, mijn geliefde, waar zal de plaats zijn, waar we elkander zullen ontmoeten, Prinsesje, om samen mingenot te smaken?"

17. Over den namiddag wordt door mij niet gesproken. De zon was ondergegaan. Er is iets, waarvan thans verteld moge worden. In de kapatihan dan bevond zich hij, die Sidapaksa heette. (Hij en zijn echtgenoote) waren even hartstochtelijk verliefd. Zonder ophouden speelden ze het spel der minnenden. Sri Tañjung sprak: „Broeder, geef me een pruimpje!"

18. Daarover worde niet (verder) gesproken. Toen het half vijf was en de dag bijna aanbrak, ontwaakte Sidapaksa uit zijn slaap en sprak op klagenden toon: „Word wakker, mijn lief, en laat ik u mijn droom vertellen! Ik heb gedroomd, dat ik lachte, dat ik u naakt zag, en dat ge u in zee wierpt".

19. Sri Tañjung richtte zich op en omhelsde haar echtgenoot, terwijl ze met tranen in haar stem sprak: „Misschien zal ik moeten sterven! Kom, laat ons naar huis gaan, naar Prang-alas, terug naar mijn Ouders! We zullen het er maar op wagen en ons leven stellen in hun handen. (We zullen zien,) of ze ons zullen vergeven of niet".

20. (Sidapaksa antwoordde: „ge spreekt), alsof ik u niet trouw zou blijven, alsof ik, lieveling, geen nakomeling was van een krijgsman! Als ik me op een zoodanige manier zou terugtrekken, zou ik blijk geven een verachtelijk mensch te zijn! Een ieder weet toch, dat het in den ontwikkelingsgang van het levende wezen ligt opgesloten, dat, zoo er vroeger door hem iets gedaan is, zijn daad hem als een schaduw volgt!"

21. Over den dag worde nu door mij gesproken. Hun werd door dienaressen water aangeboden om het gezicht te wasschen. Sri Tañjung daalde (van het bed) af, terwijl ze haar cĕpuk-ceintuur van zich afschoof. Ze vergezelde haar echtgenoot, en, gebruik makende van de gelegenheid, sloeg zij hem aandachtig gade. Zou zij hem nog (weder)zien, als zij later eens in gevaar verkeerde? Dit overwoog zij in haar hart.

22. Toen sprak ze: „Als ge straks uw opwachting (bij den Koning) gaat maken, broeder, blijf dan niet te lang weg". Sidapaksa antwoordde: „Ik heb een onaangenaam gevoel, zusje! Straks heb ik nog tegenslag en word ik wellicht door den Koning op een boodschap uitgezonden! Ik zie er tegen op, zusje, om mijn opwachting te gaan maken!"

23. Ze wisten, wat het zeggen wil, dat het door de (eigen) daad voorbeschikte (den mensch) onafwendbaar als een schaduw volgt, Vervuld van den droom als ze waren, was hun hart bezwaard. Sri Tañjung sprak: „Ik hoop, dat het goede ons zal vergezellen! Vertrouw er maar op, mijn broeder Sidapaksa, dat ik in leven zal blijven!"

24. De mannen van Tanah-wilis en Agĕng-langu stonden buiten gereed om Sidapaksa bij zijn aankomst te omstuwen. Sri Tañjung volgde hem op den voet, doch bleef bij de deur staan. (Sidapaksa) keek glimlachend om (en zeide): „Ga toch naar binnen, Prinsesje, en blijf niet te lang bij de deur staan!"

25. 's Vorsten vergaderzaal was overvol van de mañca's, tanda's en mantri's. Toen Sidapaksa daar aankwam, betuigde hij den Vorst zijn hulde. Deze sprak: „Sidapaksa", ik stuur u uit naar den hemel van Indra om witte wol te halen!

26. Er is iets, vadertje, dat ik terug wilde vragen en dat zich thans in Indra's hemel bevindt. Gij moet het terugvragen, vadertje. (Het bestaat uit) drie bogen goud en drie kluwens wol. Hier is een brief, dien ge moet meenemen! Maak het niet te lang! Blijf niet te lang weg! Anders laat ik een ramp u treffen!

27. Ge moogt den brief niet lezen en naar (de voorlezing er van) niet luisteren! Ik sta u dat niet toe! (Integendeel,) ik leg u den vloek op, dat ge tot asch zult verteren, dat ge te niet zult gaan, dat ge tot stof zult vergaan, dat ge in het niet zult ver-

dwijnen, wanneer ge (naar de voorlezing er van) zoudt luisteren! Dat ge geen goeds meer zult ondervinden en dat ge zult ingaan in het onbereikbare, wanneer ge hem lezen zoudt!"

28. Sidapaksa boog het hoofd. Hij sprak geen woord, en wist niet wat te beginnen. Hij dacht steeds aan den dood, en besefte, dat er iets verkeerds ging gebeuren. „Mijn droom komt dus uit! Mijn leven lang heeft de Vorst nog nooit zóó naar me gekeken. Toornig en stekend is zijn blik. Het lijdt geen twijfel, dat hij geen sympathie (meer) voor mij koestert!"

29. Toen zeide hij: „Wanneer moet de dienaar van 's Vorsten voeten vertrekken? De Koning antwoordde: „..... vertrek nu!" „Dan vraagt Uw dienaar verlof (om heen te gaan)". „Den brief moet ge in ieder geval aan Zijne Doorluchtigheid God Indra aanbieden!"

30. Sidapaksa vroeg verlof, maakte een sĕmbah en ging naar huis, terwijl hij zijn staatsie-kain op zij schoof (om beter te kunnen loopen). De Vorst keek hem langen tijd na. In zijn hart dacht hij: „Als hij eenmaal in Indra's hemel aangekomen is, zal hij wel geen gelegenheid meer krijgen om naar huis terug te keeren!" Er worde nu verteld van den uitgezondene. Hij was (reeds) op den hoek van de (bloemen)laan aangekomen en spoedig zou hij thuis zijn.

31. Hij was reeds voorbij de laan, en liep vlug door. Op zijn erf aangekomen, rustte hij niet uit. Sri Tañjung sprak: „Gij zijt wel gauw thuis gekomen, Heer!" Sidapaksa antwoordde: „Ik heb er geen voordeel van, dat ik mijn opwachting heb gemaakt! Z.M. de Vorst heeft me naar den hemel van Indra gestuurd met een boodschap!

32. Ik ben radeloos, zusje, want ik ken den weg er heen niet. Waar zou de weg naar den hemel van Indra toch zijn? Als het een reis in de menschen-wereld was, dan zou ik, al was (het einddoel er van) ook door zeven zeeën (van ons) gescheiden en al was het ook nog zoo ver, ze ondernemen! Ons beiden wordt leed berokkend! Als ik niet bereid ben om te vertrekken, zal ik stellig gedood worden!"

33. Kalm sprak Sri Tañjung: „Ach, oudere broeder, Heer, ver is (ook) het rijk Malayu, dat op den Overwal ligt. De reis naar

De hellestraf van een vrouw, die niet weven kon

De hellestraf van een overspelige vrouw

sloegen ze elkanders liefde af, dan weer beminden ze elkaar. Sidapaksa werd hoe langer hoe meer van hartstocht vervuld en besloot zijn verlangen te bevredigen. Hij maakte zich meester van den band, die haar kain vasthield — en plots was haar middel ontbloot. En toen Sidapaksa van haar kleed aanraakte wat van bijzonder belang was, verloor het meisje den strijd, die in het bed werd gevoerd.

14. Toen de eerste kennismaking met de liefde voorbij was, voelde Suci zich slap, alsof ze geen beenderen had. Het was (dan ook) voor het eerst, dat iemand haar bekend had. Sidapaksa ondersteunde haar hoofd nog steeds met zijn armen. Hij gaf haar een heerlijk pruimpje, dat ze met haar volle lippen aannam. Hij streelde haar en was als krankzinnig zonder (te voren) een zonde te hebben begaan.

15. „Wees grootmoedig, Jonkvrouw, en vergeef den mensch, die zijn handelwijze niet weet te bepalen, die in het slechte zoowel als in het goede niet weet, wat hij doet. Er is niemand (zoo onwetend) als ik, ik heb u behoorlijk en vriendelijk bejegend, maar ik weet niet, wat ik bega". De hemelnimf antwoordde: „Het was mijn wensch. Ik wilde u leeren kennen! Laat me nu mij voorstellen, dat ge mijn man zijt".

16. Ze bevredigden al hun liefdesverlangens. Het was nu bijna dag, (maar nog) maakten ze van de gelegenheid gebruik om hun hartstocht te bevredigen. (Ten slotte) sprak Sidapaksa: „O, Godendochter, mijn Gebiedster, moge uw liefde (voor mij) voortduren, mijn Goud, mijn Edele! Ach, mijn Ziel, de dag nadert hoe langer hoe meer. Ik vrees, dat men ons zal zien.

17. De hemelnimf sprak: „Wees niet bezorgd, mijn broeder, er is immers geen (meisje) zooals ik. Indien gij moeilijkheden zoudt ondervinden (en zoudt komen te sterven), dan zou ik u in den dood volgen". Sidapaksa antwoordde: „Het zou inderdaad veel voor u zijn (om met mij te sterven)! Een Godin (als gij zijt) is immers onsterfelijk!"

18. Suci, door hem geliefkoosd, omhelsde hem en wierp hem steeds lonkjes toe. Ze glimlachte en keek hem lief aan. Sidapaksa omhelsde haar en bracht heur haarwrong in orde, terwijl zij zich parfumeerde. Toen sprak het Godenmeisje: „Gij verstaat wel de kunst om mij (weer) in bed te krijgen!"

19. Zij daalde langzaam (van het bed) af en schikte haar omslagdoek recht. Tevens trok ze haar kain aan. „Nu, blijf gij (in welzijn) achter, ik ga naar huis". Sidapaksa sprak: „Ach, mijn godin, mijn poppetje!" Hij nam haar op en droeg haar in zijn armen. Zij glimlachte en omhelsde hem, (zeggende:) „Kom, broeder, zet me neer, ik ben bang, dat we door het daglicht worden overvallen".

20. Ze daalde af en ging rechtstreeks naar huis. In haar slaapvertrek aangekomen wierp ze zich voorover op haar matras. Sidapaksa was achtergebleven en stelde zich voor, dat hij haar met de blikken volgde. Hij legde zich te slapen en dommelde in. Ze droomden (beiden), dat ze (de andere nog) als slaapgenoot hadden. Beiden, zoowel de Prins als de Doorluchtige Onzichtbare, waren vervuld van een hevige liefde.

21. Er worde niet gesproken van hen, die den strijd der minnenden hadden gevoerd. Er worde nu gesproken van den dag, die zich (uit de duisternis) had losgemaakt. De lotusbloemen ontwaakten en ontplooiden zich. De cakrawaka's kwamen bij elkaar. Gonzend was het geluid der bijen, die de honing der bloemen opzogen. De Goden hadden zich reeds aangekleed om voor Zijne Doorluchtigheid Indra te verschijnen.

22. Zeven nachten zou (Sidapaksa) daar in den hemel vertoeven. De Goden kwamen naar buiten. Er was niets anders, waarover hun gesprekken gingen dan over Sidapaksa; over hem spraken alle Goden. God Indra sprak: „Wel, wanneer zal mijn kleinzoon Sidapaksa naar huis gaan?"

23. God Sĕno antwoordde: „Heer, laat mijn kleinzoon niet te gauw naar huis gaan! Wellicht zal de Koning het mijn kleinzoon lastig maken! Ik heb medelijden met hem, dat hij door Koning Silakrama hierheen gezonden is geworden, en dat deze getracht heeft zijn dood te bewerkstelligen".

24. Plotseling verscheen Sidapaksa. Eerbiedig deelde hij God Indra mede: „Ik vraag verlof om naar huis te mogen gaan, Heer. Als ik na langen tijd nog niet thuis gekomen ben, terwijl men mij verwacht, zal misschien een berisping mijn deel zijn. Van mij zal gezegd worden, dat ik al te lang ben weggebleven, en misschien zal de Koning vertoornd (op me) zijn".

25. God Indra sprak: „Er zijn dingen, die ik u op uw reis zal meegeven, vadertje. Neem ze mee". Sidapaksa antwoordde: „Ik aanvaard in dank Uw gunstbewijs". (Wederom sprak Indra:) „Goud, diamanten, donkerkleurige robijnen, ringen en gouden gordels mogen de gaven zijn voor hem, die zijn opwachting gemaakt heeft".

26. (Verder) zeide God Indra: „Ach, mijn kleinzoon, wees welgemoed, vadertje! Er zijn (nog andere dingen), die ge meenemen moet, (namelijk) drie (kluwens) witte wol en goud in de hoeveelheid van drie bogen. Bied ze den Koning, Grootvorst Silakrama, aan, en mogen ze het bewijs zijn, dat ge (hier) uw opwachting gemaakt hebt!"

27. De Doorluchtige God Sĕno sprak: „Wat is (toch de reden van) de boosheid van onzen collega Zijne Majesteit den Koning, dat hij zoo iets slechts verzonnen heeft om u een brief (voor ons) te laten meenemen?" Eerbiedig antwoordde Sidapaksa: „Ik weet het niet, Heer. Het begon er mee, dat ik een geneesmiddel (voor den Vorst) moest zoeken, en daar kwam nog bij, dat ik een vrouw verwierf.

28. Nauwelijks was ik thuis gekomen, of den volgenden dag reeds werd ik ontboden. Mij werd bevel gegeven om meteen mijn opwachting te maken. Er was een bruid (van Uw kleinzoon) in het spel, want Uw kleinzoon heeft een schoone vrouw. Dat is de oorzaak van ('s Konings) toorn. Mij werd (daarom) bevolen om zoo spoedig mogelijk in gezelschap van mijn vrouw mijn opwachting te maken, omdat ik getrouwd was".

29. God Indra sprak: „Ach mijn kleinzoon, wees niet bedroefd, vadertje! Ik heb een gunstbewijs (voor u): lang zult ge genieten van de heerschappij, die later uw deel zal zijn. Er zal u in de toekomst een beproeving worden opgelegd op aarde, (maar) groot zal het geluk zijn, dat ge ten slotte ervaren zult".

30. Vijf dagen waren er verstreken. Alle Goden hadden (Sidapaksa) om de beurt onthaald, en hem geschenken, (bestaande uit) voortreffelijke gomutra's en juweelen, diamanten, karbonkels, lazuursteenen, smaragden, staatsie-kain's, roode en gele zijden stoffen en gevlochten (?) slangenleer gegeven.

31. Ononderbroken duurden de dagen voort, en van regen had men geen last. Zeven nachten lang werd (Sidapaksa) in den

hemel gefêteerd. Er was geen afgunstigheid jegens hem, (zoodat) hij er in hooge mate genoot. „Het is alsof ik nooit meer naar huis zal gaan", (zoo sprak hij bij zichzelf,) „want allervoortreffelijkst is het (hier) in den Indra-hemel. Maar ik heb medelijden met mijn vrouw".

32. Zijn liefdesverlangen naar degene, die achtergebleven was, overweldigde hem. Toen sprak hij: „De zin van dit alles schijnt te zijn, dat ik geen lust heb om naar huis te gaan. Wat moet ik nu toch doen? Bovendien ben ik op een boodschap uitgestuurd! (Als ik hier nog langer blijf,) dan zal het resultaat er van zijn, dat Sri Tañjung ascese gaat verrichten en dat ik bij mijn thuiskomst groot leed ondervind".

33. (Tot de goden zeide Sidapaksa): „Het is beter, dat Uw kleinzoon afscheid neemt. Hij zou graag naar huis willen gaan". Alle (Goden) maakten zich bezorgd (om hem) en God Sĕno sprak: „Nog niet gestild is mijn zielsverlangen. Het is alsof ik slechts droom, dat ge (hier) gekomen zijt, mijn kleinzoon! Waarom hebt ge uw vader toch achtergelaten? Waart ge maar tegelijk naar den hemel opgestegen!

33a. Mijn verlangen is, dat gij, nu ge eenmaal hier gekomen zijt, niet te gauw naar huis zult gaan, mijn kleinzoon!" Sidapaksa antwoordde: „Het is al zoo lang geleden, dat ik uitgestuurd werd. Uw liefde aanvaard ik in dank, maar dit is het wat ik vrees: dat de Koning zeggen zal, dat Uw kleinzoon veel te lang wegblijft.

33b. Indien ik gehoor geef aan den wensch van Uwe Hoogheid (en hier nog langer blijf), zal Uw erbarmen en liefde van heden uitloopen op hardvochtigheid (jegens mijn vrouw en mij). Groot is mijn dankbaarheid voor de gunstbewijzen van Uwe Hoogheid, (maar) men moet nu omkijken naar degene, die achter is gebleven. Bovendien is Uw kleinzoon op een boodschap uitgezonden door Zijne Majesteit Adikrama. Ik vrees (de gevolgen van) zijn toorn te ondervinden.

33c. Nu de lotosbloemen opengegaan zijn en het dus ochtend is, vraag ik verlof om metéén afscheid te nemen". God Sĕno sprak: „Welaan, ga naar huis, vadertje, en maak u niet bezorgd over mij". God Indra sprak: „Goed, ga naar huis, mijn kleinzoon,

mogen uw voeten tegen goud en robijnen stooten, en moogt ge geen verzoekingen ondervinden".

34. Nadat hij weggegaan was van den Indra-hemel, bleven de Goden, die allen te voorschijn gekomen waren, hem vergezellen. God Indra sprak: „Doet mijn kleinzoon uitgeleide". De hemelnimfen riepen: „Hé, vriendinnen, laat ons naar buiten gaan om Sidapaksa een eind weegs te vergezellen. We willen hem een bloem voor zijn reis meegeven!"

35. Toen ze het bericht hoorden, dat Sidapaksa naar huis ging, lieten ze het bloemenplukken (,waar ze mee bezig waren,) in den steek. Haastig kwamen ze toeloopen, haar bloemen in haar kleed dragend. Ze raakten (Sidapaksa) met haar bloemen aan en praatten druk door elkander. (Eén van haar riep:) „Broeder, hier zijn uw bloemen, broeder Sidapaksa!"

36. Haar vriendinnen lachten en zeiden: „Gij zijt veel te vrij, zeg, om mijn man zoo (met uw bloem) aan te raken!" De (andere) vriendinnen lachten en raakten hem allen even aan. Er waren er, die (nog) haastig kwamen toeloopen. Ze hadden haar boven- en onderkleed vergeten en ondersteunden haar borsten met haar armen.

37. Er was een nimf, die aan liefdessmart leed. Ze omhelsde haar vriendin (en zeide:) „Oudere zuster, mijn man loopt van me weg!" De anderen lachten (en riepen:) „Wat ge daar zegt, is maar gekheid! Ge hebt verkeerd gekeken! Doe toch niet zoo (dwaas)! Is dat uw man, die daar wegloopt?"

38. (Sidapaksa) verliet het paleis der Goden, dat hij achter zich liet, langzaam aan. Bekoord zocht hij (met zijn oog) de heerlijkheid des hemels en sprak: „Waarlijk schoon ziet het er uit, geen gelijke heeft dit Godenverblijf! Schitterend is het, en als men er naar kijkt, dan flonkert het van alle kanten, en het is alsof het verdwijnen zou, als men er even de oogen voor sluiten zou!"

39. Hij had het paleis der Goden achter zich gelaten en kwam toen op het buitenplein. De hemelnimfen, die er zaten, daalden glimlachend af en gaven hem minnepijn voor onderweg. Zij waren verliefd, die schoone nimfen, (maar) ze gingen niet verder mee. (Sidapaksa) had nu het buitenplein achter zich gelaten en daalde af, kalmpjes aan.

40. Zonder zich te haasten, daalde hij af in de schoone (bloemen-) laan, waar hij getroffen werd door de schoonheid der bloemen. Hij zeide (bij zich zelf): „Veel schoons valt er hier te zien! (Maar) het verschil tusschen hier en Indra's paleis is, dat het daar verrukkelijk is!" Hij was door de bloemenlaan heen en daalde in het luchtruim af.

41. Niet verteld worde thans van hem, die naar huis was gegaan. Er worde nu verteld van de vele widyadari's, die aan liefdessmart leden, en (maar steeds) dachten aan het doen en laten (van Sidapaksa). Zich het hoofd hullend in haar kleed keerden ze huiswaarts. Er waren er, die haar smart (onderling) vergeleken. Terwijl het groote verdriet op haar gelaat te lezen stond, treuzelden ze en kreunden en zuchtten zij alsof ze nooit (van haar plaats) zouden weggaan. Lusteloos en slap voelden ze zich.

42. De woorden en handelingen van de verliefde nimfen, die ten prooi aan een hevige smart ronddoolden, waren eenmaal voorbeschikt door den God der Liefde. Haar doen en laten was als dat van gewone stervelingen. Een schoonen sterveling gezien hebbende, vergaten zij, dat ze Godinnen waren, en vurig begeerden ze niets anders dan den mensch Sidapaksa.

43. De verliefde vrouwen stelden zich op allerlei manieren aan. Ze gingen hierbij zoo te werk, dat ze zonder ziek te zijn zich tegen ziekte besproeiden en dat ze zonder hoofdpijn te hebben tegen de hoofdpijn een middel aanwendden. 's Nachts konden ze den slaap niet vatten en ijlden van Sidapaksa. Anderen sliepen (wel), en droomden in één bed te liggen met den mensch Sidapaksa.

44. Suci dacht aan al wat ze beleefd had in het liefdesbed en weende smartelijk, zoodat haar oogen er van opzwollen en dik werden. Ze lag voorover met haar hoofd in haar kussens en sprak: „Wat ben ik ongelukkig! Het ware beter geweest, als ik hem zooeven achterna was gegaan en met hem mee naar de menschenwereld gegaan was".

45. Suci had moeite haar weenen te bedwingen en schreide stil in haar bed. Ze klemde zich vast aan (de herinnering aan) Sidapaksa, die haar met zijn liefde aan zich verplicht had, die met haar in liefde vereenigd was geweest achter de (bed)-

gordijnen. „Nu hij van mij weggegaan is, wie zal mijn losgeraakte haarwrong en mijn losgeraakt kleed in orde brengen?"

46. Laat ons niet vertellen van haar, die aan een hevige liefdessmart leed, en door wie (Sidapaksa) 's nachts werd aangeroepen. Ze kon niet rustig slapen, (want) het was alsof hij op (haar) matras lag te slapen. Ze ijlde van Sidapaksa, van wien ze droomde, dat hij haar bedgenoot was. Snikkend werd ze wakker, alsof het al bijna dag ware.

47. Er worde niet (verder) verteld van haar, die achtergebleven was. Laat ons nu spreken van hem, die zich huiswaarts had begeven en over wien (verder) verteld moge worden. Hij had het vliegkleed (?) aangetrokken en daalde snel naar beneden. Hij kreeg een verkwikt gevoel, toen hij alles zag, wat zich vaag beneden hem vertoonde in het koninkrijk (Sinduraja).

48. De bekoorlijke zee werd hoe langer hoe duidelijker zichtbaar. Er waren veel (op het water) drijvende vaartuigen: mayang-kano's, mañcing-kano's en hoog uitstekende jorong-kano's, die kwamen opzetten, zich voortbewegend door middel van roeiriemen, terwijl de (scheeps-)lieden luidruchtig zongen. Er was een fraaie reede, waar sampan's hun zeilen heschen en snel (wegvoeren) door den wind.

49. Handelsschepen zeilden zwevend voort. Snel was hun gang. Overal verspreid lagen ze, tegen den wind in voortgaande. Ze leken precies op vlinders. Ze waren slechts vaag zichtbaar en het was of ze één waren met de golven. De jukung's in grooten getale, lagen bij elkaar. Van mañcing-kano's en mayang-kano's schitterden de zeilen van alle kanten.

50. Op en neer springend voeren ze tegen den stroom in, vergezeld van bruinvisschen, die (dartelden) als of ze in den bronsttijd waren. De schildpadden lieten zich drijven en puilden (uit het water) uit. De wouwen vlogen hoog opwaarts, hun prooi verslindend. De jajanggan's zwommen in scholen naar het midden (van de zee) en (daar) schoten ze naar alle kanten uit, aanvliegend op de (kleine) visschen.

51. Nagezet door bukikil's en aan stukken gebeten door haaien wisten de langsaran's, de sĕlar's en de tanguru's niet wat te doen. Puputih's, layur's en lolondoh's vochten met elkaar om

de meeste (prooi). Ze wilden met alle geweld jagen op groote visschen. De jajanggan's schoten door elkander heen en waren (duidelijk) zichtbaar in het water.

52. De vloed van de zee ging gepaard met groote golven, die een donderend geluid maakten en de kust beukten. Ze rolden heen en weer, klotsten tegen elkaar in, en in het midden (van de zee) gekomen, keerden ze weer terug. Het afloopen (van het water) ging (ook) gepaard met een geraas. (Daarna) lagen er vele kwallen dood (op het strand) en de plaatsen waar riffen groeiden werden zichtbaar. Het was alsof de visschen meegesleurd waren geworden (door het afnemen van het water).

53. Er waren (menschen), die strandproducten zochten (?). Ze hadden schoppen bij zich, anderen bedienden zich van schepnetten. Weer anderen gebruikten werpnetten of sleepnetten. Ook waren er, die groote netten bezigden. Sommigen duwden (hun vangst) voort (met een schep). Vrouwen en kinderen renden huppelend (?), luidruchtig elkander met water bespattende. Anderen (van hen) waren vischjes, schelpen enz. aan het zoeken.

54. Alsof ze aan het beraadslagen waren lagen de luñcat's verspreid op de oevers van een rivier (die in die zee uitmondde). Op het strand lagen overal kakañjang's. In lange rijen liepen de tinil-, de calore- en de pĕcuk-vogels. Het was alsof ze zochten naar wat voor hen eetbaar zou zijn. De kuntul's bleven niet achter. Ze concentreerden hun blik op de visschen, schoten (plotseling) uit en namen (hun prooi) mee.

55. Kakañjang's, krabben, roodlippen, oesters, vogelsnebben, pustaka's, klokvormige zeekwallen, zeewieren en harige zeewieren bevonden zich overal in het rond. Vele wilde katten kwamen te voorschijn. De pauwen zochten vischjes, schelpen enz. Bij het opkomen van de golven van de zee sprongen ze op de klipsteenen.

56. De pudak-bloemen hingen in de ravijnen. Hun heerlijke geur verspreidde zich, terwijl ze door den wind bewogen, zuchtten en kreunden. Pelang-boomen, die aan den kant van het water groeiden, hingen laag met hun takken. De bloemen der angsanaboomen, die juist in vollen bloei waren, vielen door een hevigen

wind naar alle kanten en kwamen op den grond terecht. Het was alsof er een regen van goud viel.

57. In groepen bij elkaar lagen de dorpen. Lieflijk zagen ze er uit vanwege den mist. De (bij die dorpen behoorende) sawah-velden zagen er groen uit. Het water vormde strepen in rechthoekig op elkaar staande slooten. Verder waren er (lieden) die veldarbeid verrichtten. (hiaat) er waren (velden) die in vollen bloei stonden. (Op andere sawah's had de rijst reeds) gele aren en daar keken de menschen naar. Er waren ook velden, waar de na den oogst overgebleven stoppels ook reeds verdwenen waren.

58. Herdersjongens zaten bijéén op een veld in de schaduw van een boom. Er waren er, die Anderen speelden op hun fluit of speelden met gandu-pitten door ze met de ellebogen weg te stooten (?). Hun koeien gingen overal naar toe (waar ze zin in hadden), alleen (het geklingel van hun bellen) hoorde men. Er waren jongens die druk aan het tĕmbung-spelen waren. Anderen weer waren vuurtjes aan het aanmaken. Her- en derwaarts vlogen de vogels.

59. De kluizenaars- en ascetenwoningen zagen er vriendelijk uit. De gronden der vrouwenkloosters waren beplant met groene boontjes, uwi, talĕs, suikerriet, kĕdĕle, kacang luhur, tezamen met van den overwal ingevoerde kumbili. In rijen naast elkaar stonden een menigte ivoor-bananen, cintamani-suikerrietplanten en schaar-bananen.

60. Luidruchtig gingen de kluizenaarsmeisjes water halen. Ze wachtten haar vriendinnen af en onderweg spraken ze fluisterend met elkander. Een menigte vrouwen waren aan het baden. Er waren er, die heur haarwrong losmaakten. Anderen waren bezig met het uitspreiden van haar weefgaren. Van de anderen waren er weer, die bezig waren met het wasschen van priester-mutsen en -kleeren, die, meegevoerd door den wind, weggeslingerd werden.

61. Er waren verschillende schoone kluizenaressen, die een fijne leest hadden. Ze zagen er uit als gebeeldhouwd goud, en mollig waren haar fraaie borsten. Er waren er van haar, die heur haarwaschmiddel zaten uit te persen, terwijl ze losmaakten

heur heerlijk geurig haar, dat weelderig en lang was en er uit zag als van regen zwangere wolken.

62. Er was er één (,die met een andere zat,) met den arm over elkanders schouder geslagen. Haar blik was lieflijk en haar uiterlijk (was zoodanig), dat een ivoren beeld voor haar onderdeed. Ze zaten aan den kant van het water en keken naar haar spiegelbeeld, terwijl ze haar tanden uitpeuterden. (Daarna) maakten zij heur weelderig haar op. Fraai schaafden ze zich de nagels glad, zoodat deze als paarlen schitterden.

63. Er was er één met een donkere huidskleur, knap was ze. Nijdig en scherp was haar blik, fraai en welgevormd haar gelaat. Het was alsof ze honing in haar mond had. Haar middel was te slank, haar borsten waren te dik. Als de uit het Noorden komende regen, zoo bekoorlijk was ze. Haar woorden gingen (steeds) gepaard met een glimlach. Als ze boos keek, veroorzaakte ze verliefdheid. Haar glimlach nam de zinnen geheel in beslag.

64. Toen ze van het water weggegaan was, deed ze al loopende haar rijgwerk. Heur (reeds) opgemaakt haar maakte ze (weer) los en treuzelend liep ze door. In de (bij haar kluizenarij behoorende bloemen-) laan, waar ze liep, plukte ze een bloem, die ze opstak. Haar tanden waren wit en mooi en haar schoonheid vroeg om liefde. Bleek zag ze er uit en licht was haar teint (?).

65. Verteld worde (nu) van den tocht (van Sidapaksa), die zich snel voortbewoog, terwijl een zachte bries boven hem woei. Als een regenwolk schoot hij vooruit. Er vielen regenvlagen, gepaard met regenboog-verschijnselen. Als een vogel, die in de lucht zweeft en op regen hoopt, (zoo was Sidapaksa). Vaag vertoonde zich alles in het rijk Sinduraja.

66. Terwijl hij zich voortspoedde, vertoonde zich aan hem de bekoorlijke zee, flauw zichtbaar als op een teekening. Bol zag hij de zeilen uitstaan, nauwelijks te onderscheiden van den damp van het water. De scheepjes wendden telkens den steven en kwamen zoodoende slechts treuzelend vooruit. Sidapaksa daalde neer en richtte zich naar de haven, vele schepen ontmoetende.

67. De (scheepslieden) verwelkomden hem. „Welkom, Heer! Ge zijt wel gauw thuis gekomen. De Koning heeft U (immers) op

een boodschap uitgezonden. Dit is nu waarlijk een goed dienaar van den Vorst! De Indra-hemel is erg ver! Wie zou er anders gekomen zijn dan Heer Sidapaksa? Het is alsof het voorbeschikt is door de Godheid!"

68. Aangekomen aan de riviermonding, op de dammen en dijken, werd hij door vermoeidheid overvallen en rustte uit. Hij keek naar de scheepjes, die luidruchtig roeiend stroomafwaarts voeren. De muziek (die men daarbij maakte) klonk aangenaam in de ooren. Het was alsof men een wajang-partij hield, waarbij gedanst wordt. Jukung's en mañcing-kano's lagen in rijen achter elkander. Toen (Sidapaksa) uitgerust was, liep hij kalmpjes aan door.

69. Voort ging hij, zonder ophouden. Toen hij bij het Park aankwam, onderbrak hij zijn tocht om een bad te nemen in den (daar aanwezigen) vijver. Na zich gebaad te hebben, zette hij zich neer in een prieeltje, dat midden in het water stond. Het was alsof hij iets (weemoedigs) in zijn hart voelde. Het was aan Sri Tañjung, dat hij dacht. „Misschien verlangt mijn vrouw wel (naar me), ik zie haar gedaante (voor mijn oogen) flitsen".

70. Hij was reeds van het Groote Park weggegaan. Hij liep niet bepaald waardig voort. Hij liep wel waardig, maar repte zich voort. Niet verteld worde van (zijn reis) onderweg. Hij was reeds gekomen bij de Groote Stadspoort, waar de wachter hem verwelkomde (met de woorden): „Welkom, Heer Sidapaksa! De Koning heeft voorspeld, dat Ge niet thuis zoudt komen!"

71. Hij was reeds voorbij de Groote Stadspoort en kwam nu op den markt aan. Mannen en vrouwen keken hem aan (en zeiden:) „Heer Sidapaksa is gekomen!" Naar hem kijkend zeiden ze medelijdend: „Wat jammer toch van dien man! Hij behoort eigenlijk door het Prinsenhof te worden opgenomen! Ik had het, afgaande op zijn uiterlijk, wel vermoed, dat het uitgesloten was, dat die man geen held zou zijn!"

72. Sri Tañjung had het bericht reeds vernomen, dat haar echtgenoot op komst was en zich nu nog onderweg bevond, zich voortreppende. Ze sprak: „Wie van ulieden is daar aanwezig, mijn dienaressen? Zet eten gereed! Mijn echtgenoot, moet ge weten, is op komst!" Toen ging ze zich opsieren. Haar heerlijke geur verspreidde zich.

73. (Sidapaksa) had den markt reeds achter zich gelaten en was nu op de Pangurakan aangekomen, waar hij zich verkleedde in een fraai kleed. Weldra was hij in de huldigingszaal aangekomen. Daar maakte hij een sĕmbah voor den Koning en sprak: „De slaaf van mijn Goddelijken Heer biedt U deze wol en dit goud aan".

74. Wederom sprak Sidapaksa: „Moge Uw dienaar de witte wol en de drie bogen goud aanbieden". (De Vorst antwoordde:) „Als het er zoo mee staat, dan ben ik in mijn hart getroffen!" Hij aarzelde niet (het hem aangebodene) in ontvangst te nemen (en hernam:) „Er is niemand zooals ik! Ik heb u op een boodschap uitgestuurd naar den Indra-hemel, die ontzettend ver af gelegen is, (en toch zijt ge er in geslaagd!)"

75. Zij, die in de huldigingszaal aanwezig waren, waren verbaasd en loofden (Sidapaksa). „Wat een toewijding heeft deze man! Wat zal wel zijn belooning zijn?" Zij, die het wisten, zeiden: „(Sidapaksa) weet niet, wat de Koning in zijn hart koestert. Er is iets, wat de Koning van plan is te doen". (De Vorst sprak:) „Zwijgt gij allen, Heeren!"

76. (En zich tot Sidapaksa wendend, vervolgde hij:) „Laatst ging ik op jacht uit en kwam in uw tuin, daar ik dorst had en om water wilde vragen. Vier van mijn dienaren troffen Vrouwe Sri Tañjung aan, zittende op den schoot van een manspersoon, die haar zoende en liefkoosde. Dat zeiden mijn vier dienaren, die het mij kwamen mededeelen.

77. Ik gaf bevel om er goed op te letten, want een dienares, die zoo iets doet, maakt mij erg beschaamd. Zij, die door mij werden uitgestuurd, waren reeds vertrokken en troffen Sri Tañjung aan, (nu alleen) zittend. Ondervraagd zijnde, ontkende ze (alles). Ze plukte sirih-bladeren en ging weg. Dat zeiden mijn vier dienaren, die mij allen precies hetzelfde vertelden".

78. Sidapaksa vroeg toen verlof om naar huis te gaan, (maar de Koning sprak:) „Niet zoo overhaastig! Ik heb u nog niet eens onthaald!" Sidapaksa antwoordde: „Uw Hoogheid's gunstbewijs aanvaard ik in dank". Weldra was hij gekomen op zijn gebied. Er worde nu verteld van Sri Tañjung, die haar echtgenoot tegemoet liep om met hem hereenigd te worden.

79. Sri Tañjung was reeds naar buiten gekomen en stond (nu) op den weg. Haar dienaressen en gouvernanten vergezelden haar. De één droeg op haar handpalm een kampuh, de ander een lulut-gordel. Alles wat hij placht te dragen (werd aangedragen). Het eten stond gereed in het voorhuis. Tegelijk met Sidapaksa kwam Sri Tañjung thuis.

80. Verheugd was het hart van Sri Tañjung, toen haar echtgenoot thuis gekomen was. (Om haar man de voeten te wasschen) had zij een kom water bij zich. Met een boozen blik keek Sidapksa (haar) aan, pakte de kom beet en smeet haar op de stoep neer. Sri Tañjung sprak geen woord, ze was verbijsterd, (want) ze wist niet wat ze misdaan had.

81. Met tranen in de oogen lag ze voorover op den schoot (van haar echtgenoot en vroeg:) „Wat heb ik misdaan, Heer? Ik was ook al bang, dat ge misschien moeilijkheden zoudt ondervinden. De Koning is laatst hier gekomen om overlast aan te doen. Of ik hem ter wille geweest ben (of niet), moet ge maar aan uw dienaressen vragen".

82. Een sĕmbah makend antwoordden de dienaressen (van niet). Bedaard sprak Sri Tañjung: „Laatst is de Koning hierheen gekomen om sirih te vragen, die hem ook aangeboden werd. Op deerniswekkenden toon sprak hij: „„Ik heb, moedertje, pijn in mijn oog. Gij moet me genezen"".

83. (De dienaressen zeiden:) „Indien Uw jongere Zuster slecht mocht zijn, Heer, doe ons dan haar lot deelen en laat ons allen gezamenlijk sterven. Het is heusch waar, dat (onze Gebiedster) steeds deugdzaam is geweest. Aan den echtgenoot trouw te zijn, dat is het waar (onze Gebiedster) zich aan vasthoudt". (Maar) Sidapaksa sprak: „Wat zegt ge daar? Ge zijt het dus met elkander eens geworden! Uw Gebiedster zal stellig niet in leven blijven!"

85. Hij luisterde niet naar de woorden van Sri Tañjung (en vervolgde:) „Het tijdperk is nu eenmaal aangebroken, dat overspelige vrouwen zich onschuldig weten voor te doen!" (Sri Tañjung) kwam naderbij en sloeg haar armen om zijn voeten (uitroepende:) „Broeder, dood me dan maar!" In koor riepen (de dienaressen:) „Dood ons eerst! Hak ons allen het hoofd

af, indien het waar is dat (onze Gebiedster) U heeft verraden!"

85. (Sri Tañjung) droeg (anders) gelaten haar moeilijkheden, nu (echter) klemde ze zich als een liaan vast (aan haar echtgenoot). Haar dienaressen schaarden zich weenend om haar heen en sloegen haar armen om haar voeten. „Dit is dan vermoedelijk het effect van dien droom (van U), Gebiedster, dien wij mee hebben verklaard en die lichaamsondergang voorspelde".

86. Sri Tañjung weende, omdat Sidapaksa haar niet geloofde en liet zich op zijn schoot vallen, deerniswekkend weenende. „Wat ben ik toch ongelukkig! Ik ben niet langer in de gratie! Zoolang ik leef, heb ik nog nooit zoo iets meegemaakt! Ik ben wel ongelukkig! (Maar) wanneer ik zal moeten sterven, dan zal ik als een onschuldige sterven, ook al zal mijn dood een gewelddadige zijn!"

87. Sidapaksa sprak: „Huil maar niet! Kom, ik zal u naar uw ouderlijk huis terugbrengen! Gij zijt immers een kluizenaarskind! Ik kan u verder niet over de zaak spreken, omdat ge hiermee verkeerd gedaan hebt. Ga terug naar Prangalas! Ge verontreinigt de wereld!"

88. Hij sleepte haar voort en bracht haar naar buiten. „Kom, sta nu op! Ik zou maar niet praten over de bedoeling er van!" Daarop vervolgde Sidapaksa: „Van de dienaressen mag er niemand meegaan!" En wederom sprak hij: „Gij wilt niet goed behandeld worden! Wat uw uiterlijk betreft, doen de nimfen in den Indra-hemel voor u onder, maar jammer, dat ge een overspelige vrouw zijt!"

89. Hij vergezelde haar op den grooten weg, 's avonds, terwijl de maan scheen. Het was de zevende nacht van de donkere maanhelft, juist als de maan opkwam. Sidapaksa sprak: „Loop vlug! Ik houd immers niet meer van u! (Bij zichzelf zeide hij:) „Zij heeft heur haar niet opgestoken. Eigenlijk moest ze een kain aan hebben. Jammer, dat ze niet van me houdt".

90. (Sri Tañjung sprak:) „Al waren de Goden zelf ook mijn getuigen, van al wat ik zal zeggen, zult ge toch niets gelooven. Wat zal ik nu toch moeten doen? Laat me alle moeilijkheden dan maar met den dood afkoopen! Maar mijn bede (?) is, indien de Goden mij goed gezind zijn, moogt gij dan hetzelfde leed ondervinden als ik!

91. Al zou ik verblijf houden in een steenen urn, toch zou ik sterven, indien het in overeenstemming is met mijn levensloop van vroeger. Jeugd en ouderdom beleeft men (in strikten zin) niet. Er bestaat geen levenseinde voor den geborene. Het is (bij wijze van spreken) een voortdurende uitwisseling. Wordt het lichaam door den God, die het gegeven heeft weer weggenomen, en sterft de mensch, wat zal hij er aan doen?"

92. Alle nachtvogels kwamen aangevlogen. Het was alsof ze hen, die aankwamen, begroetten. Ngisngis', kat-uilen, kukuti's, uilen, tutuhu's schoten door de lucht. Groene duiven lieten hun klagelijk geluid hooren. De donder rommelde in het Noord-Oosten. Dat was het voorteeken, dat (Sri Tañjung) ging sterven.

93. In het geboomte lieten de beo's hun geluid hooren; het was alsof ze huilden, en alsof de prĕñjak's hen daarbij op de gamelan begeleidden. Hoog boven in het geboomte lieten de wrukutut's door elkaar hun geluid hooren. De wielewalen riepen klagelijk en ijlend tegelijk met de tortels. Eekhoorns en boscheekhoorns lieten elkaar ten antwoord hun gekwetter hooren, alsof ze degenen, die aangekomen waren, verwelkomden.

94. Sri Tañjung kende geen gehechtheid (aan het aardsche), toen ze in moeilijkheden kwam. Ze was bekwaam geweest van haar kinderjaren af, omdat ze het onderricht genoten had van haar grootvader. Zij hield in het oog wat behoorlijk gedrag was en ze lette daar scherp op, terwijl ze voortging. Ze had zich voor den geest staan familieleden en genooten (?), ze wist wat haar schoonheid was, en toch was het er verre van dat zij aan afweer dacht. Heldhaftig van geest als zij was, deed ze afstand van al het aardsche.

95. Ze was gereed en geheel en al bereid. Ze strekte de hand uit naar de metamorphose van den dood. De wet der verlossing overwoog ze in den geest. De essentie van alles nam ze tot zich om er de diepste kern van te zoeken en zich deze tot geestelijk bezit te maken. De weg der geheimenis strekte zich uit als een regenboog. Zij zag de wereld der goddelijkheid, de realisatie van Kali's Groote Geneesmiddel.

96. Ze was (door de Goden) geheel tot zich genomen en uit dit leven weggerukt, verlost en onderwezen in de geheime leer der

Windukĕrti. De weg naar den hemel was haar geëffend. Het aardsche lichaam lag verlaten, want haar was duidelijk gemaakt in geheim onderricht, dat ze naar het hoogere zou ontvlieden. Helder en duidelijk was haar weg. Als ze sterven moest, was haar lichaam (in elk geval) rein.

97. In het groote bosch werd ze (door haar echtgenoot) op dwaalwegen geleid. Ze wist niet wat te doen, en met het hoofd voorover gebogen weende ze. Ze dacht aan het feit, dat ze om den tuin werd geleid. Sidapaksa sprak: „Wees nu niet bezorgd, en loop vlug! Ik zal den weg toch wel weten! Die weg daar is de goede weg!

98. Volg dien (anderen) weg niet, de ravijnen (aan weerskanten) daarvan zijn diep en halverwege glooit die weg af. Het is daar eenzaam en verlaten. En in de buurt van de rustplaats is er geen water te vinden. Bovendien zijn er veel spoken. Spoken, die op hun handen loopen, dijspoken, handspoken, hoofden zonder meer, en rompspoken (waren er rond), hun vurige glans verspreidend".

99. Krassende kraaien stonden dwars over den grooten weg, omkijkend naar hun kleine jongen. Opgeschrikt door hen, die voorbij kwamen, verdwenen de wilde zwijnen (in het struikgewas). Er waren vele vogels, die hun geluid lieten hooren. Syungkang-wewe's, tutuhu's en taḍah-asih's riepen elkaar ten antwoord, alsof zij het (bedroefde) hart vertroosting wilden geven.

100. Het zou te lang duren indien (alles) door mij werd verteld. Bij hun aankomst op de lijkverbrandingsplaats Gandamayu, lagen er juist veel beenderen op elkaar gestapeld, en lagen er veel schedels bij elkaar. Kraaien krasten op hoog gillenden toon en allerlei insecten lieten hun schril geluid hooren. Sidapaksa sprak: „Sri Tañjung, sta stil!"

101. Ze liep niet verder, bleef staan en bracht heur haarwrong in orde. Sidapaksa pakte haar beet, trok zijn kris uit de scheede (en sprak:) „Wel, afgeloopen is het met u; door mij zult ge sterven!" Sri Tañjung sprak: „Gij moet mij niet te gauw dooden. Laat me (eerst) afscheid nemen van Vader en Moeder, en van Vader Hemel en Moeder Aarde, en van de plaats waar ik vandaan gekomen ben,

101a. de plaats van (mijn) herkomst, het Oosten, het Noorden en het Westen". In het Midden nu bracht Sri Tañjung haar hulde. Op deerniswekkenden toon sprak ze: „O Moeder, blijf (in welzijn) achter, Gebiedster! Dit is dan het resultaat er van, dat ik niet naar goeden raad heb geluisterd en mijn eigen zin heb gevolgd. (In plaats van gelukkig te zijn), ondervind ik nu juist ellende".

101b. Trouw van levenswandel, moedig en dapper in moeilijkheden was Sri Tañjung. Haar gevoel en bewustzijn waren reeds weggenomen en haar rede en haar hart waren reeds in orde gebracht. Haar lichaam was (als het ware) reeds weg, vernietigd. Haar man keek naar haar zooals zij daar vlak voor hem zat, maar het was niet zijn wil terug te krabbelen. Snel zou ze de beproeving ondervinden.

102. Sri Tañjung wist niet, dat zij van achter doorstoken werd, want steeds was ze aan het hulde brengen. Zij voelde niets, omdat ze reeds leeg was. Ze keek glimlachend om (en sprak:) „Wel, doorsteek me nog eens! Ik heb tevens ook een plechtige verklaring af te leggen. Indien er (namelijk een druppel) bloed zoo groot als een boontje op uw kleed spat,

103. en de geur daarvan is onaangenaam, dan is mijn levenswandel inderdaad slecht geweest. Als het (daarentegen) naar muskus ruikt, dan is het waar, dat ik mijn echtgenoot trouw was. Sidapaksa beet op zijn tanden (en sprak:) „Ge zijt wel brutaal!" Hij zette zijn voet op haar neer en doorstak haar, niet wetende dat er (een druppel) bloed zoo groot als een boontje op zijn kleed spatte.

104. Trouw aan haar echtgenoot als ze was en in moeilijkheden moedig en dapper, wankelde haar hart niet toen ze zag, dat haar bloed naar buiten vloeide. Steeds glimlachte ze. Zonder om te kijken naar haar wonden, veegde ze haar bloed af en waschte daarmee driemaal haar gelaat, terwijl ze een sĕmbah maakte in de vijf windrichtingen. (Toen sprak ze:) „Vaarwel, broeder Sidapaksa!"

105. Zij liet zich voorover vallen op de voeten (van haar echtgenoot) en sprak bedaard: „Broeder, in voorspoed moogt gij achterblijven". Dit zeide ze snikkend en met een telkens afge-

broken stem. Sidapaksa sprak: „Omarm mijn voeten niet! Gij hebt wel veel allures! Dat is een teeken, dat gij een overspeligen aard hebt!"

106. (Haar) spraak, ademhaling en bewustzijn waren reeds weggenomen. Haar vijf zinnen vlogen weg en waren zichtbaar in het luchtruim. (Sri Tañjung) glimlachte en het was alsof ze sliep. Buitengewoon was haar schoonheid. Het kerkhof geurde nu heerlijk. Dat overwoog ze in haar hart. Dat was (immers) de aanduiding er van, dat ze trouw was. Ze herinnerde zich haar doodsverachting.

107. Sidapaksa zweeg en stond met voorovergebogen hoofd. Hij liet zijn gedachten gaan over wat hij gedaan had. Hij wist niet (precies) wat hij in zijn hart voelde. Nadat Sri Tañjung gestorven was, voelde hij (slechts) dat hij naar huis verlangde. Hij keek niet naar het lijk om en wist (ook) niet dat er geurig bloed, zooveel als een boontje, op zijn kleed was gevallen, (bloed) dat een lieflijken geur verspreidde over de heele omgeving.

108. Bedaard, maar ietwat toornig sprak Sidapaksa: „Wel, blijf gij maar hier achter!" Vervolgens ging hij gauw weg. Gekomen aan den oever van een water, hield hij stil om zijn voeten te wasschen. Hij keek naar zijn kleed, en daar was walmend bloed (waarvan de geur) zich heerlijk verspreidde over het heele koninkrijk! Sidapaksa liet zich (op den grond) vallen.

109. Hij richtte zich op en staarde wezenloos voor zich uit (en sprak:) „Mijn zusje, ga mee naar huis! Ik zal u dragen, vrouwtje! Ga niet loopen, anders wordt ge moe!" Een boom, die hij zag, omhelsde hij. Zijn blik was verduisterd. Hij richtte zich telkens op maar rolde (weer op den grond). Zijn lichaam zwol op en bood geen weerstand (aan zijn zwakheid). Het was duister (om hem heen), geen grond zag hij.

110. Langzaam liep hij, den grooten weg niet volgende. Dwaalwegen ging hij op. Alle boomstronken omvatte hij in zijn armen en kuste en koosde hij. De boomen hadden voor zijn oogen een haarwrong. Een duizendpoot beet hem. Sidapaksa zeide: „Au! uw knijpen doet (me) pijn, het veroorzaakt een bijtend scherp gevoel, dat zich overal verspreidt!"

111. Hij hield stil en liet zijn hoofd voorover hangen, terwijl hij aan zijn echtgenoote dacht. Hij hield van haar, die hem in zijn wang had gebeten. Hij vatte het plan op om terug te gaan naar het kerkhof Gandamayu, om haar lijk in zijn armen te dragen. Hij waadde snel door het water, en om kort te zijn, hij kwam op het kerkhof aan, waar hij zich weenend op het lijk (van zijn echtgenoote) liet vallen.

112. Hij omhelsde het lijk van Sri Tañjung (en sprak:) „Ontwaak nu en keer weer in het leven terug, vrouwtje! O, Heeren onzichtbare Goden, maakt mijn lieveling weer levend!" Hij wist in het geheel niet wat te doen. Teeder ondersteunde hij het hoofd van het lijk op zijn schoot. Toen de heele omgeving heerlijk begon te geuren, gilde Sidapaksa.

113. Hij weeklaagde en weende deerniswekkend. „Ach, mijn godin, herleef weer, mijn ziel, mijn leven! Neem me in genade aan! Waar, mijn goud, is uw toekomstige verblijfplaats? Neem mij mee, Edele, en laat me u aanstonds volgen in den dood. Sidapaksa was toen reeds weggegaan, en was bijna op de kapatihan aangekomen.

114. Hij kwam op zijn erf en hield daar niet stil. Vele van zijn dienaressen weenden deerniswekkend en vroegen op meelijwekkenden toon: „Waar is onze Gebiedster, Heer?" Ze wisten allen dat ze gedood was. Haar oogen zwollen op en werden dik, en haar geween vermengde zich met elkaar en verspreidde zich overal. In rep en roer waren de lieden van de kapatihan.

115. Er worde nu niet verteld van hem, die huiswaarts was gegaan. Waarover nu verhaald wordt en over wie gesproken moge worden is zij, die gestorven was. Het was alsof het lijk sliep; buitengewoon was de schoonheid er van. Mat zag het er uit. De kraaien en bango's hielden (bij haar) de wacht. Als het menschen waren, hadden ze vermoedelijk medelijden met de doode, die ze bewaakten.

116. Onder een omheinden waringin-boom lag (Sri Tañjung), glimlachend alsof ze sliep. Nog steeds had ze haar wit kleed aan. Van de mieren waren er geen, die op haar (lichaam) krioelden. De jakhalzen jankten; het was huilen, indien het menschen waren. Er worde niet verteld van Sri Tañjung. Laat ons spre-

ken over haar goddelijke ziel, die het plan vatte om weg te gaan en rond te dwalen.

117. De ziel van Sri Tañjung nu boog zich over haar stoffelijk omhulsel heen en keek er naar (terwijl ze sprak:) „Wat een medelijden heb ik, nu ik kijk naar degene, die (in haar leven) volleerd was! Wat zou men wel met haar gedaan hebben, indien ze niet in die leugens verstrikt was geraakt? Vaarwel, ik ga nu weg". Langzaam verwijderde ze zich.

118. Voort schreed de ziel van Sri Tañjung, met tranen in de oogen en gehuld in een wit kleed. Droevig liep ze, terwijl ze aan haar stoffelijk omhulsel dacht. Het was alsof ze nu niet weg kon gaan. Toen ze reeds hoog (in de lucht was) sprak ze: „Kom, laat ik (mijn omhulsel) maar metéén verlaten". Verder ging nu haar tocht langzaam aan.

119. Voort ging de tocht, zonder ophouden. In de Bale-Pangangĕn midden in het Windu-Veld aangekomen, vlijde Sri Tañjung zich neer. Het was daar alles uitgestrektheid zoover als het oog reikte. Het zenith (?) was de dakbedekking. De ziel van Sri Tañjung was aangedaan; vele waren de gevoelens, die in haar hart opwelden, terwijl ze haar levensloop overdacht.

120. Met het hoofd voorovergebogen, weende ze deerniswekkend. Haar tranen hielden niet op (te stroomen). Indien zij in haar hart zou spreken (zou het zijn:) „Dit is mijn verdiende loon! Toen ik (vroeger) onderricht kreeg, schonk ik er te weinig aandacht aan. Waar is nu de (goddelijke) vingerwijzing? Doch ik zal mijn zinnen maar op het goede zetten, misschien dat mij den weg wordt gewezen door den Almachtige".

121. Toen ze van de Hal-van-Licht weggegaan was, liep zij langzaam voort. Zij kwam op de Pamĕgat-Sari aan en ging aan den kant van een water staan. Toen sprak Sri Tañjung: „Nu weet ik niet waar mijn weg is". Er was iets, waardoor het water moeilijk over te steken was, (namelijk) een krokodil met een daemonenkop. (Sri Tañjung) sprak, hem verzoekende uit het water te gaan.

122. Bedaard sprak de witte krokodil: „Dit is hier uw weg! Ik ben de ziel van de IJzeren Brug, waarvan de glans (daar) boven hellend staat als de regenboog". Sri Tañjung sprak: „Wel, ik

ga nu". Ze had de groote rivier (weldra) overgestoken, en was (nu) verder gegaan.

123. De ziel van Sri Tañjung was voorbij gegaan en bereikte nu de Schommelende Brug. De groote rivier had ze (immers) al achter zich gelaten. De Schommelende Brug leverde haar heelemaal geen moeilijkheden op. De onderdanen van Yama, die de zielen opwachtten, kwamen aangestormd. De honden-yaksa's rukten aan en de olifanten met daemonenkoppen naderden Angkatan.

124. Koningsbuffels, mieren met koppen zoo groot als een pot, kraaien-yaksa's met ijzeren sporen als veeren en met schachten van staaldraad, duizendpooten zoo groot als kĕtur-boomstammen, al die gruwelijkheden wachtten haar, die aankwam, op. Bij het zien van al die gedrochten wankelde (het hart van) Angkatan.

125. Sri Tañjung zeide: „Honden-yaksa's, hindert mij niet, integendeel wijst mij den weg! Gij, olifanten en kiekendieven, waar ligt de weg, dien ik volgen moet? En waar liggen de gunstige kenteekenen vóór mij? En gij, koningsbuffels, welke weg is het, die naar den hemel voert?

126. Ik ben de ziel van een beklagenswaardige, die niets bij zich heeft van al waar ge verzot op zijt, heeren! Ik heb, olifanten, geen rijst bij me, die uw kost is. Wat u betreft, honden-yaksa's, ik heb geen kluifjes bij me (Ook) heb ik geen eieren bij me, waarop gij recht hebt, kraaien!

127. Gij heeren buffels, en gij mieren, en gij roofvogels, ik heb geen kippen en geen suiker en kokosnoten meegebracht en geen gras heb ik bij me. Ik heb slechts de lessen, die mijn Grootvader mij ter bereiking van de volmaaktheid heeft meegegeven. En die bied ik u aan".

128. Weg (waren ineens alle gedrochten) en op haar gemak ging Sri Tañjung verder, bedaard loopende. Ze kwam in de Bloemenlaan en plukte daar een mĕnur-bloem, die ze opstak. Voort ging ze nu, snel loopende. Ze bereikte den Viersprong waar de wegen uit elkaar gingen. Vele zondaren lagen daar op een hoop.

129. Op een veld ontmoette (Sri Tañjung) vele schimmen, die zich aan droefgeestige mijmeringen overgaven. Het was daar het

schimmenrijk. Vele (schimmen) waren (daar) bij elkaar vereenigd. Door elkaar liepen ze, op goed geluk af, (want) ze wisten hun afzonderlijke wegen niet. Anderen stonden vertwijfeld op den grooten weg, blootgesteld aan regen en zonnehitte. Deerniswekkend weenden ze.

130. Er waren schimmen van vrouwen, die niet konden weven. Ze wisten niet hoe zich (nu) te kleeden. Ze droegen als kain (een stuk) stinkend leer, waar een hond in beet, zoodat ze niet wisten wat te beginnen. De straf van menschen, die te veel gewicht hadden gehecht aan hun opschik bestond hierin, dat door hen op allerlei manieren haarlokken werden gemaakt. Naakt als ze waren keken ze nog steeds in stukjes spiegelglas.....

131. De schimmen van schuldenaars, die hun schuld niet hadden terugbetaald, waren radeloos en weenden meelijwekkend. Ze werden omstrengeld door boomen. De straf van hen, die in verwarring gehandeld hadden was, dat hun endeldarm achter hen aan bengelde, terwijl hun uitgebluschte oogen uitpuilden. Alle (andere) schimmen schaarden zich om hen heen en bekeken hen, en (op hun beurt) scholden zij (deze) uit.

132. Er bestond ook een straf voor hen, die er een hartstocht van hadden gemaakt door tooverij allerlei kwalen te veroorzaken. Ze werden vastgebonden met een rotan, terwijl onder hen, in een kring, vuur brandde. Anderen werden opgehangen aan pĕtung-bambu's. Er waren schimmen, die zaten te mijmeren onder een bladerloozen waduri-boom, deerniswekkend weenend aan den kant van den weg. Huilend vroegen ze om water.

133. De straf van moordenaars (bestond hierin) dat ze opgeraapt en verzameld en aan een braadspit geroosterd werden. Als een schutting omsloot hen het vuur. Van de schimmen van hen, die verzot waren op steekpartijen, brokkelden de vingers af. Aan hun wortels waren deze ingekorven om geheel weg te vallen. De straf van (vrouwen) die te vroeg rijp waren, was, dat ze mannelijke genitalia als haarversiering droegen. Er waren er hiervan ook, die ze bij wijze van een bloem achter het oor droegen.

134. De schimmen van dieven zaten stilletjes bij elkaar op een veld onder een waduri-boom. Deerniswekkend en beklagenswaardig

waren ze. Ze deden zich zelf verwijten: „Dit is dus de plaats waar we op uitkomen. We hebben (vroeger) niet geluisterd naar goeden raad. Wat moeten we nu doen, nu we eenmaal in het kwaad zijn terecht gekomen?"

135. Er waren schimmen van de categorie van lieden, die van hanengevechten hadden gehouden. Ze zaten nu in een kooi opgesloten, terwijl hanen hen aanvlogen. Van alle kanten werden ze aangevallen; murw en vermorzeld waren hun lichamen. Ze werden heen en weer geslingerd en bewerkt met ijzeren sporen. Er bestond een straf voor lieden die van gegiste dranken (?) hielden. Op al hun wegen twistten ze met elkaar. Hun kruik hadden ze nog bij zich.

136. Sri Tañjung ging van den Viersprong weg, bedaard liep ze. De schimmen zeiden: „De ziel van wat voor iemand is dat? Een vrouw is het, schoon van uiterlijk. Bleek en bevallig is ze. Ze zal wel niet de ziel zijn van een ongelukkige misdadigster! Jammer dat ze geen (mooie) kleeren aan heeft! Misschien is het de ziel van een boetelinge".

137. De straf van gemeene heeren rechters (bestond hierin, dat) ze vastgegrepen werden met een nijptang en dat ze vastgebonden werden met een rotan. Ze hadden misdaden bedreven jegens kundige menschen en daarom werden ze nu omstrengeld door duizend slangen. De straf van den opperleeraar, die zijn leerlingen te weinig onderricht had gegeven, (was, dat deze hem) op de strafplaats ontmoetten en hem maanden om hen toch te onderrichten in de volmaaktheid, hetgeen hij (nu ook) niet kon doen. En dat was de oorzaak van zijn ellende.

138. Zijn leerlingen schaarden zich om hen heen en maanden hem. Ten slotte zeide de leeraar: „Ik weet niet, vrienden, waarmee ik mijn schuld moet afdoen. Snijdt maar (stukjes) van mijn lichaam af". Van alle kanten vielen ze hem aan en hakten er op los. Aan kleine stukjes werd het lichaam van den leeraar gesneden. Sri Tañjung zag dat alles. Aldus was de toestand der schimmen, die boetten voor hun geestesverbijstering.

139. Er waren schimmen van lieden, die er hartstochtelijk van hadden gehouden om met een blaasroer te schieten, zoodat ze er behendig in waren geworden, toen ze vroeger op de menschenwereld (leefden). Het waren die ongelukkigen, die (nu) van

alle kanten werden bestookt. De straf van vrouwen, die geen nakomelingen hadden (bestond hierin, dat) ze houtrupsen (?) wel zoo groot als rijstblokken zoogden, zoodat haar lichaam voortdurend stuiptrekkingen kreeg (van pijn).

140. De zielen wilden met alle geweld met haar meegaan en zeiden: „Moedertje, mogen we met u meegaan? Heb toch meelij met ons, Mevrouw!" Sri Tañjung antwoordde: „Dat moet ge niet doen, dames! Ge moet niet met me meegaan. Ik heb al moeite genoeg om te komen waar ook mijn bestemming zij (?)".

141. De zielen zegen nu ter neer en weenden allen, omdat hun den weg niet gewezen werd. Sri Tañjung ging voort, met tranen in de oogen, en het hoofd gehuld (in haar kleed). Zij haastte zich naar het (voor haar bestemde) gebied, dat ze (weldra) bereikte, daar ze snel liep. Voor een deur hield de ziel van Angkatan stil.

142. Sri Tañjung sprak toen: „Heer Dorakala, doe de deur voor me open!" God Dorakala sprak: „Wiens stem is dat, die ontroerend en liefelijk vraagt, dat de deur (geopend moet worden). Kom, vertel me gauw de waarheid, dan zal ik u straks de deur opendoen.

143. De ziel van wat voor een doode is dat? (Naar) het gerucht dat ze maakt (te oordeelen) is het een vrouw. Haar stem ontroert het hart". Sri Tañjung sprak: „Angkatan ben ik, de ziel van iemand, die in het nauw is gebracht en gedood werd op de Gandamayu. De Koning heeft me belasterd, en daarom ben ik (hier) gekomen, na gedood te zijn geworden".

144. God Dorakala zeide toen: „Nu is (alles) omtrent uw ziel me duidelijk, vrouwtje! De Sri Tañjung genaamde werd geroemd in de gesprekken der menschen! Men zegt, dat ze schoon was. (Bij haar vergeleken) doen de neergedaalde godinnen onder (in schoonheid). Een armzalig lot had de Angkatan genaamde op aard".

145. God Dorakala vervolgde: „Het blijkt dus, dat gij Angkatan zijt, vrouwtje! Inderdaad, een onschuldigen dood zijt ge gestorven. Er is verteld geworden, dat ge in moeilijkheden geraakt waart. Maar ik wil uw dood niet. Gesprekken van allerlei aard gaan over u. Ik heb nu nog te veel medelijden met u, dan dat

ge (voorgoed) sterven zoudt, zonder een misdaad te hebben begaan".

146. Sri Tañjung glimlachtte en sprak: „Het beteekent dus, dat ik dat afkoopen moet met een kakawin! Ik ken geen enkel kakawin meer, ik ben het heelemaal vergeten, Heer! Kom, laat me U om een gunst verzoeken. Ik heb een raadsel, dat U verklaren moet, Heer. Indien het door U uitgelegd zal zijn, (mogen er dan) andere (raadsels volgen)".

147. God Dorakala antwoordde: „Kom voor den dag met uw raadsel, moedertje! Ik houd er van om er naar te luisteren. Nutteloos zijn pañjang's en kidung's (daarbij vergeleken). Laat me nu luisteren naar uw gave! Kom er dadelijk mee voor den dag! Ik zal straks de deur voor u opendoen, en laat me u dan meteen den weg wijzen".

148. „Er zijn danta en danti, die geen gewone zijn. Een danta, die geen bloem is. Een danti, die geen ivoor is, Heer! (Voorts is er) een krachtig werkende slang die niet bijt! Verklaar dat, Heer!" God Dorakala zeide: „Ik kan het niet verklaren. Wel, moedertje, verklaart gij het! Ik zal er naar luisteren".

149. „Danta is immers ivoor-kokos, Heer. Danti is de naam van ivoor-banaan, Vader. Een krachtig werkende slang die niet bijt, de naam daarvan is akar-bahar-armband!" God Kala danste van plezier (en sprak:) „Ik heb er plezier in om naar u te luisteren, vanwege uw raadsel! Er is niemand zooals gij!"

150. Heer Dorakala deed de deur voor haar open en nam het uiterlijk van haar, die aankwam, goed op. Toen sprak hij: „Halt, loop niet te gauw door! Kom, ga nu terug! Groot zal uw geluk zijn in de toekomst! Ik heb nog te groote genegenheid voor u, (dan dat ik zou toelaten dat ge nu voorgoed stierft). Langen tijd nog zult ge geluk genieten".

151. Sri Tañjung zeide: „wat is daar wel de reden van, dat me bevolen wordt om terug te gaan?" God Dorakala antwoordde: „Nog langen tijd zult ge in overvloed leven. Kom, ga terug en stel het niet uit! Ginds ligt uw omhulsel in onverzorgden toestand, moedertje. Kom, ga gauw terug!"

152. Sri Tañjung sprak toen: „Vergun me dan om terug te gaan". Heer Dorakala antwoordde: „Waarde ziel, mijn kind, maak

voort!" De ziel van Sri Tañjung kwam weldra op de verbrandingsplaats aan en boog zich over haar omhulsel heen.

153. Het gevolg van de wondermacht van Sri Tañjung was een opschudding (in de natuur), gepaard met een aardbeving. De wolken lieten een zachten regen vallen. Een roode ronde gloed stond (in de lucht). Windvlagen zwiepten, en tegelijkertijd verscheen een regenboog. Bliksemslagen bulderden voortdurend. De toppen der bergen schommelden. De zeeën klotsten. De donder rommelde keer op keer.

154. De wereld tot den hemel toe trilde. De goden en godinnen liepen door elkaar. Het godenverblijf schrikte en bewoog zich. Hare Doorluchtigheid de Godin sprak: „Wiens wondermacht is het, die de bliksemslagen, de aardbeving en de de wereld als een netwerk omhullende mist doet ontstaan? Misschien is er een voornaam persoon gestorven".

155. De Vrouwe vervolgde: „Laat me een onderzoek instellen in de menschenwereld, dat is mijn voornemen. Wat is hier wel de beteekenis van?" De Vrouwe keek naar alle richtingen, (maar) er was niets te zien. Er heerschte een diepe duisternis, terwijl het stormde. De Vrouwe sprak: „Ik vergat, dat ik een kleed had".

156. Driemaal sloeg Zij met het kleed (naar de duisternis) en alles werd helder. De duisternis was vernietigd, het was licht geworden. Hare Doorluchtigheid de Goddelijke Vrouwe keek naar alle windrichtingen, ook al de daar tusschen liggende gebieden had ze doorzocht. Zij keek, maar zag niets. Toen sprak de Vrouwe: „Waar is degene nu, die ons deze opschudding heeft bezorgd?"

157. De Doorluchtige Godin keek nu scherp naar de menschenwereld en begaf er zich naar toe. Zij keek naar (de) Haar (toebehoorende) verbrandingsplaats (?) en zag Sri Tañjung. De Goddelijke Vrouwe schrikte en riep uit: „Ach, meiske, mijn kleindochter, gij zijt het dus, die gestorven is! Kom, word weer levend, mijn kleindochter!"

158. Haastig kwam de Goddelijke Vrouwe gillend en schreeuwend toegesneld. „Ach, mijn kleinkind, mijn meiske, wat zijt ge er ongelukkig aan toe? Ge ligt daar zoo vredig alsof ge slaapt!

Sidapaksa heeft zijn vrouw gedood! Hij heeft zijn vrouw iets verkeerds aangedaan! Mijn kleindochter heeft (immers) geen zonde begaan; onschuldig is ze een gewelddadigen dood gestorven!"

159. Met een losgegane haarwrong, die naar alle kanten warrelde, daalde Ze neer. „Ach, mijn kleinkind, hoewel ge u in moeilijkheden bevondt, waart ge moedig, trouw en standvastig in de waarheid! Wat is Sidapaksa slecht! Wat u betreft, weet, dat de gevolgen voor hem, die u in lichtgeloovigheid heeft gedood, zijn, dat hij nu in schande achterblijft!"

160. Zij rustte uit om Heur haarwrong in orde te brengen, en (weldra) bevond Zij zich boven het lijk van de doode, wier geur zich heerlijk verspreidde. „Ach, meiske, mijn kleindochter! Ik wist niet, moedertje, dat ge in zoo'n onmogelijken toestand verkeerdet! Kom, meiske, wees niet bekommerd! Ik zal u wel in het leven terugroepen".

161. De Doorluchtige Vrouwe nam het lijk van Sri Tañjung op en legde het teeder op Haar schoot. „Ach, vrouwtje, mijn kleinkind! Wat is de Koning toch slecht, dat hij gestreefd heeft naar den dood van een onschuldige! En wat u betreft, Sidapaksa, hadt gij (maar) geweten dat (de Koning) u onware dingen heeft verteld!

162. Al zoudt gij, moedertje, zeven malen sterven, als ik er nog ben, zult ge stellig weer herleven. Zoolang ik er nog ben, mijn kleinkind, behoeft ge niet bang te zijn. Uw vader heeft mij een goede daad bewezen, en mijn dank daarvoor is eeuwig! Nu zal ik mijn schuld terugbetalen.

163. Vroeger heeft uw vader mij van mijn monster-gedaante verlost. Dat zal nu door mij vergolden worden. Groot is mijn schuld (jegens hem), moedertje. Een vastgebondene was hij op de Gandamayu toen hij vastgebonden werd aan den grooten randuboom. Tevens waren alle ingrediënten voltallig: een pot, een hakblok, een hakmes! Uw vader werd geofferd, (omdat) hij beschouwd werd als een magisch gevaarlijke jongen!

164. Voorwaar, mijn kleindochtertje, herleef weer! Uw leven moge terugkeeren, meiske, met alles wat uw levenswinden met zich meevoeren. Dat uw zielen zich weer vereenigen! Het zij zoo!

Stel het niet uit, ontwaak en word weer levend! Zonder gebeden of formulieren uit te spreken doe ik een doode herleven!"

165. De levenswinden stroomden. Sri Tañjung bewoog zich en gaf een snik. Haar transpiratie kwam rijkelijk te voorschijn. Zij ontwaakte; zij was herleefd! Wezenloos keek ze voor zicht uit en tastte naar haar kleed (zeggende:) „Wie zijt Ge wel, Hooggeëerde, dat Ge een doode kunt doen herleven?" (Terwijl ze dat zeide,) maakte ze herhaaldelijk een sĕmbah naar het luchtruim.

166. De Vrouwe lachte als de Westenwind en zeide niets. Ze keek naar al de gedragingen (van Sri Tañjung) en zeide (tenslotte): „Kom, sta op, mijn kleindochter!" Ze zeide dit, terwijl ze (nog) onzichtbaar was. Sri Tañjung sprak: „Misschien is het een verheven geest, daarom is hij onzichtbaar."

167. De Vrouwe lachte vroolijk en zeide: „Is het uw bedoeling om mij te zien?" Sri Tañjung had nu erge spijt en daarenboven was ze bang in haar hart, zoodat ze niet wist wat te beginnen. De Vrouwe sprak lachend: „Ach, meiske, mijn kleindochter, weet, dat ik een Godin ben!"

168. Hare Doorluchtigheid de Godin vervolgde: „Ik zou er wel zin in hebben (om mij te laten zien), indien ik er niet zoo leelijk uitzag meiske!" Eerbiedig sprak Sri Tañjung: „Moge het mij vergeven worden, Hoogvereerde. Moge het aan Uw mensch toegestaan worden om U te aanschouwen". De Goddelijke Vrouwe antwoordde: „Niet doen, vrouwke, dat mag niet!"

169. Er zijn (wel) menschen geweest, die mij hebben gezien, maar ze hebben er de bezwaren van ondervonden. Over mij worde (liever) niet gesproken. Menschen die mij hebben gezien, zeggen, dat ik er abnormaal uitzie. (Maar) kom, gij moet nu mijn gedaante maar zien, mijn kind. Gij moogt het, want ge zijt een op aarde neergedaalde Godin. Ge zijt immers een wajang-pop der Goden.

170. Het zij zoo, gij meiske, mijn kleindochtertje, moet me nu maar aanschouwen. Ge zult geen afgrijzen noch vrees hebben, vanwege het feit, dat ik aan elkaar vastgeplakte haren en slagtanden heb." Daarop werd (de Godin) zichtbaar. (Sri Tañjung sprak:)

„Vergeef me, Gebiedster! Moge ik gevrijwaard blijven van de straf wegens majesteitsschennis en moge ik niet getroffen worden door een vloek."

171. Bedaard boog Sri Tañjung zich en loofde (de Godin). „Vergeef me Hoogverheven Kluizenares! Moge ik gevrijwaard blijven van kwalen en tooverij, van allerlei vervloekingen en moeilijkheden." (De Godin sprak:) „Ik zal maken, dat ge weer wezenlijk een vrouw wordt, die strekken zal tot bloem van alle menschen. Moge je (vroegere) uiterlijk en gedaante verdwijnen en moge je nu in alle opzichten volmaakt zijn!"

172. Nadat Sri Tañjung met wijwater gebaad was, werd ze gewijd door de Goddelijke Vrouwe, zoodat ze er stralend uitzag. De Goddelijke Vrouwe sprak: „Waarlijk, volmaakt rein en smetteloos zijt ge! Uw uiterlijk overtreft dat der nimfen van den Indra-hemel. Het is alsof ge verdwijnen zoudt, als men zijn oogen voor u zou knipperen (, zoo etherisch zijt ge)!

173. De Verheven Vrouwe zeide (verder): „Ach meiske, wat ziet ge er schoon uit! Moogt ge, mijn kleindochtertje, het puikje zijn van alle vrouwen! Zoo zij het! Ik zal (uw uiterlijk en) al uw bewegingen volmaakt maken en er mijn wenschen over uitspreken, opdat niemand u evenare!

174. (Welaan,) moge uw haar lang zijn, en (in soepelheid) op mos gelijken! Mogen de haartjes op uw voorhoofd en op uw slapen zijn als de (meeldraden van de) mangoněng-samping-bloem. Uw hals zij als de rank van de gaḍung-plant. Mogen uw kaken zijn als het geknikte heft van een bijl, uw wenkbrauwen als de bladeren van den mimba-boom. Uw blik overtreffe (in zoetheid) honing en suikerwater. Als de gespleten (schil van de) manggistan-vrucht mogen uw lippen zijn en als de (witte blaadjes van de) sridanta-bloem uw tanden.

175. Dat uw ooghaartjes mogen gelijken op de (meeldraden van de) passie-bloem en uw gelaat zij als een partje van een durianvrucht. Mogen uw armen op (de) genikte (armen van een) weegschaal gelijken en uw vingers fijn zijn. Dat uw borsten de (schoonheid van de) ivoor-kokosnoot overtreffen! Gelijk een ontbloote dolk zij uw middel, als fijngeschaafd palmiet mogen uw dijen zijn, en als de pooten van een ree uw voeten.

176. Dat uw billen mogen zijn als welgevormde bakjes, meiske, en

uw kuiten als de fraaie puḍak-bloemen! Mogen uw voetzolen, mijn kind, (even zoo mooi) zijn als ivoren muiltjes. Uw postuur zij wat men noemt „padmanagara". In geen geval zult ge loopen, indien het u niet behaagt, indien ge daartoe geen lust gevoelt. En mocht ge loopen, dan zult ge wiegelen op de tonen van de gamĕlan.

177. Mogen uw nagels als paarlen zijn! En moogt ge kunnen optreden als wayang! De fijnheid van uw lichaam, mijn kind, moge zijn als die van de ivoren sieraden, die ge draagt (?). Voorwaar, fraai zijt ge om naar te kijken! Uw bevalligheid is als die van alle bloemen te zamen. Voornaam en schoon zijt ge, meiske! Uw schoonheid, mijn kind, is de eenige voortreffelijke ter wereld.

178. Klaar ben ik nu gekomen met het uitspreken van wenschen over u. Niemand is u nu gelijk! Waarlijk, zonder gebreken zijt ge!" De Goddelijke Vrouwe vervolgde: „Ach meisjelief, uw schoonheid heeft geen weerga!" Daarop haastte Zij zich om (Sri Tañjung) te omhelzen, (zeggende:) „Als ik naar u kijk raak ik onder de bekoring van uw schoonheid, meiske!"

179. (Sri Tañjung sprak:) „Aan Uw mensch worde vergiffenis geschonken Gebiedster. Moge zij niet getroffen worden door vervloekingen of rampen". Hare Doorluchtigheid de Godin zeide: „Kom, sta op, mijn kleindochtertje!" (Sri Tañjung antwoordde:) „Misschien is het mij niet toegestaan, Hoogvereerde, en zal ik vernietigd worden door (de straf, die op) majesteitsschennis (volgt, indien ik het doe)" (Maar de Godin sprak:) „Kom, meiske, het is immers mijn bevel (dat ge opstaat)!

179a. Kom hier, meiske, ge zult gebaad worden met het wijwater, dat ik hier bij me heb, voor het feit, dat ge ontsnapt zijt aan gevaren en moeilijkheden. Mogen ziekten en kwalen tot bedaren komen! Moogt ge verder verschoond blijven van tooverij en rampen! Moogt ge voor altijd volmaakt wezen en moge geen vervloeking u ooit treffen!

179b. De Groote Wudi-boom, die daar in het Oosten staat, daarbij behoort de Tortel. Het water, dat daar beneden ligt, het Meer genaamd, is beplant met Witte Lotussen en beschoeid met Zilver. Het heldere water stroomt. Dat is de plaats, waar rampen

(ten gevolge van vervloekingen) worden verdelgd. Grootvaders en Grootmoeders zijn het, die er een bad moeten nemen.

179c. De Groote Randu-boom, die daar in het Zuiden staat, daarbij behoort de Kiekendief. Het water, dat daar beneden ligt, het Meer genaamd, is beplant met Roode Lotussen en beschoeid met Roodkoper. Het water is helder en stroomend. Dat is de plaats, waar men verlost wordt van de tien lichaamsgebreken. Vaders en Moeders zijn het, die er een bad moeten nemen.

179d. De Groote Angsana-boom, die daar in het Westen staat, daarbij behoort de Wielewaal. Het water, dat daar beneden ligt, het Meer genaamd, is beplant met Gele Lotussen en beschoeid met Goud. Het water is helder en stroomend. Dat is de plaats, waar men verlost wordt van ziekten en rampen. Kinderen en (getrouwde) vrouwen zijn het, die er een bad moeten nemen.

179e. De Ebbeboom, die daar in het Noorden staat, daarbij behoort de Kraai. Het water, dat daar beneden ligt, het Meer genaamd, is beplant met Blauwe Lotussen en beschoeid met IJzer. Het water is helder en stroomend. Dat is de plaats waar men verlost wordt van (de gevolgen van) lasterpraat. Kleinkinderen en achterkleinkinderen zijn het, die er een bad moeten nemen.

179f. De Nagasari-boom, die daar in het Midden staat, daarbij behoort de Beo. Het water, dat daar beneden ligt, het Meer genaamd, is beplant met allerlei bloemen. Veelkleurig is er de beschoeiing van. Dat water is helder en stroomend, want het is rein en smetteloos water. Mijn Goddelijke Persoon is het, die er een bad moet nemen.

179g. Daar is het, meiske, dat gij een bad moet nemen. Kom, ik zal u vergezellen". Sri Tañjung werd bij de hand gevat en (weldra) was ze bij het Meer aangekomen. De Goddelijke Vrouwe stond voor haar en sprak bedaard: „Welaan, meiskelief, mijn schat, moge nu alle ellende en verdriet verdelgd worden!"

179h. Nadat (Sri Tañjung) gebaad had, maakte ze heur haar op en bracht haar kleed in orde. Nog steeds had ze haar witte kleed aan. Sri Tañjung werd er des te schooner door. De Goddelijke Vrouwe keek (haar aan) en sprak: „Het uiterlijk van mijn lief meiske vervult me met ontroering. Ge overtreft de nimfen van den Indra-hemel! Ik heb er plezier in om naar u te kijken.

180. Ik heb een geschenk (voor u, bestaande in) deze mijn parel. (Degene, die haar bezit,) voelt geen honger, meiske, juweel van een wezenlijke vrouw! Neem het, lief kind, ten behoeve van dengene, wien ook, die later (van u) houdt. Het nut van mijn geschenk is (ook), dat het dooden tot het leven kan terugroepen. Gij, meiske, moet het in bezit hebben."

181. Zonder dralen werd (het geschenk) in ontvangst genomen en weldra was het (doosje, waarin het werd bewaard) op slot gedaan en in haar kleed opgeborgen. Waarlijk, (Sri Tañjung) was nu buitengewoon schoon geworden, zoo schoon, dat ze neergedaalde hemelnimfen overtrof. Bedaard sprak de verheven Vrouwe: „Vaarwel, meiske, ga nu terug naar Prangalas! Ik zal u iemand meegeven, die u op uw weg zal begeleiden.

182. Ge keert (dus) huiswaarts, Sri Tañjung, mijn kind, en ik zal u een geleidster meegeven. Luister nu naar mijn raadgeving, meiske! Wanneer ge in Prangalas aangekomen zult zijn en indien uw echtgenoot er komt, dan moet ge hem in geen geval aanspreken! Als hij komt, moet ge net doen, alsof ge het niet weet".

138. De Goddelijke Vrouw vervolgde: „Kalika, buig u voor me neer!" Zij, die ontboden werd, sprak eerbiedig: „Hier is Kalika! Zij is voor U verschenen! Waarom wordt ze ontboden?" Hare Doorluchtigheid de Goddelijke Vrouw antwoordde: „Ik stuur u uit naar Prangalas om mijn kleindochter te begeleiden".

184. Toen zeide Kalika: „Mij wordt dus opgedragen om de kleindochter van de Groote Kluizenares weg te brengen?" De Godin antwoordde: „Ik stuur u uit naar de bergen. Neem mijn kleindochter mee, en wees niet achteloos! Indien ge iets verkeerds doet, zal ik uw hals afhakken!

185. Deze mijn kleindochter moet door u begeleid worden op al haar wegen, want er is veel, waarover ik me bezorgd maak". Kalika sprak: „Vergun me dan (om te vertrekken), Gebiedster". Bedaard antwoordde de Goddelijke Vrouwe: „Welaan, neem mijn kleindochter in uw armen op! Sta haar niet toe te loopen, want anders wordt ze veel te moe!

186. Laat me heilwenschen uitspreken over mijn kleindochter voor

Kalika

Durga (Ra Nini)

Ra Nini, de Verheven Vrouwe, en haar dienares Kalika

het geval zij onderweg opgehouden mocht worden door (wezens,) die (haar) niet genegen zijn. Dat vijandige wezens zich ver (van haar) mogen houden, dat ze mogen worden weggevaagd! (Sri Tañjung) zal op haar wegen niets dan goeds ondervinden! Moge de aandacht van alle ongure wezens, handspoken, dijspoken en alle onheilbrengende schepselen afgeleid zijn, zoodat ze geen (kwade) bedoelingen koesteren!"

187. Eerbiedig sprak Sri Tañjung: „De kleindochter van Hare Doorluchtigheid de Groote Kluizenares vraagt verlof om te vertrekken. Vaarwel, Gebiedster! Vergun Uw kleindochter huiswaarts te keeren". Bedaard antwoordde de Godin: „Welaan, meiske, mogen uw voeten (slechts) op goud en zilver stooten! Dat ge geen moeilijkheden ondervinde!"

188. Kalika nam Sri Tañjung op. De Goddelijke Vrouw zeide toen (tot Kalika): „Wanneer ge op de bergen zijt aangekomen, neem haar dan niet verder mee. Leg haar neer voor de poort (van de kluizenarij). Zorg, dat ze vlak voor zonsondergang komt. En laat niemand haar zien! Wanneer zij (voor de kluizenarij) aangekomen zal zijn, keer gij dan terug!"

ZANG VI.

a. (Sri Tañjung) had het kerkhof reeds verlaten samen met Kalika, die haar droeg. Over haar tocht worde niet (te uitvoerig) verteld.

b. Ze werd door Kalika gedragen en het was alsof ze van de gelegenheid gebruik maakte. (De reizigsters) volgden de randen der bosschen en hadden alle gevaren reeds getrotseerd.

c. Toen ze de bergen achter zich hadden gelaten, gingen ze snel voort, zonder ophouden. Ze kwamen 's nachts aan, juist toen de maan scheen. Verteld worde nu

d. van den tocht van Kalika, die (Sri Tañjung) wegbracht. Weldra was ze (op de plaats van bestemming) aangekomen. (Sri

Tañjung) legde zich voor de poort (van de kluizenarij) te slapen. Kalika verdween.

(Aldus luidt) de Ouverture.

1. De vrouwen van het kluizenaarsgebied deden buiten nachtwerk, op huis en erf (van den kluizenaar). Het was de zevende maand van de wassende maan. Men zegt, dat de dagen-combinatie juist viel op Donderdag Pon. „Vriendinnen, laat er niemand van ons slapen. Laat ons met elkander wedijveren wie het het langst uithoudt (en laat ons zien) wie de sterkste zal blijken te zijn!"

2. De kuizenaarsmeisjes verrichtten nu op levendige wijze haar nachtwerk buiten. Sri Wani nam er persoonlijk aan deel en spon fijn garen. Te zamen deden ze nachtwerk, vrouwen onder elkaar. Omstreeks half elf ging een kluizenaarsmeisje naar buiten, naar de poort (en zag, dat) er daar iemand lag te slapen.

3. Het kluizenaarsmeisje was (weldra) teruggekeerd en toen ze op de plaats, waar men werkte, aangekomen was, deelde ze de Edele Sri Wani mede: „Zie eens hier, Gebiedster, er is iemand, die op den weg bij de poort slaapt, gehuld in haar kleed. Denkelijk is het een uitermate weerspannig kluizenaarsmeisje, dat nog wel beloofd heeft om te zien wie het het langst uithoudt (zonder slapen)!"

4. (Sri Wani sprak:) Moeder Cĕwut, ga eens kijken!" Ge moet nu weten, dat Cĕwut bij de poort gekomen was (en sprak:) „Kom toch meewerken! Waar is nu uw belofte? Ge houdt haar niet! Doe dan niet mee aan onzen wedstrijd wie het het langst uithoudt". (Verder) zeide ze: „Ge ligt daar maar te slapen, met uw heele lichaam toegedekt! Ga gauw naar binnen! Vrouwe Sri Jaya heeft het bevolen!"

5. (Wederom) sprak Cĕwut en bedaard waren haar woorden: „Kom, ga naar binnen en laat ons spinnen". Sri (Tañjung) bleef echter roerloos liggen, bij de poort, en geheel gehuld in haar kleed. Ze was niet in staat om te spreken. Beklemd (was haar keel, zoodat ze) geen woord kon uitbrengen. Ze dacht aan al haar wedervaren, toen ze op het kerkhof gedood werd.

6. Driftig waren nu de woorden, die Cĕwut sprak, terwijl ze naderbij kwam. „Och, mijn Gebiedster Sri Tañjung!" Luide waren de woorden van Cĕwut. (Sri Tañjung antwoordde:) „Ja, ik ben Sri Tañjung". Het hart van Cĕwut was ontsteld. „Waar komt Ge vandaan, mijn goud? En waar toch is Uw Gemaal? Is hij niet met U meegekomen?"

7. Cĕwut was door verwondering getroffen. Zij omhelsde (Sri Tañjung), terwijl haar hart hevig klopte. „Vanwaar zijt Ge zooeven gekomen? En wie heeft U vergezeld, Gebiedster?" Toen rende Cĕwut (naar binnen), opgewonden roepend: „Uw dochter, Gebiedster, is gekomen! Ze ligt voor de poort! Misschien heeft Vrouwe Sri Tañjung oneenigheid gehad!"

8. Toen ze dit medegedeeld had, kwamen alle vrouwen van het kluizenaarsgebied toegesneld. Haastig en hard roepende gingen ze naar buiten. (Ook) Sri Wani kwam toegesneld. Toen ze op den weg gekomen was, omhelsde ze haar dochter (zeggende:) „Wie heeft u vergezeld, meiske? Waar, moedertje, is uw echtgenoot? Is er niemand, die u vergezeld heeft?"

9. Vrouwe Sri Wani liep nu hard (naar huis) en deelde haar vader mede: „Vader, Uw kleindochter is gekomen! Ze slaapt (daar) bij de poort. Ik heb haar vragen gesteld, maar ze antwoordde niet! Ik ben zoo bang!" De kluizenaar sprak: „Zeg mijn kleindochter, dat ze naar huis moet komen. Ik zal haar straks wel ondervragen".

10. „Kom, meisje, ga naar huis, mijn kleindochter". Sri Tañjung werd opgenomen en naar huis gedragen. Enkelen sloegen haar armen om haar voeten. Op het terrein van de kluizenarij gekomen, zette Sri Tañjung zich op den grond en maakte een sĕmbah voor haar grootvader (Deze sprak:) „Sta op, mijn kleindochter!

11. Sta op, meiske!" Sri Tañjung zette zich nu neer te zamen met haar Moeder, dicht bij den kluizenaar. De kluizenaarsmeisjes omringden haar. (Aan) haar doen en laten (kon men zien, dat ze) ontroerd en met deernis vervuld waren, wijl (Sri Tañjung) er bleek en mat uitzag, en omdat ze gekomen was zonder metgezellen. Waar waren dan toch haar dienaressen?

12. Heer Tambapetra sprak; bedaard waren zijn woorden: „Wie

heeft u vergezeld, meiske? Waar is uw echtgenoot, moedertje?" Sri Tañjung boog het hoofd; haar tranen stroomden zonder ophouden. „Ik vertel U de waarheid, Gebieder. De reden, dat ik alleen gekomen ben, is, dat ik niet weet wat mijn man wil."

13. Heer Tambapetra sprak: „Ach, mijn kleindochter, vertel op en doe het naar waarheid, meiske!" Sri Tañjung daalde (van haar zitplaats) af, en maakte een sĕmbah voor den kluizenaar. Ze boog het hoofd, terwijl haar oogen vol tranen stonden. Vrouwe Sri Wani sprak: „Wees waarheidsgetrouw, mijn kind, en vertel het uw Grootvader!"

14. Wederom sprak Sri Wani: „Sri Tañjung, vertel ons de waarheid omtrent uw lotgevallen, mijn kind!" Sri Tañjung antwoordde niet. „Kom, kind, stel het niet uit, vertel (ons) de waarheid!" Maar (Sri Tañjung) bleef zwijgen met het hoofd voorover, terwijl de tranen rijkelijk stroomden en op haar borst vielen. Zij sprak geen woord.

15. (Tenslotte) veegde ze haar tranen af en vertelde vervolgens naar waarheid: „Men heeft mij gedood, Moeder, zonder dat ik weet, waaraan ik schuldig ben. De reden, dat ik alleen gekomen ben, is, (omdat ik) bij mijn Moeder terug wil keeren, (onverschillig) of het mij vergeven zal worden of niet, dat ik niet naar (Uw) woorden heb geluisterd.

16. Men heeft mij doen verdwalen in het uitgestrekte woud, Moeder, en daar werd ik gedood. Sidapaksa heeft mij gedood, (hoewel) ik hem de plechtige verklaring gegeven heb (, dat ik onschuldig was)! Ik heb den dharma beleefd, (hoewel) ik er de kracht niet van ken. Men kan het vergelijken met een projectiel. Zal het doel treffen, ja of neen? Toch komt men er toe (te werpen).

17. De Verheven Vrouwe heeft mij in het leven teruggeroepen. Vader heeft immers de Goddelijke Vrouwe van haar daemonengedaante verlost. Mijn lijk werd gebaad met wijwater en tevens sprak ze er heilwenschen over uit. Daarna, Moeder, werd mij de wijding verleend. Alzoo heb ik (Uw vraag naar waarheid) beantwoord, (ofschoon) ik bang ben, Moeder, dat ge me niet vergeven zult.

18. Ik werd gebracht door Kalika, de bode van de Goddelijke

Vrouwe, die mij droeg, Moeder. Ik mocht niet loopen. (Kalika) moest ervoor zorgen, dat ik 's avonds aankwam, en dat niemand het zag, en (bovendien) werd haar gelast om mij bij de poort achter te laten. Toen we aangekomen waren, ging Kalika (dadelijk) weg".

19. Sri Wani was verbijsterd en verzonk in droef gepeins. Ze sloeg zich op de borst (en sprak:) „Och, meiske, mijn kind! Wat beteekent het toch, dat uw echtgenoot de moeilijkheden, (die uit zijn daad konden voortvloeien), niet inzag?" Sri Tañjung antwoordde: „Gij moet weten dat hij van den Koning bevel kreeg, om naar den Indra-hemel te gaan. Toen hij terugkwam, vertelde (de Koning) hem leugens (over mij).

20. Niet lang na het vertrek van Uw schoonzoon, Moeder, kwam de Koning bij mij, onder het voorwendsel van op de vogeljacht te zijn. Hij was van plan mij in moeilijkheden te brengen. Dat zag ik, Moeder, aan zijn doen en laten. Ik was niet genegen hem te volgen, en liep weg, mijn toevlucht zoekende in den tuin, terwijl ik mijn dolk meenam.

21. Vele van de dienaressen (van Uw schoonzoon) hebben dat éénstemmig bevestigd. Zij allen vertelden de waarheid. Geen was er, die door Uw schoonzoon werd geloofd, Moeder". Sri Wani sprak: „Wat een wreed noodlot is het, mijn kind! Een onschuldigen dood zijt ge dus gestorven!" Bedaard vervolgde de Edele Vrouwe:

22. „Ga nu naar huis, mijn kind". Sri Tañjung werd opgenomen en naar huis gedragen. In de kluis van den kluizenaar aangekomen, zette Sri Tañjung zich op den grond, en sprak, terwijl ze een sĕmbah(voor haar grootvader) maakte, aldus: „Uw kleindochter vraagt vergunning, Gebieder". De kluizenaar sprak: „Niet gering is mijn medelijden met u, meiske".

23. De doorluchtige Tambapetra vervolgde: „Sri Tañjung, ween niet zoo verdrietig". Sri Tañjung sprak: „Gij moet ook niet weenen, Moeder, ik zeg U, dat het eenmaal mijn lot moest zijn. Ik zou immers niet herleefd zijn, indien de Goden geen genade voor mij hadden gehad".

24. Alle lieden van het gebied van den kluizenaar kwamen buiten om naar (Sri Tañjung) te kijken. Ze waren diep bewogen en

weenden allen. Als één man spraken ze: „Uitermate voortreffelijk is Vrouwe Sri Tañjung. Moedig en trouw is zij, (zelfs) in moeilijkheden! Niemand is haar gelijk! Zij moet wel de voortreffelijkste in de (heele) wereld zijn!"

25. De Eerwaarde Tambapetra sprak: „Sri Tañjung, ween niet langer en leid uw aandacht af, door het goede (te doen). Daarentegen zal ik, mijn kind, voor het feit, dat ge onheil hebt ondervonden, een verlossingsceremonie verrichten, opdat ge het leed, dat u getroffen heeft, in het nieuwe leven niet meer ondervinden moogt.

26. Ik zal mijn kleindochter verlossen, de wijding zal ik haar verleenen, uitwisschen zal ik (haar smet); dat is mijn voornemen!" De kluizenaar vervolgde: „Kom hier, mijn kleinkind." Weldra werden er gebeden over haar gepreveld. Sri Tañjung ontving (toen) de wijding. Levenskracht werd haar toegevoegd en losgemaakt werd zij (van den status, waarin ze verkeerde). Weldra was Sri Tañjung verlost.

27. Gebaad werd ze nu met water uit zeven bronnen. Goedgekeurd werd dit door den Allerhoogste. De levensadem was in haar binnen getreden. Haar werd toegewenscht, dat ze een schoone vrouw zou zijn, volmaakt en zonder gebreken. Overstelpt werd ze met schoone woorden. Sri Tañjung was nu de belichaming van een godheid. De nimfen van den Indra-hemel deden voor haar onder (in schoonheid).

28. De kluizenaar zorgde er nu voor, dat er feestvreugde was voor Sri Tañjung, ten behoeve van wie offers werden opgedragen. Het was alsof zij de bloem van de kluizenarij was. De kluizenaarsmeisjes maakten allen haar opwachting en vulden geheel (de kluizenarij). Alle menschen brachten (Sri Tañjung) een eerbiedigen groet. Ze bevonden zich dicht bij haar, alsof zij haar vaders en moeders waren. Stellig was ze de belichaming van een godheid, (want) als een neergedaalde Godin zag ze er uit.

29. Niet (verder) verteld worde nu van Sri Tañjung. Laat ons nu mededeelen, dat er iets (anders) is, waarover gesproken moge worden. Sidapaksa had in wanhoop zijn huis verlaten. Hij dwaalde rond en wist niet waar het Noorden en waar het Zuiden was. Steeds sprak hij over zijn echtgenoote. Hij kwam op het

kerkhof Gandamayu en viel in zwijm, toen hij naar het lijk, dat hij beweend had, wilde zoeken.

30. Toen hij zijn bewustzijn teruggekregen had, staarde hij verwezen voor zich uit. Reeds had hij het kerkhof Gandamayu doorkruist en al wat zich naar het Noorden en naar het Zuiden uitstrekte. Opgezwollen en murw was zijn lichaam. Het werd hem duister voor de oogen; toen viel hij. Hij richtte zich weer op, maar viel weer en rolde over den grond. Hij kwam op zijn handen en voeten terecht en viel toen in een ravijn. Het was duister (om hem heen, zoodat) hij geen grond zag.

31. Hij kwam weer bij en weende bitter, langzaam sprekende: „Waar zijt ge toch naar toe gegaan, vrouwke? Ik zie u niet! Zijt ge dan voorgoed weggegaan? Waar is uw omhulsel gebleven? Ik heb het opgespoord, (maar) ik heb het niet gevonden. Ik zal me zelf doorsteken. Een schande zou het voor me zijn, indien ik bleef leven!"

32. Hij at niet, dronk (zelfs) geen water, en gebruikte geen sirih. Zijn lichaam, dat hij trachtte te dooden, zag er flets en mager uit. Het had geen weerstandsvermogen, mat en slap was het. Hij verloor het bewustzijn en viel in onmacht in het gebied van de Godin. Het was duister (om hem heen); de grond was niet te zien. Als een krankzinnige sprak hij.

33. Sidapaksa kwam weer bij en riep zijn vrouw weeklagend aan, terwijl hij deerniswekkend weende. „Niemand heeft medelijden met mij, die krankzinnig, in geestesverbijstering en hevige smart achterblijf! Ik ben krankzinnig en spreek wartaal! Ik herinner me immers duidelijk, dat gij hier sliept! Denkelijk is het beter, dat ik maar sterf, vrouwke, en ook doe, wat gij gedaan hebt!"

34. Toen viel hij (weer) in zwijm. Bijgekomen (sprak hij:) „Het is alsof ik krankzinnig ben, vrouwke!" In zijn oogen hadden de boomen een haarwrong. Hij kuste en liefkoosde ze en wilde met alle geweld daarin zijn echtgenoote zien. Nu eens glimlachend, dan weer (hardop) lachend, sprak hij ze met vriendelijke woorden toe. Als van een krankzinnige waren zijn handelingen. (Tenslotte) liet hij zich (op den grond) vallen.

35. Dat ziende, was het hart van de Verheven Vrouwe ontroerd. Ze keek naar hem, die door smart verbijsterd was, en sprak:

„Dat is het nu wat ge uzelf hebt toegebracht door een onschuldige te dooden! Gij ondervindt daarvan den terugslag in hooge mate! Gij moet het nu maar zelf weten! Nu blijft ge krankzinnig achter! En stellig zult ge haar niet vinden!"

36. Sidapaksa sprak, bedaard waren zijn woorden: „Niemand heeft medelijden met mij. Zie toch naar mij! Laat mij niet langer het voorwerp van spot wezen. Kom, ik zal (haar) volgen! Hij trok zijn, met een sĕlut versierde kris te voorschijn en plantte haar (met de punt naar boven) op den vlakken grond en was van plan zich te doorsteken.

37. Juist toen Hare Doorluchtigheid (de Godin) hem berispte, vatte Sidapaksa het plan op om zich te doorsteken. De Verheven Vrouwe sprak: „Ach, mijn kleinzoon, ge moet uw voornemen laten varen! Ge moet niet met alle geweld snel een einde aan uw leven willen maken! Luister naar mijn woorden. Ge zult nog lang vreugde genieten.

38. Ik zal u vertellen, vadertje, wat het zeggen wil, te leven. Ge moet geen verkeerde dingen doen! Moeilijk is des levensgang. Men moet zijn aandacht niet op het verkeerde vestigen. Groot is de daemon (der wrake) voor hem, die ten onrechte vermoedens koestert. Trekt ge u (nu) terug, dan zult ge een slecht lot ondervinden en dan zal de ziel van iemand, tegen wien herhaaldelijk lasterpraatjes werden verkocht, in de hel terechtkomen!"

39. De Verheven Vrouwe vervolgde: „Nu ik zie hoe hij weent en hoe deerniswekkend hij jammert, heb ik medelijden." Hare Doorluchtigheid, de Goddelijke Vrouwe sprak (nu hardop:) „Zie mij aan!" (Sidapaksa) schrok, toen hij dat hoorde. Hij beefde en was vervuld van verwondering en vrees." Is het misschien een Godheid die (mij) roept?

40. Misschien is het een God, die in de boomen woont! Of een onderdaan van den Doodsgod, een daemon of een booze geest, die mij vrees wil aanjagen. Kom, eet me maar op! Mijn zonde is immers groot, zij vervult de (heele) wereld!" De Verheven Vrouwe lachte (en sprak:) „Dat is nu wat ge zelf gewild hebt door een onschuldige te dooden!

41. Ik ben niet de bewoner van de boomen, noch een dienaar van den Doodsgod, die voor u is neergedaald. Een verheven Godin

ben ik, die u ziende, medelijden met u heeft. Wat moet ge doen, dat ge hierheen zijt gekomen in mijn heiligdom?" Sidapaksa bracht den eerbiedigen groet, een sĕmbah makende voor (Haar), die hij niet zag.

42. (De Godin sprak:) „Voorwaar, zie mij aan!" Zij werd zichtbaar. (Sidapaksa) haastte zich Haar zijn hulde te betuigen. De Verheven Vrouwe sprak bedaard: „Sta op, mijn kleinzoon! Ik heb u iets te zeggen betreffende het feit, dat ge moeilijkheden ondervindt. Eén keer (is het nu gebeurd, maar) laat het nu eens voor de tweede keer geschieden, dat ge zoo lichtgeloovig zijt, wanneer men u lasterpraat vertelt!

43. Uw echtgenoote, vadertje, is reeds naar huis gegaan. In Prangalas is ze nu. Ik heb haar onlangs in het leven teruggeroepen. De opdracht die ze mij achtergelaten heeft, haar plechtige verklaring, heb ik gehoord. Voorwaar, zij heeft gezegd, dat zij de min met u smaken zal en zich met u zal vereenigen, wanneer Sulakrama gedood zal zijn.

44. Welaan, ga terug, vadertje, naar Prangalas. Degene die zich daar bevindt, weent zonder ophouden. Troost Sri Tañjung. Wanneer zij (de banden, die haar aan deze wereld binden) afsnijdt, wanneer zij een wanhoopsdaad begaat, ben ik het, die door verlies getroffen zal zijn! Zij is een ledig lichaam, gij zijt het, die levenskracht moet geven aan haar, die uw deelgenoote zal worden in het genieten van geluk".

45. Sidapaksa sprak: „De nietige dienaar van de Doorluchtige Godin vraagt verlof om te vertrekken." Terwijl hij dat eerbiedig zeide, kwam hij naderbij en maakte een sĕmbah. (De Godin sprak:) „Vadertje, mijn kleinzoon, wil toch mijn woorden ter harte nemen! Doe geen verkeerde dingen! Volg den stroom van den wind, en moogt ge geen hindernissen ontmoeten!"

46. Terwijl (Sidapaksa) zich de voeten van (de Godin) op het hoofd zette, antwoordde hij (: „Zooals U beveelt"). De Verheven Vrouwe trok zich terug, en terwijl Zij (naar hem) keek, verdween de (Goddelijke) Moeder. Er was een trilling (in de natuur) tengevolge van Haar wondermacht, die gepaard ging met een aardbeving. Weldra was Hare Doorluchtigheid in Haar hemel gekomen. Verteld worde nu van Sidapaksa, die snel voortliep.

47. Snel liep Sidapaksa voort, het hoofd voorovergebogen en weenend. Hij was zich van zijn moeilijkheden bewust. (Maar) hij zou alles trotseeren, (hoewel) hij van bange gevoelens vervuld was en zijn ziel hem (als het ware) ontvlood. Hij volgde de uitgestrekte wouden en richtte zich regelrecht naar Prangalas, in gedachte houdende den weg, hem door de Goddelijke Vrouwe aangewezen.

ZANG VII.

a. (Sidapaksa sprak bij zichzelf:) „Wellicht ga ik dood, indien het gebeuren mocht, dat ik niet ontvangen werd. Ik zou verheugd zijn een vermorzelingsdood te sterven, indien het mij niet toegestaan werd met haar te spreken".

b. Voort liep hij, dwars door wouden, over velden, en rivieren doorwadende. Hij sneed groote wegen af en ging regelrecht naar Prangalas.

(Aldus luidt) de Ouverture.

1. Hij sneed de inderdaad fraaie wegen af. Verkwikt was zijn hart door de schoonheid der bergen. Al de slingerplanten staken (hun ranken) uit alsof ze (hem) den weg wezen. Cunggareret's lieten hun snerpend geluid hooren, dat als het geween van den door liefde bevangene klonk. De herten keerden in de ravijnen terug en het was alsof ze hem, die verdriet had, riepen.

2. Niet verteld worde van zijn tocht onderweg. Snel ging hij en weldra was hij in Prangalas aangekomen. De God der Liefde ontfermde zich over hem. Plotseling kwam Sri Tañjung naar buiten. Zij keek (en zag), dat haar echtgenoot er was. Tegelijk namen zij elkander op. (Sri Tañjung) wendde haar blik af, sloeg de deur dicht en begaf zich regelrecht naar haar slaapplaats.

3. Sri Tañjung ging naar binnen, terwijl haar tranen onophoudelijk stroomden (In haar slaapvertrek gekomen,) liet zij zich in haar bed vallen. Ze deed zich zelf verwijten en had moeite haar

tranen te bedwingen. Beiden (Sri Tañjung en Sidapaksa) hielden veel van elkander. De kluizenaar sprak: „Sri Jaya, mijn kind, wat heb ik toch misdaan (, dat Sri Tañjung zoo weent)?"

4. Sri Wani daalde af, ging naar het slaapvertrek (van Sri Tañjung) en opende de deur. Sri Tañjung lag neer, geheel gehuld in haar kleed, dat doornat was van haar tranen, die onophoudelijk stroomden. Zij dacht maar steeds aan haar verkeerde handelwijze. Sri Jaya vroeg: „Wat doet ge daar toch?"

5. (Wederom) sprak Sri Wani: „Sta op! Wat scheelt er aan, meiske? Kom, neem een bad, kind! Als ge erge hoofdpijn hebt, besmeer u dan met geneesmiddelen. Wees toch flink, mijn schat! Als ge u niet goed voelt, neem een bad en gebruik smeersels".

6. Sri Tañjung richtte zich op en ging zitten, terwijl ze haar tranen afveegde. „Moeder, ik zal U de waarheid vertellen. Uw schoonzoon is gekomen! Zijn oogen zijn dik en opgezwollen en hij ziet er zoo mager en bleek uit. Hij zit in de voorgalerij van de kluizenarij. Doe mij Uw gelofte, Moeder, dat niemand hem mededeelingen doet (omtrent mij).

7. Mijn hart, Moeder, voelt zich zoo lusteloos. Laat (hem) mij niet zien! Wat moet hij ook doen met (hier) te komen? Mijn wensch is, dat Ge hem wegstuurt. Ik zal mijn weg tot het einde toe gaan, en kluizenares worden. In de toekomst wil ik inderdaad wel de zijne zijn, wanneer ik mijn voeten zal kunnen zetten op een hoofd, op het hoofd van Sulakrama".

8. Sri Wani daalde bedaard af en deelde het haar Vader mede. „Vader, er is een gast gekomen, een gast, die de bruidegom is van Uw kleindochter. Mijn wensch is, dat Ge hem verwelkomt en hem vraagt, wat hij wil. Ook wenschte ik, dat Ge U op een afstand hieldt. Als hij naar Uw kleindochter vraagt, moet Ge niet bekennen, dat zij hier is.

9. Sri Tañjung heeft me de opdracht gegeven (om te zeggen), dat ze nu niet in staat is (om hem te volgen.) De plechtige verklaring, die zij vroeger heeft afgelegd (luidt): „„Wat mij betreft, later zal ik inderdaad de zijne zijn"," aldus sprak ze: „„wanneer hij, dit moet Gij weten, het op zich neemt, om den Koning te dooden. Is hij dood, dan moet zijn hoofd worden afgehakt"." Dat (hoofd) zal (haar) tot voetschabel dienen.

10. „„Indien (de Koning) niet sterft",” (zoo luidt verder de opdracht van Sri Tañjung:) „„dan is ‚Sidapaksa's) lichaam onrein. Dan zal ik (mijn weg) tot het einde toe gaan. Dan zal ik gaan tot de Verheven Vrouwe. Laat mij dan mijn echtgenoot niet terugzien! Kwellen zal ik mijn lichaam! (Mijn echtgenoot) denkt zeker, dat het hem niet veel pijn zal kosten wanneer hij van mijn ellende moet vertellen!”” (Verder) heeft ze me gezegd, dat Ge hem moet ondervragen, en ook Vader, dat Ge hem moet gelasten weg te gaan".

11. De honden blaften. De Hoogeerwaarde Heer daalde af om (den gast) te begroeten. Een sĕmbah makende, bracht Sidapaksa hem den eerbiedigen groet, en terwijl zijn oogen vol tranen stonden, sprak hij zacht (zijn begroeting uit). Bedaard sprak de kuizenaar: „Sta op, mijn kleinzoon! Wat wenscht ge? Ge hebt het uiterlijk van iemand, die door verdriet gekweld wordt".

12. (Sidapaksa)) maakte een sĕmbah en zette zich neer. Bedaard sprak hij: „Ik vraag U om vergiffenis voor mijn misdaad, Heer, geloof te hechten aan onware dingen. Wat Ge ook (met mij) doen wilt, handel er naar! Ik stel mijn leven in Uw handen, hetzij Ge mij vergeeft of niet. De Hoogeerwaarde Heer moet nu maar handelen".

13. Heer Tambapetra deed alsof hij van niets afwist. „Wat wenscht ge toch met uw verklaringen aan mij? Ik begrijp er niets van! Ge hebt me immers nog niets verteld! Vertel me alles van begin af aan! Wanneer het u moeilijk valt, de ware toedracht voor u te houden, deel haar dan aan mij mede en leg mij tevens alles uit! Wat is de reden, dat ge weggegaan zijt?"

14. „Ge moet weten, Heer, dat de Koning mij lasterpraat heeft verteld (omtrent Sri Tañjung). Ik was zoo lichtgeloovig en in mijn verbittering, Heer, kwam ik er zelfs toe haar te dooden. Dit gebeurt meer met mannen, die een schoone vrouw hebben: aanstonds (na onze thuiskomst) werd ik uitgezonden op een boodschap. Toen ik van den hemel van Indra terugkwam, kwam de Koning me tegemoet met praatjes als zou Sri Tañjung iets slechts hebben gedaan".

15. „Uw echtgenoote, vadertje, ligt te slapen. Haar opdracht luidt: Later zal ze inderdaad de uwe zijn — dat was de plechtige

verklaring, die ze voor mij heeft afgelegd —, indien ge het op u neemt, om aan moeilijkheden het hoofd te bieden. Indien ge het op u neemt, dood dan, vadertje, den Koning! En als hij dood is, houw hem het hoofd af. Dat (hoofd) zal haar dienen tot voetschabel.

16. Indien de Koning niet sterft, vadertje, is zij van plan kluizenares te worden en te gaan tot de Goddelijke Vrouwe. Dan zal zij haar echtgenoot niet (meer) zien en den (door haar vastgestelden) levensgang tot het einde toe gaan". Sidapaksa boog zich voorover. Hij zuchtte en veegde zijn tranen af. Zijn liefde (voor Sri Tañjung) was groot en had niet opgehouden te bestaan. Nu voelde hij zich opgelucht.

17. Sidapaksa sprak: „Ik heb geen keuze, Heer, nu mijn lichaam onrein is! Ik zou verheugd zijn, wanneer ik stierf. Blijf ik in leven, dan zal ik nog lang het voorwerp blijven van spot. — Maar wees mij dan een bron van kracht, want in de uitvoering, Heer, van mijn onderneming ligt alles vereenigd, wat er maar aan ellendigs bestaat".

18. Heer Tambapetra antwoordde: „Roep de mannen van Prangalas op, vadertje, en van alle grensgebieden der bergen. Vergeet hen niet, die in de wildernis leven. Ik zal persoonlijk (aan de onderneming) deelnemen. Ik weet, dat de Vorst later door u overwonnen zal worden, vadertje!"

19. Ik zal naar beneden sturen alle mannen, die als guguntung's leven, alle mangguyu's en poco's, allen, die op den berg wonen, de amulung's en murundung's, de amĕting's en puputut's. En laat er niemand van de babaru's achterblijven. Mijn wensch is, dat ze hun wapens.....!"

20. (Sidapaksa sprak:) „Als het er zoo mee staat, Heer, zou ik gaarne verlof willen vragen om naar Indraprasta te gaan. Ik heb (daar) vrienden, die veel van me houden; tot hen zal ik me wenden. Hun zal ik om hulp vragen, indien het met (Uw) voornemen strookt. Misschien, Heer, zullen we succes hebben".

21. De kluizenaar antwoordde: „Welaan, mijn kleinzoon, vertrek dadelijk!" Sidapaksa sprak: „Vaarwel, Heer!" Zonder uitstel maakte hij een sĕmbah, stond op en schikte zijn staatsiekleed. Hij verliet de kluizenarij, en snel als de wind was zijn gang.

22. Niet verteld worde van zijn tocht. Snel als de gang van den wind was (de gang van) Sidapaksa. Naar Indraprasta ging hij, waar hij de Pandawa's zou ontmoeten, die allen zonder uitzondering aanwezig waren in de huldigingszaal, zoodat deze geheel vol was. Ze waren bezig een droom uit te leggen en waren bekommerd en bezorgd.

23. „Ik heb gedroomd, dat de maan op me viel. Wat is daar de beteekenis van?" „Het ziet er naar uit, dat een ridder op komst is". (Zoo spraken ze met elkander). Nauwelijks waren ze uitgesproken, of Sidapaksa kwam aan en bracht hun den eerbiedigen groet. „Welkom, mijn zoon! Ge maakt er anders geen regel van (ons op te zoeken)! Wat is er aan de hand? Ge wekt opschudding door de haast waarmee ge komt!"

24. Sidapaksa antwoordde: „Ontfermt U over mij! Men heeft mij gekwetst en met boosheid behandeld, Heeren, daarom ben ik gekomen. Wat heb ik er aan, dat mij eer gegeven wordt! Groot is de schande, die aan mij kleeft! En nu wilde ik me over die schande wreken op hem, die mij die ellende heeft aangedaan!

25. Uw zoon verzoekt (U) om hulp. Een ongeluk heeft hem getroffen. Verraden is hij geworden door den Koning van Sinduraja, Heeren. Jegens mij is een misdaad gepleegd geworden, zooals het wel meer gebeurt met mannen, die een schoone vrouw hebben. Uw zoon werd uitgezonden met de opdracht naar den Indrahemel te gaan. (Toen) hij terugkwam, werden hem dadelijk (door den Vorst) lasterpraatjes verteld (over zijn echtgenoote).

26. Belaagd is hij door den Koning geworden. Gescheiden werd Uw zoon in zijn huwelijksleven. Ik ging weg, op een boodschap uitgezonden. Toen ik vertrokken was, kwam de Vorst, met de bedoeling om (Sri Tañjung) geweld aan te doen. Uw (schoon-)dochter was standvastig in haar trouw. Ze liep weg, haar toevlucht zoekende in den tuin. (Toen) trok de Koning zich beschaamd terug".

27. De Edele Sakula sprak toen tot zijn broeders: „Ik ben van plan verlof te vragen (om te vertrekken). Blijft Gij ondertusschen achter, Heeren". Allen vroegen ze: „Waar gaat Ge naar toe, jongere Broeder?" De Edele Sakula antwoordde: „Ik

wil mijn wapens (ten strijde) doen oproepen. Ik ben van plan Sinduraja aan te vallen".

28. De Edele Darmawangsa sprak: „Wees niet te overhaastig! Wees niet bezorgd, jongere Broeder. Ik, Broeder, ga (met U) mee". De Edele Wrĕkodara beet op zijn tanden. „Wel, laat mij ook meegaan!" De Edele Arjuna sprak: „Ik, jongere Broeder, ga accoord met Uw plan". De Edele Sadewa bleef niet achter.

29. (Sidapaksa:) „Ik maak voor U een sĕmbah, Heeren. Laat de onderdanen, de mannen van Indraprasta zich voorloopig niet haasten, Vaders. Daar is iets belangrijks aan verbonden. De mannen van Prangalas, Heeren, zullen hun bondgenooten worden, en we moeten er voor zorgen, dat ze zich in het Groote Park met elkander vereenigen. Zoodanig is de bedoeling van mijn wensch".

30. (Wederom) sprak Sidapaksa: „Ik vraag nu verlof om te vertrekken. Ik ga (de mannen) der bergen oproepen. „De Edele Nakula sprak: „Welaan, vadertje, mijn zoon, vertrek dadelijk! Roep de bondgenooten van de kluizenarij op, en doe het vlug! Na uw vertrek zal ik me gereed maken".

31. Sidapaksa maakte zonder uitstel een sĕmbah en nam meteen afscheid. Hij stond op en ging naar buiten. Niet worde verteld van (zijn tocht) onderweg. Naar Prangalas richtte hij zijn schreden. Weldra was hij er aangkomen. Hij maakte een sĕmbah (voor den kluizenaar), hem zoo den eerbiedigen groet brengende. De kluizenaar sprak: „Welkom, mijn kleinzoon!"

32. (Verder) zeide Heer Tambapetra: „Wat is het resultaat, vadertje, van uw poging om bondgenooten te krijgen?" Sidapaksa antwoordde: „Inderdaad is het in overeenstemming met wat wij wilden. Ik heb hun het voorstel gedaan om zich in het Park te vereenigen en later op denzelfden dag te vertrekken met de mannen van Prangalas".

33. „Als het zoo is, mijn kleinzoon, roep dan dadelijk de mannen van Prangalas op. Wie van u, puṭut's, is daar aanwezig? Sla op de bekkens van de kluizenarij!" (Weldra) dreunde het geluid der bekkens. Heer Tĕmbang zeide eerbiedig: „Wat zal dit sein op de bĕnḍe en de kajar een rede tot verheugenis zijn voor de opgewonden menigte!"

34. Op het hooren van het sein raakten de lieden van Prangalas in opschudding en kwamen allen snel aangeloopen; ook de lieden van de grensgebieden kwamen allen toegesneld. Allen kwamen ze in de kluizenarij in groote menigte, zoodat de plaats overvol werd. De kluizenaar sprak: „Brengt uw wapenen in gereedheid!"

35. De Eerwaarde Leeraren, de among's batur en among's tirta kwamen toegesneld en brachten hulde (aan den kluizenaar). Deze sprak: „Mijn kleindochter heeft een echtgenoot. Deze is nu de aanleiding (van dit alles). Sidapaksa is zijn naam. Hij heeft het plan opgevat Sinduraja aan te vallen. Ik zal persoonlijk deelnemen (aan den krijgstocht).

36. Maakt gij u klaar, mijn zoons! We vertrekken vandaag nog. Alle weerbare mannen van de bergbewoners moeten zich gereed maken om te vertrekken en mijn kleinzoon te omstuwen". Toen ze allen klaar waren, sprak de kluizenaar: „Sidapaksa, mijn kleinzoon, bestijg den strijdwagen, vadertje!"

37. Er wordt nu niet verteld van hen, die den krijgstocht ondernamen. Degene, over wie verteld moge worden, is zij, die achterbleef. Over haar worde nu gesproken. Sri Tañjung weende. Zij was wanhopig, omdat ze berouw had (haar echtgenoot die taak te hebben opgelegd). Zij sprak: „Nu het zoover gekomen is, heb ik een ongekend gevoel in mijn hart. Het is me, alsof het aan stukken gesneden wordt!"

38. Sri Tañjung hield haar adem in en bad. Het brandhout (waarmee ze de ceremonie verrichtte), brandde luchtig, de geurige wierook walmde. Voorwaar, (Sri Tañjung) was met levenskracht begiftigd. Het was haar bedoeling om in het geheim iets te ondernemen. De Verheven Vrouwe had haar (vroeger) opdrachten gegeven. Voor Haar nu werd een altaar opgericht, waarin Zij mocht nederdalen.

39. Haar reukoffer brandde liefelijk en helder. Sri Tañjung verrichtte nu nauwkeurig yoga. Zij was bekwaam in het inhouden van de ademhaling. Het was haar Goddelijke Gemaal, voor wien zij bad. Al de gandarwa's widyadara's daalden in rijen achter elkaar neer. Alle (geesten), die geschikt waren om aan den krijg deel te nemen, werden door haar, middels haar gedachtenconcentratie, opgeroepen om te gaan strijden.

40. Alle vermetele krijgers deden mee. Ze kwamen allen op den wensch van de Goddelijke Vrouwe. Buta's en buti's bleven niet achter. Dete's en wil's sloten zich bij hen aan. Alle bewoners van het kerkhof kwamen toegesneld. Sri Tañjung had zich (inmiddels) opgemaakt. Haar was kracht geschonken door de Goden.

41. De hemelnimfen waren reeds neergedaald en in Sri Tañjung opgegaan, wier (magische) kracht zij vormden. Ook de onzichtbare Goden waren nedergedaald. Sri Tañjung maakte nu van de gelegenheid gebruik: zij deed de innerlijke kracht van haar lichaam wegvlieden naar Sinduraja om jacht te maken op den Koning. En alles, wat geschikt was (om aan den krijg deel te nemen) ging mee.

42. Sri Tañjung besteedde nu zorg aan haar opschik, terwijl ze zich in haar afzondering bevond. Gracieus droeg ze een wit kleed. Ze zag er bleek en teer uit, en dat verhoogde in hooge mate haar schoonheid. Mat en bevallig zag ze er uit! Als blauwe lotussen waren haar oogen. Voorwaar, haar was kracht geschonken door de Goden. (Zij zag er zoo etherisch uit), dat zij als het ware zou verdwijnen, als men voor haar de oogen zou knipperen.

43. Van Sri Tañjung worde niet (verder) verteld. Verteld worde nu van hen, die vertrokken waren. Van hen moge nu gesproken worden. Fraai rukten ze voorwaarts, op ordelijke wijze achter elkander. Hun organisatie was straf. Hun „heil! heil!"-geroep weergalmde. Vastberaden wilden ze strijden op leven en dood, en allen begeerden ze de verlossing te bereiken.

44. De wapens van Prangalas waren fraai om naar te kijken. Het was alsof ze op een teekening stonden, zoo keurig in het gelid liepen ze. De guguntung's en de puputut's zagen er uittermate voorspoedig uit. De dayaka's hadden jějěr's als wapen, de manguyu's..... De wawasi's liepen met kělěran's. Anderen hielden putěran's in hun hand.

45. De abět-abět's en de babaru's zwaaiden geweldig met hun armen. De watang-dragers, de amẽting's en de poco's liepen achter elkander. Gonzend en op gepaste wijze waren (de gesprekken der) ambima's en murundung's. Hun om-geroep ver-

mengde zich met het geklingel der klokken. De schelphorens lieten hun snerpend geluid hooren. Het was gepast, dat men het den vrijen loop liet.

46. Ende-dragers en gañjur-dragers..... De añutra's bleven niet achter. Ze hadden een hoofddoek op en zagen er fraai uit. Hun teeken bestond uit een vaandel en een piek met een vlaggetje eraan. Allen..... Als men er naar keek, dan leek het alsof ze op een teekening stonden. De menschen, die hen begeleidden, geleken op bloemen. Vooraan reden de ruiters.

47. De aberok's(?), de anguntul's(?) en de anipi(?) waren (als het ware) gebeeldhouwde figuren. De gañjur-dragers waren (in het) blauwzwart (gekleed), met een franje van roode zijde. Fraai hanteerden ze de doeken, die dienden om hun blaasroeren schoon te maken Hun rood zijden franje (wapperde en) zag er uit als de golven van de zee. Het omhulsel van hun lansen was mooi.

48. De gubar's, de gong's en de beri's lieten hun bulderend geluid hooren. Fraai waren de vlaggen van witte fijne zijde. De pontang-dragers liepen achter elkander. Hun sabels schitterden en vlamden. Als een bloemenberg, zoo fraai zagen ze eruit. Hun voetstappen gingen gepaard met een aardbeving. Door de wondermacht der marcheerende troepen leek het alsof de aarde getroffen was door een windhoos.

49. De mutsen van ameting's en van putut's waaiden af en men zag ze verspreid op den grond liggen, vertrapt door hen, die marcheerden. (Toen hun eigenaars zich bukten om ze op te rapen), kwam hun voorhoofd in aanraking met steenen, en ze vielen in een ravijn. De weg was propvol. Er waren geen zijwegen te bekennen, (en de hoofdweg) was overvol van de wapens.

50. De met jějěr's gewapende mannen hadden blauwzwarte wollen buizen aan. Allen hadden ze een mijter op..... De invaliden (?) liepen achteraan. Als het geluid van een instortenden muur was (het geluid) van hun marsch. Links en rechts liepen ze. Sidapaksa sprak: „Gij allen, lieden van het kluizenaarsgebied, stelt u goed op in het gelid!"

51. Sidapaksa en de kluizenaar zaten in den strijdwagen. Zij be-

kleedden met hun tweeën de functie van legeraanvoerder. De amĕṭing's liepen vooraan. Hun slagorde was de makara-slagorde. Het dreunend geluid van de kĕṇḍang's en de gong's vermengde zich met (een uitbarsting) van vulkanen(?) en vormde een geheel met het gehinnik der paarden.

52. De poṇṭang-dragers bevonden zich dicht bij den kluizenaar. Ze waren (ook) gewapend met drietanden. Anderen van hen hadden pasupati's. Wijaya's had men ook niet vergeten. Er waren nog anderen, die cakra's als wapens droegen. Al (die wapenen) waren met goud versierd. Vooraan liepen de met schild en bajonet gewapenden. De manschappen van de kluizenarij waren nu bijna in het Park gekomen.

53. Het zou te lang duren, indien (alles) door mij verteld zou worden. Snel ging hun tocht. Zonder oponthoud gemaakt te hebben, kwamen ze in het Park aan, waar ze de mannen van Indraprasta aantroffen. Hun wapenen hadden zich in het Groote Park vereenigd en nu hielden ze halt met de lieden van de kluizenarij. De Edede Nakula sprak: „Welkom, mijn zoon!"

54. Sidapaksa sprak: „Haast u niet, Vader! Wil eerst halt houden. Het geeft slechts moeite, indien wij met elkaar wedijveren, wie er het eerst zal zijn! Laat ons (de zaak) niet onverstandig aanpakken, maar haar eerst goed behandelen. Wij moeten er met slimheid naar streven, opdat Gij en Uw bondgenooten krijgen, wat door U gewenscht wordt."

55. Heer Tambapetra sprak: „Collega's, wat is nu Uw plan?" De Edele Darmawangsa antwoordde, terwijl Sakula niet achterbleef: „Het is niet gewenscht, dat (Sulakrama) op dit oogenblik aangevallen wordt." (Daarop) sprak Sidapaksa: „We moeten er met verborgen middelen naar streven. Hij is een visch in een lotusvijver!"

56. De mannen van Prangalas, te zamen met de mannen van Indraprasta beraadslaagden in het Groote Park. Sidapaksa sprak: „Dat wil dus zeggen, Vaders, dat ik van plan ben om den Koning te verschalken, opdat zijn aandacht geheel afgeleid worde. Dàn moet U tegelijk handelend optreden!

57. Ik zal me later in de nabijheid van den Koning ophouden. Na mijn vertrek, Vaders, moet Ge U met spoed gereed maken,

en mij (in schijn) bestrijden!" Allen beloofden het te zullen doen. (Sidapaksa hernam:) „Wanneer de Koning te voorschijn komt, zal ik hem verschalken. Dat is mijn plan, (want) hij heeft een misdaad begaan door iemand te belasteren." „Nu het er zoo mee staat, stemmen we er mee in."

58. Sidapaksa hernam: „De schijn, die ik zal aannemen (is deze): indien Zijne Majesteit de Koning, aldus door mij verschalkt, er in zal loopen, en hij mij een voorstel zal doen (om U te gemoet te treden), dan zal ik het op me nemen. Maar dan moeten de mannen van Prangalas en van Indraprasta allen tegelijk komen en tegelijk handelend optreden.

59. De lieden van Prangalas moeten van het Zuiden komen en op ons aanstormen. Als de Koning, door mij vergezeld, te voorschijn komt, vallen de lieden van Indraprasta aan. Vanuit het Oosten moeten ze gelijkelijk en onder groot rumoer aanvallen. In het midden (van het strijdperk), Heeren, zult Ge me ontmoeten. Nu is het tijd, dat ik verlof vraag om te vertrekken." Sidapaksa maakte een sĕmbah.

60. Hij vroeg verlof om te vertrekken en maakte een sĕmbah voor zijn Ooms en voor de heele vergadering. „Vadertje, mijn zoon, wees niet onvoorzichtig onderweg!" (Sidapaksa) richtte zich op en begaf zich terstond op weg. Onderweg ontmoette hij de legers van het kerkhof. Ze hielden halt en deden hem allerlei vragen. (Sidapaksa) deelde hun mede, dat hij succes had in de onderneming.

61. Ze zetten zich neder onder een grooten waringin-boom. (Sidapaksa sprak:) „Roept allen op! Ik wil (Sinduraja) met ziekten teisteren!" Het geheele daemonenleger nam het op zich om den Koning te verpletteren, (zeggende:) „Wij zullen hem wel aanvallen!" (Toen) zeide Sidapaksa: „Indien ge ons helpen wilt, wijdt u dan aan de taak, die de Vorst u opdraagt!

62. Als ge dat belooft, gaat dan mee binnen de vesting. Gaat gij alvast naar Sinduraja. Ik zal eerst naar huis gaan en onwetendheid voorwenden". Er wordt niet verteld van (hun tocht) onderweg. Sidapaksa was weldra aangekomen. Zijn dienaren waren verheugd hem te zien.

63. Niet worde gesproken van hem, die reeds thuis was gekomen. Waarover nu gesproken moge worden, zijn de gewapenden in

het Park. Ze hadden het Groote Park verlaten en liepen nu snel over uitgestrekte velden. Ze gingen hoe langer hoe verder. Toen ze aan een groot water kwamen, baadden ze hun paarden; en anderen de kornak's met de olifanten.

64. Ze waren (nu) op het gebied van den vijand aangekomen. Al de grensgebieden waren reeds (door hen) verwoest en in brand gestoken. Er waren er onder hen, die honden, waterbuffels, koeien, varkens en geiten bemachtigden. (Weldra) hadden ze (hun buit) voor zich uitgedreven. Van de vrouwen, die nagezet werden en in hun handen vielen, raakte het kleed los. Ze weenden. Ook heur haarwrong raakte los.

65. Eén, die het eerst gevangen werd, riep jammerend: „Wat moet ik nu doen, nu ik verlaten ben geworden door mijn man? Geen medelijden heeft hij met mij! (Ook) zijn kinderen heeft hij in den steek gelaten! Toen ik hem wilde vertellen (dat ik nagezet werd), had hij reeds de plaat gepoetst! Ik ben (nu alleen) achtergebleven! Was ik maar dood! Nutteloos is die man (van mij, die zijn vrouw in den steek heeft gelaten)!"

66. Andere menschen namen de vlucht en liepen, zwaar beladen, achter elkander aan. Hun kinderen en kleinkinderen bleven niet achter. Er waren er, die op den rug werden gedragen, anderen werden „gepikuld". Zij hadden allen een hond aan een touw. Ze gingen hun toevlucht zoeken in de hoofdstad. Anderen waren er reeds aangekomen. De lieden van Sinduraja raakten in opschudding en deelden mede, dat er een vijand in aantocht was.

67. Verteld worde nu van den Koning, die zich reeds in de huldigingszaal bevond. Zijn onderdanen, die hem hulde bewezen, waren voltallig. Toen sprak de Koning: „Waardoor komt die opschudding?" De Rijksbestierder Jaya deelde eerbiedig mede: „Men zegt, dat er een vijand is gekomen. De menschen, die zooeven aangekomen zijn, hebben medegedeeld, dat de grensgebieden reeds verwoest zijn".

68. „Vanwaar komt die vijand? En wat beteekent dat? Wat is de reden, dat hij komt?" De Patih antwoordde: „Wat gaat mijn Heer nu doen? Wanneer we (den vijand) zijn gang laten gaan, dan zal hij zijn als een vuur, dat zoo groot is als een vuurvlieg, en dat tusschen een rieten dakbedekking zit en tenslotte onmetelijk groot wordt!"

69. „Welaan, gij, Patih, zijt degene, dien ik uitstuur, en gij, Heer Dĕmang, en Heer Tumĕnggung, blijft niet achter. Gij, Kanuruhan en Rangga, en Tapukcingkar, gaat mee! Roept mijn soldaten op! Laat ze allen handelend optreden, laat ze allen hun wapenen meenemen! Trekt mijn vijand te gemoet!"

70. Ze vroegen verlof aan Zijne Majesteit den Koning om te vertrekken. Toen ze in de pangurakan aankwamen, was het daar reeds propvol met krijgers. Olifanten en strijdwagens stonden bij elkaar. De sieraden (der krijgers) glansden vlammend. Als op een teekening zagen ze er uit. De beri's lieten hun dreunend geluid hooren, dat zich vermengde met het gehinnik der paarden. De met wimpels versierde lansen schitterden.

71. De met geweren gewapenden bevonden zich vooraan. Heer Rangga sprak: „Stelt uw wapens goed op!" De anumping's(?) bevonden zich achteraan. Fraai waren (hun) jojor's en hun vaandels. Heer Rangga zat op een paard. Hij had een hoofddoek om van geel neteldoek, met een passiebloem (als versiering); hij droeg een buis van scharlaken gemaakt.

72. De mannen van Heer Tumĕnggung wisselden (die van Heer Rangga) af. Vele waren hun wapenen, en hun costuums waren fijn. Vlak achter hen bevond zich Heer Dĕmang, wiens wapens schitterend vlamden, en te vergelijken waren met bloemen. Ze hadden allen scharlaken buizen aan, waarvan de roodheid van alle kanten flonkerde. Hun met vaandels versierde lansen schitterden.

74. De Rijksbestierder bevond zich achteraan. Groot was het aantal van zijn mannen, die hem vergezelden. Vele paarden liepen achter elkaar. De weg was propvol door het groote aantal olifanten en strijdwagens. De gamĕlan liet zijn dreunend geluid hooren, in koor ten antwoord.....

74. Er worde verteld van den Koning. Hij was in den kraton aangekomen. Voltallig waren de dames van het paleis. Hij vond zijn Gemalin, in wier nabijheid de Edele (Prinses) Galuh zat. Toen hij (bij haar) aangekomen was, zette hij zich neer op een vorstelijken zetel. Condong en Bayan droegen de sirih en de gouden ardawilaka.

75. Hare Hoogheid de Koningin vroeg: „Waar komen zij vandaan? Zij gedragen zich als vijanden in oorlogstijd!" Toen sprak

de Koning: „Dat weet ik niet, Gebiedster. Kom, laat ons naar binnen gaan, Zuster, naar ons geurig slaapvertrek". (Weldra) was de Koning onderweg. De Koningin liep voor hem uit.

76. Toen ze aangekomen waren in hun geurig slaapvertrek, trokken ze de gordijnen dicht en lieten met elkander strijden het geheim van hun kleed. Aangenaam gaven ze tot het einde toe gehoor aan hun verlangens. Ze genoten van elkander, terwijl ze in liefde vereenigd waren. (De Koningin) kuste (den Koning) op de wangen en sprak: „Kauw sirih, Koninklijke Broeder, Uw zuster verzoekt U om een pruimpje". Onophoudelijk liefkoosde de Koning (haar).

77. „Zuster, blijft U achter.....
.....masseerde hare voeten en trachtte haar tot bedaren te brengen door haar te liefkoozen. „Vaarwel, mijn Ziel, mijn Zuster, ik ga vertrekken, o Schoone! Blijf achter in leven en welzijn". (Terwijl de Koning dat zeide) vielen zijn hevig stroomende tranen op zijn borst.

78. Laat ons niet vertellen, hoe het was, nadat ze geweest waren in het slaapvertrek. De Koning was vertrokken en was reeds gekomen in
De Koning sprak: „Breng mijn olifant naderbij". De met geweren gewapende krijgers bevonden zich vooraan. Allen hadden ze mijters op. Hun roode vlaggen wapperden.

79. De jojor-dragers en de iyur-iyur's werden afgewisseld door ende's, die beschilderd waren met katoenstruikbloemen. Hun fijne mutsen waren wit, hun buizen helderblauw. Hun vaandels waren..... Hun lansen waren ingelegd(?) met gedegen goud. (Er waren er, die) witte en roode wollen buizen (aan hadden.) De alle even roode buizen waren met goud bestikt.

80. De añutra's waren allen schoon van uiterlijk en nog jeugdig van leeftijd. Ze hadden een fraai gringsing-lendekleed aan en droegen rood zijden hoofddoeken. Hun schouderbedekking was beschilderd met stofgoud. Ze droegen een witte campaka-bloem (achter het oor). De heele afdeeling ging te paard. Hun zadel was van blinkend goud en hun zweepen waren met kwasten(?) versierd.

81. De mannen, die ḍaḍap's droegen, hadden springend haar, dat

weelderig en lang was. Hun wapens, bestaande uit dolken, waren scherp. Harige (?) witte wollen buizen werden afgewisseld door zwarte. Ze werden afgesloten door roode wollen buizen..... schilden. Sommigen hadden witte wollen buizen aan, anderen roode. Ze droegen een hoofddoek van geel neteldoek.

82. De kolĕm-dragers liepen aan weerszijden van den Koning. Hun wapenen bestonden uit fraaie met kwasten versierde lansen, waarvan de punt gevormd werd door een parel. De tamengdragers liepen achteraan. De Koning zat op een olifant. Het kober-zonnescherm, dat voor hem uit gedragen werd, flikkerde door den wind (bewogen). Dreunend was het geluid van het krijgsvolk.

83. Als franjes hingen de kinbaarden der capi- en kantar-dragers, (die bovendien nog) een ringbaard hadden. Hun wijd open gesperde oogen waren zoo rood als de oogen van den tutuhuvogel. Hun armbanden en buikriemen waren van haar gemaakt. Een roode wari-bloem was hun oorversiering. Ze hadden een fijnen geruiten lendedoek. De sabels, (hun) wapenen, flikkerden. Niet verteld worde van de veelheid der menschen, die achteraan volgden.

84. Sidapaksa liep niet ver van den Koning af, hij bevond zich dicht bij hem. Zijn dienaren liepen op een grooten afstand achter hem. De vier (van hen), die dichtbij hem liepen, waren de andage, de parasol (drager) en degenen, die de mat en het daarbij behoorende rookgerij droegen. Ze liepen dichtbij Sidapaksa.

85. De mannen van Indraprasta waren op het strijdveld aangekomen. Hun legers waren goed geordend in gelederen. Hun slagorde was de Halve Maan. (Nu) waren de lieden van Sinduraja ook aangekomen. Hun blikken waren opgewonden. Hun bekkens dreunden. „Hei, makkers, laat ons handelen! Biedt tegenstand aan dien vijand!"

86. Zij, die vooraan streden, waren reeds op levendige wijze (met elkander) slaags geraakt. De geweren lieten hun knetterend geluid hooren. De markt raakte verwoest als.....

I. die....., gij moet me vervangen en Koning worden, vadertje. Ik ga nu kluizenaar worden". Sidapaksa sprak: „Er is

een wonderbaarlijk heiligdom, Rabut-Brĕgul genaamd. Dat moet door den Koning vereerd worden, wellicht hebben de Goden genade.

II. Indien er dienaren U willen vergezellen, moet het hun niet toegestaan worden, want Rabut-Brĕgul is zeer heilig". Toen sprak de Koning: „Welaan, breng me er heen, ik weet de plaats van het hoogvereerde magisch gevaarlijke (heiligdom) niet". De Koning had zich op weg begeven en (spoedig) was hij overweldigd en onthoofd.

III. Nadat het hoofd gewikkeld was in een gelen doek, werd het gelegd in een doodkist. De dienaren..... kregen opdracht om er geen ruchtbaarheid aan te geven. Sidapaksa kwam nu aan in.....

IV. Sidapaksa was reeds teuggekeerd. De legers hadden zich verzameld. De lieden van Sinduraja waren opgelucht, toen ze Sidapaksa zagen.

V. „Gij, hofdames, wilt mededeelen, dat de Koning..... vijand..... Ze hadden zich reeds op weg begeven en vonden het lijk van den Koning, dat bovendien onthoofd was. „Wie zal toch (den Koning) gedood hebben?"

VI. Er was er een, die sprak: „Volgens mijn gissing is het misschien hijzelf, die Zijne Majesteit den Koning heeft omgebracht". Er was er ook een, die antwoordde: „Misschien heeft de vijand, die te ver is gegaan, den Koning gedood". Een andere nam het woord en sprak: „Ik vermoed, dat het was om (den Koning) te dooden, dat Sidapaksa was weggegaan".

VII. „Praat er niet te lang over! Ik ben bang, dat de menschen het zullen hooren. Hoe zal het dan (in dat geval) met ulieden afloopen? Sidapaksa is geschikt om Koning te worden. Hij ziet er jong en schoon uit, en is (bovendien) een krijgsman, dien niemand kan weerstaan. De vijand.....

AANTEEKENINGEN

ZANG I.

1. *a.* Over de waarde van dezen versregel als sangkala is reeds het een en ander opgemerkt geworden in de Inleiding p. 18+. De twee eerste woorden in dezen regel, *teja bayu,* die de geheime mededeeling van den auteur uitmaakt aan een door hem met *kaki* (= Heer, Vader, Grootvader, Vadertje, etc.) toegesproken persoon of personen, en die in de vertaling zijn weergegeven met „magisch vermogen en levenskracht", hangen misschien samen met de speculaties, die het aṃ-ah-begrip tot onderwerp hebben; zie hierover Mudra's p. 28 v.v.
f. Kartika (Sk. *Kārttika*: de naam van een herfstmaand, de twaalfde maand van het jaar, P.W.) is volgens van Hien (I, p. 224) de naam van de eerste wuku-maand (een maand van vijf-en-dertig dagen) van het wuku-jaar.
g. Guru is de derde dag van de achtdaagsche week of aṣṭawāra volgens K.B.W. (sv. aṣṭa) en van Hien (I, p. 223); volgens de opgave in de Encyclopaedie van Ned.-Indië (IV, Supplement, s.v. Tijdrekening) echter de eerste dag. *Prangbakat* is de vier-en-twintigste wuku.
i. De Godin, die tot het leven werd hersteld, d.i. uit haar monstergedaante werd verlost, en wel door Sadewa-Sudamala, den jongsten der Paṇḍawa's, is Uma-Durga-Ra Nini (zie Inleiding).

2. *c.* Het woord *tambang* voor Wukir beteekent hoogstwaarschijnlijk niets anders dan „versmaat" (= *tĕmbang*), de soortnaam dus vóór den eigennaam. Andere voorbeelden van woordparen als *tambang* en *tĕmbang* zijn o.a. *sambah* en *sĕmbah, taṇḍas* en *tĕṇḍas, kambang* en *kĕmbang.*
i. De vertaling „metamorphose" voor *pangewan-ewan* is onzeker. Het is opgevat als een substantiveering van *iwa* = „zooals", „net als" > „gelijkenis" (met iets of iemand anders,

waar men eerst niet op leek) > „metamorphose". Het is ook mogelijk, dat het afgeleid is van het meer bekende Javaansche *ewa* (= tegenzin, afkeer, afschuw), en dat *pangewan-ewan* beteekent: „voorwerp van afkeer of afschuw; een afkeer of afschuw verwekkend tooneel" (G.R. s.v. ewa). Dit „afkeer of afschuw verwekkend tooneel" slaat vermoedelijk op den moord van Sri Tañjung door haar man.

Men lette er op, dat Sri Tañjung, al wordt het ook niet met zooveel worden gezegd, de incarnatie is van Dewi Sri, en daar zij de heldin is van het verhaal en Sidapaksa de held, en ze voor elkander bestemd zijn als man en vrouw, kan Sidapaksa niemand anders zijn dan Wisnu.

3. *f.* Sinduraja of Sindupati (zie beneden), dat in onzen tekst blijkbaar wordt opgevat als rijksnaam, is in de wayang-litteratuur meer bekend als bijnaam van Jayadrata, den vorst der Sindu's. Misschien is de keuze van den naam van het rijk van koning Silakrama of Sulakrama, of Adikrama, zooals hij ook heet, geschied onder invloed van de positie, die Jayadrata—Sinduraja als bondgenoot der Korawa's inneemt tegenover de Paṇḍawa's. (Jayadrat(h)a, zijn bijnamen en zijn lotgevallen kan men gemakkelijk terugvinden aan de hand van den Index bij de vertaling van de Sĕrat Bratayuda door A. B. Cohen Stuart, V.B.G., deel 27, 1860, van den Index bij de vertaling van de Bhāratayuddha door Poerbatjaraka en C. Hooykaas, Djåwå 1934, en van het werk van Sörensen, An Index to the names in the Mahābhārata, London 1904—1925).

Wat den koningsnaam Silakrama betreft — Sulakrama is daar vermoedelijk een „ngoko"-vorm van —, voor zoover ik weet is hij noch in de Mahābhārata, noch in de Javaansche bewerkingen daarvan of in de lakons bekend. Ook als naam van een tutur komt het woord voor (n.l. de „tutur Çilakrama"; zie Jb., Suppl. Cat., deel II, p. 294—296).

h. De conjectuur *tur kinonkon* wordt bevestigd door L. Het elimineeren van de *a* in de praenasaleering van *ambĕbĕkĕla* geschiedt om het vereischte aantal lettergrepen te krijgen. Onze tekst levert genoeg voorbeelden op van de afstooting van de *a* uit de nasaleering *ang-*, zoodat deze conjectuur m.i. niet erg bezwaarlijk is.

4. *a.* De *manguntur* is de plaats nabij den eigenlijken kraton, het

paleis van den Vorst, waar deze als een godheid door zijn dienaren gehuldigd wordt.

c. De conjectuur *milw* voor *malw* wordt door L. bevestigd.

i. Over Tambapetra zie beneden, bij Zang II, 9.

5. *a.* De conjectuur *aja ana* (in Balisch schrift: *haja hana*) berust hierop, dat *ajagana* heelemaal niet in den context past, *aja ana* daartegen wel. Als men verder bedenkt, dat in het Balische schrift de *ha* en de *ga* veel op elkaar lijken, dan lijkt de conjectuur ons niet te gewaagd.

f. Paras Paros zijn volgens K.B.W. (s.v. paros) de namen van twee volgelingen aan het hof, die tot taak hebben betel en water te dragen. In ons gedicht echter blijkt uit niets, dat Sidapaksa twee volgelingen heeft. In de strophe, die op de onderhavige volgt, wordt er slechts van een *ceṭi* gesproken en in strophe 23 en 26 van dezen Zang zullen we zien, dat Sri Tañjung, na Sidapaksa opgemerkt te hebben, eerst bij zichzelf en later tot haar moeder zegt, dat er een gast is, „twee, indien men zijn bediende meetelt". Het is op grond van deze overweging, dat we Paras-Paros met een verbindingsstreepje hebben geschreven, en het beschouwen als den naam van één persoon.

Wat met *nagasrayeng* bedoeld wordt, is mij niet duidelijk. Het ligt voor de hand in het woord een vervorming, en wel metri causa, te zien van *nagasraya* (*nāga* + *āçraya*), maar de eenige samenstelling van dien aard, die ik in P.W. gevonden heb, nl. *nagāçraya,* past hier niet; het is nl. de naam van een zeker op de bergen groeiend knolgewas. Misschien is het woord niet goed overgeleverd en moeten we denken aan *narāçraya* = de toevlucht der menschen. Dit zou eventueel zin kunnen hebben, daar men een bediende, en vooral een Javaanschen bediende, in zekeren zin als de toevlucht van zijn meester kan beschouwen. Men denke aan Sĕmar, die niet alleen de bediende is van zijn meester, maar ook zijn raadgever, beschermer en geleider. De *ga* ten slotte heeft in het Balische schrift slechts één haaltje meer dan de *ra.* Het is echter evengoed mogelijk, dat we inderdaad *nagasrayeng* hebben te lezen, en dit hebben te beschouwen als een naam of een bijnaam van Paras-Paros, in het midden gelaten dan, wat die naam beteekent.

6. *c.* Het woord *ceṭi* is hier vreemd. *Ceṭi* toch duidt anders altijd een v r o u w e l ij k e bediende aan. Echter blijkt hier uit niets,

dat de bediende, die met Sidapaksa meegaat, een vrouw is, hetgeen trouwens ook heel ongewoon zou zijn. Vermoedelijk gebruikt de auteur van ons gedicht het woord *ceṭi* in een zin, die ons tot nog toe onbekend is, nl. van „mannelijke bediende". *d.* Uit *sampun sahêng* (*sah* + *a* + *ing*) *manguntur* blijkt wel, dat het suffix *-a* soms geen conjunctieve beteekenis heeft.

7. *c. añikal* is de naam van een kinderspel, waarbij de platronde pitten van de cikalvruchten (entada scandens Benth.) worden gebruikt (K.B.W., s.v. *cikal*). Vermoedelijk is dit hetzelfde spel, dat op Midden-Java bekend is onder den naam van *bengkat* (zie G.R., s.s.v.v. *bengkat* en *gaṇḍu*).

8. *h.* De cantaka-vogel is de in de Sanskrit litteratuur bekende cātaka, die verondersteld wordt van regendroppels te leven. Vandaar, dat van dezen vogel gezegd wordt, dat hij op regen hoopt.

10. *f. ajagiger* is ongetwijfeld een fout of een slordige schrijfwijze voor *añjagiger,* dat we beneden, in strophe 64 van dezen Zang inderdaad in dezen vorm zullen aantreffen.

12. *g. asrang* is een conjectuur voor *asra,* waarvan klaarblijkelijk de cĕcak vergeten is, zooals het wel meer gebeurt. B heeft *srang,* hetgeen men opvatten kan als een fout voor *asrang,* maar ook als een schrijfwijze voor *sĕrang.* We hebben de voorkeur gegeven aan de m.i. vanzelfsprekende conjectuur *asrang,* omdat we verder dit woord alléén in dezen vorm zullen ontmoeten.

14. *b. asramen* kan metri causa gebruikt zijn voor *asraman* (= de plaats, waar een kluizenarij staat), maar kan ook gevormd zijn uit het krama *arsami*: *asramian* > *asramyan* > *asramen.*
e. Yasa's zijn open gebouwen, aan den openbaren weg opgericht ten gerieve van reizigers. Het oprichten van zulk een gebouw geldt als een verdienstelijke daad; vandaar de naam yasa (Sk. yaça = roem > verdienstelijke daad). *Amĕgat* beteekent eigenlijk „breken", „onderbreken". Van de *yasa's* wordt gezegd, dat ze den weg onderbreken, d.i. wel dat men er in kan rusten, waardoor de reis op den weg, dien men af te leggen heeft, onderbroken wordt. We hebben den zin vertaald met: „paviljoens stonden langs den weg".

16. *c.* Wat precies met *yasa gaḍing* wordt bedoeld, is me niet duidelijk. Boven hebben we *yasa* ontmoet klaarblijkelijk in de beteekenis van „open gebouwen langs den weg, waar reizigers kunnen uitrusten". Of deze *yasa's gaḍing* dergelijke gebouwen zijn, maar in hoofdzaak van ivoor opgetrokken, of dat met de samenstelling een heel ander soort gebouwen wordt bedoeld, weet ik niet. Uit het feit, dat het suffix *-nya* achter het tweede lid van de samenstelling wordt geplaatst en niet achter het eerste, blijkt, dat we hier te doen hebben met een onscheidbare samenstelling, die vermoedelijk een meer speciale beteekenis van *yasa* inhoudt.

e. Dezen versregel heb ik gelezen: *sanggar mani* + *adulur -dulur,* en hem dienovereenkomstig vertaald met: „juweelen kapelletjes lagen er, het eene na het andere". Het is echter ook mogelijk, dat men moet lezen: *sanggarma* + *nya* + *adulur -dulur* = de sanggarma's stonden er, de eene na de andere. K.B.W. geeft, als synoniem van *sanggrāma poṇḍok* op. Het lijkt me niet uitgesloten, dat dit *sanggrāma* ook wel in den vorm *sanggarma* bekend geweest zal zijn (cf. Drona: Durna; drawya: darbe; upadrawa: upadarwa, etc.).

f. De vertaling van: *arca alit sĕlut* (voor onder *asĕlut*?) *dara* is op de gis. K.B.W. geeft onder *sĕlut* een aanhaling uit Walat: *ring tĕpi ganggĕng slut dara lumut ing karang hijwanama(r) çrīnatha,* zonder vertaling. Het feit, dat in dit citaat *slut dara* tusschen *ganggĕng* („wier") en *lumut* („mos") staat, doet vermoeden, dat men hier met een opsomming van mosachtige waterplanten te doen heeft. Dat mos op (steenen) beelden, die aan weer en wind zijn blootgesteld, groeit, komt veel voor. Het is echter ook mogelijk, dat met *sĕlut* bedoeld wordt een soort rand- of bandversiering, zooals er een om het gevest van een kris zit. Op een beeld toegepast, moet de *sĕlut* vanzelf grooter afmetingen hebben. Maar wat in dit geval *dara* moet beteekenen, kan ik niet gissen.

g. Van de kleine beeldjes wordt verder gezegd, dat ze karbonkels droegen van roode bloemen. Vermoedelijk hebben we dit zoo op te vatten, dat in de nabijheid van de beeldjes planten met roode bloemen groeiden, welke tegen of boven de beeldjes hingen, zoodat ze als het ware de karbonkels vormden in de sieraden der beeldjes.

17. *a.* Een *makara* is een mythisch dier en wordt voorgesteld als

een visch met een olifant-achtigen kop. Het is in de steen-architectuur een geliefd ornament en wordt vaak gebruikt als spuierbeeld. Het is niet zeker, of we *makara dewi* moeten beschouwen als een dwandwa of als een determinatieve samenstelling. Uit de beeldhouwkunst zijn makara's bekend, uit wier verstyleerden muil een *dewi* te voorschijn komt (zie Krom, „Inleiding tot de Hindoe-Javaansche Kunst", II, plaat 8a). Deze godinnen zou men desnoods „makara-godinnen" kunnen noemen. Een Javaansche technische term voor zulke *makara's* is ons niet bekend. Maar dat ook vrouwenfiguren als spuiersbeelden kunnen fungeeren, daarvan geeft ons de badplaats van Bĕlahan (Krom, „Inleiding tot de Hindoe-Javaansche Kunst", II, p. 41) het voorbeeld.

d. Het onbegrijpelijke *hyang mange pamunu* van A, en *hyang mangen pumunu* van B, dat ook de lezing van L blijkt te zijn, vindt vermoedelijk zijn oorzaak in het feit, dat de Vorlagen der hss. op deze plaats gehavend zijn, zoodat gedeelten van aksara's, en zelfs een heele pasangan (n.l. de *ka* van *mangke,* waarvan de gutterale nasaal in de hss. bijna altijd door een *nga* en zeer zelden door een cĕcak wordt weergegeven), zijn weggevallen. De copiïsten hebben van hetgeen overgebleven is, gemaakt wat we nu in A, B (en L) vinden.

i. wrĕspati is een „versanskritiseering" van *rĕspati,* dat vermoedelijk ontstaan is uit *rĕsĕp* en *ati* = hartbekorend (zie G.R. s.v. *rĕspati*).

19. *c.* Zoo men wil, kan men *selâbang* in plaats van *sela bang* lezen. Noodig is het niet, daar *bang* als zoodanig, vooral in samenstellingen als deze, in ons gedicht meermalen gebruikt wordt in den zin van *abang,* bijv. *tañjung bang* in strophe 61 van dezen Zang.

h. Dondergerommel in het Noord-Oosten kondigt de een of andere gebeurtenis aan. Hier is het een voorbode van de komst van een gast, later (in Zang V, 92) zal het een voorteeken zijn, dat er iemand sterven gaat.

20. *a.* De *kĕkĕjĕr* is een eenigszins witte, kortvleugelige vlinder, die op lampen aanvliegt (K.B.W., s.v. *kĕjĕr*). In dit gedicht wordt ze beschouwd als een omineus dier, dat behalve een bezoek ook een huwelijk aankondigt (zie strophe 47 van dezen Zang). Op Midden-Java is het dier, dat de komst van een gast of van geluk heet aan te kondigen, de vogel *prĕñjak* (zie G.R. s.v.

prĕñjak), maar ook als een vlinder het huis binnenvliegt, gelooft men, dat er een gast op komst is (van Hien IV, p. 157).

21. *i. mangkêngsun* is een conjectuur voor *mangkingsun* en *mangkesun.*

23. *f.* Uit dezen versregel blijkt wel duidelijk, dat Sidapaksa slechts één bediende bij zich heeft.

24. *d.* Voor *katuwon* of *katuhon* geven de woordenboeken drie beteekenissen op. G.R. geeft voor *katuhon* onder meer de beteekenis op van: *ḍasar* = „aard", wel als abstractum van *tuhu* te beschouwen (iets waars, het ware wezen van iets > aard), en voor *katuhone*: „inderdaad". K.B.W. geeft als synoniem van *katuön* op: *wyakti ing* en *bas dahat,* respectievelijk: „duidelijk", „waar", „inderdaad" en „te erg". P.J.N. ten slotte geeft als beteekenis van *katuhon* I op: „bewaarheid", „inderdaad", en van *katuhon* II, in den zin *katuhon tĕmĕn, dene*: „ik ben wel ongelukkig, dat....." In G.R. en K.B.W. wordt *katu(h)on* onder *tuhu* (= „waar", „echt", „trouw" etc.) gerangschikt. In P.J.N. wordt bij *katuhon* I naar *tuhu* (= „waar" etc.) verwezen, bij *katuhon* II echter niet, vermoedelijk omdat Pigeaud dit woord niet van (hetzelfde) *tuhu* afleidt. M.i. zijn alle bovengenoemde beteekenissen wel uit een en hetzelfde *tuhu* (= „waar" etc.) te halen. In de beteekenis van „aard" is *katuhon* wel als een abstractum van *tuhu* op te vatten, en in die van „bewaarheid", „inderdaad", als het accidenteele passief bij *nuhoni* = „iets getrouw nakomen", „zich bevestigen", „bij de uitkomst blijken waar geweest te zijn", van woorden of gezegden (G.R.).

De beteekenis „er ongelukkig aan toe zijn" ten slotte kan zijn ontstaan uit het gebruik in malam partem van „t.a.v. wien de waarheid zich bevestigt" > „t.a.v. wien de harde waarheid zich bevestigt".

Een andere mogelijkheid, die in aanmerking dient genomen te worden, is ook, dat *katuhon* in deze laatste beteekenis af te leiden is van *tuhu,* den naam van den bekenden omineuzen nachtvogel, wiens geluid geldt als een onheilspellend voorteeken. Iemand, wien de *tuhu* zijn geluid laat hooren, die, om zoo te zeggen, „betuhu'd" wordt, voelt zich vanzelf niet op zijn gemak. *h. rama* beteekent in onzen tekst bijna altijd „moeder".

26. *f.* Zie de opmerking bij strophe 5 en 23.
h. De opmerking van Sri Tañjung, dat Sidapaksa op haar

vader lijkt, is begrijpelijk. Men herinnere zich, dat Sidapaksa de zoon is van Nakula of Sakula, d.w.z. de zoon van den tweelingbroeder van Sadewa—Sudamala, den vader van Sri Tañjung.

28. *a. anglusi suruh* is een emendatie, ons aan de hand gedaan door van der Tuuk. J nl. heeft in de met srophe 28 overeenkomende strophe op deze plaats *alungsir suruh*. Dit nu is door van der Tuuk verbeterd in *anglusi suruh*. Inderdaad worden sirih-bladeren voor het gebruik glad gemaakt, in het Nieuw-Javaansch gezegd: *dičlusi*. De verbetering van van der Tuuk is dus alleszins aannemelijk en misschien wel de eenige oplossing, daar *angluki* = „bochten maken in" hier niet past. Merkwaardig is echter, dat van der Tuuk de lezing van K, *anglunsing suruh*, verbeterd heeft in *anglungsir suruh*. Misschien heeft hij hierbij gedacht aan *lungsir*, een soort zijden stof: *anglungsir* = „iets met die stof bedekken"(?).
e. Het is vreemd, dat bij sirih *burat* en *lulur* gedaan worden. *Burat* toch is een soort blanketsel, dat men op het lichaam smeert om er mooi lichtgeel uit te zien, en *lulur* duidt allerlei ingrediënten aan, die men gebruikt bij het baden om er het lichaam mee schoon te wrijven Het is mogelijk, dat de uitnoodiging tot sirih-kauwen impliceert een uitnoodiging om een bad te nemen en toilet te maken. Maar dit blijkt verder niet uit den tekst.

29. *f. sanake* is uit J overgenomen, daar *ni ĕmpon akeh sangkane* = „veel is de herkomst van ni ĕmpon" van A en B ons zeer onwaarschijnlijk lijkt. *Ni ĕmpon* schijnt „Meesteres", „Gebiedster", „Herrin" te beteekenen (een vrouwspersoon, die op een *ĕmpu* lijkt, die veel heeft van een *ĕmpu*?), hier klaarblijkelijk als troetelnaam voor Sri Tañjung. De opmerking, dat Sri Tañjung veel familieleden heeft, spreekt voor zichzelf. Ze is immers een dochter van Sadewa, een der Paṇḍawa's, en als zoodanig heeft ze vanzelf veel verwanten. Sri Wani kan niet vermoeden, dat de gast inderdaad een dier verwanten is, haar „neveu" zelfs, en een volle neef van Sri Tañjung!
g. tôpeksanĕn (*ta* + *upeksanĕn*) is een conjectuur voor *towek-sanĕn*. De *pa* en de *wa* lijken in het Balisch schrift veel op elkaar.
h. maras is uit J overgenomen. In A is het woord weggevallen en in B is er slechts de eerste lettergreep van over-

gebleven. Ondertusschen is gebleken, dat *maras* ook de lezing van L is.

31. *d. ki,* dat in A en B ontbreekt, is uit HJK overgenomen om het vereischte aantal lettergrepen te krijgen. L blijkt ook *ki Sidapaksa* te lezen.
g. angusada is eveneens uit HJK overgenomen. De lezing van AB (en ook van L, zooals later is gebleken), *matur sida,* lijkt ons onwaarschijnlijk, ook al laat het zich vertalen. Men zou kunnen krijgen: „ik zeg U, dat ik succes zal hebben", eventueel „dat ik in mijn werk zal slagen", hetgeen niet bepaald een duidelijk antwoord kan heeten op de vraag van den kluizenaar, tot het bereiken van welk doel Sidapaksa komt.

32. *a. nini* is overgenomen uit J. uit de overweging, dat het *kaki* van de hoofdteksten hier niet past. Degene, aan wie de kluizenaar de vraag stelt: „*sapêng kono?*" (= „wie zijn daar aanwezig?"), en die hij *putu* noemt, is klaarblijkelijk niemand anders dan Sri Tañjung, en voor haar past *kaki* niet. Opdrachten, die gegeven worden aan wie slechts van de bedienden of ondergeschikten aanwezig is, en niet aan een bepaald persoon, worden ook in het hedendaagsch Javaansch ingeleid met *sapa kono.* In ons gedicht vindt men voorbeelden van met *sapêng kono* of *sapâna ing kono* ingeleide bevelen in IV, 12, V, 72 en VII, 33.
c. Voor de vertaling van *kukurĕnan* = *onthaal* cf. de mededeeling van Dr. Poerbatjaraka in de Pararaton, 2e ed., V.B.G., deel 62, p. 53, noot 7, m.i. de eenige vertaling, die hier in onzen tekst past.

33. *d.* Een *limas* is volgens B.H.W. een schuitvormig gevouwen blad.
Daar K.B.W., zonder nadere omschrijving overigens, vermeldt, dat het woord naast *takir* („bakvormig gevouwen pisangblad") voorkomt, ligt het voor de hand te vermoeden, dat ook *limas* van pisang-blad wordt gemaakt, evenals bijna alle tijdelijke schotels, die men vooral bij feestmaaltijden gebruikt. Naar gelang van den vorm heeten zulke pisangblad-schotels *takir, tĕmpelang, wungkus, conțong, piñcuk* enz. Ook wordt het blad van den djati-boom soms gebruikt om er etenswaren in te wikkelen, maar, voor zoover ik weet, nooit bij feestmaaltijden. Eigenaardig is, dat *limas* alszoodanig op Midden-Java onbe-

kend is, terwijl men wel het naar alle waarschijnlijkheid er van afgeleide *limasan* kent, den naam van een omgekeerd schuitvormig dakfatsoen (vgl. P.J.N. s.v. *limasan*). Beneden, in V, 176, zullen we zien, welke lichaamsdeelen met *limas* worden vergeleken.

i. De opmerking van Sri Tañjung heeft m.i. alleen zin, als we haar in verband mogen brengen met het asylrecht, dat in Oud-Java bekend was en tot het privilege van vrijgebieden behoorde (zie Krom, „Hindoe-Javaansche Geschiedenis", 2e druk, p. 223). Of de maṇḍala van Tambapetra zoo'n vrijgebied met asylrecht was, of dat het asylrecht had, omdat het een gebied is van een geestelijk Heer, kunnen we niet uitmaken.

34. *a. Piṇḍang* is een gerecht, waarvan de ingrediënten hoofdzakelijk uit kluwak (zie G.R. s.v.), de bladeren van den jambuklutuk-boom (psidium guajava L.) en tamarinde bestaat. Zoowel vleesch, eieren als groenten kunnen op die manier bereid worden. In onzen tekst is het *ḍimpa,* dat met piṇḍang-ingrediënten wordt toebereid. Wat *ḍimpa* is, is mij niet bekend. Ook navraag heeft geen resultaat opgeleverd. K.B.W. geeft er geen vertaling of omschrijving voor.

d. Polang is een soort kerrie. *Polang butbut* is dus palmiet, dat met polang-ingrediënten is toebereid.

e. Lĕmbayung zijn de bladeren van de *kacang lañjaran* en de *kacang ruji* (zie G.R. s.v.). *Junggul* is de naam van een zekeren boom, waarvan de bladeren rauw als toespijs worden gegeten (zie G.R. en K.B.W. s.v.).

g. Wat met *pupus* precies bedoeld wordt, is niet te zeggen. In het algemeen duidt men er jonge bladeren mee aan, onverschillig van wat voor plant. *Bubus* is een gerecht van *lumbu* (colocasia antiquorum Schott.)-bladeren gemaakt.

h. ingurab is een conjectuur voor *ingarab. Arab* in de beteekenis van „een of andere soort van spijsbereiding" wordt niet door de woordenboeken opgegeven en is als zoodanig, voor zoover ik weet, ook niet bekend. *Ngurab* (van *urab*) daarentegen is een heel bekende bereidingswijze, nl. met geraspte kokosnoot, en bij voorkeur bereidt men op die manier jonge duiven. Daarom meenden we, dat de conjectuur niet te gewaagd is.

35. *a.* De lezing *sinarang ping pitu* van J en K is verkozen boven

het *tanata pipitu* van den hoofdteksten, omdat dit laatste vermoedelijk niet goed overgeleverd is, althans, voor zoover ik zie, geen zin heeft. Men zou er eventueel *tinata pipitu* van kunnen maken, waardoor de heele zin wordt: „zeven (soorten) belezen water werden gerangschikt" etc., hetgeen niet erg overtuigend is. Tambapetra en zijn gast zullen trouwens meer wijn dan water drinken, zoodat die zeven (soorten) water wel een beetje overbodig zijn.

36. *d. Ni ĕmban* is weergegeven met „kluizenares", naar analogie van *ki ĕmban* in de volgende strophe, waarmee ongetwijfeld de kluizenaar Tambapetra bedoeld wordt. In strophe 48b noemt Sri Tañjung haar grootvader — niemand anders kan er mee bedoeld zijn — *ki ĕmbang,* hetgeen wel als een variant (kindertaal?) van *ki ĕmban* te beschouwen is. Daar noch uit de Sudamala, noch uit ons gedicht blijkt, dat Tambapetra een echtgenoote heeft, wordt met *ni ĕmban* hier vermoedelijk Sri Wani bedoeld.

h. sama is een emendatie, ons aan de hand gedaan door H, voor *sapa,* dat hier niet past. De desbetreffende strophe van H luidt nagenoeg als deze strophe van de tekstuitgave; alleen staat er in plaats van *ĕmban* in *d.: ĕmbang,* en luiden *h.* en *i.: sama kak.... amb.... jaha* (het blad is geschonden; lees: *sama kaki ambojaa*), *mĕne manirârararasan,* d.i. „laat ons eten, vadertje, straks zal ik (met u) praten".

37. *b.* Men lette op de caesuur tusschen dezen en den volgenden versregel, die midden in een woord valt, zij het dan ook tusschen het praefix en het grondwoord. Dit is de eenige keer in het gedicht, dat de auteur zich zulk een vrijheid veroorlooft.

38. *b. sinangsayeng* staat hier eenvoudig voor *sinangsaya,* omdat de maat een eindklank *e* vereischt.

f. De bedoeling van dezen versregel is onzeker vanwege *putw.* We hebben het opgevat als uit *putih* te zijn ontstaan door contractie met het daarop volgende *ingangge,* waarbij de slot-h, zooals het wel meer gebeurt, afgekapt wordt. Het meest voor de hand liggende is echter, dat door die contractie ontstaat *puty ingangge* (cf. *paty ing Sunda* voor *patih ing S°,* „Inleiding tot de studie van het Oud-Javaansch", door C. C. Berg, p. 183), maar aangezien de halfvocalen y en w wel vaker met elkaar verwisseld worden, vormt dit m.i. geen bezwaar tegen de op-

vatting. Echter is evenmin uitgesloten, dat *putw ingangge* ontstaan is uit *putu* + *ingangge*. De vertaling van den versregel zou dan luiden: „(Uw) kleinzoon kreeg een bloem, die hij opstak". Het bezwaar tegen deze opvatting is, dat Sidapaksa zich tegenover Tambapetra nooit *putu* zonder meer noemt, maar steeds *ra, sri* of *pun* voorvoegt, meestal met achtervoeging van het possessieve suffix van den tweeden persoon. Dat H *kĕmbang nagasari* — die geel is van kleur — en J en K eenvoudig *kĕmbang* lezen, kan niet als bezwaar gelden tegen de eerste opvatting. De voorstellingen in de verschillende groepen van hss. wijken wel vaker van elkaar af. Wat de kleur van de bloem ten slotte betreft, noch van Hien, noch Inggris (de laatste in Djåwå, 1923, „Uitlegging van Droomen", p. 178—184) geeft daarover de gewenschte inlichting.

39. *h.* Een hypothese over de etymologie van het woord *bujangga* is laatstelijk ontwikkeld door Gonda (B.K.I., 1932, p. 253-260) in zijn artikel: „Bhujangga", waarin ook hypothesen, door anderen geponeerd, worden besproken.

40. *a.* Voor de *Kuṭa-mantra* (*Kūṭa-mantra*) zij men verwezen naar de diss. van Goris, „Bijdrage tot de kennis der Oud-Javaansche en Balineesche Theologie", Leiden 1926. Het feit, dat de Kūṭa-mantra „de allerbelangrijkste en het meest herhaalde mantra uit de geheele Balineesche liturgie" (o.c., p. 10-11) is, terwijl de *kuṭa* in onzen tekst gebruikt wordt om er het verborgene (nl. den aard van de ziekte van den koning) mee te zien, behoeft ons niet af te schrikken om de laatste met de eerste gelijk te stellen. Het onderscheid tusschen magie en religie is, zooals bekend, op Java altijd min of meer vaag geweest.

b. Ook *Titi-Murti* is klaarblijkelijk de naam van een mantra, die bij het uitvorschen van een geheim toegepast wordt. K.B.W. heeft dit woord (s.s.v.v. *murti* en *bayut*) uit de Bañuwangische redactie van ons gedicht opgenomen, zonder nadere toelichting evenwel.

c. Catur-Jantaka is de naam van een wichelboek, dat op allerlei vragen telkens vier antwoorden geeft, waarvan natuurlijk slechts één als het juiste wordt beschouwd (zie K.B.W. s.v. *jātaka*).

i. tambara in *atambara* is opgevat als een samenstelling uit *tan* + het Sk. *bhāra* (= „last", „lading" etc.) > „geen last",

„licht" (tegenover „zwaar"); *atambara* = „geen last hebben" > „een licht gevoel hebben" > „licht over alles denken" > „onverschillig zijn tegenover alles" („stoïcijnsch"); zie echter K.B.W. s.v. *tambar.*

41. *a.* Men lette op den vorm *jininahan* tegenover het *jininah* van de vorige strophe (*f.*). Vermoedelijk is *jininah* gebezigd om het vereischte aantal lettergrepen niet te overschrijden De uitdrukking toch beteekent in beide gevallen klaarblijkelijk: „ten aanzien van, voor iemand wordt (worde) een berekening (horoscoop) gemaakt", en dat vereischt den met het suffix-i (in het met het infix -in- afgeleide passief het suffix -an) verlengden vorm.

Het is ons intusschen nog niet duidelijk geworden, hoe *añjinahi* aan de beteekenis „*metungi*" kan zijn gekomen. Het is mogelijk, dat *jinah* (o.a. = „tiental") gelijkgesteld is geworden aan *itung* of *etung. Jinah* (= „tiental") speelt bij het tellen een zeer groote rol. Kooplieden tellen hun koopwaar (eieren, vruchten etc.) nooit hooger dan tot een *jinah.* Hebben ze de eerste *jinah* gekregen, dan tellen ze van voren af aan: één, twee, drie enz. tot ze weer aan een *jinah* komen, enz. Kan uit deze gewoonte *añjinahi* de beteekenis hebben gekregen van *angitungi,* en via dit laatste de overdrachtelijke beteekenis van „iemands toekomst voorspellen", „voor iemand berekeningen maken"? Of is *jinah,* dat ook een kramawoord is voor *pipis* („geldstuk", „munt"), eerst gelijkgesteld geworden aan *arta,* o.a. ook een kramawoord voor „geld", en heeft het op die manier ook de andere beteekenissen van *arta* (o.a. = beteekenis", „zin (v.e. droom b.v.)" gekregen? En is dan *añjinah* = *angarta* = „een droom uitleggen" > „iets verborgens openbaren" > „de toekomst voorspellen"?

linarut is eigenlijk (passief van) „wegvagen", een beteekenis, die hier niet past. Vermoedelijk is het op te vatten in den zin van „iets over zijn geheel bestrijken", d.i. „alles daarvan in aanmerking nemen", „geen enkele bijzonderheid er van overslaan".

b. panguripan van HJ is verkozen boven *panguripa* van de hoofdteksten, omdat *panguripan* een heel gewone en bekende vorm is, terwijl *pangurip,* naar het schijnt, niet bestaat; het wordt althans niet in de woordenboeken opgegeven (wel

pangurip-urip, K.B.W. s.v. *urip*, == „levenverwekker", „in het leven terugroeper", maar de causatieve kracht komt hier voort uit de verdubbeling), en is mij ook overigens onbekend.
c. d. Ibu-Sundari en *Wrĕspati-kalpa* zijn klaarblijkelijk namen van wichelboeken (cf. K.B.W. s.s.v.v. *sundari* en *wrĕspati*).

42. *a.* Wie met *ra nini Kidul* bedoeld wordt, is niet met zekerheid te zeggen. Vermoedelijk is het weer Sri Wani, die later ook nog Sri Jaya (door gelijkstelling van *wani* = *jaya*, „dapperheid" = „overwinning") genoemd zal worden.
De bedoeling van de woorden van Sidapaksa is niet duidelijk. Tambapetra heeft hem gezegd, dat hij spoedig zou trouwen en gelukkig zou worden, en nu wil hij kluizenaar worden én spreekt hij van sterven! Moeten we dit beschouwen als de woorden van iemand, die zoo hevig door de liefde gekweld wordt, dat hij het gevoel heeft van te gaan sterven?

43. Of moeten we de uitlating in verband brengen met zijn beklagenswaardigen toestand in het algemeen? Sidapaksa immers is een satriya, die uit zijn vaderland is weggetrokken en bij een vreemden vorst dient. In de beginstrophen van dezen zang wordt hij ook „beklagenswaardig" genoemd.
g. De uitdrukking *„atinggal tatawon asat"* beteekent klaarblijkelijk „zich (te vroeg) uit de wereld terugtrekken". Hoe ondertusschen „de bij droog achterlaten" aan die beteekenis kan zijn gekomen, daar weet ik geen verklaring voor te vinden. De uitdrukking komt ook in H voor. J is op deze plaats ongetwijfeld corrupt; het heeft: *atinggal tatapona*. De *wa* is voor een *pa* aangezien en het *sat* van *asat* is overgeslagen; Van der Tuuk heeft *tatapona* in *tapowana* verbeterd! A leest *„atinggal tatagonana"*, hetgeen vermoedelijk niet goed is. *„tatagone"* zou nog zin kunnen geven (= „wat iemand voorbestemd is"), maar het zou in strijd met de versmaat zijn.

44. Men lette er op, dat het de eerste maanavond is van de tweede, donkere maanhelft, wanneer straks Sidapaksa Sri Tañjung ontvoert. Later, wanneer Sidapaksa haar doodt, gebeurt dat op den zevenden nacht van de donkere maanhelft. Na weer door Ra Nini in het leven te zijn teruggeroepen, keert Sri Tañjung naar Prangalas terug, in den zevenden nacht van de eerste, lichte maanhelft. Men ontkomt niet aan den indruk, dat de auteur hier, bewust of onbewust, verband legt tusschen de

heldin van het verhaal en de maan. Over het verband van de Heldin, de Prinses, met de maan, zie Rassers' dissertatie, „De Pandji-roman" en zijn artikel „Over den zin van het Javaansche Drama", B.K.I., deel 81, 1925; hiertegenover Hidding: „Nji Pohatji Sangjang Sri", diss., Leiden 1929.

45. *c.* Met dengene, die naar de zijnen is teruggekeerd, wordt bedoeld Sadewa—Sudamala, de echtgenoot van Sri Wani—Padapa, de vader van Sri Tañjung en de oom van Sidapaksa (cf. de opmerking bij strophe 26, boven).
h. babawangan is misschien hetzelfde als *cinḍe,* het bekende uit Voor-Indië geïmporteerde zijden weefsel (zie K.B.W. s.v. *bawang*).

46. *i. Muksa* is een conjectuur ter vervanging van *mutsa,* een afschrijversfout blijkbaar. De *ta* en de *ka* lijken in het Balische schrift veel op elkaar.

47. In deze en in de vorige strophe wordt verteld, hoe Sri Tañjung haar ritueele plichten vervult. Haar reuk- en sirih-offer viel in genade bij de Goden. Ze dalen neer om de essentie van het offer tot zich te nemen. Bovendien doen zich allerlei voorteekenen voor, die alle geluk, voorspoed en een huwelijk aankondigen (over het effect, dat allerlei natuurverschijnselen op den levensloop van den mensch kunnen hebben, zie van Hien, IV). De *kĕkĕjĕr* (voor de lezing van de hoofdteksten van dit woord op deze plaats, zie crit. app.) hebben we reeds hierboven ontmoet (str. 20). De *cicak,* de muurhagedis, is op Java en Bali een omineus dier. In Bali, en zooals uit onzen tekst blijkt, ook in den Oosthoek, wordt haar geluid als een gunstig teeken beschouwd, en in Bali wordt ze zelfs vereerd en vereenzelvigd met Saraswatī (vandaar dat het dier *saraswatī* of *sarasoti* wordt genoemd), de Hindusche godin der wijsheid. Op Midden- en, zooals men mij mededeelde, ook op West-Java wordt haar geluid als een ongunstig teeken beschouwd. Daar geldt het als verdienstelijk, wanneer men op *malĕm Jumuah,* d.i. den avond vóór den Vrijdag, een *cicak,* die geluid geeft, den bek openscheurt. De verklaring, die men daaraan geeft, is, dat de *cicak* eens met zijn geluid de schuilplaats van den Profeet Muhammad aan de *wong Kures* (= de Quraišieten) die hem nazaten, verraden heeft; dat geschiedde op een *malĕm Jumuah,*

en vandaar de gewoonte der Javaansche Muslims om op dien noodlottigen avond alle geluidgevende *cicak's*, die men in handen krijgt, den bek open te scheuren.

Over de rol, die de hagedis in het algemeen in het geloof der Indonesiërs speelt, zie Wilken, V.G., vooral IV, p. 125-156, waar men ook een verklaring vindt van de gelijkstelling van de *cicak* met Saraswatī; verder J. C. van Eerde in het Tijdschrift van Binnenlandsch Bestuur, deel XX, p. 203—207, waar gewezen wordt op den sterken invloed van Indische begrippen op de vereering van de *cicak* op Bali. Men zie ook nog van Hien, IV, p. 153, 156 en 157.

i. De lezing van *tutug kulon* is alles behalve zeker (zie crit. app.). We hebben deze lezing van J overgenomen, omdat dit het eenige hs. is, dat t.a.v. deze uitdrukking consequent is (zie II, 28 en vergel. crit. app.). Zooals uit den samenhang blijkt (zie vooral II, 28), is de beteekenis van de uitdrukking „het komt uit", „het zal inderdaad geschieden". Hiermee moeten we ons voorloopig tevreden stellen.

48. *a. Wunawun* beteekent klaarblijkelijk „zon", vermoedelijk via „damp > „degene, die den ochtenddamp doet ontstaan" > „zon" (?). Zeker is de lezing van het woord echter allerminst. A_1 is op deze plaats beschadigd, A_2 heeft *hunapun*, hetgeen ons niet veel verder brengt. HJK hebben op deze plaats een heel andere lezing, en geven ons dus evenmin uitsluitsel. Misschien heeft nog B, noch A — aangenomen dat *(h)unapun* van A_2 werkelijk in A_1 heeft gestaan — het woord goed overgeleverd en moeten we lezen *usnangsu* (= *uṣṇāṃçu* = „zon". *(H)unapun* kan zijn ontstaan door onduidelijkheid, misschien door beschadiging van de Vorlage. En wat *wunawun* betreft, dit kunnen we te danken hebben aan afschrijverswijsheid.

g. Van *angadĕg* tot aan str. 49 berust de tekstuitgave op HJK (zie crit. app. en cf. het opgemerkte in de Inleiding, p. 26+).

48a. *h. i.* De woorden van Sidapaksa „ik heb oogpijn, gij moet me genezen" behelzen klaarblijkelijk een liefdesverklaring. In III, 3 zegt Sulakrama hetzelfde tot Sri Tañjung om haar zijn liefde te bekennen.

48b. Wat Sidapaksa in *c.* en *d.* zegt, beteekent wel, dat, indien Sri Tañjung zou schreeuwen en de kluizenaar daardoor wakker

zou worden; zij beiden door hem gedood zouden worden als straf voor hun geheime samenkomst.

e. Deze versregel is opgevat als het begin van het antwoord van Sri Tañjung, die klaarblijkelijk zeggen wil, dat zij niet zal schreeuwen, omdat zij het jammer zou vinden, indien Sidapaksa, zij het dan ook eventueel tegelijk met haar, zou moeten sterven. Deze opvatting van *e.* is ons aan de hand gedaan door K (zie crit. app.). Een andere mogelijkheid is, dat *e.* nog steeds de woorden van Sidapaksa bevat, waarbij *wona* op Sri Tañjung slaat.

f. en de volgende versregels zijn ongetwijfeld de woorden van Sri Tañjung. Voor *ki ĕmbang* zie de opmerking bij str. 26 van dezen zang.

48c. Sri Tañjung vraagt hier Sidapaksa om haar te beloven haar trouw te zijn. Uit deze vraag, die uiteraard een zeker wantrouwen impliceert, leidt Sidapaksa af, dat Sri Tañjung

48d. misschien niets van hem wil weten. Daarom deelt hij haar mede, dat hij ascese gaat verrichten om op die manier haar, zij het dan ook later (in een volgend leven blijkbaar), tot vrouw te krijgen.

e. Voor de origineele lezingen der hss., waarvoor de conjectuur *sun-patapakĕn* in de plaats is gesteld, zie crit. app.

Uit het antwoord van Sri Tañjung, dat zij als kluizenares zou gaan leven, indien Sidapaksa kluizenaar zou worden, blijkt, dat zij hem wel genegen is.

48e. Maar zij moet hem toch nog herinneren aan het feit, dat het lot van de vrouw van de gril van den man afhankelijk is, blijkbaar met de bedoeling om van Sidapaksa de verzekering te verkrijgen, dat haar, wanneer zij eenmaal zijn vrouw zal zijn, zulk een lot niet zal treffen. Intusschen is de lezing van een en ander niet geheel zeker. Komen alle drie de hss. in de vorige strophen zoo goed als geheel met elkaar overeen, in 48e wijkt K volkomen van HJ af, terwijl deze onderling ook niet geheel overeenstemmen (zie crit. app.). Wil men de verschillende lezingen van de hss. in hun geheel nemen, dan krijgt men voor J: „Een vrouw wordt weggeworpen of met liefde omgeven (naar de gril van den man). Overal waar ze heen gaat, wordt ze door hem geregeerd. De vrouw is het uitverkoren wezen". (sarcastisch? of: „vrouwen worden uitgekozen", d.w.z. ze

hebben niet, zooals de mannen, het recht om zelf zich een echtgenoot te kiezen" (?), of: „en dat, terwijl de vrouw toch het uitverkoren wezen is", d.i. een daarmee overeenkomende behandeling verdient (?). Sidapaksa antwoordde: „Het is, zooals ge dat heb uitgestippeld (? *(s)awarna reh ariningsun*). Mannen zijn leugenachtig, als honden zoo ontrouw zijn ze! Ze zijn slechts objecten van beproevingen (*gogoḍan bañcana*), en sturen zichzelf (*ikang sariran* = *ikang sarira*?) in de war (doen niet wat ze van plan zijn; zitten zichzelf dwars)"; voor H: *a. b.* als J; *c.* „Vrouwen worden uitgedeeld en uit haar kiest men" (? *dinum pinilih*); *d.* „Daar zegt ge wat, mijn lief!" *e. f.* als J; *g.* „evenmin als honden zijn (de mannen) voortreffelijk"; *h.* als J; *i.* als J (*ing harira* voor *ikang sarira*?). K heeft een heel andere lezing: „Vrouwen worden (wel is waar door de mannen) gelukkig gemaakt (? *kinuwa*) en met liefde omgeven, (maar) overal waar ze heen gaan, worden ze door hen geregeerd. Mannen, die liefhebben, kiezen (? *wong lawang adamâmilih*)". De naar liefde strevende (of als bijnaam op te vatten: Walat-Smara) antwoordde: „Daar zegt ge wat, mijn lief! (In tegendeel), de vrouw wordt plichtshalve (door den man) met hoogachting behandeld (*pinule*). Gij zult wel geen oneenigheid met me krijgen! Maar er zijn verleidingen en beproevingen, die den dienaar (= *asawita*, den toegewijden echtgenoot?) van zijn voornemen afbrengen (*mumurung*)".

48f. Hier is op enkele uitzonderingen na J gevolgd, omdat het ons het zuiverst lijkt (zie crit. app.). De bedoeling van Sidapaksa's woorden schijnt te zijn, dat, wanneer hij te lang met Sri Tañjung zou redetwisten, hij te lang in Prangalas zou blijven, waardoor hij zijn bĕkĕlschap zou verliezen, ontslagen zou worden. Volgens HK, vreest Sidapaksa, dat anders sommigen van zijn onderhoorigen (de lieden, over wie hij bĕkĕl is) hem achterna zouden reizen, hetgeen ons als motief van vrees niet erg overtuigend lijkt.

a. lah ta mintar van H is verkozen boven *lah amintar* van J, omdat de ons bekende voorbeelden van nasaleering van *intar* luiden: *angintar, angintarakĕn* (K.B.W., Jb., G.R. s.v. *intar*), terwijl *mintar* een *um*-vorm schijnt te zijn.

h. Aan *marĕp* van K is de voorkeur gegeven boven *ngarĕp* en *arĕp* van HJ, omdat *marĕp* beteekent: „met het front gericht naar" (i.c. het bidhuis), dat wel goed past bij een ceremoniëel

afscheid, waarbij men eerst van de huisgoden afscheid neemt en daarna van de ouders.

48g. *a.* Dit afscheid nemen geschiedt niet „persoonlijk". Daarom kan Sri Tañjung afscheid nemen van haar vader, die zich op dat oogenblik in Indraprasta bevindt. Voor de afwijkende lezing van K zie crit. app.
d. e. De bedoeling van deze versregels is in alle drie de hss. dezelfde; alleen heeft K daar de beste redactie van.
Van *g.* t/m *i.* is H gevolgd, omdat er in J klaarblijkelijk fouten zitten, en omdat K ons niet erg overtuigend lijkt. In dit hs. zegt Sidapaksa, dat het bijna dag is, terwijl later verteld wordt, dat ze den nacht samen in een park zullen doorbrengen.

48h. Deze strophe is geheel van H overgenomen.
h. i. Hetgeen in deze versregels Sidapaksa in den mond wordt gelegd, berust op feiten. Over het wraakrecht bij het schaakhuwelijk zie o.a. R. van Eck, „Schetsen van het eiland Bali", Tijdschrift voor Ned.-Indie, 1880, deel II, p. 4, Wilken, V.G., I, p. 476—477, V.E. Korn, „Het Adatrecht van Bali", p. 376, J. W. de Stoppelaar, „Balambangansch Adatrecht", p. 50.

48i. Pañji Lumungsir, waarmee Sidapaksa vergeleken wordt, is klaarblijkelijk de held van een Pañji-verhaal, dat in Oost-Java en Bali bekend was, en misschien nog is. Galuh (Sk. Galūh = „een soort edelgesteente") komt als eigennaam van prinsessen heel vaak voor; men zie bijv. Rassers, „De Pandji-Roman", hoofdstuk I. Een Raden Galuh komt ook voor in Zang VII, 74 van ons gedicht, klaarblijkelijk de Prinses van Sinduraja, de dochter van Sulakrama.

49. Wat Sri Tañjung in de laatste versregels van deze strophe in den mond wordt gelegd, doelt op de karma-leer. Het totaal der daden in een vroeger leven begaan bepaald den aard der wedergeboorte met de daaraan verbonden wederwaardigheden.

51. *a.* Deze versregel is overgenomen van HK, omdat de hoofdteksten hem klaarblijkelijk niet goed hebben overgeleverd (zie crit. app.).
c. ĕmbanĕn is overgenomen van H, omdat *amaṇḍĕg* van A, afgezien nog van den vreemden vorm — men zou toch verwachten *umaṇḍĕg* —, niet in het verband past, aangezien er te voren nog geen sprake is geweest van halt houden. *Embanĕn*

daarentegen past hier heel goed, en lijkt ons dus de eenige juiste lezing (men zie nog de verknoeiïng in B).

h. Zie voor den naam van den bedwelmenden paddenstoel K.B.W. s.s.v.v. *emrang* en *imram*.

i. brangta is een conjectuur, ons aan de hand gedaan door een hiermee overeenkomende passage in V, 14, waar men leest: *kaya edan tan pasalah. Brata* „gelofte", „observanties", etc. desnoods „een gelofte afleggen" etc. (voor *abrata*), past m.i. niet in den context.

52. *i.* De vertaling van dezen versregel, die vermoedelijk niet goed is overgeleverd, geschiedt op de gis (*katwan* is opgevat als te staan voor *katuhwan*; *kala* = *kāla,* „tijd"; *wisaya* = *wiṣaya,* „zingenot"). Op deze plaats hebben HJK: *tantune kala wijaya* of *i° kalawijaya,* hetgeen mij ook niet duidelijk is. Kalawijaya komt als eigennaam voor in het bekende Bubukṣa-verhaal. Voor de corrupte, althans metrisch onjuiste lezing van A, zie crit. app.

53. *e. katêngsun,* dat in onzen tekst heel vaak voorkomt, en in beteekenis en gebruik hetzelfde is als *ingsun,* bestaat misschien uit *ka* + *ta* + *ingsun,* waarbij *ka* (= N.J. *tĕka, ko'*) en *ta* beide nadrukwijzers zijn (cf. G.R. s.v. *katengsun* en K.B.W. s.v. *kata* ad II). In ons gedicht schijnt *katêngsun* meestal alleen gebruikt te worden om aan de behoeften van de versmaat te voldoen.

54. *f. anjañtĕn* (voor de blijkbaar incorrecte schrijfwijze van dit woord op deze plaats, zie crit. app.), dat later nog tweemaal voorkomt (II, 17 en III, 2), is vermoedelijk een krama-vorm van *añjaluk* = „om iets verzoeken", „om iets vragen". In een met deze strophe overeenkomende beschrijving zegt Sidapaksa tot Sri Tañjung: *yayi sun añjaluk ganten, sidy aĕnĕk atiningsun* (II, 6).

55. *i.* Aan *apuywatĕn* van B is de voorkeur gegeven boven *apurywatĕn* van A, omdat K op deze plaats (in de hiermee overeenkomende strophe) heeft: *apuwara kagamĕlan,* zoodat *apuywatĕn* = *apuwatĕn* (cf. *manaywa* = *manawa; aywatara* = *awatara*) klaarblijkelijk een krama-vorm is van *apuwara.* In A is dit blijkbaar niet begrepen, zoodat van het woord *apurywatĕn* is gemaakt, waarschijnlijk wel onder invloed van het meer bekende *purwa.*

56. *e.* Daar het niet weergeven van de slot-h, de wigñan, naar het schijnt slechts op een eigenaardigheid, of slordigheid, wellicht, van de spelling der Balische copiïsten berust (vgl. de opmerking van van Stein Callenfels ten aanzien hiervan in zijn inleiding tot „De Sudamala", p. 9), meen ik haar in *nitih* te moeten herstellen.
g. De cĕcak, die heel vaak vergeten wordt, heb ik in *cinang-kramêng* hersteld.

59. *f.* Men lette op den vorm *minulen*. In str. 57 komt de hypercorrecte vorm *pinulen* voor. Ook in het hedendaagsche Javaansch van Midden-Java komen *pule* en *mule* naast elkaar voor. Men zegt zoowel *dipupule* als *dimumule* („vereerd worden", vooral van afgestorvenen).

60. *c.* Het is moeilijk te kiezen tusschen *den-papamimirwengkĕn* van A en *den-pamimirwekĕn* van B. Beide zijn ze wel te beschouwen als krama-vorm van *den-pamimirokĕn* of *den-pamimirwakĕn*. Alleen de overweging, dat de cĕcak gemakkelijk over het hoofd wordt gezien, heeft ons aan de lezing van A de voorkeur doen geven.
i. Eigenaardig is het gebruik van het vetatieve *aywa* inplaats van *tan* of *durung*.

63. *h.* Wat met *galuṇḍung* wordt bedoeld, is mij niet duidelijk. K.B.W. geeft het woord op in een aanhaling zonder nadere toelichting. De voorkeur voor het *kadya galuṇḍang* van B boven het *kady anggaluṇḍang* van A berust, daar we de beteekenis van het woord niet kunnen, min of meer op willekeur, en vloeit hieruit voort, dat in den volgenden versregel beide hss. lezen: *kadya boñcah,* zonder praenasaleering van het woord, dat datgene of degene(n) aanduidt, waarmee de vogels vergeleken worden.

64. *d. bĕlung* in *abĕlung* is op te vatten als klanknabootsing van het ergens in verdwijnen (zie G.R. s.s.v.v. *blung* en *blĕng*).

65. *h.* Voor de lezingen der hss., in plaats waarvan wij de naar het ons voorkomt vanzelfsprekende conjectuur stellen, zie crit. app.

ZANG II.

a. Om dezelfde reden als in Zang I, 56*e*. is de slot-h in *akeh* hersteld.

b. De invoeging van *-k ing,* d.i. van een *ka* + de saṇḍangan's wulu en cĕcak, in *parĕk ing* behoeft m.i. geen toelichting. Men lette ook op de versmaat. De pasangan *ga* in *singgih* is in het hs. met een gedeelte van het blad weggevallen.

c. De mededeeling van Sidapaksa, in b begonnen en hier voortgezet, gaat over de ligging van den kaḍaton, het paleis van den koning. M.i. laat de mededeeling in c geen anderen uitleg toe dan dien, welke in de vertaling is gegeven, ook al geeft de zin daartoe aanleiding. Men kan haar immers met evenveel recht vertalen met: „De kaḍaton, die eenigszins Zuidelijk ligt, is inderdaad de kapatihan". Maar tegen deze opvatting bestaat er een ernstig bezwaar, n.l., dat de kapatihan, des Patih's Hof, een kaḍaton, d.i. Koninklijk Paleis, genoemd zou worden.

d. Een stukje van het blad, waarop de wulu in *kawulanira* gestaan moet hebben, is weggevallen.

Pajabungan is opgevat in de beteekenis „de plaats, waar men met *jabung* visch vangt". Wat met *jabung* bedoeld wordt, is mij niet duidelijk. K.B.W. geeft er geen vertaling van, en teekent slechts aan, dat het dient om er visch mee te vangen. Van *wong agarañjabung,* met de variant *wong añar añjabung* (zie K.B.W. s.v. *jabung*), wordt de vertaling „visscher" zonder meer gegeven. Volgens G.R. is *jabung* de naam van een donkerbruine hars, waarmee men krissen in het heft of pieken in den stok vastlijmt, en ook de naam van een kruid (siegesbeckia orientalis L.). Of (het sap van) dit kruid gebruikt wordt om er visch mee te bedwelmen, zooals men doet met het sap van de *tuba* of *jĕnu* (volgens de Clercq: derris elliptica Benth., maar zie G.R. s.v. *jĕnu*), is mij niet bekend.

De lezing van het woord is ondertusschen alles behalve zeker. De hoofdteksten hebben *pajangungan,* en J, waarvan de kawitan bijna woordelijk overeenkomt met die van de hoofdteksten, heeft *pajangbungan.* Met deze twee woorden weet ik geen weg. Het is mogelijk, gezien het verschil in lezingen, dat het woord niet goed is overgeleverd, en dat we *pajangkungan* (= „reserve-sawah-velden") moeten lezen. Volledigheidshalve zij vermeld, dat K in dezen Zang geen kawitan heeft.

f. *kaki* is een emendatie uit *kahi* (cf. de kawitan van de hoofdteksten).
Men lette op het eigenaardige *ringutus,* klaarblijkelijk ontstaan onder invloed van de r-g-h-wet, of misschien ook door voorvoeging van het vereerende *ra.*

1. *a. tunggang gunung* is het tijdstip in den namiddag, waarop de zon schijnbaar op de bergen staat, ongeveer vijf uur.

2. *a. giringsing* of *gringsing* is de naam van een kain-patroon, bestaande uit schubachtige figuurtjes, waarin een klein cirkeltje; van dit patroon bestaat er een groot aantal variaties. (Zie „De Batikkunst in Nederlandsch-Indië en haar Geschiedenis", door G. P. Rouffaer en Dr. H. H. Juynboll, 1900—1904, deel I, tekst; zie daarvan p. 459-461; deel II, platen; zie daarvan plaat 58).

3. *a. lubeng* of *linubeng,* dat volgens K.B.W. *voortreffelijk* beteekent (K.B.W. s.v. *lubeng*), in welke beteekenis het in onzen tekst voorkomende woord ook is opgevat, hangt vermoedelijk samen met *luwih,* resp. *linuwih,* dat, hetzij door sandhi met het daarop volgende voorzetsel *ing* van den irrealiteitsvorm daarvan, hetzij om de behoeften van de metriek of louter uit zucht naar deftigdoenerij, *luwêng,* resp. *linuwêng* is geworden. Men denke aan het in Nieuw-Javaansche gedichten vaak voorkomende *munggêng* voor *mungguh(a) ing.* Dat de *b* en de *w* vaak met elkaar verwisseld worden, is bekend. K.B.W. geeft trouwens *lĕbih* op in dezelfde beteekenis als *lĕwih.*

6. *f. g.* Zie de opmerking bij I, 54, *f. g.*
Na deze strophe heeft C nog acht strophen, waarin de erotische scène nog verder wordt uitgebreid (zie crit. app.).

7. *f. ndi* is een conjectuur voor *ngdi* en *da.*

8. *i.* Letterlijk vertaald luidt deze versregel: „als een terugreis, een huiswaartskeeren van den Indra-hemel". Uit den context blijkt, dat hiermee niet anders bedoeld kan worden dan de terugreis van Sidapaksa met zijn bruid van Prangalas naar Sinduraja. Iemand, die zijn bruid met zich meevoert, wordt dus vergeleken met iemand, die van den Indra-hemel huiswaarts keert, een vergelijking, die vermoedelijk wel samenhangt met de voorstelling, dat Indra's hemel het verblijf der widyadari's

is, en met de affiniteit, die er geacht wordt te bestaan tusschen de bruid, de Prinses, met de widyadari's (over deze affiniteit zie K. A. H. Hidding, „Nji Pohatji Sangjang Sri", Leiden, 1929). Dat verwantschap tusschen de bruid, de Prinses, en de widyadari's nog heden ten dage wordt aangenomen, blijkt misschien uit het geloof, dat op den vooravond van het huwelijk bruid en bruidegom bezoek krijgen van deze bovenaardsche wezens; de plechtigheid op den avond vóór de huwelijksvoltrekking, die o.a. hierin bestaat, dat bruid en bruidegom, ieder in eigen huis, den nacht wakende doorbrengen om zoo de komst der widyadari's af te wachten, heet *midadareni.*

9. Merkwaardig is wat Tambapetra van zichzelf zegt. We willen hier alleen de aandacht vestigen op de mededeeling, dat hij is *ratu ring sunya.* Dit komt immers ongeveer overeen met wat in de Paramayoga van Ranggawarsita wordt verteld van Ismaya, die door zijn Vader Hyang Wisesa ning Tunggal aangesteld wordt tot koning van *Sunya-ruri,* met de bepaling, dat hij slechts op de menschenwereld mag verschijnen als leidsman (*tuwanggana*) van de nakomelingen van zijn jongeren broeder Manikmaya. De kleur van Ismaya is zwart. Zwart is ook de kleur van Iwang Maya, die door Iwang Wisesa, zij het niet met zooveel woorden, aangesteld wordt tot heerscher van de onderwereld. (Manikmaya, tekst V.B.G., deel 24, 1852; vertaling Tijdschrift voor Neêrlandsch-Indië, 5e jaargang, deel 1, 1843). Van Tambapetra wordt in de Sudamala verteld, dat hij eerst blind was; ook in de Korawāçrama wordt hij, indien ik het goed begrepen heb, als blind voorgesteld. Voordat hij het boek van Gana in orde brengt, vraagt hij immers eerst aan dezen „het gezicht" (*nayana*), m.i. wel het „gezichtsvermogen"; zie „Korawāçrama", ed. Swellengrebel, Santpoort 1936, p. 112. In het Javaansche classificeerende denken zijn zwart, duisternis en blindheid wel bij elkaar behoorende begrippen. Men denke ook nog aan Dewa Anta, de slang der onderwereld, die niet zien kan, omdat Heulang bĕlang zijn oog heeft uitgekrabd (K. A. H. Hidding, „Nji Pohatji Sangjang Sri", p. 10).

Het lijkt ons overbodig om nog andere punten van overeenkomst tusschen Tambapetra en bovengenoemde, en daarmee in verband staande figuren, als bijvoorbeeld Kanekaputra, op te noemen. Het is duidelijk, dat Tambapetra — bij hem hoort de

Prinses; hij beschikt over de Wijsheid; hij schouwt in de toekomst; hij staat den held in den strijd bij; etc. — een representant is van de Oudere Linie, de Linker-Phratrie, en daarvan bepaaldelijk de Geleider-Middelaar-figuur[1]).

10. *c.* Men lette op den minder gewonen vorm *kocapan,* dien merkwaardig genoeg alle hss. op deze plaats hebben, terwijl er anders een of meer zijn, die het meer gebruikelijke *kocapa* lezen.

12. *a.* Coṇḍang en Bayan zijn dienaressen, die ook in de Pañji-verhalen bekend zijn.

15. In deze strophe wordt ineens verteld, dat Coṇḍong en Bayan reeds van de kapitahan zijn weggegaan zonder de een of andere boodschap aan Sidapaksa te hebben gegeven. HJK hebben van deze passage een andere lezing (zie Inleiding, p. 29+—30+). In plaats van Coṇḍong en Bayan wordt daar slechts van een bode (of boden, *utusan*) gesproken, die Sidapaksa de opdracht moet geven om terstond met zijn echtgenoote (*asomahana,* H II, 15-16; *akalihana,* J II, 16-17, K II, 14-15) zijn opwachting voor den Koning te maken. Sidapaksa wendt hoofdpijn voor en zegt, dat hij den volgenden dag wel voor den Vorst zal verschijnen. Evenals hier in dezen tekst verschijnt ook in HJK Sidapaksa zonder zijn echtgenoote. We brengen deze lezing van HJK in herinnering, omdat er later (Zang V, 28) een passage voorkomt, die anders onbegrijpelijk is. Sidapaksa vertelt daar immers aan de Goden, dat de vorst hem gelast heeft met zijn vrouw (*asomahan*) zijn opwachting te maken.

Behalve uit de min of meer abrupte opeenvolging van str. 14 en 15, blijkt hieruit wel, dat er in deze passage van de hoofdteksten iets weggevallen is. Een andere mogelijkheid is, dat de heele passage, waarin Sidapaksa van den vorst opdracht krijgt om terstond zijn opwachting te maken etc., geheel is verloren gegaan, en dat men haar later hersteld heeft op de manier, zooals we haar nu voor ons zien.

18. Volgens het geloof der Javanen voorspelt een droom, waarin men plezier heeft en lacht, een ongeluk, ziekte en ellende. Het-

[1]) Volgens Dr. Rassers, wien wij later bijzonderheden hebben medegedeeld over de figuur van Tambapetra, is het niet onmogelijk, dat deze méér is dan een representant van de Oudere Linie. Vermoedelijk is hij de Totaliteit, die aan de Twee-Deeling, de Chaos, die aan de Schepping voorafgaat.

zelfde effect heeft een droom, waarin men naakt loopt of in het water valt. Hier is het niet Sri Tañjung zelf, maar Sidapaksa, die droomt, dat zij geen kleeren aanheeft en in zee valt; blijkens de manier, waarop Sri Tañjung op de mededeeling omtrent den droom reageert, moet echter het effect wel hetzelfde geacht worden als wanneer Sri Tañjung zelf den droom gehad had (over beteekenissen van droomen bij de Javanen zie van Hien, IV, p. 140—150; Inggris, „Uitlegging van Droomen", Djåwå 1923, p. 178—184).

20. *c.* De emendatie *turas* uit *turar* is ons aan de hand gedaan door HJ. Op deze plaats, in een ongeveer met deze strophe van de tekstuitgave gelijkluidend vers, hebben beide: (*b.*) *kaya dudu mangke,* (*c.*) *yayi turas ing prajurit.*
g.—i. Het is wederom de karma-leer, waarop Sidapaksa doelt.

23. *c.* Van het *amamaḍangi* van BC, dat niet in den context past, en van het *amamaḍungi* van A, dat, voor zoover ik zie, geen zin heeft, heb ik *amamayungi* gemaakt („beschaduwen", „als een schaduw volgen", gezegd van de daad, in een vroeger leven begaan). De *ḍa* en de *ya* lijken in het Balische schrift veel op elkaar.

24. *a. Tanah-Wilis* en *Agĕng-Langu* zijn zoo gelezen naar J. Aan het begin van Zang I wordt in dit hs. verteld dat Sidapaksa *bĕkĕl* („hoofd") is over de lieden van Agĕng-Langu en van Tanah-Wilis. De desbetreffende strophe (J I, 2) luidt:

Ambĕkĕl sirêng wong Agĕng-Langu, eca sarowange, wong Tanah -Wilis tan kari, paḍa arawuh esuk, kang abĕbĕkĕlanipun, den-arah ri rorowange, manira kaki ingutus, kinenken marângusada, denira sang Adikrama.

Vertaling:

Hij (Sidapaksa) was bĕkĕl over de lieden van Agĕng-Langu; een aangenaam leven had hij te zamen met zijn onderhoorigen, waartoe de lieden van Tanah-Wilis behoorden. 's Morgens (*of*: op een morgen) kwamen de lieden, waarover hij bĕkĕl was (kang abĕbĕkĕlanipun *vermoedelijk metri causu voor*: kang bĕbĕkĕlanipun), na door hem opgeroepen te zijn (bij hem hun opwachting maken). „Vrienden", (sprak Sidapaksa,) „Koning Adikrama heeft me uitgestuurd om medicijn te halen".

Strophe 28 van Zang II van dit hs., die overeenkomt met II, 24 van de tekstuitgave luidt:

Wong Tanah-Wilis wong Agĕng-Langu, anêng jaba mangke, prasama angiring-iring, ki Sidapaksa mĕtu, atut uri ni Stri Tañjung, angadĕ (*verb.*

hs.: angadĕg ring) lawang mangko, anolih asĕmu guyu, muliha sira pangeran, sampun angadĕg ing lawang.

Vertaling:

De mannen van Tanah-Wilis en van Agĕng-Langu stonden buiten. Toen Sidapaksa buiten gekomen was, omstuwden ze hem met hun allen. Stri Tañjung was (haar echtgenoot) op den voet gevolgd, (doch) bleef (nu) bij de deur staan. (Sidapaksa) keek glimlachend om (en zeide): „Ga toch naar binnen, Prinsesje, blijf niet aan de deur staan".

Volgens K (I, 9 en II, 26) is Sidapaksa bĕkĕl over de lieden van *Tanah-Wilis* en van *Anggĕng-Langu*. Aan H ontbreken er aan het begin eenige bladen, zoodat we niet weten, wat dit hs. daar heeft gehad. In II, 26 leest het: *Wotanawili* (sic) *wong Agĕng-Langu* etc. (Verder luidt het nagenoeg eender als strophe 24 van de tekstuitgave).

De hoofdteksten hebben den naam Tanah-Wilis verknoeid. En wat den naam van het tweede gebied betreft, in de kawitan van dezen zang lezen AB (men zie ook C) Agĕng-Langu, doch hier Anggĕng-Langu (zie crit. app.). C heeft de beide namen in deze strophe tot onherkenbaar wordens toe verhaspeld, maar heeft in strophe 31 *c.* den naam Tanah-Wilis goed bewaard (zie crit. app.).

Het is intusschen niet uitgesloten, dat de lezingen der hoofdteksten juist zijn en dat de namen, die naar J gelezen zijn geen (apanage)-gebieden aanduiden, maar als bepaling moeten worden opgevat bij de „lieden, over wie Sidapaksa bĕkĕl is". We zouden *wong tan awilis* en *wong agĕng langu* (zie de kawitan van AB, en ook van L, in het crit. app.) kunnen vertalen met: „de ontelbaren" en „de groote en schoone mannen" en *wong tan (a)wilisa* en *wong anggĕng langu* kunnen weergeven met „de mannen, wier aantal men niet zou kunnen bepalen" en „de mannen, die er schoonheid op nahouden", of iets dergelijks. Ten slotte is aan de lezing naar J, en wat Agĕng-Langu betreft, ook naar (de kawitan) van AB, toch de voorkeur gegeven, omdat de kawitan van de hoofdteksten, waarin die namen of nadere omschrijvingen van de „bĕbĕkĕlan's" voorkomen, metrisch zeker corrupt is, zoodat niet alles wat er in staat, juist behoeft te zijn; ten tweede, omdat in deze strophe 24 (zie crit. app.) hun lezingen niet alleen afwijken van die van hun kawitan, maar ook onderling niet met elkaar overeenstemmen, zoodat

we mogen veronderstellen, dat de versregel, waarop het aankomt, niet goed is overgeleverd.

26. *d. e.* Dat *gĕlung* („wrong") als hulptelwoord wordt gebruikt voor sajet, dus ook wol, komt ook in het dagelijksch leven voor. Dat echter *pĕlĕngkung* („boog") als hulptelwoord voor goud wordt gebruikt, heb ik nooit gehoord. Misschien zit er in deze „drie bogen goud" en „drie kluwens wol" een of andere mythische beteekenis, die beter door een vakman dan door een leek vastgesteld kan worden!

27. Waarom Sulakrama deze zware vervloekingen over Sidapaksa uitspreekt voor het geval, dat hij den brief zal lezen of zal hooren voorlezen, wordt eerst later duidelijk (III, 39), In den brief toch staat, dat Sidapaksa een krijgsman is, voor wien de hemelingen zich moeten hoeden. Sulakrama schijnt daarmee te willen suggereeren, dat Sidapaksa den hemel komt verwoesten. En dit gelukt hem wonderwel, gezien de reactie van Indra.

28. We hebben van *yen* van AB en *yan* van C *tan* gemaakt, omdat *yen* of *yan* hier geen goeden zin oplevert, al laat het zich wel vertalen, terwijl de zin *tan wruh polahane* of *t° w° polah -polahane* in onzen tekst herhaaldelijk voorkomt. De heele strophe schijnt trouwens niet goed overgeleverd te zijn Men zie het crit. app. en lette op K's lezing van den versregel *b*: *tambuh polahane*.

c. Voor *tutug kulon* zie men de opmerking bij I, 47. Wat AB van dezen versregel en van *h.* heeft gemaakt, kan men zien in het crit. app.

29. *e.* De koning spreekt hier klaarblijkelijk in wangsalan. Wat echter *ḍangḍang bango* (= „kraaien en ooievaars") *wigsamurut* beteekent, weet ik niet.

f. Begrijpelijker is *gĕni roga miyang mangke. gĕni* = „vuur"; *roga* = „ziekte"; *gĕni roga* = „vuur van ziekte", „ziektevuur", = „koorts" = *priyang*. De klank van *priyang* suggereert *miyang* = „weggaan", „vertrekken".

Daar het ondoenlijk is om de wangsalan's letterlijk weer te geven, heb ik in de vertaling gedaan alsof er „gewone" taal stond.

31. *c.* De conjectuur *dalanêki* wordt bevestigd door L.

33. Hetgeen Sri Tañjung hier van den Maleischen Overwal zegt, is merkwaardig. Als men het getal zeven (in: „zeven jaren") mag beschouwen als het traditioneele getal bij uitnemendheid, dan blijft in elk geval over, dat de Sabrang Malayu genomen wordt als voorbeeld van een heel ver weg gelegen land, minstens even ver als de Indra-hemel (of zelfs zeven maal zoover, als we in aanmerking nemen wat Sulakrama in III, 5 zegt, nl. dat men een jaar noodig heeft om in den Indra-hemel te komen). Kan de herinnering aan de langdurige expeditie der Javaansche troepen in Malayu, door Kĕrtanagara uitgestuurd in 1275 en teruggekomen in 1293 (Krom, „Hindoe-Javaansche Geschiedenis", 2e druk, p. 335, 365) invloed op de volksverbeelding hebben gehad?

34. *b. manda* (H heeft *mandar,* zie crit. app.) heeft hier blijkens den context de beteekenis van *malah,* die *mandar* ook heeft. Behalve deze beteekenis heeft *manda* ook nog een andere, overeenkomende met de beteekenis van het Nieuw-Javaansche *mendah,* „zou het vreemd zijn, indien....?", „stel je voor, dat....!", „hoe zou dan....!" (zie III, 49, 50).
i. Antakasuma of Anantakusuma (letterlijk: „uit een oneindig aantal bloemen bestaande", „veelkleurig", „bont") is de naam van een buisje, dat den drager het vermogen geeft om zich door het luchtruim voort te bewegen.

Zooals we hier zien, is het in het bezit van Sri Tañjung, haar door haar vader Sadewa—Sudamala geschonken; deze had het op zijn beurt van Ra Nini—Durga ontvangen. Andere wayangfiguren, die in het bezit heeten te zijn van zoo'n buisje, zijn Arjuna, de tweede der Pandawa's (zie G.R. s.v. *antakusuma*), en Gototkaca, de zoon van Wrĕkodara en de reuzin Arimbi. In de Arjunawiwāha heeft het buisje, dat Arjuna, tegelijk met een paar sandalen, van Indra ontving, geen bepaalden naam; het wordt alleen aangeduid met: *kalambi kambala* = „wollen buisje"; Arjunawiwāha, uitg. en vert. Poerbatjaraka, B.K.I., deel 82, 1926, Zang XII, 9, 14 en elders). In de Sĕrat Kanda wordt aan Sunan Kali-Jaga het bezit van een Antakusumabuisje toegeschreven, een geschenk van den Profeet Muhammad voor zijn geloofsijver (zie bij J. E. Jasper, „Tĕnggĕr en de Tĕnggĕreezen", hoofdstuk III, Djåwå 1927, p. 217 v.v.) Antakusuma is ook de naam van het ambtsbuisje van Tĕnggĕrsche priesters, en bestaat dan uit aan elkaar gelapte drie-

hoekige, veelkleurige lapjes katoen (Jasper, o.c., p. 217, afbeelding tegenover p. 220).

Opgemerkt zij nog, dat C van den naam van het vliegbuisje *Abrakusuma* heeft gemaakt. In HJK vinden we slechts den naam *Antakusuma*.

Hetgeen hier en in de volgende strophe wordt verteld, doelt op het avontuur van Sri Tañjung's vader, dat de „intrige" van de Sudamala vormt.

36. *a.* Voor *akĕn* geeft K.B.W. ten eerste de beteekenis *luüng* (= „voortreffelijk") op, ten tweede de beteekenis *angkĕn* (= „als", „gelijk", „te vergelijken met" etc.). Hier is *akĕn* in de eerste beteekenis opgevat.

i. Het gebruik van *sayan,* dat gewoonlijk „meer en meer", „hoe langer hoe meer", beteekent, is hier eigenaardig. Blijkens den context toch beteekent het „en zelfs".

Hier ziet men, dat het buisje Anantakusuma wordt genoemd. Uit de Sudamala, die we kennen (ed. van Stein Callenfels), blijkt intusschen nergens, dat Sadewa van Durga—Ra Nini een vliegbuisje heeft gekregen. De belooning voor het verlossen van de Godin is daar, dat hij huwen moest met beide dochters van Tambapetra, dat hij een wapen kreeg om zijn vijanden, Kalantaka en Kalañjaya, te dooden, en dat zijn naam veranderd werd in Sudamala, als men ten minste dit laatste als een belooning mag beschouwen.

37. Zooals men ziet, bewaart Sri Tañjung het buisje in heur haarwrong. Men vergete niet, dat er hier sprake is van een tooverbuisje!

i. Blijkens den context kan *manda* hier slechts „opdat" beteekenen. De hierboven (zie de opmerking bij str. 34 van dezen zang) voorgestelde beteekenissen passen hier m.i. niet goed.

38. *e. wong* is opgevat als het „Snoucksche" *wong* (zie Snouck Hurgronje, „„Mensch" en „Ding" als voegwoord", V.G., V, p. 273—284). *Wus prapti* is de lezing van C. AB (en L) hebben *puniki,* hetgeen ook wel een goeden zin oplevert; men krijgt dan voor *c. d. e.* de vertaling: „Ga nu niet weg! Vandaag juist verlang ik naar u", maar dit lijkt mij minder waarschijnlijk. Het betoog van Sri Tañjung komt, als ik het goed begrijp, immers hierop neer, dat Sidapaksa met zijn vertrek geen haast meer behoeft te maken, daar hij nu met behulp van het vlieg-

kleedje toch in één dag in den Indra-hemel kan komen.
d. e. Sri Tañjung spreekt hier in wangsalan. *kĕṇḍal tawon* = „het vettige goed dat bij de bijen hoort" = „was" = *malam.* Dit woord duidt op het daarop in klank gelijkende *alam-alam* = „verlangen naar iemand", „van liefdesverlangen vervuld zijn".

ZANG III.

a. *alurak* is een emendatie van het hier niet passende *alarak,* aan de hand gedaan door de lezing van Q (zie crit. app.).
Behalve van de zee wordt *alurak* ook gezegd van sawah's, waar de stoppels van de padi, na den oogst, reeds weggehaald zijn (= *lĕbar dami,* K.B.W. s.s.v.v. *lurak* en *kalurak*), sawah's dus, waarop niets meer staat dan water. Het is op dezen grond en op grond van het vermoeden, dat de plantennaam *kalurak* (de plant heeft *witte* bloemen; cf. de aanhalingen in K.B.W. s.v. *kalurak*) met *lurak* samenhangt, dat we voorloopig de voorkeur geven aan de vertaling: „blank", „wit", „helder", eventueel „witschuimend", boven de vertaling „ruischen", die Jb. opgeeft.

1. *a.* Zoo men wil, kan men in plaats van *gantia* (= „hetgeen ter afwisseling zal dienen", „de toekomstige afwisseling") ook lezen *gantian* (= „wat ter afwisseling gedaan, verteld etc. wordt"). Voor de beteekenis van den zin maakt dit niets uit.
f. Hoe Q dezen versregel heeft verknoeid, kan men zien in het crit. app.

2. *a.* De conjectuur *padâpiṭura* voor de blijkbaar corrupte lezingen van AB wordt bevestigd door L. De lieden van de kapatihan doen, alsof ze slapen, d.i. wel hun middagdutje doen, om den Koning niet te hinderen.
b. c. Zooals men ziet, weet Sri Tañjung in eens, dat degene, die bij haar komt, de koning is. Vermoedelijk herkent ze hem aan zijn vorstelijke dracht.
h. Ook hier weer het verzoek om sirih als inleiding tot de liefdesverklaring, die in de volgende strophe gedaan wordt, en wel op dezelfde manier als Sidapaksa het gedaan heeft in de kluizenarij (zie I, 48a).

3. *h. i.* Cf. I, 48a, *h. i.*

5. *f. kinonkon* is hier opgevat als logisch subject bij *kawĕrta,*

waarvan het grammaticaal subject is de zin *yen ana apsari ayu.*

6. *c. Giringsing carita* is een kain-patroon en bestaat uit een afbeelding van een verhaal, *carita,* meestal uit de wayang, op een *giringsing*-veld (cf. de opmerking bij II, 2).
d. Wat met een staatsiekleed „afkomstig uit Tinggulun" bedoeld wordt, is mij niet bekend. Blijkens het feit, dat van de *dodot* gezegd wordt, dat ze afkomstig is (*wiyos*) uit Tinggulun, is Tinggulun een plaatsnaam. K.B.W. geeft *kampuh wiyos ing tinggulun* (uit de Sri Tañjung van de Bañuwangische redactie blijkbaar) en *awastra wijil tinggulun* (uit de Kidung Sunda), helaas zonder toelichting.
Ook als boomnaam is *tinggulun* bekend (K.B.W. s.v. *tinggulun,* G.R. s.v. *trĕnggulun*), maar of deze boom iets met het staatsiekleed te maken heeft, kan ik niet zeggen.
f. Naar den vorm te oordeelen, moet *minantaragen* beteekenen: „waarop *mantaragi* — eventueel *mantarage* — is aangebracht", „versierd met *mantaragi*", of iets dergelijks. Wat echter *mantaragi* of °*rage* kan zijn, is mij niet bekend. Kan het ontstaan zijn door inwendige nasaleering van *mata* uit *mata ragi* = *mata raga* = „de oogen van een verliefde", als naam van een soort edelsteenen?
g. Suwĕng's van opgerold palmblad worden inderdaad gedragen, hetzij uit armoede, hetzij om het gat in de oorlellen te verbreeden.

7. *i.* Men kan dezen versregel ook aldus vertalen: „Moge degene, dien gij begeert, iemand zijn zooals ik".

8. *d. sapa* is overgenomen uit HJ, omdat *sama* van Q hier geen goeden zin geeft. Men kan er een mouw aan passen door *d. e.* als een vragenden zin op te vatten en te vertalen: „Weten we dan allen, dat hij later niet terugkomt?", maar een bezwaar hiertegen is, dat het vraagwoord, hetwelk slechts zelden in vragende zinnen ontbreekt, hier zou mankeeren.

9. *c.* Voor *ringanti* zie men de opmerking bij de kawitan (f) van Zang II. C heeft het meer gewone *inganti.*
g. Eigenaardig is de vorm *pangantikĕna,* waarbij de *a* van het suffix *-akĕn* afgestooten wordt.

11. *d.* De versregel heeft één lettergreep te veel; daarom heb ik het *ing* van *ingsun* geëlimineerd. Op de beteekenis van den zin is

dit van geen invloed; *sun* wordt trouwens in onzen tekst vaak genoeg in plaats van *ingsun* gebruikt.

Voor *kojur* zie Berg, „Bijdrage", p. 156. Het is misschien ook mogelijk, dat *kojur* een ironische uitdrukking is en eigenlijk beteekent: „wien het meeloopt", een uitdrukking, die men gemaakt kan hebben naar analogie van *kĕpalang*: „die een hindernis ondervindt".

e. Misschien spreekt de koning hier in wangsalan. *Milu banḍa ana lĕbuh* = „langs de straat venten (lett.: meegaan) met waren" = „verkoopen" = *adol, dodol.* Dit suggereert *adol* in *h.* (*adol tingal* = „lonkjes verkoopen").

i. winawêng ujar is opgevat als te beteekenen: „door praatjes beheerscht worden" > „door praatjes om den tuin geleid worden". Het is echter ook mogelijk, dat *winawêng* niet is ontstaan uit contractie van *winawa* + *ing,* maar van *winawan* + *ing.* In dit geval moet men vertalen: „ik weet niet, of ik een woord toegevoegd krijg", lett.:, „of men mij een woord meegeeft" (dus: *wawa* = *gawa*).

Een duidelijk voorbeeld ten bewijze, dat het suffix *-an* en *ing* gecontraheerd kunnen worden tot *-êng,* schijnt V, 127, *h.* op te leveren (zie ald.).

12. *h.* Onder *lumbung* (K.B.W. s.v. ad I) vraagt van der Tuuk zich af, of het woord misschien niet ontstaan is, „uit lumung?". Gezien het niet zeldzame verschijnsel, dat door inverse analogie mediae opgenomen worden in woorden, waar ze oorspronkelijk niet thuis hoorden (bijv. *pambarĕp* voor *pamarĕp,* zie Berg, „Bijdrage", p. 74 noot 3, p. 194 noot 1; in onzen tekst *pangger* voor *panger,* in de hedendaagsche spreektaal van Jogjakarta *ñjilih* voor *ñilih*), en gezien de beteekenis, die voor *lumbung* (K.B.W. l.c.) opgegeven wordt (nl. „weelderig", van jong blad, gras etc. <„vol loten, scheuten zitten"), lijkt ons de vragenderwijze geopperde veronderstelling van van der Tuuk wel aannemelijk.

In onze vertaling is echter *lumbung* in de andere beteekenis genomen, die het woord ook kan hebben, nl.: „zich (als een rank sierlijk) uitstrekken".

13. De koning spreekt hier in wangsalan.

Lalamak ing tilam = „de onderlegger van een bed" = „mat" = *klasa.* Dit woord duidt op *wilasa* = „genegenheid", medelijden", „erbarmen", in *tan pawilasane.*

Opgemerkt zij, dat het woord *wilasa* (Sk. *wilāsa* = „het verschijnen", te voorschijn komen"; „scherts", „amusement", „verliefde gebaren", „levendigheid", „hartstocht", „bevalligheid") in het Javaansch de beteekenis van „genegenheid", „medelijden", „erbarmen", vermoedelijk heeft gekregen onder invloed van het in klank daarop gelijkende *wĕlas*.

Pulawâminda kamangi = „een pulawa-plant, (of liever: een pulawa-achtige plant), die op een kamangi lijkt", moet blijkens het *sih* in *sihe*, waarop het zinspeelt, *sĕlasih, sulasih, tĕlasih* of *tulasih* zijn, een plant, die inderdaad tot dezelfde familie, n.l. die der Labiatae, behoort als de kamangi. In het Balisch heet kamangi ook *sĕlasih mĕhik, slasih mïik sulasih mïik* (zie de Clercq, p. 291, no. 2477).

Pulawa is misschien hetzelfde als *plawa*, de naam van een plant, waarvan de bloembladeren gebruikt worden als onderlaag van offeranden (zie K.B.W. s.v. *plawa*). Blijkens het gebruik van *pulawa* in de vergelijking van de wangsalan moet het in ieder geval, evenals *sĕlasih* en *kamangi*, de naam zijn van een kruidachtige plant.

Manuk kang abang netrane = „een vogel met roode oogen", o.a. een *tuhu*, een omineuze nachtvogel. Dit *tuhu* geeft *tuhu* = „waar", „werkelijk", etc. aan in *saujare nora tuhu* = „niets van wat ge zegt, is waar!"

Van de verklaring van de volgende wangsalan in *h. i.* ben ik niet zeker. De lezing van HJK is gevolgd, omdat Q evenals in *c.* hier klaarblijkelijk ook corrupt is. *Kalurak* is blijkens de aanhalingen in K.B.W. (s.v. *kalurak*) een plant met witte bloemen. Met *kalurak bang* wordt klaarblijkelijk bedoeld een kalurak-achtige plant met roode bloemen, die blijkens *akatang-katang*, waarop gezinspeeld wordt, *katang-katang*, eventueel *kakatang* of *katang*, moet heeten. Jammer genoeg zijn de woordenboeken niet erg duidelijk t.a.v. deze plantennamen. De kleur der bloemen, waarop het hier m.i. aankomt, wordt voor geen dier planten opgegeven. Maar hoe het ook zij, het voornaamste voor ons is *akatang-katang*, dat hier als praedicaat optreedt, en misschien in verband is te brengen met de Balische spreekwijze *Ngañunang ban bun katang-katang*, d.i. „iemand wiegen aan katang-katang (-ranken)", met de beteekenis „iemand met schoone beloften paaien", daar die ranken zeer broos zijn (de Clercq, p. 260 b.). Het is echter ook mogelijk, dat *akatang*

-katang in verband moet worden gebracht met *ngaṭng-aṭang* = „uitgestrekt op den grond liggen", dat in onzen tekst de overdrachtelijke beteekenis kan hebben van: „hulpeloos neerliggen", „in hulpeloozen toestand zijn". De linguale *ṭ*'s van *angaṭang-aṭang* vormen geen noemenswaardig bezwaar tegen deze opvatting, daar, zooals bekend, het onderscheid tusschen dentalen en lingualen in oudere Javaansche teksten niet zoo scherp te trekken is als in hedendaagsch Javaansch; ook in het Nieuw-Javaansch trouwens is dit onderscheid niet altijd even scherp als men wel denkt, althans niet bij vreemde woorden. In de „Sĕrat Tjĕnṭini" bijv. wordt in een gesprek over de kasusastran de *panunggal ing sastra,* de „eenheid van aksara's", behandeld, waarbij o.a. de *ta* gelijkgesteld wordt aan de *ṭa,* met als voorbeelden: *prijata* = *prijaṭa, suryakaṇṭa* = *suryakanṭa, tusṭa* = *ṭusta, kapusta* = *kapusṭa*; zie verder Sĕrat Tjenṭini, ed. Bataviaasch Genootschap, Zang 228, strophe 48 v.v.

14. Hier spreekt Sulakrama weer in wangsalan's. *Damar jarak* = „een fakkel van jarak (ricinus communis L.)-pitten gemaakt" = *godog.* Dit wijst op *anggodogi,* lett. „een beest bijv. aan een touw vasthouden en het verhinderen weg te loopen", hier klaarblijkelijk in de overdrachtelijke beteekenis van „dwarsboomen".
luhur ing metra = „hetgeen zich boven het oog bevindt" = „wenkbrauw" = *alis.* De klank hiervan suggereert het woord *lalis,* „iemand in den steek laten", „onbarmhartig zijn", etc.

15. De vergelijkingen, die Sulakrama hier maakt, spreken voor zichzelf. Een *uwi* is een aardvrucht, die in sommige streken van den Archipel het hoofdvoedsel vormt (zie de Clercq, p. 221a, en vergl. G.R. s.v. *wi*).

16. Wat met *angaji* in *c.* en *g.* bedoeld wordt, is niet duidelijk, wegens de verschillende beteekenissen, die *aji* kan hebben; of beter, omdat er verschillende woorden *aji* zijn, waarvan er hier m.i. twee in aanmerking komen; *aji* = „vorst" (*angaji* = „zich als een vorst gedragen", „vorstelijk"?), en *aji* = „leer", „tooverspreuk" (*angaji* = „tooverformulieren uitspreken" > „reciteeren" of „betooveren"?).
c. Volgens G.R. is *manuk dewata* de paradijsvogel, volgens K.B.W. een soort nachtvogel.

f. De *babarañjangan* (in Midden-Java: *brañjangan*) is een soort leeuwerik, die om zijn geluid geliefd is. Als hij zingt, vliegt hij hoog op. Vandaar, dat men hem in een in verhouding tot haar omvang zeer hooge kooi houdt.

17. *f. g. h.* zijn hoofdzakelijk van H overgenomen, omdat Q ze klaarblijkelijk niet goed heeft overgeleverd (zie crit. app.). Men lette op *kawirang*, een substantiefvorm met het prefix *ka-*, als in *kawruh, kasih* etc. Niet onmogelijk is echter, dat H den tekst ook niet heelemaal goed heeft overgeleverd, en dat we voor *i.* moeten lezen: *ratu angĕmbana wirang*. Men stelle zich de blijkbaar corrupte lezing van Q, *ratu ingĕmbana pĕrang*, in Balische karakters voor.

18. *e. Wunggari* is wel op te vatten als een geval van inwendige nasaleering, uit *wugari* (K.B.W. s.v.).

19. *a. agritan*, eigenlijk „zich rondwentelen, in het rond draaien" (van een collectivisch onderwerp), heeft hier klaarblijkelijk de overdrachtelijke beteekenis van „niet regelrecht op het doel afgaan"; vandaar de weergave „langs omwegen" (voor de beteekenis van *gĕrit* = „draaien", „omdraaien", cf. P.J.N. s.v.).
g. ngowah is overgenomen uit HJ, omdat *awah* van AB, voor zoover ik zie, geen zin geeft. C heeft *gawa* (lees: *nggawa*), dat wel een goede vertaling oplevert, n.l. „zij nam (haar ceintuur) mee", maar me toch minder waarschijnlijk lijkt dan *ngowah* („een verandering aanbrengen", „schikken", „in orde brengen"). Het schikken van een kleedingstuk is min of meer een reflexbeweging van een vrouw, die zich van schrik herstelt of iets dergelijks. Wanneer later Sri Tañjung, na door haar echtgenoot gedood te zijn geworden, door toedoen van Ra Nini herleeft, is ook de eerste beweging, die ze maakt, haar kleed in orde brengen, *anggarap sĕle* (letterl. „haar kleed betasten"; zie V, 165).

20. *a.* Men lette op den vorm *amĕngani* (*amĕnganîng*: *amĕngani* + *ing*), waar men blijkens de beteekenis, die in den context past (d.i. „de deur(en) opendoen", van Sri Tañjung gezegd), *amĕngakĕn* zou verwachten. Voor de in sommige gevallen blijkbaar gelijkwaardige vormen met het suffix *-i* en het suffix *-akĕn* cf. Berg „Bijdrage", p. 253 en noot 2 op die pag.

22. *f. ambrahmarga.* De meest gebruikelijke vormen van deze uitdrukking, „zich door het luchtruim voortbewegen" (van *ambara-mārga,* zie K.B.W. s.v. *bramaga*) zijn *ambramaga* en *(a)mramaga* (zie K.B.W. l.c.). C_3 heeft inderdaad *amramaga.* A heeft *ambrahmaga.* We hebben den vorm, zooals hij in B (en ook in L) voorkomt, in de tekstuitgave opgenomen, omdat daarin nog eenige notie aanwezig schijnt te zijn van het woord, waaruit de uitdrukking ontstaan is, ook al moeten we erkennen, dat hier evenals in A den copiïsten vermoedelijk het woord *brahma* voor den geest stond.

23. *b. lurak-lurak* is overgenomen uit HK, daar het *lurah-lurah* (= „allerlei bergengten", „bergklovèn", etc.) van de hoofdteksten hier niet past. De geheele beschrijving gaat hier immers over de zeeën, die Sidapaksa beneden zich ziet, en niet over berglandschappen en zeeën.
g. h. i. Voor deze versregels zie Inleiding p. 16+—17+.

24. *c. kang* is in dezen versregel ingevoegd om het vereischte aantal lettergrepen te krijgen. Op de beteekenis van den zin is de toevoeging van geen invloed; alleen krijgt *agneya* er een zekeren nadruk door.
Zooals men ziet, wordt het land der schimmen in het Zuid-Oosten geplaatst. Blijkens het eenigszins uitvoerige verhaal in H over belooningen en straffen, die zielen hier ten deel vallen, is het *pitĕrbawana* hel en hemel tegelijk (zie beneden).

25. *c.* Men lette op het eigenaardige gebruik van *nora* in plaats van *dudu.*

26. Om den hemel van Indra te bereiken moet Sidapaksa, na eerst naar het Zuid-Oosten te zijn gevlogen, nu precies in Oostelijke richting gaan, zoodat de Kendran dus in het Oosten, met een kleine afwijking naar het Zuiden, wordt geplaatst. Als die kleine afwijking naar het Zuiden, of naar het Noorden, zooals blijkt uit HJ (zie beneden), verwaarloosd mag worden, komt de lokaliseering van Indra overeen met een voorstelling, die ook op het Indische Vasteland bekend is, n.l. dat Indra de Lokapāla is van het Oosten (zie W. Kirfel, „Die Kosmographie der Inder nach den Quellen dargestellt", Bonn—Leipzig, 1920, Inleiding, p. 34*).

27. Blijkens het hier vertelde, nl. dat Sidapaksa op zijn tocht naar

den Indra-hemel na zijn vertrek uit het schimmenrijk de zon, de maan en de planeet Mars (de lezing van A: *nagara* in plaats van *anggara,* is klaarblijkelijk niet juist) achter zich laat, moet de Kendran buiten deze wereld liggen, in tegenstelling tot het *pitĕrbawana,* dat op deze wereld wordt gedacht.

De voorstelling van HJK is eenigszins afwijkend; o.a. wordt daar niet gerept van bovengenoemde hemellichamen. In HJ gaat Sidapaksa in het begin van zijn tocht naar het Oosten. In K wordt geen richting vermeld; daarentegen wordt hier verteld, dat Sidapaksa boven den „hyang Sumeru" vliegt.

Hieronder volgen de desbetreffende strophen van HJK.

H III, 24, 25: Ring sampunirâreyan (*lees*: °irararyan) lumaku, aenggal lampahe, bramagângetan sumilir, amor ing aun-aun, dene lumaku andaru... (*lees*: andarung), ... kma lampahe, ki Sidapaksa amuwus, iki adohe ring kendran, kaya ingsun tan mangsula.

Akeh atma paḍa kapildulu (! *cf.* J. *beneden*) ring gagana mangke, sawaneh paḍa lumaku, ana kang angrararangu, arĕbrĕb ing tĕrna-tĕrni, wong duratmaka atmane, atĕṇḍasa ulahipun (?), srang-srangan maṇḍĕg ing lawang, atmane wong duratmaka.

J III, 20, 21: Ri sampunirârenya (*lees*: °irararyan?) lumaku, tan age lakune, bramagângetan sumilir, mor (r)ing megâwun-awun, dene lumakwa alampus, amor (r)ing sunya lampahe, ki Sidapaksa amuwus, ipi (= impi, *of lees*: iki?) adohe ring kendra (*verb. hs.*: kendran), kaya ta (*sic*) ingsun mangsula.

Akeh atma paḍa kapidulu, ring gagana mangke, sawane (*lees*: sawaneh) paḍa lumaku, akeh paḍa angrararangu (*lees*: angrarangu), jangrĕrĕp (*lees*: angrĕrĕb *of* angrĕrĕp) ing tĕrna taru, nin (*sic*) wong duratmakane, laku (*verb. hs*: lakune) yen tĕka asruh (*voor*: asru?), sawulatipu (*lees*: °pun?) srang-srang (*één lettergreep te weinig*), amaṇḍĕga maring lawang.

K III, 27, 28: Alon-lonan denira lumaku, andarung lampahe, ring ambara tan sinipi, luhur (r)ing hyang sumeru, lampahe angantun-antun, amor (r)i (*lees*: (r)ing?) mega lakune, ki Sidapaksa amuwus, tan sipi dohe ring kendran, drigama kaya baliya.

Ka (*verb. hs*: kang) atma paḍa kapirangu (*één lettergreep te weinig*), ring sugêki (*verb. hs*: swargêki) rĕke, saparo lumaku (*één lettergreep te weinig*), sawaneh angrarangu, angrĕrĕb i (*lees*: ing?) tĕrna-tĕrni, wong duratmaka atmane, atĕṇḍas asulipun (? *er stond*: hasulhipun; *één lettergreep te weinig, cf.* H.), srangsrangan mandagindalan (*lees*: maṇḍĕg ing dalan?), atma ni (*lees*: ning?) wong duratmaka.

Volgens de voorstelling van H gaat Sidapaksa dus eerst naar het Oosten. In het luchtruim ziet hij steeds (? *kapidulu,* als J gelezen) schimmen, waarvan een gedeelte zich bevindt in de Tĕrna-tĕrni, een naam van een gedeelte van de hel klaarblijkelijk, die vermoedelijk in verband is te brengen met de bekende

venijnige helsche grassoort, elders *alang-alang taji, dukut maron kadga* etc. geheeten (zie Kern, diss., hoofdstuk IV). Wat met *atĕṇḍasa ulahipun* bedoeld wordt, is mij niet duidelijk. De *lawang,* waar de zielen der misdadigers vóór staan, zijn vermoedelijk de deuren of poorten, die naar de verschillende hemels leiden, of de poort, die toegang geeft tot het rijk van Yama, den Doodsgod (cf. Kern, diss., hoofdstuk III).

J wijkt in zooverre van H af, dat de plaats, waar de zielen der zondaren zich bevinden, *Tĕrna-taru,* „gras-boom", heet.

Volgens K vliegt Sidapaksa dus eerst over den berg Sumeru. Hierna ziet hij zielen, waarvan een gedeelte zich in den hemel (*swarga,* naar de tekstverbetering van Van der Tuuk) bevindt, en een gedeelte in de Tĕrna-tĕrni. In plaats van voor een *lawang* staan de zielen hier, indien de conjectuur juist is, op de *dalan,* misschien wel de wegen bij den bekenden Viersprong (zie V, 128).

Na deze passage heeft H nog vier strophen, die in JK ontbreken, n.l.:

Atma ning arabi wandu iku, awlas punang tumon, puruse apulang tai, kĕpus apulang uyuh, ambune abacin amis, tan tinanggap ing rowange, atma ning kang wandu iku, sor widadari kendran (*één lettergreep te weinig*), rupa atma kapapan (*één lettergreep te weinig*).

Atma ni (*lees*: ning?) lana pamitra iku, suka punang tumon, awake edes ing ingtri (? *er stond*: hawakehedesingngingtri), atma ning wadon iku, acucuṇḍuk purus ningni (?), kabeh awake anganggo, atma ning pramada iku, tan sah ika saking tunggak, duwene den angkat-angkat.

Atmane mati bisa manĕluh (*of*: bisamânĕluh = wiṣama + anĕluh), ika si warnane, ginantung ing peñjor pĕtung, ingobor-obor sampun, tangise añjrah tâñjrĕrit, angasih-asih sambate, awake lamunsagĕmpung (*lees*: amuksa gĕmpung?), atma ning akira ala, kinĕñcang pinĕpĕṇṭangan.

Atma ning amuḍuk (?) iku kaki, anggulutuk mangke, ambegal lawan amaling, alâyune katĕmu, yen karuhan waunipun, tan wikan ingsun ing kono, ala ayune katĕmu, tĕlas sun angarca atma, sun lumaku alon-lonan.

De bedoeling van den tekst, die hier en daar klaarblijkelijk bedorven is, is mij niet altijd duidelijk. Met *hedesingngintri, ningi, amuḍuk* en *anggulutuk* weet ik geen weg. Blijkens de laatste versregels van de vierde strophe beschrijft (*angarca*) Sidapaksa voor zichzelf de straffen en belooningen der zielen. De beschrijving komt, behoudens op de door mij niet begrepen plaatsen, hierop neer: de phallus van de zielen van mannen, die in hun leven met hermaphrodieten getrouwd waren, wordt nu met vuil besmeurd; de hermaphrodieten daarentegen zien er, blijkbaar als vergoeding voor het hun aangedane leed, nu nog

schooner uit dan nimfen uit den Indra-hemel; van vreugde vervuld is degene, die kijkt naar de zielen van hen, wier vriendschap bestendig was. Hun lichaam..... De zielen van vrouwen — haar zonde wordt niet genoemd, maar hoogstwaarschijnlijk worden er overspelige vrouwen mee bedoeld; cf. Plaat III b. — dragen als lichaamsversiering mannelijke genitalia De zielen van onachtzame mannen staan voortdurend bij een boomstronk, terwijl ze hun mannelijkheid telkens optillen. De zielen van „zwarte magiërs" hangen aan bamboe-staken en worden verbrand, zoodat hun lichaam te niet gaat (?). De zielen van lieden, die booze listen aanwendden, worden vastgebonden en gekruisigd. De zielen van straatroovers en dieven ondervinden de vergelding voor hetgeen ze, aan goeds of kwaads, gedaan hebben, en hebben nu spijt over wat ze vroeger hebben misdreven.

Hierna volgt in alle drie de hss. een passage, die overeenkomt met strophe 25 en 26 van de tekstuitgave.

Van het schimmenrijk gaat Sidapaksa naar het Noord-Oosten, en komt dan in een bloementuin (*wana kusuma* HJ, *taman sari* K) aan. Daarna volgt een uitvoerige beschrijving van de daar groeiende planten en bloemen, en van de dieren en vogels, die daar leven, een beschrijving, zooals we die aan het begin en aan het eind van Zang I van de tekstuitgave hebben gevonden. Wat hierop volgt, komt overeen met strophe 29—31 van dezen Zang der tekstuitgave. Alleen zijn HJK ook hier veel uitvoeriger.

28. De beschrijving van de badende nimfen (die in HJK op deze plaats ontbreekt), een geliefd motief van Javaansche auteurs en hun Indische collega's, lijkt ons hier wel wat kort. Wanneer men daarbij in aanmerking neemt, hoe abrupt de beschrijving met *f.* eindigt, is er m.i. alle reden om aan te nemen, dat hier iets uitgevallen is, of dat de scène van de badende nimfen hier in de plaats van iets anders ingeschoven is.

29. *e. hema* is een conjectuur voor *tema,* dat, voor zoover ik weet, niet bestaat en vermoedelijk op een afschrijversfout berust, gezien de groote overeenkomst van de *ha* en de *ta* in het Balische schrift.

30. *c.* De *nawaratna,* de „negen juweelen", zijn: koraal, parel,

robijn, lazuursteen, gomeda, diamant, saffier en smaragd (P.W.).

g. Met *wuñcal-wuñcal* (= *uñcal*[2]) worden klaarblijkelijk neerhangende slierten of slippen bedoeld. In de wayang-kulit en de wayang-wong (dit laatste alleen in Soerakarta en niet in Jogjakarta) dragen voorname figuren *uñcal* genaamde slippen (in de wayang-wong liever koorden, aan het eind waarvan een kwast), die aan de schaamplaat vastzitten (cf. Tjan Tjoe Siem, diss., p. 211).

31. Men lette op *dewandara* blijkbaar alleen ter wille van de versmaat voor *dewandaru* (een soort pijnboom G.R.).

33. De voorstelling van het eeuwige daglicht, dat in Indra's hemel schijnt, vindt men met een klein verschil in de tegenwoordige lakon's ook toegepast op aardsche kraton's (zie bijv. de beschrijving van den kraton van Salya in de lakon Kurupati rabi, vert. Tjan Tjoe Siem, diss., p. 12).

36. *g.* Het gebruik van *manusa* (= „mensch") voor den eersten persoon tegenover een godheid komt in oudere Javaansche teksten vaker voor (zie K.B.W. s.v.). Omgekeerd spreekt een godheid een mensch wel eens aan met „mijn mensch", *manusaku* (zie Sudamala, Zang II, 23, Zang III, 6).

i. Het is natuurlijk mogelijk om *Sindupati* op te vatten als „koning der Sindu's". Het is door mij echter opgevat als rijksnaam, naar analogie van het blijkbaar als rijksnaam bedoelde, met *Sindupati* synonieme *Sinduraja* (zie Zang I, 3 en de opmerking naar aanleiding daarvan in de Aant.; zie ook str. 25 van dezen Zang).

39. Het schijnt, dat de inhoud van den brief, die ons overigens onschuldig lijkt — er wordt immers alleen gezegd, dat er een krijgsman gekomen is —, voor Indra duidelijk genoeg is. Voor hem kan de brief blijkbaar niet anders zijn dan een *layang pĕnantang,* een „oorlogsverklaring"!

h. De *campaka* (michelia champaka L.) is een welriekende, zeer gezochte bloem, waaruit haaroliën worden gemaakt. Ze wordt ook als versiering in het haar of anderszins gedragen. In Bali speelt ze een rol bij het godsdienstig ceremoniëel der priesters (zie „Mudra's", p. 41). De *kalak* (uvaria rufa) schijnt niet zoo geurig en zoo mooi te zijn als de *campaka.* Omdat ze

op de *sandat* of *kĕnanga* (cananga odorata Hook. f.) lijkt, wordt de bloem ook *sandat alas* of *kĕnanga hutan* genoemd (K.B.W. s.v. *kalak*), d.i. „wilde sandat" of „wilde kĕnanga". De *sandat* nu lijkt ook op de *campaka*-bloem. Zoo beteekent de uitdrukking *kalak-kalak cumampaka* = „hoewel (slechts) een kalak (verdubbeling met concessieve beteekenis), toch stelt zij (hij) zich aan als een campaka" hoogst waarschijnlijk „zich aanstellen als iemand, op wien men in de verte een beetje lijkt, maar waaraan men niet gelijkwaardig is", dus praktisch: „zich grooter, voornamer voordoen dan men in werkelijkheid is".

40. *c.* Voor het gemak van den lezer mogen hier de reeksen der „negen goden", die K.B.W. (s.v. *nawa*; men zie ook B. M. Goseling, „Een „Nawa-Sanga" van Lombok", Gedenkschrift Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 1926, p. 200—210) en de Manikmaya (tekst V.B.G., deel 26, 1852, vertaling Tijdschrift voor Ned.-Indië, deel 1, 1843) opgeven, genoemd worden: Içwara (O.), Mahesora (Z.O.), Brahma (Z.), Rudra (Z.W.), Mahādewa (W.), Sangkara (N.W.), Wiṣṇu (N.), Sambu (N.O.), Çiwadewī, d.i. Çiwa met zijne vrouw als één opgevat (Midden).

Mahadewa (O.), Kuwera (Z.O.), Sambu (Z.), Mahayĕkti (Z.W.), Kamajaya (W.), Siwah (N.W.), Wisnu (N.), Prithañjala (N.O.), Bayu (Midden).

h. Daar L (zie crit. app.) een juiste lezing heeft, nl. *paḍa atiyang sañjata,* vervalt hier onze conjectuur *paḍâtiyanga s°*. Voor de vertaling maakt dit niets uit, daar het *atiyang* van L blijkens den context toch ook als imperatief bedoeld is.

42. *b.* Voor *mulat* heb ik *mula* gelezen, naar analogie van een dergelijke uitdrukking in Zang V, 84 (zie ald.). Ook K.B.W. (s.v. *gingsir*) geeft een aanhaling uit een hs. der Bañuwangische Sri Tañjung-redactie in den vorm *mula si wayahe* etc.

Wayah beteekent in deze uitdrukking vermoedelijk „tijdperk" (< „tijd" < „leeftijd"), en wel het tijdperk van degeneratie, de Kaliyuga.

c. amet gingsir beteekent letterlijk „trachten, zoeken te wijken". In deze uitdrukking (zie ook V, 84) heeft het klaarblijkelijk de overdrachtelijke beteekenis van „trachten een uitweg te vinden", „de schuld van zich af trachten te schuiven", „zich onschuldig voordoen" (zie K.B.W. l.c.).

g. Men lette op den vorm: *pangger* voor *pang(h)er*. Dit is de lezing van AB. L heeft *pang(h)er* (zie crit. app.), dat men, zoo men wil, in de plaats van *pangger* kan stellen. Noodig is het m.i. niet, daar het wel meer voorkomt, dat mediae gezet worden daar, waar ze oorspronkelijk niet op haar plaats waren.

43. *d. e.* Deze uitdrukkingen komen klaarblijkelijk op hetzelfde neer: „zóó dicht tegenover elkaar staan, dat men bij wijze van spreken „op elkaars voeten staat en elkaar zijn buisje aanbiedt", n.l. om er op los te slaan".

44. *b. c.* Men lette er op, dat *panah* „boog" en *laras* „pijl" beteekent! *i. Suramarata* is op te vatten als een Sanskrit samenstelling in de beteekenis van „dapper", „groote held" (*çūramahāratha*), eventueel „goddelijk held" (*suramahāratha*). *Mahāratha,* waar *marata* op teruggaat, heeft in het Sanskrit reeds de beteekenis van „held", „groote held", „een groot krijgsman". Volgens P.W. is het niet op te vatten als een adjectivische samenstelling, daar *ratha* alleen ook reeds in de beteekenis van „held" voorkomt (zie P.W., s.v. *mahāratha*). Dit *mahāratha* zit vermoedelijk ook in *jayamrata,* dat in de ḍalang-taal vaak voorkomt in strijdscènes, wanneer twee tegenstanders elkander uitdagen (cf. Tjan Tjoe Siem, diss., Aant. no. 135).

46. *a.* De uitdrukking *ḍaut payung* (= „de payung's worden uitgetrokken") beteekent niet alleen „op de vlucht slaan", zooals hier, maar ook „mobiel worden" (zie VII, 36).

47. *c. sanggupta* is opgevat als een afkorting van *sasanggupta.* Men kan echter *ta* ook opvatten als het possessieve suffix van den tweeden persoon en den zin als volgt vertalen: „Houdt een drijfjacht op me! Dat hebt ge (immers) op U genomen!" Ook kan men *ta* als nadrukswijzer beschouwen en lezen: *sanggup ta den anumponi* = „(Ge) hebt het toch op U genomen! (Wel), houdt (dan) een drijfjacht op me!"
e. (*a*)*pungkur wĕḍus* beteekent „op de vlucht slaan" (letterlijk: „de geiten trekken zich terug") evenals *ḍaut payung* (zie boven). Een andere uitdrukking met dezelfde beteekenis is *bubar tawon* = „de bijen zwermen uit" (zie Pararaton, V.B.G., deel 62, 1920, p. 20, waar men al deze uitdrukkingen in één zin bij elkaar vindt).

48. Deze zeer menschelijke beschrijving van de hemelingen behoeft

geen naderen uitleg. *Ular,* dat waarschijnlijk het grondwoord is van *amular,* is in verband te brengen met Nieuw-Javaansch *ulur, olor, oler, ĕlĕr* etc., welke woorden alle de beteekenis hebben van „zich als een streep in de lengte uitstrekken".

49. *e. anunggêng* is op te vatten als een dichterlijke samentrekking van *anunggu,* eventueel *anunggwa* + *ing.*
f. Hierboven (II, 34) hebben we *manda* aangetroffen in de beteekenis van *mandar* = „zelfs". Op deze plaats beteekent *manda* blijkbaar: „hoe zou het dan zijn, indien.....!", „zou het dan vreemd zijn, indien....." = *mandah* = *mendah* (zie G.R. s.v. *andah*).

50. *g.* Het wapen van Indra, hier *Gĕṇṭa-Wowolu* genoemd, heet in de volgende twee strophen (*Gĕṇṭa*)-*Wĕwĕlu* volgens A, (*Gĕṇṭa*)-*Wawĕlu* volgens B. Wat van het tweede gedeelte van dezen naam de juiste vorm is, is niet uit te maken. *Wĕlu* kan „acht" beteekenen, = *wolu,* maar *wĕlu* beteekent ook „rond". *Mawĕlu,* zooals het wapen volgens C eenmaal heet (zie varianten bij str. 52; de twee andere namen, die C in str. 50 en 51 opgeeft, zijn vermoedelijk corrupt), kan „een ronden vorm hebben" beteekenen (zie K.B.W. s.s.v.v. *wĕlu* en *wĕlū*). Het eerste gedeelte van den naam van het wapen luidt in ieder geval *Gĕṇṭa* = „klok", „bel". Een der klassieke wapenen van Indra is, zooals bekend, de wajra, de bliksemschicht. *Bajra* is in het Balisch ook de naam van de bidschel der priesters, naar de wajra-achtige versiering boven om het handvat (zie K.B.W. s.v. *bajra*). Is het misschien langs dezen weg in gebruik gekomen, dat het wapen van Indra *Gĕṇṭa,* „klok", „bel", wordt genoemd?

51. *h.* Dit is de lezing van A. B en L hebben *darmanu lan warganira,* hetgeen met *g.* samengenomen ook een goede vertaling oplevert: „Roep nu zoo goed mogelijk uw vader en uw verwanten aan!" (*darma* in den zin van *sudarma* van het Nieuw-Javaansch). Voor de klaarblijkelijk corrupte lezing van C, zie crit. app.

52. *e.* Hier ziet men, dat het effect van Indra's wapen is, dat Sidapaksa geketend wordt, een effect, dat doet denken aan dat van de *nagapasa,* de „slangenstrik" (zie Dowson, „Hindu Classical Dictionary", London, 1928, s.v. *Varuṇa,* en de Jav.

woordenboeken). *Winalatung* is een emendatie van *pinalantung, tinalatung* en *pinalatung. Walatung,* en niet *palatung,* komt in Zang V nog tweemaal terug, in str. 132 en str. 137.
h. i. Dit is voor den eersten keer, dat wij hooren, wie Sidapaksa eigenlijk is. Hij maakt zich hier dus bekend als zoon van Sakula (of Nakula), den vierden Paṇḍawa.

53. *a.* Dat een *konta,* een werpspies, gebruikt zal worden om er iemand het hoofd mee af te hakken, is niet zoo vreemd, aangezien blijkbaar zelfs pijlen daartoe kunnen dienen. Ook op het vasteland is de voorstelling bekend, dat een pijl het vermogen heeft om iemand te onthalzen. Het effect van een wapen hangt immers niet in de eerste plaats af van zijn uiterlijken vorm, maar van de magische kracht, die er in zit.

54. *g.* D.w.z. „sterven". Immers, toen die episode zich afspeelde, was Paṇḍu, dien Sidapaksa niet persoonlijk gekend heeft, al lang dood.

55. Men herinnere zich, dat de zonen van Paṇḍu niet door hemzelf, maar door de Goden bij Kunṭi en Madrim verwekt zijn. Zoo is Arjuna de zoon van Indra bij Kunṭi. Dat Indra Sidapaksa, zoon van Nakula, kleinzoon dus van Madrim, zijn *putu,* „kleinzoon", noemt, berust slechts op het Javaansche spraakgebruik. Als oomzegger van Arjuna is Sidapaksa, zooals vanzelf spreekt, een *putu* van den Vader van Arjuna.

ZANG IV.

a. De *a* van *agucali* is door mij geëlimineerd om het vereischte aantal lettergrepen te krijgen.

1. *a. Sangkali* is een emendatie van *cangkali,* dat klaarblijkelijk een afschrijversfout is ten gevolge van de onderlinge gelijkenis van de *sa* en de *ca* in het Balische schrift (vgl. III, 52: *sinangkali,* van *sangkali*).

4. *f. Ing Sulakrama atine* is een elliptische uitdrukking. Het praedicaat moet er bij gedacht worden. In het Nieuw-Javaansch bestaan er veel van zulke uitdrukkingen, bijv. *sugihe!* = „wat een rijkdom!", *ajune!* = „wat een schoonheid!" Men verge-

lijke den Hollandschen zin „Wat een neus!", waarbij het praedicaat bekend wordt verondersteld, bijv. groot, rood of iets dergelijks.

5. *g.* Hier is de lezing van C overgenomen, omdat die van A en B niet bij den volgenden versregel past (zie crit. app.). R heeft op deze plaats dezelfde lezing als A en B.

6. *b.* Ook hier is de lezing van C overgenomen. A, B en L zijn vermoedelijk corrupt. De versregel luidt daar: *pataranu pasange.* Hij heeft in de eerste plaats één lettergreep te veel en bevat in de tweede plaats het onbegrijpelijke *pataranu.*
c. Ook deze versregel is van C overgenomen.
d. Gomutra, dat de lezing is van B, en dat, naar het schijnt, ook van elders bekend is (zie K.B.W. s.v.), is vermoedelijk het Sanskrit woord *gomūtra* = „koeienurine". De beteekenis „juweel", of eventueel „iets voortreffelijks", die *gomutra* klaarblijkelijk gekregen heeft — men zie ook Zang V, 173 —, is misschien hierdoor ontstaan, dat de excrementen van de koe als iets voortreffelijks, iets reins of heiligs worden beschouwd, althans op het vasteland.
A heeft echter *goputra* = „kalf", hetgeen volgens de hierboven geuite opvatting omtrent de reinheid van wat bij de koe behoort, eveneens heel goed mogelijk is. *Gomutra* is in de tekstuitgave opgenomen, omdat andere hss. het ook hebben. Blijkens de opgave in K.B.W. geven de hss. van de Javaansche redactie(s) *gomatra.*
h. Wat *gĕgĕṇḍor* beteekent, is mij niet bekend. De beteekenis, die K.B.W. vragenderwijs voor *gĕndor* geeft („lijkbaar"), past hier niet. Ook wanneer men *gĕṇḍor* (de spelling van A en C is *gĕnḍor,* die van L *gĕṇḍor*) in verband brengt met *gaṇḍor, geṇḍor* (= „week", „slap", „broos"), komt men er niet verder mee, daar *gĕgĕṇḍor* in onzen tekst, waar het dan „iets weeks", „iets slaps", zou moeten beteekenen, bestaat uit saffier, dat toch een harde substantie is. Ook met *gĕgĕñcor* van B weet ik geen raad.

7. *b. Arsamala* of *rasamala* is gewoonlijk de naam van een boomsoort en van de daaruit gewonnen welriekende hars (liquidambar altingiana Bl.; zie G.R. en P.J.N. s.v. *rasamala*). Hier schijnt het de naam van een soort edelgesteente te zijn. *Lur* is opgevat als afkorting van *lurlur,* dat wel samen zal hangen

met *ulur-ulur,* een versiering (aan een of ander gebouw), die in de Oud-Javaansche litteratuur vaak voorkomt (K.W.B. s.v. *ulur,* waar helaas geen vertaling of nadere verklaring wordt gegeven). Voor *ulur-ulur* geeft G.R. (s.v. *ulur*) op: „een riem, die door middel van een gesp verlengd of verkort kan worden"; „een stijgbeugelriem", „een soort *nagamangsa*"; een soort collier, die tot aan den gordel hangt". Blijkens de grondbeteekenis van *ulur* = „het zich uitstrekken als een lange streep, als een touw", „het gerekt worden", enz., moet met *ulur-ulur* bedoeld zijn: „koorden", „slierten", of iets dergelijks (zie ook de voorwerpen, die in het Nieuw-Javaansch *ulur-ulur* worden genoemd; G.R. s.v. *ulur*).

Heel zeker is de lezing van den versregel intusschen niet. In de tekstuitgave is opgenomen de lezing van B. In A, en naar later bleek, ook in L, vindt men *arsamalulure.* C heeft *prasaman dudure.* Met deze lezingen weet ik geen weg. Strophe 7 van K en J luidt ongeveer als die van de tekstuitgave. Versregel *b.* luidt daar resp. *ajama lulute* en *kamalo luhluhe,* dat evenmin duidelijk is. Misschien moet men K *b.*: *arja mas luluhe* (= *lulure*) en J *b. komala luhluhe* (= *lurlure*) lezen.

g. Wat hier *gĕgĕñjor* beduidt, weet ik niet. De beteekenissen van *gĕñjor,* die de woordenboeken opgeven, passen hier geen van alle. Misschien worden er dezelfde deelen of versieringen van gebouwen mee bedoeld als met het *gĕgĕṇḍor* van de vorige strophe. Op deze twee plaatsen heeft H *agĕgĕñjer* en *gĕgĕñjer,* J resp. *agĕgĕnteng* en *gĕgĕnteng,* en K steeds *agĕgĕnteng* (*gĕṇteng* = „dakpan", K.B.W.).

h. Hieruit blijkt, dat *jĕbad* de benaming moet zijn van een soort stof, of eventueel van het soort patroon op die stof.

8. *d. aṇḍapuk* hangt blijkbaar samen met *dapur,* dat in een der Dajaksche talen voorkomt. (Zie Aug. Hardeland, Dajaksch-Deutsches Wörterbuch, s.v. *dadapur*).

10. *a.* De conjectuur *panaḍahan* voor *panaḍaha* wordt bevestigd door L (zie crit. app.), zoodat de haakjes bij de laatste *n* moeten vervallen. Blijkens den context toch is men hier nog niet aan het eten, zooals de lezing met *panaḍaha* van A en B of *panaḍahe* van C zou doen vermoeden (zie crit. app.). Integendeel blijkt uit wat hierna verteld wordt (zie ook Zang V, kawitan), dat men bezig is den maaltijd en al hetgeen er bij

behoort, klaar te zetten in de eetzaal, de *panaḍahan,* waarheen zich de Goden en Sidapaksa eerst later begeven.

11. *e.* Voor de vertaling van *lulúhur* door „baldakijn" vgl. K.B.W. s.v. *luhur.*

ZANG V.

c. Voor het origineel van het eerste gedeelte van deze strophe zie crit. app. Het heeft niet alleen twee lettergrepen te veel, maar bovendien nog een (afschrijvers)fout. Het is mogelijk, dat men in plaats van *sinugatan* moet lezen *sinuguhan.* Men zie de kawitan van ABC (en L.).

1. *i. ra* van *sira* is door mij geëlimineerd, omdat anders de versregel een lettergreep te veel heeft. Voor de beteekenis van den zin maakt dit niet veel uit.

4. *d. Siñjang cĕpuk madu* is vermoedelijk hetzelfde als *tapih cĕpuk sari,* een kleed, dat geweven is uit vier verschillende soorten garen, rood, geel, wit en zwart, maar dat „niet zeer geel is" (zie K.B.W. s.v. *cĕpuk*).
g. Capah beteekent gewoonlijk „ondiepe bak" (zie K.B.W. en Klinkert, „Nieuw Maleisch-Ned. Wdb.", s.v. *capah*). Hier is het blijkbaar de naam van een model oorkrabben.
h. Candu is niet alleen de naam van onvermengde opium, maar ook van het extract van curcuma, dat gebruikt wordt om de huid een mooie geele kleur te geven (K.B.W. s.v. ad 2e).
i. Met *kalĕmbak* wordt hier vermoedelijk bedoeld het hout van den aquilaria malaccensis Lam. (de Clercq), dat zeer geurig is en voor allerlei doeleinden wordt gebruikt, o.a. om, zooals men hier ziet, er blanketsel mee te parfumeeren, maar op Midden-Java ook om er rooktabak mee geurig te maken. Met *kalĕmbak* wordt op Java echter ook de rhabarber aangeduid, terwijl elders nog andere houtsoorten zoo worden genoemd (zie de Clercq, s.v. Aquilaria malaccensis Lam. en Rheum palmatum L.).

5. *c.* We hebben het Balische suffix-*in* in *marângunggahin* laten staan, omdat alle teksten het lezen.

e. De uitdrukking *anampak jangkung* wordt niet in de woordenboeken opgegeven. Volgens G.R. is *jangkung* o.a. de naam van een roofvogel. Afgaande op de synoniemen, die K.B.W. van *jangkung* opgeeft, moet het een ooievaar of althans een ooievaarachtige vogel zijn (zie ald. s.s.v.v. *jangkung*, en *karaṇḍa* ad II). De laatste verklaring past m.i. beter in onzen tekst. Van Suci wordt dan gezegd, dat zij voortstapt als een ooievaar, d.i. wel „behoedzaam", eventueel „statig".

6. *c.* Het is niet zeker, of de emendatie *surâpsari* juist is. A heeft n.l. *hurapsari*, B *harapsari*, L *hapsari*, welke laatste lezing hier in ieder geval niet past, daar anders de versregel een lettergreep te weinig zou hebben. Gezien de veel voorkomende verwisseling van *ha* en *wa*, is het niet onmogelijk dat hier *warâpsari* moet worden gelezen; zie echter beneden, str. 34, waar *surâpsari* voorkomt in Q. Voor de afwijkende lezing van C zie crit. app.
h. Men lette op *sia*, dat AB (en L) behalve op deze plaats ook in V, 33 hebben. Daar behalve *sia* ook *sida* (zie K.B.W. onder *sida* ad III, en ook onder *sira* ad 2e) als pronomen personale van den tweeden persoon voorkomt, blijkt, dat hier de r-g-h- en de r-d-l-reeks door elkaar loopen.

7. *g. kapirowang*. Dit is de lezing van AB (en L). C is blijkbaar corrupt (zie crit. app.).
Beneden zullen we tweemaal (V, 20 en 46) *kepi rowang* ontmoeten. Het is dus mogelijk, dat we hier *kepi* in plaats van *kapi-* moeten lezen, maar daar *kapirowang* niet geheel uitgesloten is — het kan gevormd zijn op dezelfde wijze als *kapiluh, kapilare etc.* (zie Berg, „Bijdrage", p. 93 v.v.) — hebben we deze lezing gehandhaafd. Voor de beteekenis der woorden met de prefix *kapi, kapa, kami, kama*, of *ka*, met of zonder suffix *-an* of *-ĕn*, zie Berg, l.c.

11. *g. sinawung* is een emendatie van *sinawur*, dat AB en L merkwaardig genoeg alle hebben. Hieruit ziet men, hoe gedachteloos copiïsten soms te werk gingen. De fout zat vermoedelijk reeds in de Vorlagen der hss.

13. *c. atampik silih-sih asih*. Deze versregel is misschien niet goed overgeleverd. B heeft den versregel in elk geval niet goed bewaard, want deze heeft een lettergreep te weinig (zie crit.

app.). Alles zou veel doorzichtiger zijn, indien er stond *atampik sih silih-asih*. Het beeld van den tweekamp, waarbij de tegenstanders nu eens van elkaar raken dan weer op elkander losslaan, zou op die manier althans duidelijker zijn. C is vermoedelijk corrupt (zie crit. app.).

f. Musti, dat eigenlijk „vuist" (Sk. *musti*) beteekent, heeft hier klaarblijkelijk de overdrachtelijke beteekenis van „knoop", nl. de knoop gelegd in den band om het middel, waarmede het kleed vastgehouden wordt, of de knoop, die gelegd wordt in een hoek van de kain, gezien het feit dat *musti ning tapih* vaak weergegven wordt met *padu ning tapih* (zie K.B.W. s.s.v.v. *musti* en *padu*).

14. *i. Kaya edan tan pasalah.* Het schijnt, dat verstandsverbijstering als gevolg van een misdaad wordt beschouwd. Men vergelijke Z. I, 51 en wat er van Sidapaksa verteld wordt in Z. VI.

15. *c. Wr'ing* is een conjectuur voor *wruh ing*, om het aantal vereischte lettergrepen te krijgen.

17. *f. Makabelanane* is opgevat als te zijn ontstaan uit *makabelan* (*maka* + *bela* + *an*) + het suffix van den irrealiteitsvorm *-a* + het possessief suffix van den 3en persoon *-(n)e*.

Volgens van der Tuuk (K.B.W. s.v. *an* ad II) wordt *an* vaak gebruikt als aanhechtsel achter substantieven, waarvoor het praefix *maka-* staat; hij geeft als voorbeelden op *makamantu(h)aningsun*, *makalaki(h)aningsun* en ook *makarabiyan*, kunnen zijn.

en teekent hierbij aan, dat het ook wel een conjuctief zou

In ons woord echter — aangenomen, dat onze scheiding der elementen van *makabelanane* juist is — blijkt, dat *-an* geen conjuctieve beteekenis kan hebben, tenzij men hier aan twee partikels van den irrealiteitsvorm achter elkaar zou willen denken.

Vermoedelijk dient *-an* hier ter substantiveering.

h. bawula (= *bahula*). Voor een andere beteekenisnuance van dit woord zie I, 48f, *i.*

18. *d. aris* is een conjectuur voor het hier niet passende *arit* of *arig*. Misschien heeft de zgn. *sa murda* (palatale sibilant), waarmee *ariç* in de Vorlagen der hss. werd gespeld, den copiisten parten gespeeld.

i. Blijkens den context moet *mrĕman* = *pamrĕman* („slaapplaats", „bed") zijn.

22. *i. kapan baya* is overgenomen uit HJ, omdat *kapan kaya* van BC m.i. geen goeden zin oplevert; *kaya* als versterker van een vraagwoord is, voor zoover ik weet, niet gebruikelijk. A is op deze plaats ongetwijfeld corrupt (zie crit. app.).

23. *b.* Men lette op het gebruik van het voluntatieve *depun* na een vetatief.

a. Met *Sĕno*, dat een verbastering moet zijn van Sk. *Açwinau* (zie K.B.W. s.s.v.v. *asno, sĕno, sĕnon, masĕno*), den naam der goddelijke tweelingbroeders, de lijfelijke vaders van Nakula en Sahadewa bij Pāṇḍu's tweede vrouw Mādrī (in het Javaansch ook Madrim of Madrin), wordt in onzen tekst klaarblijkelijk slechts één persoon bedoeld. Geen enkelen keer blijkt, bijv. uit het gebruik van den collectiviteitsaanduider *paḍa* of *sami* vóór het bij Sĕno behoorende praedicaat), dat er twee goden mee bedoeld worden.

Ook in de Nawaruci en de Bhimaswarga, waar de godheid *Masĕno* heet, schijnt hij opgevat te worden als één persoon (zie K.B.W. s.v. *masno*, Nawaruci, ed. Prijohoetomo, p. 64). In de Bimasuci, de Nieuw-Javaansche bewerking van de Nawaruci, speelt Masĕno geen rol meer, en in de lakons schijnt hij niet meer voor te komen (zie Cohen Stuart, Inleiding bij zijn vertaling van de Sĕrat Bratajuda, V.B.G., deel 27, p. 13). In Oud-Javaansche teksten worden de Açwino nog als twee goden voorgesteld (zie K.B.W. s.v. *açwino*). We zien dus de Açwinau als het ware geleidelijk vervagen. In de hss. van de Balische redactie van ons gedicht zien we hetzelfde gebeuren met Sĕno.

In AB (en L) komt hij nog voor. In C is zijn naam een min of meer onbegrepen grootheid. Versregel *a.* van deze strophe luidt in C: *batara Masnolih lingirâmuwus*; van str. 27: *sang Masnolih lingirâmuwus*. In beide gevallen heeft de copiïst blijkbaar aan *nolih* = „omkijken" gedacht. In strophe 33 *d.* schijnt hij den samenhang beter begrepen te hebben; er staat: *sang hyang Masno amuwus*. In J komt *Sĕno* tweemaal voor, in den vorm *Masĕno* en in den vorm *Masĕnwa*. H heeft op de drie plaatsen, waar AB (en L) *Sĕno* lezen, tweemaal *Indrâ* en éénmaal *Wisnu*. In een strophe, die in Q ontbreekt, nl. strophe 33c, komt echter zoowel in H als in EF de naam *Sĕno* ineens

opduiken. In K, waarvan de vijfde zang hopeloos in de was is, komt de naam *Sĕno* of *Masĕno* in het geheel niet meer voor.

25. *i.* Het is mij niet duidelijk, wat met dezen versregel precies bedoeld wordt. Blijkens de vertaling heb ik *asawita* opgevat als: „hij, die zijn opwachting heeft gemaakt" (nl. bij Indra). Het is ook mogelijk, dat *(a)sawita,* eventueel *sawita,* als: „dienaar", „degene, die dient", moet worden beschouwd, en dus doelt op de betrekking van Sidapaksa tot Sulakramå. In dat geval moet de zin aldus worden vertaald: „mogen die kostbaarheden de teerkost vormen van hem, die dient, die een ondergeschikte positie heeft (?)".

26. *i. Kandĕlan* is opgevat in den overdrachtelijken zin van: „iets, dat iets anders geloofwaardig maakt" = „bewijs". Ook hier is het niet onmogelijk, dat *asawita* (of *sawita*) doelt op het dienaarschap op de positie van Sidapaksa t.o.v. Sulakrama. Als men daarbij *kandĕlan* neemt in de gewone beteekenis van „iets, waarmee iets anders wordt verstevigd [eigenlijk „dik wordt gemaakt"]", dan krijgt men de vertaling „moge die drie bogen goud en die drie kluwens wol de „versteviging" zijn van den dienaar", d.i. „zijn positie versterken". *Aturĕna* is van H overgenomen, omdat AB (en L) het hier niet passende *aturana* hebben en C corrupt is.

27. *c.* Dat zich uit het Sanskrit *ubhaya* („beiden") in de Archipeltalen de beteekenis „wederzijdsche overeenkomst" ontwikkeld heeft, is reeds gezegd door Prof. H. Kern (B.K.I., 4de Volgreeks, deel IV, pag. 559).

Misschien is *pantĕnbaya,* dat ook voorkomt in den vorm *palib(h)aya, palihb(h)aya, rob(h)aya of parobaya* (zie K.B.W.; deze laatste vorm in eenige onzer hss. ook *parobaya* gespeld; zie beneden Zang VII), en de beteekenis heeft van „collega", „broeder", „bondgenoot", „ik", ook af te leiden van hetzelfde *ubhaya* = „die samen een afspraak hebben", „bondgenoot", „helper", ondergeschikte", „dienaar", „ik".

In de beteekenis van „collega", „broeder", „vertegenwoordiger van een vorst", is het woord bekend uit de Oud-Javaansche litteratuur (zie K.B.W. s.v. *palibaya* etc.). In de beteekenis „bondgenoot" komt het voor in Zang VII van ons gedicht; hier in deze strophe past de beteekenis „collega" beter. De beteekenis „ik" heeft *robaya* nu nog in de kraton-taal van

Soerakarta (zie G. J. Oudemans, „Iets over de „Bâsâ-Kĕḍaton"", T.B.G., deel 37, 1894, p. 109).

Wat den *vorm* betreft, voor *ubhaya* kan het vereerende praefix *ra* of *para* zijn toegevoegd.

Uit *parobhaya* (*para* + *ubhaya*) is ontstaan de krama-vorm *palihbhaya* of *palibhaya*, naar analogie van *paro* : *palih*, *karo* : *kalih*. Voor het al of niet optreden van de wigñan in een woord cf. *kilusuh* : *kilusu*, *kusah* : *kusa*, *cahya* : *caya*, *sasih* : *sasi* etc.

Uit *pali(h)bhaya* nu is weer de krama-vorm *pantĕnbhaya* ontstaan (cf. *bali* : *bantĕn*). Zoo is dus deze laatste vorm een krama-vorm in het kwadraat van *parobhaya*.

Dat het bovenstaande slechts een gissing is, spreekt vanzelf. Voor een andere afleiding zie Dr. J. Gonda, „Bijdragen tot de Oud-Javaansche Lexicographie", BK.I., deel 90, 1933, p. 162-163).

30. De vertaling van *inakrak* met „gevlochten" is op de gis. Misschien hangt *akrak* samen met *ekrak* = een gevlochten mand, een vuilnismand, ook een horde van gevlochten bamboe om metselsteenen, puin enz. aan of weg te dragen (G.R. s.v. *ekrak*).

31. *Ariningwang* is een emendatie van *ariningmang* van R. De lezing van AB (en L) : *sariraningwang* kan m.i. niet juist zijn. Sidapaksa kan toch geen medelijden met zichzelf hebben, waar het hem zoo aangenaam mogelijk wordt gemaakt. Uit de volgende strophe blijkt trouwens dat hij aan zijn vrouw denkt. C heeft *ing rahine*, waarvan het laatste woord in dit hs. en andere hss. een gewone spelling is voor *rayine*, hetgeen een heel goede vertaling oplevert, maar in strijd is met de versmaat, die in *i.* per se een *a* als eindklank moet hebben.

33. Al wordt het in deze strophe niet uitdrukkelijk gezegd, het blijkt toch duidelijk genoeg, dat God Sĕno in zeer nauwe relatie staat tot Nakula, den vader van Sidapaksa. Dit maakt het begrijpelijk, dat hij Sidapaksa vriendelijk verwijt, dat hij zijn vader (op aarde) heeft achtergelaten, d.i. niet heeft meegenomen naar den hemel.

28. *g. h.* De mededeeling van Sidapaksa in deze versregels is alleen te begrijpen met behulp van HJK, zooals we reeds hebben opgemerkt naar aanleiding van Zang II, strophe 15. In de hss.

wordt daar inderdaad medegedeeld, dat Sidapaksa zoo spoedig mogelijk, mèt zijn echtgenoote (*asomahana* H, *akalihana* JK), zijn opwachting moet komen maken. Dit blijkt nergens uit Q. We moeten dus aannemen, dat er in Zang II in de omgeving van de strophen 14 en 15 iets weggevallen is.

Volledigheidshalve mogen hieronder de desbetreffende strophen van H (II, 15, 16) worden afgedrukt.

Sang nata mangke lingirâmuwus, asmu duka mangke, sabdane alon agangsul, lah undangĕn den aglis, Sidapaksa karĕpingsun, utusĕn amarĕk mangke, sang nata lingirâmuwus, konĕn marĕka ring beñjang, tur konĕn asomahana.

Mintar mangke utusane asru(h), enggal si lampahe, ki Sidapaksa alungguh, lah bageya rareku, punapi karya puniku, utusan linge ujare, manira rĕke ingutus, pakanira amarĕka, tur rĕke asomahana.

D.i. „Eenigszins toornig (nl. bij het hooren, dat Sidapaksa reeds thuis gekomen was en zich een vrouw had verworven) sprak de Koning op bedaarden, maar barschen toon: „Ontbied terstond Sidapaksa! Dat is mijn wil! Gelast hem om zijn opwachting te komen maken!" (Verder) sprak de Koning: „Gelast hem om morgen tezamen met zijn vrouw te verschijnen!"

De uitgezondene (of: uitgezondenen) vertrok en liep snel voort. (Toen hij in de kapatihan was aangekomen,) sprak Sidapaksa, die (juist in de pĕṇḍapa?) zat: „Wees welkom, mijn vriend! Wat is er van uw dienst?" De bode sprak: „Ge moet weten, dat ik uitgestuurd ben geworden (door den Koning). Gij moet Uw opwachting komen maken, te zamen met Uw echtgenoote."

De hiermee overeenkomende strophen van JK luiden bijna woordelijk als die van H; alleen staat er *akalihana* in plaats van *asomahana*.

h. Voor het *sia* in *sia-tinggal* zie men de opmerking bij strophe 6 van dezen Zang. R leest hier *sira*.

i. Samânitihi kayangan is opgevat als te zijn ontstaan uit *samaa* + (*a*)*nitihi kayangan*.

De volgende drie strophen berusten op R.

33a. *c.* Deze versregel is opgevat als een vervangingssubject; het er bij passende rationeele subject ligt in het suffix van den tweeden persoon in *tĕkanira*. *Putuningsun* in *a.* is opgevat als een vocatief.

g. Blijkens de verbinding met het possessief suffix moet *kawĕdi* hier een substantief zijn.

33b. De bedoeling van *a. b. c.* is wel, dat Sidapaksa, wanneer hij gevolg zou geven aan den uit grootvaderlijke genegenheid voortvloeienden wensch van Sĕno, die hier door hem *sang*

sinuhun wordt genoemd, door langer in den hemel te blijven, ook langer van zijn vrouw gescheiden zou zijn, zoodat de genegenheid van Sĕno een uiting van onbarmhartigheid, in de eerste plaats wel jegens Sri Tañjung, zou lijken.

33c. *a. anit* is een emendatie van het zinlooze *amat* van EF. D is op deze plaats geschonden.
h. We hebben dezen zin letterlijk vertaald; de bedoeling is duidelijk genoeg.

36. Men lette op den excessieven vorm *kadaratan* (= *kadahatan*).
i. De *m* van *den-mbani* is slechts voor de duidelijkheid door ons ingevoegd.

39. Te oordeelen naar het grondwoord *astana* = „vergadering", „audiëntiezaal", moet *pangastanan* de plaats zijn, waar vergaderd wordt, waar Indra eventueel gehuldigd wordt, zooiets dus als de *manguntur* of *sitinggil.*

40. Blijkens het in *h. i.* vertelde, vormt de bloemenlaan den toegang tot of uitgang uit den hemel. Als men den *swargan* (den hemel van Indra in engeren zin, den kaḍaton) verlaat, komt men eerst in de bloemenlaan, voordat men in het luchtruim terechtkomt. Deze voorstelling van zaken wordt in HJK uitdrukkelijk vermeld in Zang III, zooals we boven bij de bespreking van Sidapaksa's reis naar den hemel hebben gezien.

45. *g. salalise* is een emendatie van *lalise* van A en *salise* van B. L heeft ook *salise.* Men lette op het aantal vereischte lettergrepen. C heeft *lalise tinggal iringsun,* dat wat het aantal lettergrepen betreft, goed is, doch afwijkt van AB (en L).

47. Wat *prayanada* is, weet ik niet. Het woord wordt in de woordenboeken niet opgegeven. Daar van *prayanada* gezegd wordt, dat Sidapaksa er in gaat (*rinasuk*), misschien wel: door Sidapaksa aangetrokken wordt, is het misschien een aanduiding of andere naam van het vliegbuisje (*An*)*antakusuma.* C is op deze plaats vermoedelijk niet goed overgeleverd. Van R heeft D: *prayatna sirêng ĕnu.* De andere hss. van R zijn op deze plaats vermoedelijk corrupt (zie crit. app.).

48. Voor de soorten van kano's, in deze en de volgende strophen opgesomd, zij men verwezen naar het met talrijke photo's en teekeningen geïllustreerde proefschrift van C. Nooteboom, „De boomstamkano in Indonesië", Leiden, 1932. Alleen de naam

jorong ontbreekt in het register van dat werk. G.R. geeft slechts op: „naam van een prauwenmodel" (*aran ḍapur ing prau, jongkong*).

In Djåwå VII, 1927, vindt men ook een lijstje van soorten kano's, benevens eenige photo's behoorende bij het „Kort verslag van de prauwen-revue en wedstrijden ter gelegenheid van het Congres van het Java-Instituut te Soerabaja 23—26 September 1926 uitgebracht door de Prauwencommissie" (p. 196—204).

50. *c. manta* is opgevat als een product van inwendige nasaleering, van *mata* (Skr. *matta*), „dronken", „bronstig".

52. *d.* Men kan den versregel ook lezen: *ombak ocak atarung.*

53. *a.* Wat (*a*)*talandang* precies beteekent, weet ik niet. *Manalandang* en *tinalandangan* worden in het Balisch verklaard resp. met *manalĕsang* (= „zich wreken") en *amĕnga* (= ?), *ngabĕtang, abĕtang, mabĕt* (= „slaan", „treffen") (zie K.B.W. s.v.). Deze verklaringen brengen ons niet veel verder. Blijkens den context zijn (*a*)*talandang* menschen, die aan het visschen zijn. Is het woord *talandang* misschien afgeleid van *tandang* met het reïteratieve infix *-al-*? En heeft het de bijzondere beteekenis van „visschen", „op de vischvangst uit zijn", evenals *magawe* de bijzondere beteekenis heeft gekregen van „sawah-werk verrichten"? Als dit zoo zou zijn, zou de beteekenis, die de Balische commentatoren aan het woord geven, slechts een ander aspect zijn van „(voortdurend, herhaaldelijk) handelend optreden" > „zich wreken", „slaan" (?).

g. De vertaling van *akijang-kijang* is op de gis. Het woord staat vermoedelijk met den dierennaam *kijang* of *kidang* in verband.

54. *h. angilĕng-ilĕngi* is een conjectuur voor het *awilĕng-ilĕngi* van de hss., die berust op de overweging, dat werkwoorden voorzien van het suffix *-i* of *-akĕn* in het actief steeds de (prae)nasaleering hebben.

55. *e.* De emendatie van *bulu* tot *bulung* berust op de overweging, dat *bulung* wèl bekend is als naam van een zeeproduct, een soort zeewier (K.B.W. s.v.), terwijl de woordenboeken voor *bulu* geen beteekenis in dien zin geven. *Bulur,* dat ook mogelijk is, daar één consonant tusschen twee woorden even goed dubbel kan worden gelezen (*bulurambut*), wordt in het geheel niet opge-

geven. De cĕcak wordt wel vaker over het hoofd gezien.

57. *g.* Misschien moet men dezen versregel aanvullen met *lyan ta ikang,* zoodat het geheel wordt *lyan ta ikang ana mantun* (cf. I, 12).

58. *c.* Wat *(a)nepa(h)* beteekent, en wat daarvan het grondwoord kan zijn — *tepa(h), sepa(h)* of *depa(h)*? —, weet ik niet. Moeten we misschien lezen *anepang* = „een soort spelen, waarbij geschopt wordt"? D heeft op deze plaats (zie crit. app. str. 59R) *apasang* = „een soort damspel spelen" (zie K.W.B. s.v. *pasang* ad 4e).

d. Evenmin is duidelijk, wat met *asisikutan gaṇḍu* bedoeld wordt. *Gaṇḍu* is de pit van de vrucht van den benḍa-boom, waarmee kinderen spelen (zie K.B.W. en G.R. s.v. *gaṇḍu*), maar voor zoover ik weet, schoppen ze er tegen en trachten zij zoo de andere in een bepaalde formatie op den grond overeind gezette pitten er mee te raken. Maar in onzen tekst wordt gezegd, dat de herdersjongens in plaats van met de voeten met de ellebogen werken, ten minste, indien *sikut* in *asisikutan* „elleboog" beteekent. D is hier weer doorzichtiger, het heeft *anâcikal aganḍu* (cf. I, 7).

g. Tĕmbung is, op Midden-Java althans, een spel, dat meestal gespeeld wordt door acht jongens. Ze vormen een vierkant, op iederen hoek waarvan twee jongens staan, de een als ruiter, de ander als paard. Een der ruiters gooit een bal of wat daartoe dient naar een anderen ruiter; de bal of wat daartoe dient, heet *tĕmbung.* Indien de andere ruiter den bal opvangt, beginnen ze allen naar den naastbij gelegen hoek te rijden; vandaar gooit de jongen, die den bal opgevangen heeft, hem weer verder naar den volgenden ruiter etc. Zoodra een der ruiters den bal mist, worden de ruiters paarden en omgekeerd, en gaat het spel door. Of in Oost-Java met *tĕmbung* dit zelfde spel bedoeld wordt, kan ik niet zeggen.

A heeft *tĕmbang* in plaats van *tĕmbung,* dat op zich zelf ook een goede vertaling oplevert, maar dat niet zoo goed bij de versmaat past, daar zij in dezen versregel bijna altijd den eindklank *u* heeft.

60. *a.* De emendatie *angangsu* van *angangsut* wordt bevestigd door L. De fout van AB is begrijpelijk, daar de *ha* en de *ta* in het Balische schrift veel overeenkomst vertoonen.

d. e. Deze versregels zijn gedeeltelijk overgenomen uit H, omdat AB klaarblijkelijk hier niet geheel correct zijn (zie crit. app.).

62. *e.* De fout in *wawangane,* waarvan we *wawayangane* hebben gemaakt, zit ook in L. Een gemeenschappelijke, blijkbaar oude fout. Men lette op het vereischte aantal lettergrepen. Cf. de eenigszins afwijkende en evenmin geheel foutlooze lezing van D (crit. app. str. 62[R]).

63. *c.* De emendatie *tiksnârja* van *taksnarja* vindt bevestiging in L. *i.* Men lette op het substantivische gebruik van *mesĕm.* Het is echter ook mogelijk, dat *mesĕm* hier een afkorting is van *pamesĕm,* op dezelfde wijze als *mrĕman* in strophe 18 van dezen Zang klaarblijkelijk een afkorting is van *pamrĕman.*

64. Wat *amawar* hier precies beteekent, weet ik niet. Het komt behalve naast *(a)wĕnĕs* ook voor naast *pinghay* (zie K.B.W. s.v. *wawar*). Van iemand, die gebaad en toilet gemaakt heeft wordt gezegd: *warnâmawar cayane sumuluh* (K.B.W. s.v., aanhaling uit Sri Tañjung, naar één der hss. van de Bañuwangische redactie(s)).

Wawar is ook de naam van een lichtgekleurde langharige hond. Vermoedelijk is de beteekenis van *wawar* dus „wit", „bleek", „licht", en dient het, gevoegd bij *(a)wĕnĕs* of *pinghay,* ter versterking van de beteekenis van deze woorden („wit", „bleek"). De andere woorden *wawar,* die de woordenboeken opgeven, passen m.i. hier niet.

65. *d.* Deze evidente emendatie (voor de origineele lezingen zie crit. app.) wordt bevestigd door L.

f. Deze versregel is overgenomen uit R, omdat m.i. de lezing van Q, hoewel op zichzelf goed, niet bij den volgenden versregel past.

68. *e.* Onder „de muziek, die men (i.c. de roeiers) er bij maakt" heeft men te verstaan de vocale muziek, hetzij den zang, dien werklieden zingen, hetzij de nabootsing van den gamelan met den mond, als ze gezamenlijk aan hetzelfde werk bezig zijn; het rhythme er van bevordert het rhythme der door allen gelijktijdig uit te voeren bewegingen. Zulk een „muziek" bestaat

meestal uit een eindelooze herhaling van één en dezelfde, meestal heel eenvoudige melodie.

f. Wat precies met een „wayang-opvoering, waarbij gedanst wordt", wordt bedoeld, is niet met zekerheid te zeggen. Wordt hier bedoeld de wayang-wong, zooals we die nu in de Vorstenlanden kennen? Opstellen van verschillende auteurs over den ouderdom van de wayang-wong, vindt men in Djåwå, 1927, 1929).

69. *b. Taman,* „het Park", is vermoedelijk hetzelfde als *Taman-(A)gung* (zie VII, 29, 63, 65), „het groote Park", waar het leger der Pandawa's en dat van Prangalas later bij elkaar komen om gezamenlijk tegen Sinduraja te vechten. Blijkens hetgeen in de volgende strophen wordt verteld, ligt Taman buiten de hoofdstad Sinduraja, die men eerst door de Groote Poort bereikt. Uit Zang VII zal blijken, dat het Groote Park nog van de hoofdstad gescheiden wordt door een groot veld (*tĕgal wera*). Men krijgt dan den indruk, dat het nog niet in het gebied van Sulakrama ligt. Immers, eerst nadat de legers van de Pandawa's en van Prangalas de Taman Agung hebben verlaten, komen zij, zoo wordt er verteld, op het gebied van den vijand (d.i. Sulakrama).

70. Men lette op de allesbehalve geruststellende verwelkoming van den poortwachter!

72. Sri Tañjung bereidt zich voor om haar echtgenoot te verwelkomen, onbewust van het groote verdriet, dat haar te wachten staat. De auteur schijnt deze strophe in de beschrijving van Sidapaksa's gang naar den kraton te hebben geschreven niet alleen om het tragisch effect te verhoogen, maar ook om te kennen te geven, dat Sidapaksa de kapatihan voorbijgekomen is. Is dit zoo, dan onderbreekt deze strophe de gestadige, om zoo te zeggen langzame en zonder schokken voortschrijdende beschrijving van Sidapaksa's gang naar den kraton niet, maar vormt er een integreerend deel van, en hoort zij op deze plaats en nergens anders vermeld te worden. De *pangurakan* is, vermoedelijk ook in onzen tekst, de naam van de plaats ten Noorden van de *alun-alun lor,* het Noordplein, waar (op Solo en Jogja althans) de wachtlijsten worden afgegeven (G.R. s.v. *urak*).

73. Is de gissing boven (72) juist, dan krijgen we t.a.v. van de plaatsen, die Sidapaksa op zijn weg voorbijkomt van het Noorden naar het Zuiden (cf. de kawitan van Zang II) achtereenvolgens: de Groote Poort, de kapatihan, de markt, de pangurakan, de manguntur.

Als men de Groote Poort wegdenkt en men stelt zich de hoofdstad Jogjakarta voor, dan krijgt men, van het Noorden naar het Zuiden gaande — de richting is niet precies Noord-Zuid, maar eenigszins Noord-Oost Zuid-West — merkwaardig genoeg eveneens deze volgorde: kapatihan, Pasar Ge̤dé = Groote Markt, (een viersprong), pangurakan, (alun-alun), sitinggil (d.i. manguntur). Ook in Soerakarta heeft men dezelfde volgorde, met dit verschil alleen, dat de markt niet in één rechte lijn ligt tusschen de kapatihan en de sitinggil.

Voor het stadsbeeld van Majapait in de dagen van Ayam-Wuruk, waar bovengenoemde plaatsen, de hoofdpoort en de viersprong incluis, in het Noorden worden gelocaliseerd — we weten helaas niet precies, hoe ze ten opzichte van elkander liggen — zie men de Nāgarakĕrtāgama, Zang VIII, 2, Zang XII, 3 en 4 (in deze laatste strophe wordt vermeld, dat de kapatihan van Gajah-Mada in het Noord-Oosten ligt; in strophe 3 o.a. dat het Hof van den vorst van Wĕngkĕr of patih van Daha in het Noorden ligt); zie ook de Aanteekening bij de editie Kern-Krom, p. 253 v.v.; Krom, „Inleiding tot de Hindoe-Jav. kunst", deel II, p. 177-179. Een restauratie van den plattegrond van Majapait vindt men in Djåwå, 1926, behoorende bij het artikel van Ir. H. Maclaine Pont, „De historische rol van Majapahit".

De hier aangeduide overeenkomst in de constructie der residentie berust misschien op hetzelfde systeem, hetzelfde classificatiestelsel.

Op het feit, dat de kapatihan zoowel te Soerakarta als te Jogjakarta, in het Noorden ligt, en op het verband hiervan met die classificatie der hemelstreken, heeft Dr. Pigeaud reeds gewezen in zijn bekende artikel „Alexander, Sakènde̤r en Sénopati", Djåwå, 1927 (zie daarvan p. 359/360).

74. *g.* Deze woorden van Sulakrama zijn dubbelzinnig en zijn klaarblijkelijk ook als zoodanig bedoeld. Voor Sidapaksa moeten zij beteekenen: „Er is niemand zoo gelukkig als ik", maar

inderdaad wil de koning zeggen: „Er is niemand zoo ongelukkig als ik". Zijn opzet om Sidapaksa te dooden is immers mislukt!

75. Hier begint Sulakrama zijn lasterpraat. Men lette op het aantal dienaren, die hem vergezeld hebben. Beneden zullen we zien, dat ook Sidapaksa door vier dienaren omgeven wordt. Het aantal vier is, merkwaardig genoeg, ook in Jogjakarta bewaard gebleven. Zoowel in de wayang-lulang als in de wayang-wong van Jogjakarta treden steeds vier panakawan's op, nl. Sĕmar en zijn zoons Gareng, Petruk en Bagong.

In Soerakarta daarentegen kent men in de wayang, zooals bekend, slechts drie panakawan's, nl. Sĕmar en zijn beide zoons Gareng en Petruk).

78. *h. i.* Aldus de lezing van A. B en L hebben: *amĕṇḍĕkin somahia* (*somahira* L), *ingiring kawulanira,* hetgeen de vertaling oplevert: „Ze liep haar echtgenoot tegemoet, vergezeld van haar dienaressen".

79. Wat voor een gordel *kĕṇḍit-lulut* („liefdes-gordel") is, is mij niet bekend. K.W.B. geeft onder *lulut* de aanhaling: *„kĕṇḍit warna lulut"* (Ar. Pr. 56, 70, Haji D. 71), en onder *tampu: „apinggĕl apus jiwa lan lulut suntagi krisirâtatampwan* (?) *singhâmrajaya"* (Ww. B. Z. 2, 71), maar geeft er geen verklaring van.

84. Voor de uitdrukking: *mula si wayahe ring lañji bisâmet gingsir* vgl. de opmerking bij III, 42. AB en L hebben *lañci* in plaats van *lañji,* hetgeen wel een schrijffout der copiïsten is. De pasangan *ca* is in het Balische schrift bijna gelijk aan de pasangan *ja,* en heeft slechts een haaltje (aan het begin). Voor de geheel corrupte lezing van C zie crit. app.

h. i. Zooals uit de vertaling blijkt, is *iya* opgevat als het affimatieve partikel *(i)ya* van het Nieuw-Javaansch en weergegeven met „inderdaad", op grond van de overweging, dat hier dienaressen van haar meesteres spreken, en dat zij haar dus niet met het pronomen personale *iya* kunnen aanduiden. Een andere mogelijkheid is echter, dat *h. i.* de woorden zijn van Sidapaksa. Daar hij toornig is, past *iya* als pron. personale voor Sri Tañjung wel goed. Men krijgt dan de vertaling: „Gij (nl. de dienaressen) zult allen onthoofd worden, wanneer zij (Sri Tañjung) ontrouw zal blijken te zijn!", nl. als antwoord

op de woorden van de dienaressen: „Wil ons eerst dooden!"

85. *c.* De lezing van dezen versregel is alles behalve zeker. *Anggĕgĕli* is de lezing van F. Voor de beteekenis van *gĕgĕl* = „gehecht zijn aan" zie P.J.N. s.v. Met het *anggĕgĕling* of *anggĕgĕlik* van de andere hss. (zie crit. app.) weet ik geen weg. Het is mogelijk, dat men deze woorden in verband moet brengen met de wortels *ling* en *lik* (= „schreeuwen", „gillen"). Wat *lata* betreft, men kan evengoed *latah* (= „zenuwachtig" etc.) lezen.

i. ragasangsaya, lett. „lichaamsleed", is vermoedelijk een technische term, waarmee het effect van een bepaalden droom aangeduid wordt.

86. *a. nangis tan* is overgenomen van G, omdat noch *angrasa* van B (en L), noch *anangis* van C door *kagugu* gevolgd, zin geeft.

i. bĕbĕlĕtan is de lezing van AB. C en R hebben op deze plaats, en verder overal, waar AB *bĕbĕlĕtan* hebben, *bĕbĕněran.*

Mati bĕbĕlĕtan is letterlijk: „den dood sterven van iemand, die in het nauw gedreven, gebracht is, die verstikt is", vandaar de vertaling: „een gewelddadigen dood sterven". *Mati bĕbĕněran* is daarentegen: „een normalen dood sterven" (vgl. K.B.W. zie onder *manik* ad I; zie ook onder *bĕněr*).

Hoe de twee lezingen met elkaar te rijmen zijn, is mij niet duidelijk. Waarschijnlijk heeft men aan *mati bĕbĕněran* de beteekenis gegeven van „sterven, terwijl men onschuldig is". *Sadu* zou men dan als versterking van *bĕbĕněran* kunnen beschouwen, of omgekeerd.

87. *d. tuwan* is de lezing van C, en door ons opgevat als nevenvorm van *tutuhan* = „(voor)ouders" (zie K.B.W. s.v. *tuha*).

AB hebben *pato,* vermoedelijk = *patwa* = *patuha* = *pituha* = „de ouden" (?). Deze lezing is niet door ons in de tekstopgave opgenomen, omdat zij allesbehalve zeker is. D heeft *patĕmu* (van *tĕmu* ?), welke vorm niet doorzichtig is. *Patamu* en *pantamu* van EF kunnen een afschrijfversfout zijn voor *pantimu.* Dit zou een heel goede lezing geven: *bumi panti* = „huis en erf", zooveel als „huis en haard". Ook later zullen we de combinatie *bumi panti,* zij het in omgekeerde volgorde, ontmoeten (VI, 1).

88. *e.* De vertaling van *cinangap wadi* is allesbehalve zeker. *Cangap*

of *angap* (B heeft *winangap*, van *wangap* = *angap*) beteekent „het openstaan van den mond, bek, snavel enz." *Ñangap zou* evenals *mangap* de beteekenis kunnen hebben van „den mond, bek etc. opendoen". Maar hier schijnt „den mond opendoen" een complement te hebben gekregen, „den mond opendoen t.a.v. iets (i.c. *wadi*)", d.i. „over iets praten".
i. baleñjar is misschien een fout voor het bekende *baleñja* of *bleñja* (zie K.B.W., G.R., P.J.N. s.v. *b(a)leñja*).

Het is echter ook wel mogelijk, dat *baleñja* via *baleñjah* (cf. *manda* = *mandah*, *kusa* = *kusah* etc.) den vorm *baleñjar* heeft gekregen volgens de r-g-h-wet.

89. Men lette er op, dat het op den zevenden dag van de donkere maanhelft is, dat Sidapaksa Sri Tañjung wegsleept, d.i. wanneer de maan in haar laatste kwartier staat en spoedig verdwijnen zal.
g. h. Wat Sidapaksa in den versregel zegt, heeft vermoedelijk deze bedoeling, dat Sri Tañjung niet „gekleed" was. Misschien zit hierin een zinspeling op den droom van Sidapaksa (Zang II, 18), waarin hij Sri Tañjung naakt (*awuwuda*) zag.

90. De vertaling van *panumpukan* is op de gis. Ook met het *panumpalan* van R weet ik in dit verband geen weg. De bedoeling van Sri Tañjung's woorden is in ieder geval duidelijk: zij hoopt, dat de goden Sidapaksa evenveel leed zullen bezorgen, als hij haar thans bezorgt.
d. de *h* in *tuhwânom* is door mij ter wille van de duidelijkheid geëlimineerd. Deze eigenaardige soort spelling, waarbij een *h* geplaatst wordt, waar hij niet hoort, komt ook een paar strophen verder (94) voor. *Tuhu* past hier m.i. heelemaal niet. R heeft *atuwa anom mati*, waarvan de eerste twee woorden onze lezing *tuwânom* steunen.

92. *h.* Zooals men ziet, is het rommelen van den donder in het Noord-Oosten een voorbode van den dood. Bij van Hien (IV, p. 126) vindt men ook iets, zij het niet veel, vermeld omtrent het effect, dat een bliksemslag op het lot der menschen heeft. We lezen: *„Sambĕr gĕlap diatas rumahnya. Artinya: Jikalu kĕna rumah, atau jalan di atas rumah bĕtul, artinya yang punya rumah boleh jadi priyayi pangkat bĕsar; jikalu kĕna orangnya di rumah atau di luwar, mĕnunjukkĕn cilaka bĕsar"*, d.i. „Het

slaan van een bliksem boven het huis. Beteekenis: Wanneer het huis getroffen wordt, of (wanneer de slag) over het huis heen gaat, (is het effect) goed. Het beteekent, dat de eigenaar van het huis een ambtenaar met een hooge positie kan worden; wanneer hij echter hetzij binnen, hetzij buitenshuis getroffen wordt, beduidt dit een groot onheil"(!)

Behalve de bliksem hebben ook andere, waarschijnlijk wel alle, natuurverschijnselen hun beteekenis (zie v. Hien, IV). Evenals de geluiden van vogels en andere dieren zijn ze voorteekens van bepaalde gebeurtenissen, waarvan de aard afhankelijk heet te zijn van het tijdstip, de richting, veelvuldigheid enz. van de verschijnselen. In onzen tekst kondigen behalve den donder, ook de geluiden der nachtvogels en vermoedelijk ook het door elkaar krioelen van de eekhoorns het onheil aan.

94. *d.* Men lette op den vorm *den-ketung. Ketung* is klaarblijkelijk opgevat als een secundair grondwoord naast *itung.*
f. De vertaling van dezen versregel is op de gis. (*sikut* = *sikutan* = „verwanten"? zie G.R. s.v. *sikut*).
g. De vertaling van dezen versregel is ook niet heel zeker. Het kan zijn, dat met *kang listu-ayu* bedoeld wordt „de schoone zaken", nl. de zaken, die in verband staan met de verlossing, de *kalĕpasan,* die een stervende in acht moet nemen, waarop hij zijn gedachten moet concentreeren. A heeft *kalistu(hw)-ayu,* hetgeen een substantiveering van *listu-ayu* kan zijn(= „het schoone en goede").

95. *e.* Deze conjectuur van de corrupte plaats van A en B wordt bevestigd door L.
i. Kalimosada (*Kālī* + *mahā* + *auṣadha*) is het Groote Geneesmiddel, dat Kālī, (Durgā) aan de menschheid zou hebben gegeven ter genezing voor de ziekten, die ook van haar afkomstig zouden zijn. Over de Kalimosada als één der twee „Groote Handboeken" voor de beoefening der Geneeskunst zie Goris, „The Balinese Medical Literature", Djåwå p. 281—287. Zie ook de opmerking van Crucq (diss., p. 33).

96. *Windukĕrti.* Blijkens het *winisik ing* is dit vermoedelijk de naam van een geheime leer, tenzij men het beschouwt als den agens van de handeling („door Windukĕrti onderwezen").

In dit geval kan er een of andere persoon mee bedoeld zijn. De compositie als zoodanig wordt niet in de woordenboeken

opgegeven. Volgens Dr. Alex. Zieseniss (in een persoonlijke correspondentie) slaat *Windukĕrti* „zeer zeker..... op een geheime leer, en misschien wel op die leer, die de deelen van de syllabe *oṃ* tot onderwerp heeft, nl. *nāda, bindu, a, u, ṃ.* (Over de syllabe *oṃ* en haar rol op Java en Bali zie Goris diss.)
g. De emendatie *mlĕsat* wordt bevestigd door L.

97. *d. yênapus* is opgevat als een contractie van *ya* + *inapus.* Zoo men wil, kan men ook even goed *yen apus* lezen. De zin wordt dan *angangĕn ta yen apus*: „zij dacht (aan het feit), dat het bedrog was".

98. *f.* Met *wado-kala* worden volgens K.B.W. niet alleen de volgelingen van Yama (= Kāla), den doodsgod, bedoeld, zooals de naam aanduidt, maar ook de volgelingen van Durgā (K.B.W. s.v. *wadwa*).
g. Añja-añja is een spook, dat op de handen loopt, met zijn voeten in de lucht.
Jĕjĕk-pupu wordt niet door K.B.W. opgegeven, maar het zal wel hetzelfde zijn als *añja-* of *ñja-pupu* = „zeker spook, dat geen beenen, maar slechts dijen heeft, maar in sommige prenten heeft 't twee beenen, maar 't eene korter" (K.B.W. s.v. *pupu*).
h. Tatangan is een spook, dat alleen uit een hand bestaat. Een reliefafbeelding van zoo'n spook vindt men in de Sudamala, afb. 7. Volgens K.B.W. echter bestaat het spook uit (twee) handen. *Tĕṇḍas balaka* is door mij opgevat als „hoofden zonder meer", dus „hoofdspoken". K.B.W. geeft onder *balaka* op: *tĕras balaka* (dat men wel kan beschouwen als een nevenvorm van *tĕṇḍas balaka*); het teekent aan, dat dit de spoken zijn, die Sītā bang moesten maken (R. Kid. 21), maar geeft er geen beschrijving van. Vermoedelijk wordt met *tĕṇḍas-* of *tĕras balaka* hetzelfde spook bedoeld, dat op Midden-Java bekend staat onder den naam van *ĕṇḍas gluṇḍungan* of *gluṇḍung pringis,* spoken, die alleen bestaan uit over den grond rollende hoofden, en die af en toe daarmee ophouden om de menschen, die ze bang moeten maken, aan te grijnzen.
AB hebben *tĕṇḍas balañan,* hetgeen een afschrijversfout kan zijn voor *tĕṇḍas balakan* of een andere, tot dusver onbekende naam van een bepaalde soort „hoofdspoken".
i. Laweyan is een spook, dat slechts uit een romp bestaat en op kerkhoven huist (K.B.W. s.v. *lawe*). Een uitvoerige opsom-

ming van spoken, waaronder ook de meeste, die hierboven genoemd zijn, vindt men in de Sudamala, Zang II.

99. Men vergelijke deze strophe met I, 64.
Ik ben niet geheel zeker van de beteekenis van *gagak sora*. Zooals uit de vertaling blijkt, is *sora* opgevat als „luid", „luidruchtig zijn", „krassen". Het is echter niet uitgesloten, dat met *gagak sora* een of andere soort onheilspellende kraaien wordt bedoeld.

101. *i.* De voorstelling en de daarmee gepaard gaande vereering van den Hemel en de Aarde als een mannelijke en een vrouwelijke godheid, uit wier vereeniging al het levende voortspruit, is algemeen verbreid (zie Wilken, V.G., vooral III, p. 168—183). Men ziet hier, dat Sri Tañjung, voordat zij sterven gaat, eerst afscheid wil nemen van Vader Hemel en Moeder Aarde. In het Midden-Javaansche gedicht Pranacitra (uitgave Volkslectuur, no. 499; vertaling Prof. Berg onder den titel: „Pranacitra, een Javaansche liefde", Santpoort 1930) spoort de jaloersche tumĕnggung Wiraguna, zijn gelukkigen rivaal Pranacitra, voordat hij hem doorsteekt, aan om nog eens op te kijken naar het luchtruim en neer te blikken naar de aarde. Hier klaarblijkelijk dezelfde opvatting: eerst afscheid nemen van Vader Hemel en Moeder Aarde, voordat men sterft (cf. Tjan Tjoe Siem, diss., Aanteekening no. 116). Ook „nog heden ten dage roept de (Javaansche) landbouwer bij de bewerking zijner velden den zegen in van Bâpâ-Kâsâ en Ibu-Pratiwi, dat is van den Vader Hemel en de Moeder Aarde" (Wilken, V.G. III, p. 183).
Het is misschien niet overbodig op te merken, dat het feit, dat de Hemel en de Aarde door de Javanen onder de Sanskrit namen Akāça en Pṛthiwī worden aangeroepen, niet wil zeggen, dat ze deze vereering van de Hindu's hebben overgenomen. Het is bekend, dat de Javanen inheemsche goden en zaken soms met vreemde namen tooien; men denke aan de niet-Hindusche, maar inheemsche rijstgodin Sri.
Wat met *kamulan* precies bedoeld wordt, is mij niet duidelijk. Blijkens de vertaling is het opgevat als „plaats van herkomst". De plaats van herkomst wordt, zij het ook om de gunst van de voorouders, die er geleefd hebben, deelachtig te worden, op Bali nog vereerd (zie „Mudra's", p. 10—11).
Het is echter ook mogelijk, dat *kamulan* als bijstelling moet

worden beschouwd bij *Bapa Akasa* en *Ibu Pritiwi*. In dat geval luidt de vertaling: „laat mij afscheid nemen van (mijn lijfelijke, menschelijke) Ouders, en van Vader Hemel en Moeder Aarde, waaruit ik ben voortgekomen".

101a. *a. b.* Nog minder duidelijk is het ons, wat hier nu met *kamulan* bedoeld wordt. Is het een herhaling van het *kamulan* van de vorige strophe? Als men op de opgesomde windstreken let, Noord, Oost, Zuid en Midden, valt het op, dat het Westen niet genoemd wordt. Op de plaats, waar we *kulon* zouden verwachten, staat nu *kamulan*. De Balische commentaar van G helpt ons helaas niet uit de moeilijkheid. Hij luidt voor *b. c.*: *Kawitan hĕlode kangin kahuhe smalih kajyane i dewi (H)angkatan mangkin ring madya dane mabakti*, d.i. „De kawitan (oorsprong, voorouders, of plaats van herkomst), het Noorden, het Oosten, het Westen, en..... (? *kajyane*). In het Midden bracht Angkatan (Sri Tañjung) haar hulde".

Waar de commentator „*kahuh*" („Westen" zie B.H.W. s.v.) vandaan heeft gehaald, is mij een raadsel. Misschien is de tekst hier niet goed overgeleverd. Het is in ieder geval opmerkelijk, dat deze en de volgende strophe in Q (en L) ontbreken. Dat Sri Tañjung haar hulde richt tot de vijf windrichtingen (het Midden meegeteld), blijkt ook uit strophe 104 (beneden).

101b. *i. Bañcana* is emendatie voor *wacana* en *bwañcana*, het laatste klaarblijkelijk slechts een fraaiigheid van de copiïsten.

102. *d.* is overgenomen uit EFG, omdat de lezing van Q m.i. hier niet past.

103. *b. Tuhw* is een emendatie van *tuhu* om het vereischte aantal lettergrepen te krijgen.

104. *h.* Vergelijk de opmerking bij 101a.

105. *h. Pati* is opgevat in de beteekenis van „uitermate", „erg".

106. *a.* Voor de drie elementen van het leven, de *sabda, bayu* en *iḍĕp*, zie „Mudra's", p. 32 en 45, Wilken, V.G. III p. 10—11, Goris, diss., p. 58 e.v.

f. Gandapura, lett. „het rijk der (heerlijke) geuren", is klaarblijkelijk een euphemistische benaming van „het rijk der stanken", het kerkhof. *Gandapura* is ook de naam van een plant

(abelmoschus moschatus K.B.W., abelmoschus ficulneus G.R.), maar dit past m.i. niet in onzen tekst.

107. Hoewel het bloed heerlijk geurt, schijnt Sidapaksa niets op te merken. Dit geschiedt pas in de volgende strophe.

108. Sidapaksa, voor het eerst den heerlijken geur opmerkende, valt bewusteloos. Aan den geur van het bloed van Sri Tañjung zou volgens de traditie Bañuwangi haar naam te danken hebben zie Inleiding p. 15+).

109. De beschrijving van de liefdessmart van Sidapaksa in deze en de volgende strophen is in de Javaansche romans stereotiep. Men vindt ze o.a. in de Pañji-verhalen (men zie bijv. Roorda's „Pandji-verhalen", uitgave Gunning, Leiden 1896, pag. 15; cf. Rassers, „De Pañjiroman", hoofdstuk I) en in de lakons (men zie bijv. „De Lakon Prĕgiwå", uitgave J. Groneman, Jogjakarta 1899, deel I, pag. 35 en pag. 138; de „Serat Rama", uitgave Volkslectuur, serie no. 696 *a*, de laatste drie strophen van Zang XI, Zang XII, Zang XIII etc.; men zie ook Tjan Tjoe Siem, diss., p. 29—30).

In de wayang-wong wordt deze liefdessmart, het liefdesverlangen, uitgebeeld in een dans, die in Soerakarta *kiprah* wordt genoemd, in Jogjakarta *kĕlana*, onverschillig of de danser een *Kĕlana* („dolende ridder") is of een *satriya*. Omhelst hier Sidapaksa de boomen en boomstronken, in de wayang-wong zijn het de vier hoofdpilaren van de pĕndapa, die door den danser geliefkoosd worden. Naar den naam en naar de erotische liedêren, die er bij gezongen worden, te oordeelen is de gandroeng-dans van den Javaanschen Oosthoek misschien ook de uitbeelding van dergelijke gevoelens van smart en liefde. (Men zie „Gandroeng van Banjoewangi", voordracht van den heer Joh. Scholte, ter gelegenheid van het Congres van het Java-Instituut gehouden te Soerabaia, 23—27 September 1926, Djåwå, 7, 1927, p. 144—153).

110. *d. cucumbu* staat hier blijkbaar voor *den-cucumbu* om het aantal lettergrepen niet te overschrijden.

f. Het bijten van een duizendpoot, dat door den van liefde krankzinnigen man voor het knijpen van zijn geliefde wordt gehouden, komt ook in het gedicht Sang Satyawan voor. Een

inhoudsopgave van dat gedicht vindt men in „De Sudamala", p. 140—146; zie bepaaldelijk p. 143).
i. apringkitingan van Q is wel hetzelfde als *aprikintingan* van R en van het Nieuw-Javaansch. *Pringkiting, prikinting, pĕrkinting* of *prĕkinting* is het scherpe gevoel, dat men krijgt, wanneer men bijvoorbeeld in aanraking komt met een jeuk verwekkende rups; *apringkitingan* is dus dat gevoel overal aan het lichaam of althans over een groote oppervlakte van de huid krijgen.

112. *c. amarabangun* is te beschouwen als één werkwoordsvorm, bestaande uit het grondwoord *bangun* + het praefix *(a)mara* (zie daarentegen K.B.W., s.v. *bangun*, die blijkens de spelling *amara bangun* deze uitdrukking als twee woorden opvat). Over het element *mara-* en de eventueele herkomst en beteekenis daarvan zie Berg, „Bijdrage", p. 89 en noot 2 aldaar p. 90 en noot 1 aldaar, en p. 337.

113. De overgang tusschen *g.* en *h.* van deze strophe is zeer abrupt. J heeft op deze plaats nog een aantal min of meer corrupte strophen, waarin verteld wordt dat Sidapaksa zichzelf tracht te krissen om Sri Tañjung in den dood te volgen. Deze strophen (H Zang V, 96—100) luiden:

Sasambatirântyan amlas-ayun, duh dewa uripa, atma jiwaningsun yayi, kaulakĕna ingsun, ring ĕndi gonanta masku, dudutĕn manira raden, sampun suwe milu pĕjah, pira lara ning matia, agerang (verb. hs: ta erang, *lees*: aerang!) ujar ing rana (*lees*: jana?).

Apuhara sirâyun asuduk, Sidapaksa mangke, arsânunggalana pati, nini tolihĕn ingsun, antianta dene ayu, ki Sidapaksa ujare, deningsun amanggih keyuh, angerang-erang uripa, tunggalan (*verb. hs*: tunggala) pati lan sira.

Ajâge lĕpas sira masisun (*sic*), antianta(!)ningwang (*verb. hs*: ingwang) ring Bale-Pangangĕn-angĕn, ring Bañu-Panglilipur, ingsun yayi mangke tumut, dulura margane mangke, ingsun satya ingsun tumut, belaana (?) lawan sira, atunggalana panĕlahan (*één lettergreep te veel, lees*: panlahan *zooals in den tekst staat*?).

Inañcĕbankĕn (*verb. hs*: ..akĕn) mangke ring siti, kan-ganira (*verb. hs*: kadga°) mangke, surêng adama tumuli, atangi sirâlungguh, tan kĕdasnya awakingsun, lapi (*verb. hs*: lagi) tinunggu uripe, ḍuhung malela asĕlut, tekol us anolih gañja, ki Sidapaksa kemĕngan.

Analasa denira lumaku, mangke mañjing alas, tututĕna lampahnêki, areren ingwang ngrangu, akukuḍung sarwy ananangis, wastra tĕlĕs dening luhe, lumampah sadalan mangu, tan warnantĕn (*verb. hs*: warnanĕn) sirêng dalan, prapta sirêng kapatihan.

Het komt dus hierop neer, dat Sidapaksa zijn kris in den

grond plant (met de punt naar boven) en er zich op werpt. Het wapen buigt echter om en wondt hem niet.

In onze tekstuitgave komt zoo'n poging tot zelfmoord van Sidapaksa in Zang VI voor.

Wat *Bale-Pangangĕn-angĕn,* beter bekend als *Bale-Pangangĕn(an),* en *Bañu-Panglilipur* betreft, het zijn plaatsen in het doodenrijk (zie K.B.W. s.s.v.v. *angĕn, lipur,* Kern, diss., hoofdstuk III, en in onzen tekst beneden). Sidapaksa vraagt Sri Tañjung hem daar te willen opwachten.

Het is merkwaardig, dat zoowel Q als R deze episode hier mist. H is helaas op deze plaats zwaar geschonden. Van de vier bladen, waarop de episode van den moord op Sri Tañjung en van het berouw van Sidapaksa staat, zijn er slechts kleine brokstukken overgebleven. Het is niet meer uit te maken, of H oorspronkelijk hier een beschrijving geeft van een poging tot zelfmoord van Sidapaksa of niet.

114. *a.* Deze versregel is hoofdzakelijk overgenomen uit R, omdat die van Q wel begrijpelijk, maar minder gewoon is geconstrueerd.
i. wong ring is van R overgenomen en blijkt ook de lezing van L te zijn. AB hebben *ring wong,* hetgeen wel is waar niet uitgesloten is, maar minder waarschijnlijk lijkt. Wil men *ring wong* lezen, dan kan men *h.* en *i.* samen nemen: *tangise wor awurahan, geger (r)ing wong kapatihan* = „In hun opschudding weenden de lieden van de kapatihan door elkander".

115. *h. a* van *yana* is geëlinineerd om het vereischte aantal lettergrepen te krijgen. Men zou desnoods: *awlas yana wonga* kunnen lezen, maar het lijkt me niet aan te bevelen, niet alleen vanwege den wel is waar theoretisch mogelijken, maar naar het schijnt zeer ongewonen irrealiteitsvorm van *yan,* maar ook omdat men dan twee irrealiteitsvormen achter elkaar zou krijgen.

116. *d.* Men zou Q kunnen volgen en lezen: *sĕmu tan angrungu....* = het was, alsof zij (het gehuil der honden) niet hoorde. Dit lijkt me echter minder waarschijnlijk, daar Sri Tañjung al dood is en dus inderdaad niets hoort, en ook omdat de voorstelling, dat mieren in kerkhoven huizen, blijkbaar om de lijken op te vreten, evenals honden en kraaien het doen, als ze er kans toe zien, wel meer voorkomt (cf. Calon Arang, B.K.I., 1926, p. 116).

De bedoeling van den auteur is wel, dat de dieren zoozeer van deernis met Sri Tañjung vervuld zijn, dat ze, in plaats van het lijk op te peuzelen, het met rust laten, ja, het zelfs als het ware bewaken. Dat dieren met den held of de heldin van een verhaal meeleven, komt in Javaansche verhalen wel vaker voor. Dipanagara bijv. schrijft in zijn Babad, dat de tijgers hem hielpen tegen de vijanden (Babad Dipanagara).

117. *e.* Het *kagulang alu* van R is verkozen boven het *kajulang alu* van Q, omdat het eerste bekend is en meermalen voorkomt (zie K.B.W. s.s.v.v. *alu, gulang*). Uit de aanhalingen in K.B.W. blijkt, dat *gulang alu* beteekent: „in de wapenkunde onderwezen zijn", maar ook overdrachtelijk: „onderricht ontvangen hebben", „volleerd zijn in een of ander opzicht".

Hier in onzen tekst moet het wel opgevat worden als „volleerd zijn (in de darma, eventueel in de leer der *kalĕpasan,* of iets dergelijks)".

g. ta is overgenomen uit R. Q heeft *tan,* hetgeen niet past, daar Sri Tañjung toch wèl *bĕlĕtĕn ring dudu,* „door het kwaad, door leugens in het nauw is gebracht", waardoor zij een gewelddadigen dood is gestorven.

119. *Bale-Pangangĕn* is, zooals hier blijkt, een gebouw, dat zich op het *Tĕgal-Windu* („het Windu-veld") bevindt in het land der dooden, of liever in het „voorland" van het schimmenrijk, daar Sri Tañjung eerst nog door verschillende plaatsen zal moeten gaan, voordat zij in het eigenlijke schimmenrijk kan komen. *Bale-Pangangĕn,* dat ook in den vorm *Bale-Pangangĕnan* voorkomt (K.B.W. s.v. *angĕn*), wordt in den commentaar van G weergegeven met *Bale-Pangarip.* Misschien beteekent de naam: „het gebouw, waar men zich aan overpeinzingen overgeeft".

Dat *Bale Pangangĕn(an)* inderdaad het gebouw is, waar men zich aan overpeinzingen overgeeft, blijkt wel uit hetgeen in *h. i.* van deze strophe en in de heele volgende strophe wordt medegedeeld, nl. dat Sri Tañjung haar gedachten laat gaan niet alleen over het verleden, maar ook over haar naaste toekomst.

Blijkens hetgeen van het Tĕgal-Windu gezegd wordt, nl. dat alles, zoover het oog reikte, uitgestrektheid was (*lo*), is dit

veld vermoedelijk hetzelfde als wat elders Tĕgal-Alo wordt genoemd (zie Kern, diss., p. 61).
f. De vertaling van *salisih madya* (lett.: „de zijde van het midden"?) door „zenith" is op de gis.
h. Deze versregel is geheel uit R overgenomen, daar Q m.i. corrupt is.

120. *Ginulang* is van R. *Dinulang* („door een ander voedsel toegediend krijgen", zooals een kind van zijn moeder) van Q past hier niet.

121. *a.* De naam van dit gebouw, *Made-Padipta,* dat wel met „Hal van Licht" vertaald mag worden, wordt niet door de woordenboeken opgegeven en is me ook niet van elders bekend. Vermoedelijk is het hetzelfde als *Bale-Pangangĕn.*
c. Pamĕgat-Sari (= „de plaats, waar de bloemen ophouden te groeien"?) is ook van elders bekend (zie K.B.W. s.v. *pĕgat*). Hier staat Sri Tañjung aan den kant van een water, waarin zich een krokodil met een daemonenkop ophoudt, die den zielen het oversteken van het water moeilijk maakt (cf. Kern, diss., p. 50).

122. Tegenover Sri Tañjung toont het dier zich vriendelijk en openbaart het zich als de ziel van de *Wot-Wĕsi,* de „IJzeren-Brug", of, zooals G leest, de *Hot-Sumawi,* een naam, die blijkbaar voor den Baliër duidelijk genoeg is, aangezien hij in den commentaar geheel verwaarloosd wordt! Deze brug, die, zooals aanstonds blijken zal, een andere is dan de beter bekende *Wot-Gonggang,* is mij van elders niet bekend.
Op welke manier Sri Tañjung het water, dat hier ook *bangawan* genoemd wordt, oversteekt, blijkt niet. Vermoedelijk is zij niet over de Brug gegaan, maar is ze door het water gewaad; anders zou haar verzoek aan den krokodil om uit het water te gaan (str. 121, *i.*) niet veel zin hebben.

123. Na deze bangawan ongedeerd te zijn overgestoken, komt ze bij de tweede hindernis, de *Wot-Gonggang,* de „Schommelende Brug" (cf. Kern, diss., p. 55-59, bepaaldelijk p. 58), die voor haar echter evenmin moeilijkheden oplevert. Zooals men ziet, wordt hier weer van een *bangawan* gesproken, blijkbaar die, waarover de Schommelende Brug loopt.
Meestal schijnt de voorstelling deze te zijn, dat er slechts

één rivier is, en wel de rivier, die deze wereld van de andere scheidt, en die de zielen moeten oversteken (Kern, diss., p. 50, 55). Nauwelijks is Sri Tañjung over de Schommelende Brug, of de derde en laatste hindernis vóór haar aankomst in de eigenlijke hel treedt haar te gemoet in de gedaante van gedrochtelijke hellebeesten. De meesten van deze beesten die in deze en de volgende strophen genoemd worden, zijn, zij het aan de hand van andere teksten, reeds besproken geworden door Kern, diss., hoofdstuk V), waarnaar verder verwezen wordt. (Men vergelijke ook J.H.H.).

Alleen zij hier vermeld, dat blijkens den commentaar in G, de *sona-yaksa* gelijkgesteld wordt met de *Asu-Gaplong* (cf. J.H.H. p. 81 en de afbeelding daarop).

De waarde van dezen commentaar leert men echter kennen, wanneer hij *liman atěṇḍas raksasa* weergeeft met: *babuta mahulu gajah.*

124. Na de boven aangehaalde „verklaring" neemt men vanzelf den verderen commentaar van de hier opgesomde hellebeesten niet zonder meer aan. *Kěbo-raja* en *gagak-yaksa,* worden respectievelijk verklaard met: *babuta mahulu kěbo* en *babuta mahulu gowak* („een daemon (of daemonen) met een buffelkop"; „een daemon (of daemonen) met een kraaienkop").

b. De lezing *sarambah* is niet zeker. Het is de lezing van A_2 (A_1 is geschonden). B heeft *sarambeh,* terwijl de hss. van R hebben: *sarumbe* en *sarumbeh.* Voor de vermoedelijke beteekenis van „pot" zie K.B.W. s.v. *rombe* en *pětar.*

d. Waja kěnur is op te vatten als een quasi-Sanskrit samenstelling voor *kěnur waja* = „staaldraden". Voordat er meer aanwijzingen zijn, die de gissing van G.R., dat *kěnur* het Hollandsche „snoer" is (hoe komt de k in plaats van de s ?), kunnen bevestigen, beschouwen we *kěnur* als een Javaansch, eventueel Indonesisch woord (het komt ook in het Sundaasch voor; zie Coolsma's Soendan.-Holl. Wdb. s.v. *kěnur*), al moeten we toegeven, dat we er de etymologie voorloopig niet van kennen.

g. Kalulupan is in verband gebracht met *lipan* of *lělipan* = „duizendpoot", die in verwante talen voorkomt in den vorm: *lipan, limpan, halipan, balipang, alipang, rifa, lupan, halupan* enz. (K.B.W. s.v. *lipan*). Als hellebeest ben ik den duizendpoot nog niet elders tegengekomen. Als kerkhof-ongedierte komt hij voor in de Sudamala (ed. van Stein Callenfels, Zang II, 3,

vermoedelijke afbeelding ervan op plaat 7, cf. verklaring op p. 122), maar daar treedt hij op onder zijn meer bekenden naam *kalabang*.

Kĕtur is de naam van een soort duif en van een boom = *caṇḍana* (K.B.W.). Waarmee de grootte van dit hellebeest vergeleken wordt, is moeilijk uit te maken, maar vermoedelijk wel met den stam van den boom, wegens de fantastische grootte, die het ondier hebben moet. R heeft *kĕtuk*, „een kleine soort gong"; de vergelijking van een duizendpoot met een rond en eenigszins plat voorwerp is echter niet bijzonder overtuigend. Wellicht is de tekst niet goed overgeleverd, en moeten we lezen *kĕtung* (de layar en de cĕcak worden wel vaker met elkaar verwisseld) = „rijstvijzelblok". Een vergelijking van de grootte van een hellebeest met een ander soort rijstvijzelblok (*lumpang*) zullen we beneden tegenkomen. G vertoont op deze plaats een hiaat, zoodat we niet kunnen weten, wat de commentator eventueel van deze plaats heeft gemaakt.

i. Sarba is opgevat als een verbastering van Sk. *çarabha*, dat eerst een soort van hert, later een fabelachtig achtpootig dier aanduidde. Het is echter o.a. ook de eigennaam van een daemon (P.W.).

Of de beteekenis „gedrocht", die *sarba* ongetwijfeld heeft, ontstaan is uit „een fabelachtig dier", dan wel uit „daemon" (eigennaam als soortnaam gebruikt) weet ik niet.

Een andere mogelijkheid is, dat *sarba* in verband moet worden gebracht met *sraba* (Sk. *çrawas*) = „geluid", „roep" (G.R. s.v. *sraba*), zoodat *kang sarwâsarba* zou beteekenen „die allerlei geluiden voortbrengen".

125. *e.* De kiekendief, de *ulung*, is eveneens een bekend hellebeest (Kern, diss., hoofdstuk V, p. 69/70).

f. h. De vertaling van: *raja-manggala ring ayun* enz. is niet zeker. *Raja-manggala* is hier opgevat als een samenstelling van dezelfde waarde als *raja-kaya, raja-darbe* enz., waarbij het eerste lid het tweede lid van de samenstelling nader bepaalt en, naar het schijnt, in een bepaalde sfeer (van deftigheid?) brengt.

Het is ook niet uitgesloten, dat *raja-manggala* opgevat moet worden als een Jav. genitieve samenstelling en dus beteekent „de koning van de *manggala*, de gunstige voorteekenen", d.i. „het voortreffelijkste gunstige voorteeken" of „de voortreffe-

lijkste bron van (magische) kracht". De beteekenis, die G.R. voor *raja-manggala* opgeeft (s.v. *raja*), nl. „koningszoon", „een groote koning", past hier niet.

i. Het *čndi kang* van R is verkozen boven het *andika* van Q, omdat dit den zin zou geven van: „gij (*andika*) gaat (of: gij moet gaan) naar den hemel", hetgeen m.i. hier niet past. Nergens wordt verteld, dat de koningsbuffel naar den hemel gaat. Integendeel, alle hellebeesten zullen straks als in één oogopslag verdwijnen.

126. *a. nikang,* hetgeen een conjectuur is voor het *ndika* van A en het *tikang* van B, wordt bevestigd door L.

De „lekkernijen", die Sri Tañjung opnoemt en die ze niet bij zich heeft, zijn de offers, die de familieleden van een doode dezen dienen mee te geven om de helledieren gunstig te stemmen en daardoor den gang van de ziel naar het doodenrijk te vergemakkelijken. Over de verschillende offers, die een doode worden meegegeven, en over de bestemming van elk afzonderlijk offer zie Crucq, diss., vooral hoofdstuk I; Kern, diss., hoofdstuk V.

127. *h.* De lezing van *il'-êngsun* is allesbehalve zeker. Het is opgevat als een contractie onder invloed van de versmaat uit *ilon* + *ingsun* = „wat mij (ter bereiding van de volmaaktheid) meegegeven werd". D heeft *wulêngsun,* vermoedelijk = *wulang ingsun* (dus „*wul-'êngsun*") = „mijn onderricht", „het onderricht mij gegeven (in de volmaaktheid)".

128. Uit het feit dat, nadat Sri Tañjung gezegd heeft, dat zij den hellebeesten het onderricht van haar Leeraar in de Darma zou voorzetten, deze plotseling verdwijnen, blijkt wel, dat dit onderricht op zijn minst genomen van even groot effect heeft als alle offers te zamen.

c. Deze plaats in de doodenwereld, de Bloemen-Laan, de *Bañjaran-Sari,* is ook van elders bekend (zie K.B.W. s.v. *bañjar*).

Boven hebben we gezien, dat een bloemenlaan ook een plaats en bepaaldelijk wel de toegang tot den hemel is. K.B.W. (s.v. *bañjar*) vermeldt ook een *bañjaran sari* of °*sĕkar* in den hemel, voorkomende in de Arjuna Pralabda.

Dat de Bañjaran-Sari in het doodenrijk, dat, zooals uit het

vervolg van deze strophe blijkt, den toegang tot de hel vormt, overigens niets afschrikwekkends heeft, integendeel voorgesteld wordt als een „echte" bloemenlaan, blijkt wel hieruit, dat Sri Tañjung er een bloem plukt, die ze als (haar)versiering opsteekt.

g. Over den Viersprong in het doodenrijk cf. Kern, diss., p. 32-34.

130. Voor de straf van deze vrouw of vrouwen, die niet kon(den) weven, zie Plaat IIIa.

Deze plaats is ook afgedrukt in J.H.H. op pag. 82. Op pag. 84 van dat artikel staat een afbeelding van een vrouw, die door vijf kinderen op allerlei manieren wordt geplaagd. Het origineel van die plaat behoort evenals dat van Plaat IIIa in dit boek bij Cod. 3390 No. 11, en daarbij is, naar alle waarschijnlijkheid door van der Tuuk, tot wiens legaat Cod. 3390 behoort, in Latijnsche karakters geschreven: *atman anak tra mras tjutju,* d.i. „de ziel van een mensch (i.c. van een vrouw), die geen inwijdingsofferanden heeft gebracht ten behoeve van haar kleinkinderen". Zoo is de straf, die de vrouw in de hel ondergaat, wel begrijpelijk. Juynboll echter heeft aan die plaat in zijn artikel het onderschrift gegeven: „Strafe einer Person, die sich nicht die Nägel geschnitten hat"!

i. Met dezen versregel weet ik geen weg. G heeft *drawene den -gawe pada. Drawe* of *drĕwe* is soms een verbloemde aanduiding der genitalia, maar wat zou *den-gawe pada* dan moeten beteekenen? „Tot voeten gemaakt"? Hoe onbetrouwbaar soms de commentaar van G ook zij, toch is het jammer, dat hij reeds bij strophe 129 is opgehouden. Hij had ons misschien uit deze moeilijkheid kunnen helpen!

131. *e.* R heeft *angĕntut* in plaats van *angĕntul.* Gezien den aard van de straf, die daarop staat, is dit ook niet uitgesloten. De vertaling van *angĕntul* is niet zeker; de daarvoor aanvaarde beteekenis is afgeleid van die, welke van Eck, „Balin.-Holl. Wdb.", opgeeft: „in de war zijn", „verdwaald", „niet weten wat te doen".

Men vergelijke de straf van de „onachtzamen" (zie de opmerkingen naar aanleiding van III, 27), een straf, die zoo te zien geen betrekking heeft op de bedreven zonde. Maar volgens K.B.W. beteekent *ngĕntulin*: „een getrouwde vrouw omarmen,

zonder dat men het weet". De andere beteekenis, die K.B.W. opgeeft, is me niet duidelijk, daar er slechts een Balische aanhaling voor wordt gegeven zonder vertaling. In het Nieuw-Javaansch zou *ngĕntul* „als lokaas optreden bij een hazardspel, bij een verkoop" kunnen beteekenen en *ngĕṇṭul* „zich ophangen" (P.J.N. s.v.). Men moet toegeven, dat bij geen dezer misdrijven, het eerstgenoemde meegerekend, de straf „geëigend" schijnt.

132. *a. b. c.* Cf. de aanteekening bij Zang III, 27.
f. De bladerlooze waduri-boom is een dier helsche planten, die in Oud-Javaansche en Balische hellevoorstellingen zelden ontbreken (zie Kern, diss., p. 37-38). Volgens K.B.W. (s.v. *waduri)* heeft deze plant in de hel haar naam te danken aan de dubbele beteekenis van *tapana* in het Oud-Indisch, „hel" en „calotropis gigantea".

133. Deze strophe ontbreekt in R.
a. amatî is overgenomen uit J, daar *amutih* van AB in dit verband geen zin geeft. L leest als AB.
h. kapurusan is ook uit J overgenomen. AB hebben *kapupusan,* vermoedelijk een afschrijversfout. Voor deze straf van de vroegrijpe (vrouw) vergelijke men Plaat IIIb.

134. *i.* Deze *waduri*-booom is vermoedelijk dezelfde als die van strophe 132.

135. De vertaling van *g. h. i.* is allesbehalve zeker. *wayu* zegt men meestal van eten, dat meer dan een dag heeft gestaan. Maar daar de *waluh* („pompoen", „kalebas") gebruikt wordt als waterpot (K.B.W. s.v.), eventueel als een *waḍah* voor drank in het algemeen, en er toch een verband moet bestaan tusschen *wayu* en *waluh,* hebben we aan *wayu* de beteekenis gegeven van „drank, die langer dan een dag gestaan heeft, die men heeft laten gisten"; „sterke drank". Als deze gissing juist is, kan de als straf opgelegde gewoonte van die zielen om waar zij ook komen te twisten wijzen op hun drankzucht op aarde. Intusschen, de lezing *wayu* is ook onzeker! R heeft *mayu,* dat even goed van *wayu* als van *ayu* kan zijn gevormd.

136. *h.* is de lezing van AB. R heeft: *iku eman tan pakuṇḍang* = „jammer dat zij geen gevolg heeft". Beide lezingen zijn mogelijk. Slaat die van AB meer op de uiterlijke verschijning van Sri Tañjung, die slechts een wit kleed aanheeft, dus niet „ge-

kleed", d.i. „niet mooi gekleed" is — zielen van voorname personen worden inderdaad in de Balische afbeeldingen in vol ornaat geteekend; zie bijv. J.H.H., afbeelding op p. 293 en 294 —, die van R schijnt er op te zinspelen, dat bij den dood van Sri Tañjung geen slavinnen zich van het leven hebben beroofd om haar als volgelingen te vergezellen.

Het *mĕsatiya* van dienaressen is een niet alleen uit de litteratuur — men denke aan het zich doorsteken van de dienares van Satyawatī, de gemalin van Salya (Baratayuda), van Coṇḍong, de dienares van Dewi Angreni (Roorda's „Pañjiverhalen") —, maar ook uit de werkelijkheid, zij het dan in het verleden, bekend.

137. Voor *kĕrta* = „priesterlijke rechter" zie V. E. Korn, „Het Adatrecht van Bali", waar men aan de hand van den Index de desbetreffende plaatsen gemakkelijk kan vinden.

139. *f.—i.* Een afbeelding van een op deze wijze gestrafte vrouw vindt men in J.H.H., p. 294.

Durat tawun is misschien hetzelfde als *ulĕr taun* (zie G.R. s.v. *ulĕr*), een soort rups (lett. „houtrups"? „boomrups"?; *taun* = *tahĕn* = „boom", „hout"?).

141. *f. Babahane* is opgevat als „het (voor Sri Tañjung uit hoofde van haar deugdzame leven) bestemde gebied". Het is ook mogelijk, dat met *babahan* hier „poort" of „deur" wordt bedoeld, verderop met *lawang* aangeduid. Over de poort of poorten in het doodenland, zie Kern, diss., hoofdstuk I en II).

142. *Dorakala,* die hier ontegenzeggelijk als deurwachter fungeert, is een helsche of, zoo men wil, een hemelsche figuur — blijkens de heele passage bevindt zich de deur immers buiten de hel en geeft zij toegang tot den hemel, waar Sri Tañjung's ziel terechtkomt —, die ook van elders bekend is (zie K.B.W. s.v. *dora;* Kern, diss., hoofdstuk I).

Betreffende de etymologie van den naam heeft van der Tuuk de vraag geopperd, of het niet ontstaan is uit *Dwārakāla,* (K.B.W. s.v. *dora*), dus „een Kāla, die bij een deur hoort". Echter schijnt *Dorakala* niet altijd aan de deur verbonden te zijn (zie Kern, diss., p. 14, waar ook blijkt, dat met den naam *Dorakala* niet één persoon, maar verschillende personen worden aangeduid).

145. *f. sun dudu kapatiane,* „ik ben uw dood niet". De bedoeling van dezen versregel is vermoedelijk deze, dat Dorakala niet toestaat, dat Sri Tañjung voorgoed sterft, en dat zij door de deur gaat om den hemel binnen te treden. Dit wordt dan nader toegelicht met hetgeen Dorakala in *h.* en *i.* zegt, nl. dat hij nog te veel medelijden met haar heeft, om haar onschuldig te laten sterven.

De woorden van Dorakala schijnen echter dubbelzinnig te zijn. Sri Tañjung vat ze in ieder geval zoo op, dat zij er een uitvlucht van Dorakala om haar de deur niet open te doen, uithaalt.

146. Daarom zegt zij, dat het openen van de deur zeker „gekocht" moet worden met een kakawin. Een andere mogelijkheid is echter, dat hier een gedeelte van den tekst is uitgevallen, waarin Dorakala inderdaad vraagt, of Sri Tañjung een kakawin wil opzeggen.

147. Uit de woorden van Dorakala in deze strophe blijkt wel de hooge waardeering, die men voor raadsels heeft.
e. Over *pañjang* is het een en ander reeds gezegd door Pigeaud, „Tantu Panggĕlaran", p 260, en door Tjan Tjoe Siem, diss., Aanteek. No. 80, p. 210).

148. *d. pa* van *panawut* is te elimineeren, daar anders de versregel één lettergreep te veel heeft. Men zou hiertegen het bezwaar kunnen maken, dat na *tan* het praedicaat, indien het werkwoord in den actieven vorm met *mang-* staat, ontnasaleerd wordt. Echter levert R het bewijs (zie crit. app. strophe 49), dat *tan* ook gevolgd kan worden door een met *ang-* genasaleerd werkwoord zonder meer (*tan anahut*). Het wegvallen ten slotte van de *a* in de (prae)nasaleering met *ang-* komt in onzen tekst vele malen voor. De vorm *tan nahut* lijkt dus wel aanvaardbaar.
h. i. De conjectuur bij deze versregels wordt bevestigd door L.

149. *a.* De *nyu(h) gaḍing* is een kleine soort kokosnoot, met een ivoor-kleur; vandaar de naam „ivoor"-kokosnoot. Vanwege den vorm en de kleur dezer kokosnooten worden er vrouwenborsten mee vergeleken.
b. Welk soort banaan met „ivoor-banaan" (*pisang gaḍing*) bedoeld wordt, weet ik niet; wij hebben den naam reeds ontmoet in str. 59 van dezen Zang.
e. Van de vertalingen van het antwoord op het derde raadsel

ben ik niet zeker. Van de verschillende beteekenissen, die *uli* heeft, schijnt hier slechts die van *akar bahar* te passen (K.B.W. s.v. *uli*,-ad II). De *akar bahar* is een wortel, die aangewend wordt tegen rheumatiek en daartoe meestal als armband wordt gedragen. Het is dus een „slangachtig" voorwerp (de armband zit als een slang om de arm gestrengeld!), dat een krachtige werking heeft (= *mandi*; maar *mandi* beteekent ook „vergiftig", van een slang) en niet bijt!
f. kakijrang is op te vatten als een reduplicatie van *kijrang*, dus eigenlijk *kikijrang*. Inderdaad heeft A, dat op deze plaats geschonden is, nog *...i...ijrang*. De vertaling van het woord is op de gis. Misschien hangt *kijrang* wel samen met *kijang*, in het *akijang kijang* van strophe 53 van dezen Zang.

152. *c.* De *h* in *abalih*, die geëlimineerd is, is vermoedelijk ontstaan onder invloed van de *h* in *hyang*. R heeft *awali*.

153. *i.* Voor de blijkbaar corrupte lezing van de hss zie het crit. app. Het in beroering komen van de zee, evenals van de geheele wereld trouwens, is het bekende verschijnsel, waarmee iedere gewichtige gebeurtenis, zooals de geboorte of de dood van den held of de heldin van het verhaal, geacht wordt gepaard te gaan.

155. Uit de Sudamala weten we, dat Ra Nini de gemalin is van Çiwa. Volgens de voorstelling in de Sudamala pleegde zij overspel met Brahma, waarop ze door haar Gemaal vervloekt werd om Durga te worden en Ra Nini te heeten. Zij kreeg dan ook onmiddellijk, nadat de vloek over haar was uitgesproken, een daemonische gedaante. In deze gedaante hield zij verblijf op het kerkhof Gadamayu, vergezeld van haar dienares Kalika, die we straks, in onzen tekst, eveneens zullen ontmoeten. Later werd zij door Sadewa—Sudamala verlost. (Sudamala, Zang I; vergl. de opmerking van v. Stein Callenfels op 116). In de Tantu Panggĕlaran en in de Korawaçrama wordt ook van Uma's overspel gesproken, maar daar heeft het plaats met een herdersjongen, die volgens de Tantu Panggĕlaran eigenlijk Çiwa zelf is (zie Tantu Panggĕlaran, p. 77; Korawāçrama, p. 102). In beide boeken wordt ook verteld, zij het op verschillende wijze, waarom Uma vervloekt wordt en haar monstergedaante verkrijgt (zie Tantu Panggĕlaran, p. 103; Korawaçrama, p. 108).

158. In de Sudamala, evenals in onzen tekst (Zang II), wordt verteld, dat Ra Nini, toen zij uit haar monstergedaante door Sadewa verlost was, er weer uitzag als een schoone godin. Uit de mededeeling in deze strophe, dat zij gilt en schreeuwt, en uit hetgeen haar beneden (strophe 170) in den mond gelegd wordt, nl. dat zij slagtanden en aan elkaar geplakt haar heeft, blijkt, dat zij weer een daemonische gedaante heeft gekregen, of misschien heeft aangenomen. De vervloekingsverhalen zijn vermoedelijk uitgevonden om de verschillende verschijningsvormen van de Godin te verklaren (vgl. Pigeaud, De Tantu Panggĕlaran, p. 258).

162. *d.* De *a* van *aja* is geëlimineerd om het vereischte aantal lettergrepen te krijgen. *Ja* voor *aja* evenals *yo* voor *ayo* (= *aywa*), komt in onzen tekst vaker voor.
g. denyamiutangi is een conjectuur voor het hier niet passende *don amiutungi* = „het doel van dengene, die een vordering heeft, die een schuld heeft uitstaan".

163. *a.* Men lette op *malengku* voor *mala(ng)ku*. Vermoedelijk is dit een gevolg van dezelfde dialectische neiging, die *clek* uit *ala, edi* uit *adi, ketok* uit *katon* etc., heeft doen ontstaan.
c. Deze versregel heeft één lettergreep te veel. Vermoedelijk zal men moeten lezen *sangakalêng Gandamayu,* en *sangkal'-êng* als een contractie uit *sangkalan* + *ing* moeten opvatten. Een voorbeeld van de mogelijkheid, dat uit *-an* + *ing êng* ontstaat, schijnt strophe 127 van dezen Zang op te leveren (zie aldaar). Indien men dus *ngong* elimineert en *sangakal'-êng* op de voorgestelde manier opvat, krijgt men de vertaling: „hij (Sudamala—Sadewe) was een vastgebondene op Gandamayu".
g. Wĕḍung is een conjectuur voor het niet bestaande, althans niet in de woordenboeken opgegeven, *widung.* De pĕpĕt en de wulu lijken in het Balische schrift veel op elkaar, en worden wel vaker met elkaar verwisseld. D heeft *wĕwĕḍung.* Wat Ra Nini hier vertelt, vindt men terug in de Sudamala, Zang II.

169. Of de bedoeling van de woorden van Ra Nini goed weergegeven is, durf ik niet met zekerheid te zeggen. *Kapalangan* (*b.*) is hier opgevat in de overdrachtelijke beteekenis van „nadeelen ondervinden" < „hindernissen ondervinden", i.c. ten gevolge van de te groote magische kracht, waaraan de verschijning

van Ra Nini gewone stervelingen blootstelt. Q heeft echter *kapalanga* in plaats van *kapalangan*; men zou het kunnen weergeven met: „het worde verhinderd", nl. dat de menschen haar in het vervolg zien. De reden van dit verbod zou dan kunnen zijn het feit, dat de menschen, die haar hebben gezien, vertellen dat zij „abnormaal" is (*dudu*), hetgeen klaarblijkelijk op haar daemonisch uiterlijk doelt.

c. Men lette op het gebruik van *tan,* waar men het vetatieve *aywa* (*ayo, aja*) zou verwachten. Cf. het gebruik van *nora* voor *dudu* in Zang III, 25, *b.*

g. h. De conjecturen in deze versregels worden bevestigd door L.

i. D.w.z. evenals de ḍalang's met de wayang-poppen, zoo voeren de Goden bij wijze van spreken met Sri Tañjung, die niemand anders is dan de Godin Sri, een lakon op, verrichten zij met haar een ritueele handeling, vermoedelijk wel een ruwat-ceremonie. (Over de ruwat-ceremonie zie Hazeu „Een Ngruwat-Voorstelling, Album Kern 1903", C. M. Pleyte, „De legende van den Loetoeng Kasaroeng", V.B.G., deel 58, 3de stuk, 1910, daarvan het Voorwoord; zie ook Rassers, „Over den zin van het Javaansche drama", B.K.I., deel 85, 1925).

170. *b. Tumingalan* is een wanvorm; daarom is de *n* geëlimineerd.

171. De woorden van Sri Tañjung volgen wel erg abrupt op die van Ra Nini. Misschien is er iets tusschen uitgevallen.

172. In deze strophe wordt verteld, hoe Ra Nini Sri Tañjung, nadat ze haar in het leven heeft teruggeroepen, uit haar status verlost. Ra Nini baadt Sri Tañjung in wijwater, „water uit de kruik".

173. Nadat Sri Tañjung verlost is, spreekt Ra Nini heilwenschen over haar uiterlijk uit.

g. Cada, dat vermoedelijk zoowel etymologisch als naar de beteekenis hetzelfde is als het *pracanda* van strophe 178, *b.* (beneden), is misschien af te leiden van het Sanskrit *chanda* in de beteekenis van „verschijning", „het er uit zien", „gestalte". *Añada* of *amracanda* zou dan „gestalte geven aan" kunnen beteekenen > „het uiterlijk van iemand beschrijven met de bedoeling dat het uiterlijk aan die beschrijving zal beantwoorden" > „heilwenschen uitspreken betreffende het uiterlijk van iemand,

opdat het schooner worde". Dit is blijkbaar de bedoeling van de woorden van onzen tekst.

Het Nieuw-Javaansch *candra* = „afmaling, beschrijving door vergelijkingen of figuurlijke, zinnebeeldige en verbloemde uitdrukkingen" (G.R. s.v. *candra*), dat inderdaad ook meestal op dezelfde wijze geschiedt als hier gedaan wordt in strophe 174—177, is vermoedelijk hetzelfde als dit *cada* en *pracanda*. De vorm *candra* kan zijn ontstaan onder invloed van *candra* (= „maan"), maar kan ook een gevolg zijn van dezelfde neiging, die uit *jaladi jaladri*, uit *ati atri*, uit *abhā abhrā* heeft doen ontstaan. (Het laatste voorbeeld is niet heel zeker, zie K.B.W. s.v. *bhra*).

174. *e*. De vergelijking van een kaak met het gebroken heft van een bijl (*anangkal putung*) is, evenals bijna ieder hier genoemde vergelijking, te bekend, dan dat er eenig bezwaar tegen de conjectuur *anangkal* kan bestaan. D is het eenige hs. dat deze vergelijking bijna goed heeft! (zie crit. app.).

175. *i*. Deze vergelijking is mij niet erg duidelijk. *cacangking* heeft hier in ieder geval geen zin. D heeft *padany añacak ing kidang*, zoodat we om Q te herstellen moeten lezen *batise cacak ing kidang* (cf. de lezing van L). *Cacak*, waarmee de voet (*batis* = *pada*) wordt vergeleken, zal ook wel „voet (i.c. van een ree)" beteekenen en samenhangen met het bekende *tracak* (= „hoef"). Met de pooten van de ree worden haar voeten vergeleken wel niet zoozeer om den vorm als om de slankheid er van.

176. *a. b*. Hier zien we, welke lichaamsdeelen met het bakje van (pisang-)blad (*limas*) worden vergeleken.

f. *Padmanagara* is een bekende term uit de „gelaatkunde" (*wirasat*), misschien beter „lichaamskunde", daar alle lichaamsdeelen en de lichaamsbouw voor het vaststellen van goede of slechte eigenschappen van vrouwen ook in aanmerking worden genomen. Volgens de opgaven door van Hien verzameld (van Hien, IV, p. 71) heet een vrouw „Padmanĕgara", indien ze een klein welgevormd lichaam heeft, een blozende huidskleur, lang zwart haar (*badan kĕcil pantas, kulit sĕmu merah rambut itĕm pañjang*); zoo'n vrouw is goed, overtreft alle andere vrouwen (?), heeft een vaardigheid in alles en verstaat het haar man gelukkig te maken (*baik mĕnlĕbih* (!) *sama lain-lain kapintĕranya sĕmbarang, dan bisa bikin sĕnĕng lakinya*). Hier

in onzen tekst wordt de term *padmanagara* speciaal gebezigd voor de gestalte, de postuur van een vrouw. — Hoewel de deelen van de samenstelling, *padma* = „lotus", eventueel „rozestruik" (zie K.B.W. s.v.), en *nagara* = „rijk", „land", „hoofdstad", bekend zijn, is de beteekenis van de samenstelling als zoodanig mij niet duidelijk.

i. Het loopen op den klank van de gamelan zinspeelt misschien op de vergelijking van Sri Tañjung met een wayang-pop, die we boven ontmoet hebben.

177. *b.* Dit is vermoedelijk een nadere uitwerking van bovengenoemde vergelijking. De bedoeling van dezen regel is me niet geheel duidelijk.

d. ngangge is opgevat als een afkorting van *inganggo* (cf. *nanging* < *inanging, nanak* < *inanak*; Berg, „Bijdrage", resp. p. 215 en p. 213).

h. De toevoeging van de cĕcak bij *i* > *ing* vindt bevestiging bij L.

179a—179h. Deze strophen ontbreken in Q. Leest men na 179 direct 180 van de tekstuitgave, dan blijkt, dat ze goed aaneensluiten. De ruwat-ceremonie, die met het bad met wijwater afgesloten is, wordt hier als het ware herhaald. Vermoedelijk is dus deze passage in D en H in jongeren tijd ingeschoven. Merkwaardig is, dat eenige Bañuwangische hss., die ik gezien heb, deze passage ook hebben. We hebben de passage toch in de tekstuitgave opgenomen, omdat ze weer aantoont, in hoe hooge mate de classificatie (hier bepaald tot de Vier-Vijfdeeling) het Javaansche denken beheerscht, en tevens, omdat ze als aanvulling kan dienen voor de correspondenties, die reeds van elders bekend zijn (zie o.a. van Hien, I; Pigeaud, „Jav. Wichelarij en klassificatie", Feestb. Bat. Gen., 1929, p. 273—290; Swellengrebel, „Korawāçama", Inleiding; wat betreft het betrekken van ziekten in de classificatie, cf. van Ossenbruggen, „De oorsprong van het begrip Montjå-pat" etc., Med. Kon. Acad., afd. Letterk., 1918, p. 6—44, daarvan p. 39—40).

Daar de tekst, waarin deze classificatie voorkomt, niets aan duidelijkheid te wenschen overlaat, mede door de gelijkluidendheid der strophen (179b—179f), wordt hier afgezien van het maken van een schematische voorstelling.

Opgemerkt zij slechts, dat het niet erg duidelijk is, in welk

van de vijf meren Sri Tañjung een bad neemt. D, het eenige handschrift, waarin deze bad-ceremonie nog voorkomt — H eindigt met 179f — heeft met betrekking tot het meer, waarin Sri Tañjung een bad moet nemen: *ri kanan nini prĕnahirâdus,* hetgeen op twee manieren gelezen kan worden, nl.,: *ri kanan nini prĕnahirâdus,* d.i. „rechts (volgens de bekende localisatie: Zuiden) meiske, is de plaats, waar ge een bad moet nemen"), of *ri kana nini* enz., d.i. „dáár, meiske", enz. Het ligt voor de hand om in het meer, dat met *„ri kana"* aangeduid wordt, het laatstgenoemde meer te zien, dus het meer van het Midden.

Deze localisatie van Sri Tañjung in het Midden past beter bij hetgeen er verteld wordt in het overigens hopeloos corrupte J — de laatste zang van dit hs, d.i. Zang VI, bevat zoowel strophen van Zang V als enkele strophen van Zang VII, en wel op zoo'n manier, dat het onmogelijk is om ze geheel te herstellen, niet alleen omdat de voorstelling van zaken daar eenigszins afwijkt van die van A, B, L en D, maar ook omdat versregels, die kennelijk tot verschillende strophen behooren, bij elkaar zijn gevoegd —, dat Sidapaksa, bij wien Sri Tañjung behoort, door Ra Nini gebaad wordt met de *„maṇḍalu"* van dat veelkleurig meer (Midden).

We drukken hieronder ongecorrigeerd de desbetreffende strophen af, die plotseling als het ware komen opduiken in de passage, waarin van Sri Tañjung's reis naar Prangalas, alleen en zonder Kalika, wordt verteld:

Wuwus urip rabinta den mami, sun-astreningakeh (?), dak-dus dak--winenangrayu (?), mu (sic) sirâja kari (*één lettergreep te weinig*), sun-astreni aywa kewuh, ngong-wastu 'ng rahayu mangke, lah adusa ring maṇḍalu, ning talagâmañcawarna, panglukatan ḍĕḍa (*verb. hs.*: ḍĕṇḍa) roga.

D.i. „Uw echtgenoote is door mij in het leven hersteld geworden, en door mij in alle opzichten (?) gewijd. Ik heb haar gebaad en..... Maar (lees: *mung* voor *mu*?) gij moogt niet achterblijven. Ik zal over u heilwenschen uitspreken, opdat ge het goede deelachtig moogt worden. Neem een bad in het wijwater van het Veelkleurige Meer, de plaats, waar men van beproeving en ziekte verlost wordt".

Gaat men echter de localisatie van de kwalen na, dan behoort Sri Tañjung in het Meer van het Noorden te baden (zie strophe 179e). Deze plaatsing in het Noorden komt meer overeen met wat van elders omtrent de plaats van Wisnu bekend is. Naar het schijnt bevindt hij zich steeds in het Noorden (vgl. Pigeaud, „Jav. wichelarij en classificatie", p. 279).

De conclusie van hetgeen boven is opgemerkt, is, dat er hier een verwarring in de overlevering moet zijn ontstaan. Bij de uitgave van de Bañuwangische redactie van het gedicht zal er gelegenheid zijn om hierop terug te komen.

180. Moet deze „*manik*", die Sri Tañjung van Ra Nini krijgt, en die zulke wonderlijke eigenschappen heeft, in verband gebracht worden met het van elders bekende „juweel", dat bij de „Oudere Linie", de „Linker Phratrie", of de „Chtonische Wezens" behoort?

182. *g.* De *k* in °*anak* is geëlimineerd, omdat „kind", „zoon", „dochte", hier geen zin geeft, en *ana* daarentegen als hulppraedicaatswoord (i.c. bij het hoofdpraedicaatswoord *rawuh*) in onzen tekst heel gewoon is.

183. Kalika, de daemonische dienares en — althans volgens de Indische mythologie — de verschijningsvorm van Uma, evenals van Durga—Ra Nini, is ook degene, die Ra Nini in de Sudamala vergezelt, wanneer zij, na door haar Gemaal vervloekt te zijn, zich naar het kerkhof begeeft. Op Plaat IV ziet men, hoe de Baliërs zich zoowel Durga als Kalika voorstellen. In tegenstelling met Durga is Kalika, voor zoover ik weet, niet in de Javaansche wayang bekend. Durga wordt in de Jav. wayang ook als een daemonisch wezen met slagtanden en ronde oogen afgebeeld, maar haar vormen zijn er „fijner", en verschillen hoegenaamd niet van die der niet-daemonische godinnen en prinsessen, vorstinnen enz. Durga is in de Javaansche wayang steeds min of meer een booze godin. Opmerkelijk is ook, dat in de „wirasat" ongunstige vrouwentypen genoemd worden met termen, die samengesteld zijn uit de naam Durga, bijv.: *rasĕksi Durga* = „de reuzin Durga", *Durgasari* = „de Durga-bloem" of „de quintessens van Durga", (bij van Hien, IV, p. 71) en *Durga ngĕrik* = „de gillende Durga", mij bekend uit de praktijk.

Dat Durga in de oudere litteratuur niet uitsluitend als een goedige godin wordt voorgesteld, zooals dat in onzen tekst het geval is, blijkt bijv. wel uit de Calon-Arang (uitgave en vertaling van Poerbatjaraka, B.K.I., deel 82, 1926).

ZANG VI.

b. Ik ben niet zeker van de bedoeling van *kaajĕng*. Het is hier opgevat in de beteekenis „waar men het front naar toe richt"

(passief van *angajĕngakĕn*) > „trotseeren". Misschien is deze versregel niet goed overgeleverd. De eindklank *ĕ* lijkt verdacht; alle andere strophen van deze *kawitan* hebben den eindklank *a*.

c. Of *kawungkur* hier als variant van *kaungkur* of als een schrijffout voor *kapungkur* beschouwd moet worden, is niet uit te maken.

1. Hetzelfde geldt voor *panĕcakan*. Bedoeld wordt hiermee toch niets anders dan *pamacĕkan*, de combinatie van dagen van verschillende weken, i.c. de zevendaagsche en de vijfdaagsche week (zie K.B.W. s.v. *pacĕk*).

Wrĕspati is de vijfde dag van de zevendaagsche week (*saptawāra*), en *Pon* de derde dag van de vijfdaagsche week (*pasaran* of *pañcawāra*). Men lette er op, dat het op den zevenden avond van de wassende maan is, dat Sri Tañjung, na in het leven teruggeroepen te zijn, tot haar familie terugkeert.

2. *d.* Voor *anggantih* (= *angantih*) cf. de opmerking van Berg, „Bijdrage", p. 74, noot 3, en pag. 194, noot 1.

e. *barung* is een conjectuur voor *baru*, omdat dit laatste m.i. hier geen zin geeft, ook niet wanneer men *barus* leest. De cĕcak wordt wel vaker vergeten.

g. 3 uur 's nachts in het Javaansch = half 11 's avonds volgens de Europeesche indeeling. In het oude Java werden de dag en de nacht ieder in 8 uren (*ḍawuh*) verdeeld, zoodat 1 *ḍawuh* 1½ Europeesch uur is. Een etmaal loopt in het Javaansch van zonsondergang tot zonsondergang.

3. Men lette op het suffix *-an* bij het excessivum *kawangkalam*.

10. *a.* Uit het gebruik van *putuningsun* blijkt, dat de spreker hier Tumbapetra is, en niet Sri Wani, zooals men zou verwachten na hetgeen de kluizenaar in strophe 9 tot Sri Warni zegt, nl. dat zij Sri Tañjung moest gelasten om naar huis te gaan, en dat hij (de kluizenaar) haar dan zou ondervragen. Dit suggereert, dat Tumbupetra zelf thuis blijft. Maar intusschen blijkt hier, dat hij zijn kleindochter zelf haalt. De strophe, die hierna komt, is door ons geëlimineerd, op grond van de overweging, dat zij slechts ontstaan is door een dittographie, nl. van strophe 11, *a.* en van strophe 15, *b.*—*i.*

14. *f.* De originèele lezing van dezen versregel is klaarblijkelijk ontstaan door een haplographie: *jateni ninya* > *jateninya*. Toen

eenmaal deze fout ingeslopen was, hebben AB (men zie ook L) om de maat te herstellen *asuwe* gemaakt van *suwe*. D heeft dit niet gedaan, en vergemakkelijkt ons dus het herstellen van de fout. Deze fout moet reeds vroeg in de overlevering zijn ingeslopen, want alle teksten, d.w.z. A, B en D (men zie ook L), lezen precies hetzelfde. Het verschil tusschen D en de andere hss. is alleen, dat D niet door *asuwe* te lezen de maat tracht te herstellen, zooals A, B en L doen. De passieve imperativus van het type *jateni* komt zoowel in het Oud- als in het Nieuw-Javaansch voor. Men zie ook Zang III, 40, *d*.

15. *i*. Het is eigenaardig, dat Sri Tañjung herhaaldelijk zegt, dat zij niet naar goeden raad heeft geluisterd. Van een raad van Tambapetra of van Sri Wani aan Sri Tañjung heeft het verhaal ons echter niets medegedeeld. Hebben we misschien deze uitdrukking op te vatten in den zin van „een onbehoorlijke handeling verrichten", „een handeling verrichten, die in strijd is met de „opvoeding", i.c. door weg te loopen met Sidapaksa? Of is er iets uitgevallen?

16. *e*. Het is ook mogelijk, dat *darmâdi* niet „de hoogste darma", maar „de darma enz." beteekent.
h. *mulih* beteekent behalve „terugkeeren", „naar huis gaan", ook: „passen", „uitkomen", „kloppen", bijv. van een berekening, van twee getuigenissen etc. In onzen tekst is hetgeen uitkomt of niet uitkomt de berekening, die men maakt bij het werpen van een projectiel naar een doel. D leest: *yan oliha tan oliha*, hetgeen ook een goede vertaling oplevert: „of men er resultaat mee bereikt of niet".

17. Dat Sri Tañjung in haar overigens uitvoerig relaas niets van haar bad in het Meer vertelt — ze noemt slechts het bad met het water uit de kruik —, mag misschien beschouwd worden als aanwijzing, dat de passage tusschen strophe 179 en 180 van de tekstuitgave (zie aldaar) inderdaad later is ingeschoven.

18. *a*. *Ingatĕrakĕn* is een conjectuur voor *angatĕrakĕn*, dat hier m.i. niet mogelijk is, omdat Kalika, die de handeling verricht, voorafgegaan wordt door *den*, dus logisch object moet zijn van een passieven vorm.

22. *g*. Waarom Sri Tañjung verlof vraagt, blijkt niet. Vermoedelijk om naar binnen te gaan.

23. *e.* Uit de woorden van Sri Tañjung blijkt, dat Sri Wani eveneens van ontroering weent.

26. In deze en de volgende strophen wordt verteld, dat Sri Tañjung ge-*ruwat* wordt, losgekocht wordt van den status, waarin ze verkeerd heeft, en dat voor haar offeranden worden gebracht. *Tirta pipitu* (*27 a.*) is wel het water, dat theoretisch uit zeven bronnen afkomstig is (zie Prof. Hazeu, „Een Ngruwat-Ceremonie", Album Kern, 1903, p. 330).

30. Men lette op den vorm *pangidul* na *mangalor.* Het kan zijn dat *pangidul* „ontnasaleerd" is onder invloed van de *r* in *mangalor,* die misschien gedachtenassociaties heeft gewekt aan het „ontnasaleerende" partikel *r.* Het is niet zeker, of de in de tekstuitgave afgedrukte versregel wel de juiste lezing geeft. B leest, evenals L, *kang pangalor pangidul,* D *kang mangalor mangidul.*

32. *i. alang-eling,* dat in strophe 34 nog eens terugkomt, beteekent blijkens den context „dwaas", „krankzinnig", „verward". De etymologie van het woord is mij niet bekend. Staat het in verband met *alang* = „het dwars liggen" etc., of met *ling* = „schreeuwen", „gillen", „weenen"?

34. Men vergelijke deze beschrijving met Zang V, 110.

36. Wat Sidapaksa's plan om zich te doorsteken betreft, men vergelijke de opmerking bij Zang V, 113.
g. sĕlut is de meestal kostbaar versierde ring of band om het gevest van een kris.

39. Het schijnt, dat de Godin tot nog toe niet luid, althans niet luid genoeg heeft gesproken, want Sidapaksa reageert nu voor het eerst op haar woorden.
h. D leest: *gumĕtĕr ragâwor maras,* hetgeen ook goeden zin oplevert: „van vrees vervuld zijnde, beefde hij".

40. *a.* De toevoeging van de cĕcak bij *ni* in *isi ni<ng> kakayu* is geschied op grond van de overweging, dat *ni,* hoewel theoretisch niet uitgesloten, toch in de taal van onzen tekst heel ongewoon is. Men zie ook *a.* van de volgende strophe, waar *isi ning kakayu* staat.

45. *f. sabdaningong* is een conjectuur voor het *gandaningong* van

D, het *sabdanku mangke* van A, en het *sabdangku mangke* van B. De lezingen van AB, hoewel voor den zin wel goed, passen niet bij de maat; die van D is metrisch juist, maar naar den zin niet mogelijk. Stelt men zich *gaṇḍaningong* (aldus de spelling van D) en *çabdaningong* voor in Balisch schrift, dan wordt de fout in D wel begrijpelijk. De *ga* en de zgn. *sa murda* (palatale sibilant) worden wel vaker met elkaar verwisseld, evenals de *ba* en de zgn. *na murda* (linguale n).
h. „Volg het waaien van den wind". Klaarblijkelijk is dit een uitdrukking voor „het ga u goed", zooiets dan als het Nederlandsche „het ga u voordewind!"

46. Deze strophe is misschien niet goed overgeleverd. Er wordt van Sidapaksa verteld, (dat hij het subject is van *angucapa,* blijkt uit den context), dat hij iets zegt, maar wat hij zegt, wordt niet vermeld.

In *c.* heeft A *sisi,* hetgeen metrisch niet goed is. B heeft *masising,* een woord, dat, naar het schijnt, niet bestaat, en vermoedelijk evenals het *sisi* van A als een fout voor *masisi* (in D) beschouwd moet worden. — *d.* is de lezing van A en B. D heeft *muksah andĕdĕl irung,* dat hier geen zin geeft.
c. Van dezen versregel geeft A de eenig juiste lezing wat de beteekenis der woorden betreft, maar de tekst is metrisch fout. B en D zijn beide metrisch goed, maar leveren de moeilijkheid op van *praba* (*gumĕtĕr prabâwor lindu*). Misschien hebben we hier te lezen *gĕtĕr prabawâwor liṇḍu*?
f. Voor de klaarblijkelijk corrupte lezing van A en B van dezen versregel zie crit. app.

Wat de aanduiding van *Ibu* („Moeder") voor Durga betreft, aangenomen, dat A en B (en L) versregel *d.* goed hebben overgeleverd —, wij vinden iets dergelijks op het vasteland, zij het ook voor een anderen verschijningsvorm der Godin, Kāli, „more commonly called Kāli Mā, the black mother" (W. J. Wilkins, „Hindu Mythology", Calcutta 1882, p. 257).

ZANG VII.

a. Het suffix *-a* in *sapocapana* is geëlimineerd om het vereischte aantal lettergrepen te krijgen. Op de beteekenis van den zin is dit hoegenaamd van geen invloed. Men zou in plaats van dit

suffix ook het praefix *a-* in *aluluh* kunnen elimineeren (cf. de kawitan van A, B en L), maar dan zou de caesuur in dezen versregel vallen tusschen *yen* en *tan,* hetgeen m.i. minder goed is, daar deze twee woorden bij elkaar behooren.

b. De emendatie *andarung* van *andaru* spreekt voor zich. Cf. III, 22, V, 65 (zie L), en de kawitan van A, B en L van Zang VI. Hoewel niet uitgesloten, past *(an)daru,* „vuurbol" — men zou dan kunnen vertalen: „als een *(an)dura* liep hij" etc. —, hier m.i. niet goed.

1. *d. dulumung* zal wel in verband gebracht moeten worden met *lumung* < *lung.* Het voorgevoegde *du-* hangt vermoedelijk samen met het reïteratieve infix, *r, čr* of *ar.* De lezing van het woord is echter niet zeker, want BD hebben *ulumung,* waarmee ik geen weg weet.

5. *i. lelerea.* De spelling van de hss. is *lelereya,* zoodat het grondwoord evengoed *lere* als *lereh* kan zijn. Evenals *lerek* is *lere* of *lereh* een „tuschenwerpsel voor slieren, schuiven, glijden, b.v. van iets dat vloeit, druipt, of dat men met een lange streep ergens op smeert" (G.R. s.v. *lere*). De andere, secundaire beteekenis, die *lerek* heeft: „smeersel", „geneesmiddel, dat men meestal op het voorhoofd smeert tegen hoofdpijn", moet hier, in onzen tekst, ook de beteekenis zijn van *lere(h).*

6. *h.* De vertaling van dezen versregel is onzeker. *Sidakĕna* is misschien in verband te brengen met *„asisiddhan"* „een gelofte afleggen" (K.B.W. s.v. *siddha*). Het is echter ook mogelijk, dat *sidakĕna* hier opgevat moet worden in de beteekenis van: „worde volbracht", „worde met succes verricht", passief van: *añidakĕna,* „men doe slagen". Het bezwaar hiertegen is, dat in deze beteekenis van het werkwoord het grammaticale subject, het object van de handeling, naar het schijnt steeds een zaak is, geen persoon. In onzen tekst echter is het grammaticale subject Sri Tañjung.

7. *i. tĕṇḍasera* is de lezing van Q, hier opgenomen, omdat daarin misschien een dialectische uitspraak van Bañuwangi zit, nl. dat de *i* in de voorlaatste lettergreep met de *e* verwisseld wordt, zooals dat gewoonte is in de Bañuwangische hss., voorzoover ik ze gezien heb.

Het is evenwel niet uitgesloten, dat hier gelezen moet

worden *tĕṇḍase ra Sulukrama,* hoewel het mij, op grond van het feit, dat D *tĕṇḍasira Sulakrama* leest, niet waarschijnlijk lijkt.

Hetzelfde verschijnsel als *tĕṇḍasera* vertoont ook het *makatalampakaneya* van strophe 9, *i.* voor °*iya* = °*ira* (beneden. Zijn deze twee woordcombinaties goed gelezen, dan ziet men hier, dat af en toe de dialectische uitspraak van Bañuwangi in deze groep van de Balische redactie opduikt.

16. *f.* De gissenderwijze gegeven vertaling van *rumambe,* „voorooverbuigen", steunt op deze redeneering: *rumambe* of *rumĕmbe* = „vol loten zitten" (van de takken van planten), > „laag neerhangen vanwege de loten-, bloemenweelde" > „voorovergebogen".

i. kerir is opgevat als „opgefrischt", „opgelucht" (lett. „door een windje, koelte getroffen", cf. K.B.W. s.v. *irir*). Het is ook mogelijk, dat hiermee „wankelen", aan het wankelen gebracht", d.i. „door een hevigen wind getroffen", wordt bedoeld.

Een derde mogelijkheid is, dat men moet lezen *keri* = „gehaat" (zie K.B.W. s.v. *iri*), eventueel „afgunstig" (i.c. op hen, die Sri Tañjung in hun nabijheid hebben, d.z. Tambapetra en Sri Wani). D leest *kering,* dat „gevreesd" zou kunnen beteekenen, maar dan hier niet zou passen, of „dien men vergezelt", „met wien men zich accoord verklaart", wat mij ook onwaarschijnlijk lijkt. Aan de opvatting „opgelucht zijn" is de voorkeur gegeven op grond van de overweging, dat Sidapaksa op het vernemen van de woorden van den kluizenaar weet, dat hereeniging met Sri Tañjung niet uitgesloten is; wel zal hij daartoe eerst een taak moeten verrichten, doch, hoe zwaar deze ook is, onoverkomelijk lijkt zij hem niet.

Wat voor geestelijken met *angguguntung manguyu* enz. precies worden bedoeld, is niet bekend. Grootendeels komen zij ook voor in de Tantu (zie ald., Index).

Van elders nog niet bekend is het in de strophen voorkomende *para poco* (of *parapoco*?), dat door D *para poñco* gelezen wordt.

Of *amulung* eveneens een titel is van een groep menschen, die een geestelijk leven leiden, of dat daarmee een soort werklieden („die de padi binnenhalen of opbinden"?) bedoeld wordt (zie G.R., K.B.W. Jb. s.v. pulung), is niet met zekerheid te

zeggen. Hetzelfde geldt voor *murundung* (cf. *purudung*, K.B.W., Jb.).

Amĕṭing schijnt de naam van een soort krijgslieden te zijn (zie K.B.W. s.v. *pĕṭing*). Met *babaru* worden ongetwijfeld dezelfde geestelijken bedoeld, die in de Tantu *baru-baru* en elders ook eenvoudig *baru* heeten (K.B.W. s.v. *rĕbing*).

h. Hoe *padatisayatakĕna* gelezen moet worden en wat het beteekent, weet ik niet. Misschien is de versregel niet goed overgeleverd en moeten we lezen: *paḍa angayatakĕna*: „laat hen (hun wapenen) gereed houden". Het is ook mogelijk, dat er het woord *padati* (Sk. *padāti*) in zit, maar dan blijft nog de moeilijkheid van *sayatakĕna*.

23. *c. lwir* is de lezing van Q. D heeft *lwih*, dat ook een goede vertaling oplevert: „er zal een voortreffelijke ridder komen".
i. titir dening is de lezing van B en D. A heeft *tititddoning pranagata*, dat: *titi don ing pr°* gelezen kan worden en ook een behoorlijken zin oplevert: *punapa karya, titi don ing pr°* = „wat is er van uw dienst, heer gast (*titi* = *atithi*), „(wat is) uw doel, dat gij met spoed hierheen zijt gekomen?" Een bezwaar hiertegen zou kunnen zijn, dat de *da* verdubbeld is, hetgeen meestal geschiedt na een layar, zoodat men hier dus kan veronderstellen dat de layar in *titir* (in A) is weggevallen.

24. *c. sinuji*, „gekwetst", is de lezing van Q, D heeft *sang aji* (= „vorst"), dat ook een goeden zin oplevert
d. ta is aan de hand van D geëlimineerd, omdat anders de versregel één lettergreep te veel heeft.
f. Men lette op het eigenaardige *ingaturi*. D heeft *ingaturā*, met een lange *ā*, zoodat dit een schrijffout kan zijn van *ingaturi*; de krul van de wulu en van het lengteteeken lijken in sommige hss nl. erg veel op elkaar. *Ingatur*, waarvan *ingatura* de irrealiteitsvorm is, heeft hier m.i. geen zin.

25. *d. ring* is aan de hand van D geëlimineerd ter wille van de versmaat.

29. *f.* De conjectuur *rowangane* wordt bevestigd door L.
g. Taman-Gung is een conjectuur aan de hand van D (zie crit. app.).

32. *b.* De conjectuur *wadine* wordt bevestigd door L.
i. Ook de toevoeging van *n* bij *la* (> *lan*) vindt bevestiging in L.

33. *d. gangsa* is een conjectuur voor het *gangga* van B en het *gaga* van D. De *ga* en de zgn. *sa murda* (palatale sibilant) worden wel vaker met elkaar verwisseld. Verderop wordt trouwens van *beri* („slagbekken") gesproken, waarop klaarblijkelijk *gangsa* doelt. L heeft, merkwaardig genoeg, eveneens *gangga*!
h. bĕṇḍe is een conjectuur voor het *bdĕ* van B en het *bĕdi* van D. Ook L heeft, evenals B, *bdĕ*. Men zou uit D ook kunnen lezen *bĕḍil lan kajar,* maar dat lijkt onwaarschijnlijk, daar hier klaarblijkelijk verschillende slagbekkens worden opgesomd: *beri, bĕṇḍe, kajar* (voor deze slaginstrumenten zie men J. Kunst en C. J. A. Kunst-van Wely, „De Toonkunst van Bali", Index). Wie met ki Tĕmbang in *g.* wordt bedoeld, blijkt niet. Blijkens *matur* = „eerbiedig mededeelen" moet hij een ondergeschikte zijn van Tambapetra, degene vermoedelijk, die het bevel van den kluizenaar om op de signaalgong's te slaan heeft uitgevoerd. D heeft echter: *ki Tĕbânglilir amuwus* = „ki Tĕba ontwaakte uit zijn slaap en sprak". Uit deze lezing blijkt niet dat Tĕba een ondergeschikte is. Welke van beide lezingen de juiste is, kan ik niet uitmaken.

34. *i.* Ditmaal wordt de conjectuur *paḍâtiyanga* bevestigd door L (cf. III, 40).

35. Ik ben niet zeker van de beteekenis van *gurupada. Pada* is opgevat als „voeten"; *gurupada* = „de voeten van de Leeraren" > „de Hoogverheven Leeraren" (cf. K.B.W. s.v. *wiçuddha,* zie ald. de aanhaling uit Purwadigama).
Among batur en *among tirta* zijn vermoedelijk functionarissen in het kluizenaarsgebied, die respectievelijk worden belast met het onderhoud van de kluizenarij (*batur*) en de verzorging van het wijwater (*tirta*).

36. *a.* Voor *ḍawut payung* zie de opmerking bij III, 46.
e. kudupung staat vermoedelijk in verband met *kĕpung.* Misschien is *-du-* hier weer een reïteratief element? (cf. *dulumung,* VII, 1).
f. Men kan evengoed *sakaṭa* (Sk. *çakaṭa* = „strijdwagen") als *sakaṭah* (= „zij allen") lezen.
Dat in *i.* van een *sakaṭa* wordt gesproken, behoeft ten gunste van de eerste opvatting geen gewicht in de schaal te leggen.

37. Sri Tañjung heeft er spijt van, dat zij haar echtgenoot zoo'n

moeilijke taak heeft opgedragen, en besluit hem nu geestelijk te helpen.

38. *a.* Het inhouden van den adem (*amĕgĕng bayu*) is een belanglijk element van de yoga.

39. *c.* Letterlijk vertaald luidt deze versregel: „Het is haar Goddelijke Gemaal, die door haar „in orde wordt gebracht".

Bedoeld wordt wel, dat zij voor hem de zaak gemakkelijker maakte, de zaak „in orde brengt". Wat de toevoeging *sang hyang* voor *priya* betreft, we weten uit de mythe, dat de Gemaal van Dewi Sri niemand anders kan zijn dan Wisnu. Dewi Sri nu is Sri Tañjung, dus moet Sidapaksa Wisnu zijn. Het is vermoedelijk om die reden, dat de auteur Sidapaksa met „den Goddelijken Gemaal" van Sri Tañjung aanduidt.

40. Buta's, buti's (= „buta-vrouwen") dete's, wil's zijn allen demonische wezens, hier bepaaldelijk als onderdanen van Ra Nini voorgesteld.

41. Men ziet, dat Sri Tañjung de „sari" van haar lichaam, hier wel op te vatten als haar *magisch vermogen,* uitstuurt naar Sinduraja om op Sulakrama „jacht te maken". Deze handeling is in overeenstemming met wat men in de gewone dagelijksche taal *„nĕluh"* of *„nuju"* zou noemen.

44. *f.* K.B.W. en G.R. geven als beteekenis van *dayaka* „brahmaan" op. De etymologie van het woord is, voor zoover ik weet, niet bekend. *Jĕjĕr* is vermoedelijk de naam van een soort wapen, een soort lans (cf. Nieuw-Javaansch: *jojoh,* en zie P.J.N. s.v. *jĕjĕran* ad 4).

g. Met het *tigayasaluk* van B, dat ook de lezing van L blijkt te zijn, en met het *tinggayaculung* van D weet ik geen weg. Vermoedelijk is dit woord, of zijn deze woorden, door geen der teksten goed overgeleverd. Als er stond *tigaryâcaluk,* zou het ten minste iets begrijpelijker zijn; *acaluk* = „met een *caluk* („een soort *arit* = grasmes") gewapend". En wat *tigarya* betreft, men zou het in verband kunnen brengen met *tigaryan,* den naam van een mandala, bekend uit de Tantu.

h. Wawasi is een bekende titel van een soort geestelijke. Maar wat *kĕlĕran* van B (en L) of *kĕlaran* van D beduidt, weet ik niet; het kan de naam van een soort wapen zijn, maar ook de naam van een soort geestelijken.

i. Met *putĕran* wordt vermoedelijk een soort wapen (dat gedraaid wordt?) bedoeld.

45. *Abĕt-abĕt* is wederom een soort geestelijken. *Amatang* heb ik opgevat als „watang-dragers". Een *watang* is een soort lans.

Vermoedelijk beteekent *amĕṭing,* afgeleid van *pĕṭing* („een soort wapen"?), „*pĕṭing*-dragers"? (cf. de opmerking bij str. 19 van dezen Zang).

c. Ambima duidt vermoedelijk op een klasse van geestelijken, die op de een of andere manier met Bima in verband staat, als Bima leeft, d.i. tegenover niemand de tata-krama in acht neemt, bij wijze van ascetische praktijk (??), of die den Bima-cultus volgt (?), of op zoek is naar het levenswater, zooals Bima geacht wordt te hebben gedaan? Met de lezing *tambima* van B (en L.) weet ik geen weg.

46. *b. Sandi patute* is de lezing van B (en L). De versregel heeft één lettergreep te weinig. D heeft *sarandi p°*, dat metrisch juist is. De beteekenis echter van een en ander is mij niet duidelijk. Is *sarandi* = Sk. *çaradhi* = „pijlkoker"?

c. Met *ñutra* duidt men tegenwoordig in de Vorstenlanden aan een corps geheel in zijde (= *sutra*) gekleede boogschutters (G.R. s.v. *sutra*); een afbeelding van dit corps vindt men in J. Groneman's „De Garĕbĕg's in Ngajojyåkartå", plaat 14. Of met *añutra* van onzen tekst dezelfde soort krijgers wordt bedoeld, valt niet te zeggen.

d. De conjectuur *paḍâsusungkul* voor de blijkbaar corrupte lezingen van B en D wordt bevestigd door L.

f. Wat *pasĕlĕwĕg* van B (en L) of *asĕsĕwĕg* van D beteekent, is mij niet duidelijk. Vermoedelijk wordt daarmee een kleedingstuk of een wapen bedoeld.

h. Deze versregel is gelezen naar D, daar B klaarblijkelijk corrupt is. Echter heeft L (zie crit. app.) *wong angantar kadi kĕmbar,* welke lezing wellicht beter is dan die van D — „de *kantar* (een soort van lans of speer)-dragers leken op elkander" (lett. „waren als tweelingen") —, en die we ook gaarne in de plaats van den in de tekstuitgave afgedrukten versregel geplaatst zagen.

47. *a.* Wat *wong aberok* en *wong anguntul* van B (en L) of *wong amberok* en *wong angantul* van D voor lieden zijn, weet ik niet. Ook durf ik niet te zeggen, of *a(m)berok* in verband moet worden gebracht met het meer bekende *berok* („geitebok";

„franje aan lansen", etc.) en *anguntul* met *kuntul* („een soort reiger").

Maar welk van de twee woorden is het juiste, *anguntul* of *angantul*?

b. Wat met *wong anipi* van B (en L) of *woning anipis* van D bedoeld wordt, weet ik evenmin.

g. In plaats van *apangulap* heeft D *angulapi*. Dit levert ook een goede lezing op, die ongeveer op hetzelfde neerkomt als die van B: „fraai poetsten ze hun blaasroeren op".

48. *a. Poṇtang* is een beslag van metaal, hoepelsgewijs of in vakken afwisselend om een lans of om de scheede van een sabel (K.B.W. en G.R. s.v. *poṇtang*). Blijkens *kakaṇḍanya,* = „hun sabels", in de volgende versregels zal met *poṇtang* hier wel bedoeld zijn: *pĕḍang poṇtang* = „een sabel, waarvan de scheede gedeeltelijk met koper, zilver of goud omkleed is" (G.R. l.c.).

i. nguluran is opgevat als een afkorting van *ingularan* en in verband gebracht met *ulur-ulur* = „windhoos" (P.J.N. s.v. *ulur-ulur* ad IV). Het is ook mogelijk, dat het in verband gebracht moet worden met *nguluri* = „(een akker) bezaaien, bepoten", en wel door er eerst kuiltjes in te graven. In dat geval zou men dezen zin kunnen weergeven met „de aarde was vol gaten".

49. Voor de blijkbaar corrupte lezingen van *b.—c.* ziet crit. app. Of de conjectuur juist is, kan natuurlijk niet gezegd worden. Ze geeft tenminste zin, en wijkt ook niet zooveel van de origineele lezingen af.

50. *c.* Wat deze zin beteekent, weet ik niet. D heeft: *sabaju wong angingringtir,* hetgeen vermoedelijk, wat het laatste woord betreft, ook niet goed is overgeleverd. Misschien hebben we te lezen: *sabaju wong angingintir* = „dezelfde buizen hadden de lieden aan, die van alle kanten toestroomden".

d. De vertaling van dezen versregel, die één lettergreep te veel heeft, is op de gis. Misschien moeten we *ṇḍoḍokleh* of *ḍoḍokleh* in plaats van *aṇḍoḍokleh* lezen. D heeft *dongdongkleh* (de beide *da*'s zijn dentale *da*'s), dat metrisch juist is en vermoedelijk ook hetzelfde beteekent als wat B heeft. *Ḍokleh* of *dongkleh* staat vermoedelijk in verband met *ḍongkleh* en

dungkleh (voor de beteekenis dezer woorden zie G.R. en P.J.N. s.s.v.v).

52. *e. Pasupati* (Sk. *paçupati*) is meer bekend als naam van het pijlvormige wapen, dat Arjuna van Çiwa heeft ontvangen. Hier schijnt het als naam van een soort wapen te worden gebruikt. *d. Wijayadanu* („overwinningsboog") en *wijayucapa* (lett.: „overwinningspijl") zijn bekend als namen van bepaalde wapens (zie G.R. s.v. *wijaya*). Hier schijnt *wijaya,* evenals het *cakra* („discus", „de discus van Wisnu") van den volgenden versregel, een soort wapen aan te duiden.
g. Sangkur is in verband gebracht met *sangkuh* = „een soort bajonet" (P.J.N., K.B.W. s.v. *sangkuh*).

53. Met lette er op, dat in de beschrijving van de ontmoeting tusschen de Pandawa's en Tambapetra met geen woord gerept wordt over een herkenning tusschen den kluizenaar en zijn schoonzoons Nakula en Sadewa. (cf. Inleiding, p. 10+ en noot 1 aldaar).

54. *d. Pratapa* schijnt hier „leed", „ellende", „moeilijkheid", enz. te beteekenen, evenals het *tapa* van V, 32 (zie aldaar) ook zou kunnen beteekenen. De meer gewone beteekenis van *tapa,* „ascese", past hier niet. D leest: *aprapta,* dat m.i. weinig zin geeft.
i. Over het *robaya* en het *parobaya* van de volgende strophe zie men de opmerking bij V, 27.

55. *f.* De conjectuur *kayun* in plaats van het *kayu* van B en het *kaya* van D (ook L heeft *kaya*) berust op de overweging, dat de bedoeling van Darmawangsa's woorden moet zijn: „het is niet geschikt (gewenscht), dat Sinduraja terstond aangevallen wordt; beter is het, dat men eerst beraadslage". *Nora kaya* van D zou den zin geven van: „het lijkt er niet naar, het ziet er niet naar uit", hetgeen hier niet goed past, daar het immers in de macht van de Pandawa's en de lieden van Prangalas ligt om zelf te bepalen, of Sinduraja terstond aangevallen moet worden of niet. Men zou deze moeilijkheid kunnen omzeilen door als (het verzwegen) grammaticale onderwerp van *pinrĕp* te beschouwen de Pandawa's en hun bondgenooten zelf, en dus vertalen: „het ziet er niet naar uit, dat wij aangevallen zullen worden". Maar deze opvatting lijkt ons niet erg logisch, daar

er ten eerste van een plan van Sinduraja om aan te vallen in het geheel geen sprake is, en ten tweede omdat dit antwoord niet past op Tambapetra's vraag, wat de Pandawa's wenschen te doen.

i. kwi is misschien hetzelfde als het Nieuw-Javaansche *kuwi*, in de spreektaal = *iku*. De uitdrukking „een visch in een lotusvijver" beteekent klaarblijkelijk „iemand, die niet ontsnappen kan".

56. De vertaling van *amradadi* (krama van amradaya < pradaya < daya?) door beraadslagen is op de gis.

58. De emendatie *lah* van *la* wordt bevestigd door L.
i. Deze versregel heeft een lettergreep te weinig; men voege er *wong* bij, vóór *Prangalas,* zooals L heeft.

60. *i.* Het succes in de onderneming bestaat blijkbaar hierin, dat alles tot nog toe gegaan is zooals Sidapaksa het zich heeft voorgesteld: steun van de Pandawa's en de lieden van Prangalas, listig overleg enz., alles te zamen factoren, die hem wel van zijn uiteindelijken triomph verzekeren.

61. *c.* In plaats van *alinggih* (van D), dat in de tekstuitgave is opgenomen, heeft B (men zie ook L) *anganggar,* een woord, dat hier, althans naar de gewone bekende beteekenis van het woord, zeker niet past.
i. Het *rajakarya* van D is verkozen boven het *rajakirya* van B, omdat dit heel ongewoon is en vermoedelijk ook op een afschrijversfout berust. L heeft *rajakiya.*

62. Deze strophe is de laatste van L.

64. Uit de mededeeling, dat de lieden van Pranggalas en de Pandawa's nu pas in het gebied van den vijand komen, blijkt, dat Taman-Agung buiten Sinduraja ligt.

66. *d.* De conjectuur *den-gandong* voor *len g°* (B) en *lyan g°* (D) berust op de overweging, dat beide lezingen geen zin geven, tenzij men *gandong* als afkorting van *den-gandong* wil beschouwen.

67. Tot nu toe hebben we den indruk gehad, dat Sidapaksa, hoewel van hem in het begin van het verhaal verteld wordt, dat hij bĕkĕl was, eigenlijk de Patih van Sinduraja was, omdat hij

in de kapatihan, in des Patih's Hof, woonde. En nu treedt hier een Patih Jaya op! Hieruit moeten we m.i. wel opmaken, dat Sulakrama twee Patih's heeft. Dat een Koning meer dan één Patih heeft, is niet zoo vreemd. Ook Kĕrtanagara had volgens de Pañji Wiyayakrama en de Rangga Lawe twee Patih's (zie Berg, „De Middel-Javaansche historische Traditie", p. 48), en na den dood van den bekenden Patih Gajah-Mada van Majapait werden zijn functies over vier (of zes) personen, zij het dan tijdelijk, verdeeld (Krom, „Hindoe-Javaansche Geschiedenis", p. 421).

68. *h.* De origineele lezing van B is, wat *ati* betreft, dat hier door *atĕp* is vervangen, zeker fout. De vergelijking van een zich uitbreidend gevaar met een vonkje vuur, dat in een rieten, althans plantaardige, dakbedekking terecht is gekomen, is trouwens ook van elders bekend (zie K.W.B. s.s.v.v. *slap* en *duk*). D bezigt een andere vergelijking; het gevaar wordt er nl. vergeleken met een vuur (zoo groot) als een bloemknop (zie crit. app.), m.i. een minder sprekende vergelijking.

69. In tegenstelling met Dĕmang, Tumĕnggung, Kanurwan (= kanuruhan) en Rangga, alle titels van hoogwaardigheidsbekleeders, schijnt Tapucingkar een eigennaam te zijn. Een titel *tapukcingkar* is mij althans niet bekend.

70. De conjecturen in *c.* en *e.* zijn m.i. vanzelfsprekend.

71. *d.* Wat met *wong anumping* precies bedoeld wordt, weet ik niet. Blijkens den context zijn het krijgslieden, die de achterhoede van een legerafdeeling vormen (cf. de beteekenissen, die G.R. s.v. *sumping* voor *panumping* opgeeft).
c. Jojor is vermoedelijk een soort steekwapen (cf. *jĕjĕr,* VII, 44 enz., en Nieuw-Javaansch: *jojoh* = „steken"). Volgens K.B.W. is *jojor* de naam van een krijgsdans met snaphanen van hout. Misschien is het deze houten snaphaan, die aan den dans zijn naam geeft.

72. Dit is de laatste strophe van B.

73. De conjectuur in *g.* is m.i. vanzelfsprekend.

74. *i.* De *ardawalika* is een der rijkssieraden, *upacara's* van den Vorst en bestaat uit een gouden slang met een verdikt lichaam, dat tot doos dient (zie Prof. Hazeu, „De Nāga Arddhawalīka

bij de Javanen", B.K.I., 6e Volgreeks, 5e Deel, 1898, p. 175-204; voor het uiterlijk van de *upacara* zie daarvan p. 203; voor de *upacara*'s in het algemeen zie G. R. Rouffaer, „Was Malaka emporium", etc., B.K.I., deel 77, 1921. Men zie ook Tjan Tjoe Siem, diss., Aanteekening no. 19, waar men o.a. vermeld vindt, waar, behalve op de plaatsen, die reeds in bovengenoemde artikelen zijn genoemd, verder nog afbeeldingen van *upacara*'s te vinden zijn.

75. *Wĕdi pinakane,* de origineele lezing van *b.,* heeft m.i. weinig zin. Vandaar de conjectuur.

76. De wijze van afscheidnemen, die hier en in de volgende strophen wordt beschreven, is stereotiep in Javaansche romans.

77. Voor de toevoeging van sandangan's en aksara's in deze en de volgende strophen, zie crit. app.

79. *a. Iyur-iyur* is vermoedelijk een wapen.
f. Hoe *sinasahasat* gelezen moet worden en wat het beteekent, weet ik niet.
g. De vertaling *ginrinjing* met „ingelegd" is op de gis.
i. ĕ in *ĕperĕmas* kan zijn de bekende voorslag *ĕ-,* maar kan ook evengoed een fout zijn voor *a-.* Overigens is de bedoeling van den heelen versregel me niet erg duidelijk.

80. De vertaling van *tĕba-tĕbah* door „kwast" is op de gis (*tĕbah* = „een veger van palmvezels of van de vezelige bast van de kokos"; *tĕba(h)-tĕbah* = „een vezelachtige voorwerp" > „kwast"?).

81. Voor *rĕmbun* geven de woordenboeken op: „weelderig bloeien", van planten, „hoog en vol staan", van gras. Op wol toegepast beteekent *rĕmbun* vermoedelijk „harig", „dik".
g. Wat *apok-opakĕn* (voor *opak-opakan*?) beteekent, weet ik niet. *Opak-opak* beteekent volgens K.B.W. (s.v. *opak* ad III) een „klepperbamboe" om de eekhoorns van de vruchten af te houden. Kletteren (*opak-opakan* dan te lezen) de krijgers hier met hun schilden?

82. Men lette op *dwirĕge* (vermoedelijk metri causa) = *dwirada.* Voor de wisseling van *d* en *g* cf. *radi* en *ragi* (krama) = *rada.*

g. Payung kober is volgens K.B.W. (s.v. *kober*) een parasol van lijnwaad gemaakt.

83. *a. Capi* is vermoedelijk evenals *kantar* ook een wapen. Misschien heeft het niets te maken met het daarop gelijkende *kacapi* (= „een soort citer"), daar dit muziekinstrument zich toch niet leent tot het maken van oorlogsmuziek!

83. *g. Poleng* is een batik-patroon bestaande uit donkerblauwe en witte vierkanten, zooiets als een dambord. In de wayang wordt de poleng-kain gedragen o.a. door Wrĕkodara en Anuman.

84. *g.* Wat voor bediende de *wong andaga* is, weet ik niet. *Andaga* is meer bekend als eigennaam van Pañji (zie G.R. s.v. *andaga*) of van een zijner medestanders (zie Roorda's „Pañji-Verhalen", ed. J G H. Gunning, Leiden 1896, Voorbericht, p. XV). In Soerakarta is de krijgsdans Andaga—Bugis (de Javaansche ridder Andaga tegen een Bugineeschen krijger) een zeer geliefde wireng-dans.

86. Uit *d.* blijkt, dat de strijd plaats vindt op de markt. Tot zoover zijn dus de Paṇḍawa's en hun bondgenooten kunnen komen, voordat de lieden van Sinduraja hun te gemoet trekken, tenminste als deze passar dezelfde is, die we in Zang V, 71 en 73 ontmoet hebben.

I. Dat de Koning zich uit de staatszaken terugtrekt om kluizenaar te worden en zich voor te gaan bereiden op den dood, gebeurt ook wel vrijwillig. Hier is het een gedwongen „bagawan" worden. Immers, het is de normale loop van een lakon, dat de tegenpartij van den held het onderspit moet delven.

II. De manier, waarop Sidapaksa zich van de taak, hem door Sri Tañjung opgelegd, kwijt, is naar gewoon menschelijke maatstaf niet sympathiek! Hij vermoordt den koning, die zich hem toevertrouwd heeft. Het schijnt, dat de Bañuwangiërs dit ook hebben gevonden. In de Bañuwangische hss., die ik gezien heb (zie Inleiding, p. 3+, noot 2), althans wordt de koning gedood tijdens den strijd. Maar hierover later.

V. De hofdames, de kaparĕkan's, moeten hier vermoedelijk de koningin mededeelen, dat de koning gevallen is.

VII. Uit de woorden, in de allerlaatste strophe van D gesproken, vermoedelijk door den dienaar of dienaren van wijlen Sulakrama en uit hetgeen deze zelf gezegd heeft, voordat hij overweldigd werd, mogen we wel opmaken, dat Sidapaksa koning van Sinduraja wordt. En daar hij zich bovendien verzekerd heeft van het kostbare hoofd van vroegeren Heer, zal het tusschen hem en Sri Tañjung ook wel weer „goed" worden.

Aan allen, die mij op de een of andere manier bij het samenstellen van dit proefschrift hebben geholpen betuig ik mijn hartelijken dank. Met name noem ik hier den heer J. Soegiarto, die eenige handschriften voor mij heeft getranscribeerd, en die mij bij het opmaken der woordenlijsten heeft geholpen. Hij heeft mij mijn taak in vele opzichten verlicht!

LIJST DER VOORNAAMSTE AFKORTINGEN.

B.K.I.: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, uitgegeven door het Koninklijk Instituut te 's-Gravenhage.

Berg, Bijdrage: C. C. Berg, Bijdrage tot de kennis der Javaansche werkwoordsvormen, in B.K.I., deel 95, eerste en tweede aflevering, 1937.

B.H.W.: Balineesch-Hollandsch Woordenboek door R. van Eck, Utrecht, 1876.

Brandes, Beschr., III: Dr. J. Brandes, Beschrijving der Javaansche, Balineesche en Sasaksche Handschriften etc., 3e stuk, 1915.

de Clercq: F. S. A. de Clercq, Nieuw Plantkundig Woordenboek voor Nederlandsch Indië, Amsterdam, 1909.

Crucq, diss.: K. C. Crucq, Bijdrage tot de kennis van het Balische Doodenritueel, dissertatie Leiden, 1928.

Djåwå: Djåwå, Tijdschrift van het Java Instituut.

Goris, diss.: R. Goris, Bijdrage tot de kennis der Oud-Javaansche en Balineesche Theologie, dissertatie Leiden, 1926.

G.R.: J. F. C. Gericke en T. Roorda, Javaansch-Nederlandsch Handwoordenboek, vermeerderd en verbeterd door Dr. A. C. Vreede, Amsterdam-Leiden, 1901.

van Hien: H. A. van Hien, de Javaansche Geestenwereld, 5 deelen, Bandoeng, 1912—1913.

Jb.: Dr. H. H. Juynboll, Oud-Javaansch-Nederlandsche Woordenlijst, Leiden, 1923.

Jb., Suppl. Cat.: Dr. H. H. Juynboll, Supplement op den Catalogus van de Javaansche en Madoereesche Handschriften der Leidsche Universiteitsbibliotheek, Leiden, 1907 en 1911.

J.H.H.: Die Hölle und die Höllenstrafe nach den Volksglaube auf Bali, Baessler-Archiv, Band IV, p. 78—86 en p. 293—294.

K.B.W.: Kawi-Balineesch-Nederlandsch Woordenboek Dr. H. N. van der Tuuk, Batavia 1897—1912.

Kern, diss.: W. Kern, Oudjavaansche en Balische Hellevoorstellingen, dissertatie Leiden, 1934 (niet in druk verschenen).

Korawāçrama: J. L. Swellengrebel, Korawāçrama, dissertatie Leiden, 1936.

Mudra's: Mudra's op Bali, Tekst van P. De Kat Angelino, Teekeningen door Tyra de Kleen, 's-Gravenhage, 1922.

P.J.N.: Dr. Th. Pigeaud, Javaans-Nederlands Handwoordenboek, Groningen-Batavia, 1938.

Notes: Dr. H. N. van der Tuuk, Notes on the Kawi Language and Literature, Journal of the Royal Society, New Series, vol. 13, 1881.

P.W.: Böhtlink-Roth, Sanskrit Wörterbuch, Petersburg, 1852—1875.

De Sudamala: P. van Stein Callenfels, De Sudamala in de Hindu-Javaansche Kunst, dissertatie Leiden, 1924 (V.B.G. deel 66, eerste stuk, 1925).

Tantu (Panggĕlaran): Th. Pigeaud, De Tantu Panggĕlaran, dissertatie Leiden, 1924.

T.B.G.: Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Tjan Tjoe Siem, diss.: Tjan Tjoe Siem, Hoe Koeroepati zich zijn vrouw verwerft, dissertatie Leiden, 1938.

T.N.I.: Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië.

V.B.G.: Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

V.G.: Verspreide Geschriften. Het Romeinsche cijfer duidt het deel aan.

Vreede, Cat.: Dr. A. C. Vreede, Catalogus van de Javaansche-Madoereesche Handschriften der Leidsche Universiteitsbibliotheek, Leiden, 1892.

LIJST VAN EIGENNAMEN EN TERMEN.

De volgorde, die in deze lijst in acht genomen wordt, is die van het Latijnsche alphabet.

Adikrama = Silakrama = Sulakrama V, 33, b.
Agĕng-Langu II, 24 (zie Aant.).
Agung (hyang A°) I, 48a.
Akasa (bapa A°) V, 101.
Anantakusuma = Antakusuma, II, 36.
Angkatan = Sri Tañjung, V, 123, 124, 141, 143, 144, 145.
Antakusuma, naam van een vliegbuisje, II, 34, 35.
Arjuna, de middelste der Paṇḍawa's, III, 55; VII, 28.
Arka (hyang A°) II, 17.
Asmara (hyang A°) I, 25, 48, a; VII, 2.
Bale-Pangangĕn, naam van een gebouw in het schimmenrijk, V, 119.
Bañjaran-Sari, bloemenlaan in het schimmenrijk, V, 128.
Bayan, een dienares, II, 12, 13, 15; VII, 74.
Bima = Wrĕkodara, III, 54.
Catur-Jantaka I, 40.
Catuspata, de Viersprong in het schimmenrijk, V, 128, 136.
Cĕwut (ni of bibi), een kluizenares, VI, 4 bis, 5, 6 (3 ×), 7 bis.
Citragotra (°tr A) I, 1.
Coṇḍong, een dienares, II, 12, 13, 15; VII, 74.
Danañjaya = Arjuna, III, 52.
Darmawangsa, de oudste der Paṇḍawa's, III, 54; VII, 28, 55.
Dorakala, de poortwachter in het schimmenrijk, V, 142 bis, 144, 147, 148, 150 bis, 151, 152.
Galuh (I) (raden G°) I, 48i.
Galuh (II) (raden G°) VII, 74.
Gandamayu II, 35; V, 100, 111, 143, 163; VI, 29, 30.
Gĕṇṭa-Wĕwĕlu, naam van het wapen van Indra, III, 51.
Gĕṇṭa-Wowolu = G° Wĕwĕlu, III, 50.
Guru I, 1 (n.v.e. dag).
Ibu-Sundari I, 41.
Indra II, 29; III, 25, 32, 39, 40, 48, 50, 51, 53, 55; IV, 3, 4, 5, 9, 10, 12; V, a, 1, 21, 22, 25, 26, 29.
Indrabawana, Indra's hemel, III, 33.
Indraprasta, het rijk der Paṇḍawa's, VII, 20, 22, 29, 53, 56, 58, 59, 85.
Jaya (ki patih J°), rijksbestierder van Sinduraja, VII, 67.
Kala = Dorakala, V, 145, 149.
Kalika, dienares van Ra Nini, V, 183 bis, 184, 185, 188; VI, a, b, d bis, 18 bis.
Kalimosada V, 95.
Kartika I, 1.
Kidul (nini K°) = Sri Wani?, I, 42.
Kuṭa I, 40.
Lawangan-Agung V, 70, 71.
Lulut (hyang L°) V, 11, 42.
Lumingsir (Pañji L°) I, 48i.
Made-Padipta, naam van een gebouw in het schimmenrijk, V, 121.
Malayu (sabrang M°) II, 33 bis.
Nakula, de vierde der Paṇḍawa's, vader van Sidapaksa, VII, 27, 30, 53.
Nilotama, naam van een hemelnimf, V, 8.
Nini (hyang, ra, sang of yang N°) = Durga, II, 36 bis; V, 155 (3 ×), 156 bis, 158, 161, 166 bis, 167 bis, 168, 172 bis, 173, 178 bis, 179, g, h, 181, 183 bis, 184, 185, 187; VI, 17 bis, 18, 35, 39 bis, 40 bis, 42, 46, 47; VII, 10, 16, 40.
Paměgat-Sari, naam van een plaats in het schimmenrijk, V, 121.
Paṇḍawa III, 55; VII, 22.

Paṇḍu, de vader der Paṇḍawa's, III, 54, 55.
Paras-Paros, een dienaar, I, 5.
Prangalas, naam van de kluizenarij en het daarbij behoorende gebied van Tambapetra, I, 4; II, 7, 19; V, 181, 182, 183; VI, 43, 44, 47; VII, b, 2, 18, 29bis, 31, 32, 33, 34, 44, 56, 58, 59.
Prangbakat, naam van een wuku, I, 1.
Pritiwi (ibu P°) V, 101.
Rabut-Brĕgul, naam van een heiligdom, VII, *I, II.*
Sadewa, de jongste der Paṇḍawa's, III, 54; VII, 28.
Sakra = Indra, III, 49; V, 2, 24, 33 c.
Sakula = Nakula, III, 52; VII, 27, 55.
Sĕno, een god, de lijfelijke vader van Nakula en Sadewa, V, 23, 27, 33, 33 c.
Sidapaksa, passim.
Silakrama = Sulakrama, I, 3; III, 36; V, 23, 26.
Sindupati = Sinduraja, II, 11; III, 36.
Sinduraja = het rijk van Sulakrama, I, 3, 31, 32; III, 25, 34; VII, 27, 35, 41, 62, 66, 85.
Sri (I) (batari S°), een godin, I, 2.
Sri (II) (ni S°) = Sri Tañjung, VI, 5.
Sri Jaya = Sri Wani, VI, 3; VII, 3, 4.
Sri Tañjung, passim.
Sri Wani, moeder van Sri Tañjung, I, 29, 33, 45; II, 7; VI, 2, 3, 8, 9, 13, 14, 19, 21; VII, 4, 5, 8.
Suci, een hemelnimf, V, 4, 5, 8, 14, 18.
Sudamala I, 1.
Sulakrama, vorst van Sinduraja, I, 32; IV, 4; VI, 43; VII, 7.
Supraba, een hemelnimf, V, 8.
Surapati = Indra, III, 26.
Taman = Taman-Agung, V, 69; VII, 32, 52, 53, 63.
Taman-Agung, naam van een Park, V, 70; VII, 53, 56.
Taman-Gung = Taman-Agung, VII, 29*, 63.
Tambapetra, grootvader van Sri Tañjung, I, 4, 30, 36, 39; VI, 12, 13, 23, 25; VII, 13, 18, 32, 55.
Tanah-Wilis II, 24 (zie Aant.).
Tapukcingkar, naam van een rijksgroote van Sinduraja, VII, 69.
Tĕgal-Windu, naam van een plaats in het schimmenrijk, V, 119.
Teja (hyang T°) V, 4.
Tĕmbang (ki T°), naam van een kluizenaar, VII, 33.
Tinggulun (dodot wiyos T°), naam van een plaats?, III, 6.
Titi-Murti I, 40.
Tuñjungbiru, een hemelnimf, V, 8.
Wĕwĕlu = Gĕṇṭa W°, III, 52.
Widi I, 25; II, 35; VI, 27.
Windukĕrti V, 96.
Wisnubawana, de hemel van Wisnu, IV, 6.
Wisesa (hyang W°) V, 120.
Wot-Gonggang, een brug in het schimmenrijk, V, 123 bis.
Wot-Wĕsi, een brug in het schimmenrijk, V, 122.
Wrĕkodara, de tweede der Paṇḍawa's, VII, 28.
Wrĕspati-Kalpa I, 41.
Wukir I, 2.
Wunawun (sang hyang W°) I, 48 (doch zie Aant.).

WOORDENLIJST.

In de woordenlijst worden in de eerste plaats woorden opgenomen, die niet in de Woordenboeken worden opgegeven, in de tweede plaats woorden, die mij om de een of andere reden belangrijk toeschijnen. Van overigens „gewone" woorden worden alleen merkwaardige vormen opgenomen. Daar de lezingen der hss. ver van elkaar afwijken, zij men vooral naar het critisch apparaat verwezen.

De volgorde der woorden is die van het Latijnsche alphabet.

Afkortingen: n.v.e. = naam van een; s.v.e. = soort van; Sk. = Sanskrit; N.J. = Nieuw-Javaansch; * = conjectuur van mij.

ababalen, zie bali I.
ababantĕn, zie bantĕn.
abang, abang-abang lambe V, 55, s.v.e. schelpdier.
abĕlung, zie bĕlung.
abĕlus, zie bĕlus.
aberok, zie berok.
abĕt (I), kaběta I, 30; IV, 3; V, 170, 179.
abet (II), abĕt-abĕt VII, 45.
abrangbrangan, zie brangbrang.
acapi, zie capi.
acĕm, zie cĕm.
acucuh, zie cucuh.
adiguru V, 137.
aḍaḍap, zie ḍaḍap.
adiguru, V, 137.
adrĕgam, zie drĕg.
agañjur, zie gañjur.
agawangan, zie gawang.
agawe ayu, zie ayu en gawe.
agĕbagan, zie gĕbag.
agĕgĕnu, zie gĕnu.
agilang-gilang, zie gilang.
agneya III, 24.
agring lara metra, zie metra.
agritan, zie grit.
(a)iyur-iyur, zie iyur.
ajambĕt, zie jambĕt.
ajar, ajar-ajar I, 41, 48d; pangajaran V, 59.
ajatia, zie jati.
ajĕjĕr, zie jĕjĕr.
ajĕng, kaajĕng VI, b.
aji, angaji III, 16 bis.
akandĕlan, zie kandĕl.
akantar, zie kantar.
akakarang, zie karang.
akarang-karang, zie karang.
akatang-katang, zie katang.
akĕkĕsna, zie kĕsna.
akĕkĕtek, zie kĕtek.
akĕn II, 36.
akĕrĕdĕtam, zie kĕrĕdĕt.
akijang-kijang, zie kijang.
akilusu, zie kilusu.
akolĕm, zie kolĕm.
akrak, inakrak V, 30.
(a)kurĕn hyun, zie kurĕn.
alad, angalad-alad V, 98.
alah, alah dening V, 147.
alalayu, zie layu.
alam, alam-alam II, 38.
alang-eling, zie eling.
(a)lelere(h)a, zie lere(h).
alĕmbur, zie lĕmbur.
alih, angalih V, 38.
alik, angalik V, 100.
alilimbe, zie limbe.
alurak, zie lurak.
amañcing, zie pañcing.
amanika, zie manika.
amarabangun, zie bangun.
amarabanguna, zie bangun.
amarapit, zie apit.
amatang, zie watang.
amawar, zie wawar.
amayang, zie payang.
ambang-alus, n.v.e. vogel, I, 63.
(a)mbĕbĕkĕla, zie bĕkĕl.
ambima, zie bima.

ambrahmarga, zie brahmarga.
ambulu I, 10.
ame, angĕwel-ame V, 93; den-ame V, 43, 46.
amĕjĕk, zie pějĕk.
amĕngani, zie wĕnga.
amĕṭing, zie pĕṭing.
amidosa, zie dosa.
amij'-êng, zie wijah.
among batur, zie batur.
among tirta, zie tirta.
amoṇṭang, zie poṇṭang.
ampel danta I, 15.
amradadi, zie pradadi.
amular, zie ular.
amuluhi, zie wuluh.
amulung, zie pulung.
amupu, zie pupu.
ana (als hulppraedicaatswoord) I, 29, V, 89, 182*.
añalung, zie salung.
anampak jangkung, zie tampak en jangkung.
ananggrama, zie sanggrama.
anangkil, zie tangkil.
anapa, zie sapa.
anapaa, zie sapa.
anawung, zie sawung.
andadalih, zie dalih.
andaga VII, 84.
andalame, zie dalame.
aṇḍapuk, zie ḍapuk.
andarung, zie darung.
andĕl, (zie ook onder kandĕl) akandĕlan V, 181; kandĕlan V, 26; VII, 38, 40, 42; kandĕlana II, 23.
andĕling, zie dĕling.
andingding, zie dingding.
andiwali, zie diwal.
aṇḍoḍokleh, zie ḍokleh.
anduk, zie duk.
anebĕti, zie sebĕt.
anepa(h), zie tepa(h).
añĕpani, zie cĕpa.
angadakĕn, zie ada.
angaji, zie aji.
angak-ngakan, zie ngak.
angalad-alad, zie alad.
angalih, zie alih.
angalik, zie alik.
angalulu, zie lulu.
angarta, zie arta.
angawara, zie awara.
(a)ngawin, zie awin.
angĕlwakĕn, zie kĕlu.
angĕne, zie kĕna.
angĕnea, zie kĕna.
angeṇḍe, zie eṇḍe.
angĕntul, zie ĕntul.
angera, zie er.
angĕwel-ame, zie ame.
anggaḍuh, zie gaḍuh.
anggantih, zie gantih.
anggas I, 13.
anggĕgĕli, zie gĕli.
angguntung, zie guntung.
angilabi, zie ilab.
angilĕng-ilĕngi, zie ilĕng.
angiṇḍang-iṇḍang, zie iṇḍang.
angingiti? VII, 50 (zie Aant.).
angkara VII, 40.
anglaur, zie laur.
anglayanana, zie layan.
anglĕmbur, zie lĕmbur.
anglĕmbura, zie lĕmbur.
anglĕmpuyĕng, zie lĕmpuyĕng.
angleręk, zie leręk.
anglimbe, zie limbe.
anglinang, zie linang.
angraraṅgin, zie rangin.
angrĕgut, zie grĕgut.
angringgit, zie ringgit.
angrumngrum, zie rum.
angubon, zie ubon.
angubona, zie ubon.
angubon-ubon, zie ubon.
angudoda, zie udoda.
(a)ngujiwat, zie ujiwat.
anguntul, zie kuntul.
angusada, zie usada.
(a)ngwaca, zie waca.
angwasuh, zie wasuh.
angwayang, zie wayang.
(a)ñikal, zie cikal.
aninda (Sk. onberispelijk) II, 9.
aniṗi (?), zie tipi.
añja, añja-añja V, 98.
añjajawat, zie jawat.
añjala, zie jala.
añjantĕn, zie jantĕn.
añjawat, zie jawat.
añjĕnĕng, zie jĕnĕng.
añjojor, zie jojor.
anridanta, zie sridanta.
anti, pangantikĕna III, 9; ringanti III, 9.
antun, angantun-antun V, 64, 66.

anukĕrtani, zie sukĕrta.
anuksma, zie suksma.
anumponi, zie tumpu.
añuṇḍul, zie suṇḍul.
añuñumbu, zie cumbu.
anurangga, zie turangga.
añurud, zie surud.
añutra, zie sutra.
apaket, zie paket.
apangus, zie pangus.
apaṇṭa-paṇṭa, zie paṇṭa.
apasangtabe, zie sangtabe.
apatrĕm, zie patrĕm.
apisadu, zie sadu.
apit, amarapit IV, 11.
apitambuh, zie tambuh.
apringkitingan, zie pringkiting.
(*a*)*pungkur wĕḍus*, zie pungkur en wĕḍus.
(*a*)*puwĕk*, zie puwĕk.
apuywatĕn I, 55 (krama van apuhara?).
ardacandra VII, 85.
arina (Sk. hariṇa) I, 9.
aring V, 179a.
arsa, karsaana V, 140.
arta, angarta I, 38; VII, 22; pangarta I, 38; pangartakĕna I, 39.
asah, pinasahakĕn VII, 26.
asaingan, zie saing.
asajati, zie jati.
asanggani, zie sanggani.
asantun, zie santun II.
asĕrĕguan, zie sĕgu.
asilih-arangkul, zie silih.
asisikutan, zie sikut.
asmara, zie smara.
asomahan, zie somah.
asrama, asramen I, 14.
astana, pangastana V, 39 bis.
asti (Sk. hastin), ngasti VII, 63.
asungsut, zie sungsut.
asusungkul, zie sungkul.
(*a*)*talandang*, zie talandang.
atambara, zie tambara.
atatamuan, zie tamú.
atatan-tatan, zie tata.
atĕmbung, zie tĕmbung.
ati (= apti), atya III, 53.
atinggal tatawon asat, zie sat.
atisaya (Sk. atiçaya) VII, 44; tisaya III, 50; VII, 45.
atiyang, zie tiyang.
atiyanga, zie tiyang.
atun III, 8.
atur, ingaturi VII, 24.
atya, zie ati.
awa, kawa I, 48e.
awangwang, zie wangwang.
awara, angawara V, 94.
awarah jati, zie warah en jati.
aweswa (deftig voor awesa? zie K.B.W. s.v. aweça ad II), inaweswa V, 183; ingaweswa V, 183; VI, 39.
awewehan, (hyang a°) zie weh.
awi (= manawi) IV, 3.
(*a*)*wijah-wijah*, zie wijah.
awin, (a)ngawin II, 1; den-awin II, 21.
awisṭi, zie wisṭi.
awiwara, zie wiwara.
awulap-ulap, zie ulap.
awuñcal-wuñcal, zie wuñcal.
awuwuda, zie wuda.
ayap, pangayap IV, 7.
ayo V, d. 184; VI, 46; VII, 28.
ayu, agawe ayu IV, a; gawe ayu I, 26; III, 55.
ayut, ngayut V, 133.
aywa I, 60.
aywatara VI, 2.
babah, babahan V, 141.
babañak, zie bañak.
babara, zie bara.
babaru, zie baru.
babawangan, zie bawang.
babu I, 27; VI, 8, 10, 12, 15 bis, 16 bis, 17, 20 bis, 21.
bahula, kabahulan I, 48f.
bajul, bajul atĕṇḍas raksasa V, 121; bajul putih V, 122.
balaka, tĕṇḍas balaka V, 98 (s.v.e spook).
bale luñjuk, zie luñjuk.
baleñjar (<baleñjah <baleña) V, 88.
bali I, ababalen V, 66 (heen en weer).
bali II, pinababalenan VI, 28.
bañak, babañak I, 35.
banaspati VI, 38.
baṇḍing V, 178.
bangres I, 10, n.v.e. vogel.
bangun, amarabangun V, 164; amarabanguna V, 112; marabangun V, 165.
bañjela, bañjelan V, 105.
bantĕn, ababantĕn I, 147.
bapang VII, 80.
bara, babara V, 142.
baru, babaru VII, 19, 45.

basmibuta II, 27..
batur, among-batur VII, 35; makabatur V, 179b, 179c; pinakabatur V, 179d, 179e.
bawang (?), babawangan I, 45; II, 3.
bawula (= bahula) V, 17.
bayu, sabda bayu idĕp V, 106; binayon VI, 26; (m)babayonana VI, 44.
bĕbĕkĕlan, zie bĕkĕl.
bĕbĕlĕtan, zie bĕlĕt.
bĕkĕl, (a)mbĕbĕkĕla I, 3; bĕbĕkĕlan I, 48f.
bela (I), makabelanane V, 17.
bela (II), kabelan V, 126.
bĕlĕt, bĕbĕlĕtan V, 86, 158 (zie Aant.); bĕlĕtĕn V, 117; binĕlĕt V, 143.
bĕlung (cf. N. J. blung, blĕng), abĕlung I, 64.
bĕlus (cf. N. J. blus, blĕs), abĕlus V, 99.
beri I, 16; VII, 48, 70.
berok, aberok VII, 47.
betbet III, 55.
biləd, biniləd V, 131, 137.
bima, abima VII, 45.
binayon, zie bayu.
binĕlĕt, zie bĕlĕt.
biniləd, zie biləd.
brahmarga, ambrahmarga III, 22 (zie K.B.W. s.v. bramaga).
brangbrang, abrangbrangan V, 159.
brayan I, 4.
bukikil V, 51, n.v.e. zeevisch.
bulu<ng> rambut V, 55, n.v.e. zeewier.
bumi manuh, zie manuh.
bungbung (paksi b°) I, 11.
butbut I, 34.
bwat V, 130.
cacak V. 175 (zie Aant.).
cacar, cacaran I, 19.
cada, sun-cadane V, 173.
cakra VII, 52.
cakrawaka (een soort wilde eend) III, 33; V, 21.
calore V, 54, n.v.e. watervogel.
cangkelung I, 63, n.v.e. vogel.
canṭaka, cumanṭaka V, 103.
cantri, tan pacantri V, 178.
capah V, 4.
capi, acapi VII, 83.
carana I, 28.
carangceng, (metri causa voor °cang); cinarangceng III, 29.
cĕcĕnṭung, zie cĕnṭung.
cĕm, acĕm VI, 11.
cĕnguk, cĕnguk-cĕngukan I, 11.
cĕnṭung, cĕcĕnṭung V, 130.
cĕpa, añĕpani V, 148; cĕpanana V, 146, 148 bis; kacĕpanana V, 146.
cĕpuk, cĕpuk madu V, 4; sabuk cĕpuk I, 48i, II, 21.
ceṭi I, 6.
cĕwut V, 93.
cici I, 63, n.v.e. vogel.
cikal, (a)ñikal I, 7.
cinarangceng, zie carangceng.
cinggaragat I, 11, n.v.e. vogel.
cintamani, cintamany V, 59.
cipta V, 101b.
cod I, 10.
cucak I, 10.
cucuh, acucuh VII, 85.
cucuk, cucuk manuk V, 55, n.v.e. schelpdier.
cucumbu, zie cumbu.
cumanṭaka, zie canṭaka.
cumbu, añuñumbu I, 50; cucumbu V, 110; den-cucumbu V, 76; VI, 34.
cunḍuk, kacunḍuk I, 6.
cunggareret I, 10, 65; VII, 1, s.v.e. insect.
ḍaḍap (s.v.e. schild), aḍaḍap VII, 52, 81.
dakpupu V, 186, (s.v.e. spook).
dalame, andalame VI, 33.
dalih, andadalih VI, 38.
daluwang V, 60.
ḍamang VI, 19.
ḍapuk, anḍapuk IV, 18.
dara, sĕlut dara? I, 16.
darat (= dahat), kadaratan V, 36; VI, 24.
daris V, 92, n.v.e. nachtvogel.
darma, darmaguru V, 127.
darung, andarung III, 22; V, 65; VII, b.
datu I, 17.
ḍaut, *dawut*, zie payung.
dawa, kadawan VII, *VII*.
dayaka VII, 44.
daye VI, 36 (metri causa voor daya).
de, sadening VII, 12.
dĕling, andĕling VI, 46.
den-ame, zie ame.
den-awin, zie awin.
den-cucumbu, zie cumbu.
den-gagawenya, zie gawe.

den-gale, zie gale.
den-gĕgĕting, zie gĕting.
ḍĕngĕn VI, 40.
den-isṭi, zie isṭi.
den-jawatakĕn, zie jawat.
den-kadut, zie kadut.
den-pamimirwengkĕn, zie wiru.
den-sareni, zie sari.
den-sutsutin, zie sutsut.
den-unuh, zie unuh.
den-walang-walang, zie walang.
den-wastu, zie wastu.
denpun-gawa, zie gawa.
dewandara, (metri causa voor dewandaru) III, 31.
didi, didimu V, 159; VI, 35; didine V, 159.
ḍimpa I, 34.
dingaren VII, 23.
dingding, andingding V, 5.
dipe, ndipe VII, 10.
diwal, andiwali V, 135; pandiwal VI, 35.
dok, dokĕna V, 188.
ḍokleh, anḍoḍokleh VII, 50.
dopara, doparan I, 55.
dosa, amidosa V, 137; pinidosa VII, 25.
drĕg, adrĕgan VII, 59.
drĕma V, 86.
duk, anduk II, 28.
dulumung VII, 1.
durat, durat tawun V, 139.
dwirĕge (= dwirada) VII, 82.
elik V, 186.
eling, alang-eling VI, 32, 34.
ĕmban (ni ĕ°) I, 36.
ĕmbang (ki ĕ°) I, 48b.
ĕmpon (ni ĕ°) I, 29; II, 8.
ena I, 48g; V, 147, 160; VII, 61.
eṇḍe (s.v.e. schild), VII 79; angeṇḍe VII, 46.
ĕnděp, ěnděp-ěnděp II, 27; III, 41.
ĕnggah, mĕnggah-mĕngsah V, 41, 56.
ĕnggĕp, mĕnggĕp VII, 42.
engguh, mengguh V, 154.
ĕngsah, mĕnggah-mĕngsah V, 41, 56; mĕngsah VII, 16.
ĕntul, angĕntul V, 131.
ĕperĕmas VII, 79.
er, angera V, 91; pangger (zie Aant.) III, 42, 43, 45.
ĕrĕb, ingĕrĕban V, 138.
ewa, pangewan-ewan I, 2.
ĕwel, angĕwel-ame V, 93.
gaḍuh, anggaḍuh VII, 13.
gaga, panggagan I, 13, 14.
gagak V, 126 (als hellebeest); gagak-yaksa V, 124 (idem).
gajah V, 125 (als hellebeest).
gale(?), den-gale V, 130.
galuṇḍang, I, 63.
*gambirâlaya** V, 153.
gandapura V, 106.
gaṇḍong (N. J. geṇḍong) I, 7.
gañjur, agañjur VII, 46, 47.
gantih, anggantih VI, 2, 5.
garunggung V, 55 n.v.e. zeekwal.
garyang, garyang-garyang I, 6.
gawa, den-pun-gawa VI, 20 (zie crit. app.).
gawang, agawangan V, 156.
gawe, agawe ayu IV, a; den-gagawenya V, 130; gawe ayu I, 26; III, 55.
gĕbag, agĕbagan VII. 34, 40.
gebeg, ginebeg V, 130.
gĕgĕl, anggĕgĕli V, 85 (zie Aant.).
gĕgĕmpol, zie gĕmpol.
gĕgĕṇḍor zie gĕṇḍor.
gĕgĕñjor, zie gĕñjor.
gĕmpol, gĕgĕmpol I, 34.
gĕmpuk V, 14.
gĕmpung V, 186.
gĕmut V, 101b.
gĕṇḍor, gĕgĕṇḍor IV, 6.
gĕñjor, gĕgĕñjor IV, 7.
gĕnteni, zie gĕnti.
gĕnti, gĕnteni III, 40.
gĕnu, agĕgĕnu III, 48.
gĕrĕgut VII, 43.
gĕting, den-gĕgĕting V, 133.
gilang, agilang-gilang V, 151.
ginebeg, zie gebeg.
ginriñjing, zie griñjing.
ginulang, zie gulang.
ginuling, zie guling.
giwang V, 176.
goděm I, 13, s.v. graan.
gomutra IV, 6; V, 30, 173 (zie Aant.).
grĕbag, gumrĕbag VII. 82.
grĕgut, angrĕgut V, 103; ngrĕgut III, 42.
griñjing, ginriñjing VII, 79.
grit, agritan II, 19.
griwa, V, 184.
guguntung, zie guntung.

gugutuk, zie gutuk.
gulang, ginulang V, 120; kagulang alu V, 117.
guling, ginuling V, 133.
gumrĕbag, zie grĕbag.
guntung, angguguntung VII, 19; guguntung VII, 44.
gunung, tunggang gunung II, 1; V, 188.
gurupada (ki g°) VII, 35.
gutuk, gugutuk VI, 16.
harina (Sk. hariṇa) I, 9.
iḍĕp, V, 101b, sabda bayu iḍĕp V, 106.
idĕr, kedĕran VI, 30.
ila, ila-ila I, 30; IV, 3, 170, 179a.
ilab, angilabi III, 32.
ila-ila zie ila.
ilĕng, angilĕng-ilĕngi* V, 54 (zie Aant.).
ilĕt, milĕt V, 113.
ilik, kinelikan V, 124.
imrang, jamur imrang I, 51 s.v.e. bedwelmende paddestoel.
inakrak, zie akrak.
inaweswa, zie aweswa.
inda V, 166.
inḍang V, 60; VI, 2 bis, 3 bis, 11, 28; anginḍang-inḍang I, 48d; inḍang-inḍang, V, 61.
ingaturi, zie atur.
ingaweswa, zie aweswa.
inggĕk, minggĕk V, 153.
ingĕrĕban, zie ĕrĕb.
ingirasan, zie iras.
ingsun, katêngsun I, 53; II, 20, 22, 38; VI, 40, 41; têngsun III, 49.
ingsun-wawadulane, zie wadul.
ipuk, ipukĕn VI, 44.
iras, ingirasan V, 84; ringong-iras V, 184.
irid, kerid V, 164.
irir, kerir VII, 16.
isṭi, den-isṭi V, 42.
iwang, kaiwangan V, 184.
iyur, (a)iyur-iyur VII, 79, n.v.e. wapen?
jabung, pajabungan II, d (zie Aant.).
jajanggan, zie janggan.
jala, añjala V, 154.
jambĕt, ajambĕt V, 61.
jamur imrang, zie imrang.
jamus VII, 81.
janggan, jajanggan V, 50, 51 n.v.e. zeevisch.
jangkung, anampak jangkung V, 5.
jantĕn, añjantĕn I, 54*; II, 17; III, 2.
jateni, zie jati.
jati V, 178; ajatia V, 142; asajati VI. 21; awarah jati VI, 12; jateni VI, 14; jatia V, 171; sajati V, 172; VI, 12 bis; VII, 13; warah jatenana VI, 14.
jatmika V, 177; VI, 41.
jawa I, 13, s.v. graan.
jawat, añjajawat V, 36; añjawat V, 36; den-jawatakĕn V, 35.
jaya, pañjaya-jaya VII, 43.
jĕjĕk, jĕjĕk-pupu V, 98 (zie K.B.W. s.v. pupu).
jĕjĕr (s.v.e. lans?) VII, 44; ajĕjĕr VII, 50.
jĕnĕng, añjĕnĕng V, 101, VII, VII; ñjĕnĕng V, 179g.
jĕngĕr VII, 43.
jinah, jininah I, 40; jininahan I, 41.
jirna VII, 62.
jojor (s.v.e. lans?) VII, 71; añjojor VII, 79.
jorog, kajorog V, 134.
jorong V, 48 s.v.e. kano.
jrakta (?) V, 130.
juru, sajuru VII, 80.
jukung V, 49, 68 s.v.e. kano.
kaajĕng, zie ajĕng.
kabahulan, zie bahula.
kabelan, zie bela (II).
kabĕta, zie abĕt.
kacĕpanana, zie cĕpa.
kacuṇḍuk, zie cuṇḍuk.
kadadawan, zie dawa.
kadaratan, zie daarat.
kaḍawa I, 9, s.v.e. wilde duif.
kadungu V, 55, s.v.e. zeekrab.
kadut, den-kadut V, 35.
kagulang alu, zie gulang.
kaiwangan, zie iwang.
kajar VII, 33 (n.v.e. muz. instrument).
kajorog, zie jorog.
kakaṇḍa, zie kaṇḍa.
kakañjang, zie kañjang.
kakapa, zie kapa.
kakijrang, zie kijrang.
kala wisaya (?), zie wisaya.
kalĕbĕt raina, zie lĕbĕt.
kalesa (Sk. kleça), kalesan V, 179g.
kalulupan, zie lupan.
kamaṇḍalu V, 172, 178a; VI, 17.
kamanusan, zie manusa.
kambang, makakambanga V, 171.
kamulan, zie mula.

kaṇḍa, kakaṇḍa VII, 48.
kandĕl (zie ook onder andĕl), akandĕlan V, 181; kandĕlan VII, 38, 40, 42; V, 26 (van andĕl?); kandĕlana II, 23 (van andĕl?).
kañjang, kakañjang V, 54, 55, n.v.e. zeedier?
kantar, akantar VII, 83.
kapa, kakapa VII, 80.
kapirowang, zie rowang.
kapriyatinan, zie priyatin.
kapugutan, zie pugut.
karam (= karana) III, 49; V, 137.
karang, akakarang V, 53, 55; akarang -karang V, 52.
karma I, 38, 41 bis, 47.
karsaama, zie arsa.
karya, rajakarya VII, 61.
kasimpang, zie simpang.
kasub, zie sub.
kataluruk, zie taluruk.
katang, akatang-katang III, 13.
katêngsun, zie ingsun.
katuju, zie tuju.
katuwon, zie tuhu.
katuwone, zie tuhu.
katwan (?), zie tuhu.
kawa, zie awa.
kawangkalan, zie wangkal.
kawĕdi, zie wĕdi.
kawĕngan, zie wĕnga.
kawĕngisan, zie wĕngis.
kawiragen, zie wirage.
kawirang, zie wirang.
kayuh, kinayuh I, 41.
kĕbo, kĕbo kaki V, 127 (een hellebeest): kĕbo-raja V, 124, 125 (idem).
kedĕran, zie idĕr.
kĕkĕjĕr I, 20 (3 ×), 47.
kĕlĕran (?) VII, 44 (zie crit. app.).
kĕlu, angĕlwakĕn V, 45.
kĕmba, kĕmbakĕn VI, 37 (zie crit. app.).
kĕna, angĕne I, 19; IV, 6, 8; V, 14, 176; angĕnea VII, 20.
kĕṇḍal, kĕṇḍal tawon II, 38.
kĕṇḍit, kĕṇḍit lulut V, 79.
kĕṇḍung (cf. N. J. kĕdung), kuměṇḍung V, 66, 153 (resp. vertaald met: „bol uitstaan", „rond").
kĕṇṭung, kuměṇṭung I, 11.
* *kĕrĕdĕt*, akĕrĕdĕtan V, 139.
kerid, zie irid.
kerir, zie irir.
kĕrta V, 137.
kĕsna, (variant: kasna), akĕkĕsna V, 130.
kĕtek, akĕkĕtek III, 17.
kĕtĕpĕk, zie tĕpĕk.
kĕtut, kumĕtut I, 8.
keyuh V, 171.
kidang I, 11.
kijang, akijang-kijang V, 53.
kijrang, kakijrang V, 149.
kilusu, akilusu V, 141.
kinatĕbusan, zie tĕbus (I).
kinayuh, zie kayuh.
kinelikan, zie ilik.
kinira, zie kira.
kinoñci, zie koñci.
kinubda, zie kubda.
kinuñcang, zie kuñcang.
kinusah, zie kusah.
kira, kinira VII, 25, 26.
kisid I, 8.
kita (= cita) V, 168.
kober VII, 82.
kobis, zie ubis.
kocapan, zie ucap.
kojur, zie ujur.
kole III, 50.
koleh, kolehira V, 9.
kolĕm (naam van een wapen), akolĕm VII, 82.
koñci, kinoñci V, 181.
kubon V, 76.
kubda, kinubda V, 181.
kudupung, ngudupung VII, 36.
kukurĕnan, zie kurĕn.
kulon, tutug kulon (?) I, 47; II, 28 (zie Aant.).
kulum, III, 33.
kumasatya, zie satya.
kumĕtut, zie kĕtut.
kuměṇḍung, zie kĕṇḍung.
kuměṇṭung, zie kĕṇṭung.
kuñcang, kinuñcang I, 25.
kuntul?, anguntul VII, 47.
kununu, zie tunu.
kurĕn, (a)kurĕn hyun II, 17; kukurĕnan I, 32.
kusah, kinusah V, 111; VI, 29.
kwi VII, 55.
labĕt, sun-labĕt VI, 31.
laca, lalaca V, 106.
lagawa V, 139.
lagu VII, 14, 25.

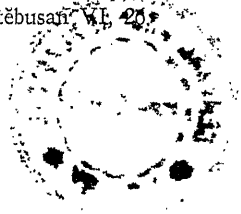
lala, lumala I, 19.
lalaca, zie laca.
lalangon, zie langu.
lambe, abang-abang lambe V, 55 s.v.e. schelpdier?
lañji V, 84.
langsar, langsaran V, 51 naam van een zeevisch.
langu, lalangon IV, 8.
lara metra, zie metra.
laras (pijl), III, 44, 45.
larut, linarut I, 41.
laur (= lauh, zie K.B.W. s.v.), anglaur V, 49.
lazveyan V, 98 (s.v.e. spook).
lazvur (= laur = lauh, zie K.B.W. s.v.) V, 96.
layan, anglayanana V, 81.
layu, alalayu VII, 34.
layur V, 51, naam van een zeevisch.
lĕbĕt, kalĕbĕt raina V, 19.
lĕmbora V, 50, naam van een zeevisch.
lĕmbur, alĕmbur VI, 1; anglĕmbur VI, 1, 2, 4; anglĕmbura VI, 2; panglĕmburan VI, 3.
lĕmpung, lĕmpung-lĕmpung III, 15.
lĕmpuyĕng, anglĕmpuyĕng I, 4.
lere(h), (a)lelere(h)a VII, 5 (zie Aant.).
lerĕk, anglerĕk VII, 2.
lĕsu (K.B.W. ad II), linĕsun III, 55.
lĕwĕd, linĕwĕdan VII, 54.
lilâzvarana V, 96.
lilir, panglilir V, 164.
liman V, 126; liman atĕṇḍas raksasa V, 123 (een hellebeest).
limas I, 33; V, 176.
limbe, alilimbe VII, 45; anglimbekĕn II, 21.
linang, anglinang VII, 41.
linarut, zie larut.
linĕsun, zie lĕsu.
linĕwĕdan, zie lĕwĕd.
linukat, zie lukat.
lo V, 119.
londoh, lolondoh V, 51 naam van een zeevisch.
luhur, luluhur IV, 11 (baldakijn).
lukat, linukat VI, 26; panglukatan V, 179b, 179c, 179d, 179e; sun-lukate VI, 25, 26.
lulu, angalulu V, 116.
luluhur, zie luhur.
luluputan, zie luput.
lulut, kĕṇḍit lulut V, 79.
lumala, zie lala.
lumbar V, 57.
lumbung (= lumung v. lung?) III, 12.
luñcat V, 54 naam van een insect?
luñjuk, bale luñjuk IV, 6.
lupan, kalulupan V, 124.
luput, laluputan VII, 12.
lurak, alurak* III, a (zie Aant. en crit. app.); lurak-lurak III, 23.
made I, 54; IV, 8.
madu, cĕpuk madu V, 4.
makabatur, zie batur.
makabelanane, zie bela (I).
makakambanga, zie kambang.
makapurwaka, zie purwaka.
makara I, 16, 17; makarabyuha VII, 51.
makatalampakan, zie talampak
mala, malengku V, 163.
maleca II, 20.
malengku, zie mala.
malĕr V, 116, 179h.
manayzva (= manawa) V, 186.
manda II, 34, 37; III. 49, 50.
manggala VII, 17; raja-manggala V, 125.
mangonĕng samping, zie onĕng.
manguyu VII, 19, 44.
manika (Sk. maṇika = een groote waterpot); amanika IV, 8.
manta (Sk. matta) V, 50.
mantaragi (?) minantaragen III, 6.
mantun, zie santun I.
manuh II, 32; V, 157; bumi manuh II, 32; tulah manuh IV, 1.
manusa, kamanusan V, 42.
marabangun, zie bangun.
maraja (Sk. mahārāja) I, 3.
marita (Sk. parīta — vervuld, gegrepen, etc.) vervuld van droevige angstige gedachten II, 23 (cf. K.B.W. murita).
masisi, zie sisi.
mayan V, 87.
mayang I, 15, 19 naam van een bloem.
mayati (Sk. mahāyati) I, 5; V, 171, 184, 187.
(m)babayonana, zie bayu.
mbĕbĕkĕla, zie bĕkĕl.
mĕḍĕm, zie pĕḍĕm.
mĕnggah-mĕngsah, zie ĕnggah.
mĕnggĕp, zie ĕnggĕp.
mengguh, zie engguh.
mĕngsah, zie ĕngsah.

metra (= netra), agring lara metra I, 48a; III, 3; lara metra V, 82.
micara, zie wicara.
milĕt, zie ilĕt.
mimba II, 4, naam van een boom.
minantaragen, zie mantaragi.
minggĕk, zie inggĕk.
minulen, zie mule.
mraja (v. bajra?) (K.B.W.); pamrajan, I, 48.
mrasaya, zie rasaya.
mula, kamulan III, 23; V, 101, 101a.
mula si wayahe, ring bisâmel gingsir, zie wayah.
mule, minulen I, 59; VII, 24.
muliha, zie ulih.
mululu, zie pulu.
mundung V, 51, naam van een zeevisch.
mundur, zie undur.
mundur(a), zie undur.
murundung, zie purundung.
musṭi V, 13.
musṭika V, 180.
nagasrayeng I, 15.
ñambu I, 10.
namu, namu-namu II, 27; III, 41.
napa, zie sapa.
nawa (= manawa) V, 6; VII, *VI*.
nawi (= manawi) V, 179.
ndipe, zie dipe.
ngak, angak-ngakan VII, 45.
ngasti, zie asti.
ngawin, zie awin.
ngayut, zie ayut.
ngisngis V, 92, naam van een nachtvogel.
ngong-pracanda, zie pracanda.
ngong-upatani, zie upata.
ngong-wastune, zie wastu.
ngrĕgut, zie grĕgut.
ngudupunga, zie kudupung.
nguluran, zie ulur.
nilakrama, zie silakrama.
niniwa, zie tiwa.
ñjĕnĕng, zie jĕnĕng.
nora III, 25.
okok, okokan V, 58.
onĕng (K.B.W. s.v. unĕng), mangonĕng samping V, 174 (zie crit. app.).
ongkara VII, 45.
opak?, opak-opakĕn VII, 81.
oya V, 35.
pacuh, papacuhan V, 37.
padmanagara V, 176.
pajabungan, zie jabung.
paju?, sapaju VII, 50 (zie Aant.).
paket, apaket VII, 32.
pamastu, zie wastu.
pamĕcakan, zie pĕcak (zie Aant.).
pamrajan, zie mraja.
pamulih, zie ulih.
panah (boog) III, 44.
panasbara VI, 6.
pañcing, amañcing V, 48, 49, 68, s.v.e. kano.
pandiwal, zie diwal.
pangajaran, zie ajar.
pangantikĕna, zie anti.
pangarta, zie arta.
pangartakĕne, zie arta.
pangastanan, zie astana.
pangayap, zie ayap.
pangewan-ewan, zie ewa.
panggagan, zie gaga.
pangger, zie er.
pangkas, papangkas VII, 80.
panglĕmburan, zie lĕmbur.
panglilir, zie lilir.
panglukatan, zie lukat.
pangubonan, zie ubon.
pangus, apangus V, 63.
pañjang V, 147.
pañjaya-jaya, zie jaya.
paṇṭa, apaṇṭa-paṇṭa V, 57.
pantĕnbaya V, 27; VII, 30 (zie Aant.).
panujume, zie tuju.
panumpukan, zie tumpuk.
panusupan, zie susup.
panutuban, zie tutub.
papacuhan, zie pacuh.
papangkas, zie pangkas.
paradene II, 33.
parah II, 27; III, 41; V, 6.
para poco, zie poco.
paresi VII, 81 (s.v.e. schild).
parobaya VII, 55.
pasangtabe, zie sangtabe.
pasasadu, zie sadu.
pasasambat, zie sambat.
pasatya, zie satya.
pasĕlĕwĕg VII, 46 (zie crit. app.).
pasupati VII, 52.
pataka IV, 7.
patangi, zie tangi.
pati, pateni VII, 15.
patibrata V, 83.

patrĕm, apatrĕm VI, 37.
payang, amayang V, 48, 49 s.v.e. kano.
payung, ḍaut payung III, 46; ḍawut payung VII, 36.
pĕcak, paměcakan VI, 1 (zie Aant.).
pĕḍĕm, mĕḍĕm V, 131.
pĕjĕk, amějĕk V, 61.
pĕpĕk (cf. pukpuk, zie G.R. s.v. puk), pinĕpĕk V, 12.
pĕṭing, (naam van een wapen?) amĕṭing VII, 19, 45, 49, 51.
petrabawana V, 129.
pinababalenan, zie bali (II).
pinakabatur, zie batur.
pinangununsakĕn, zie unus.
pinasahakĕn, zie asah.
piṇḍa VII, 58.
piněpĕk, zie pĕpĕk.
pinidosa, zie dosa.
pinrĕjo, zie prĕjo.
pinuguta, zie pugut.
pinulen, zie pule.
pitambuh, zie tambuh.
pitambuhana, zie tambuh.
pitĕmonana, zie tĕmu.
pitĕrbawana III, 24.
poco, para poco VII, 19, 45 (variant p° poñco).
polang I, 34.
poṇṭang (n.v.e. wapen), amoṇṭang VII, 48, 52.
pracanda, ngong-pracanda V, 178.
pradadi, amradadi VII, 56 (zie Aant.).
pradaya (Sk. pradāya?), V, 147, geschenk, gave.
pradesa I, 3.
prakĕmpa V, 156.
pramadame IV, 7.
pranagata VII, 23.
prapañca V, 138.
pratapa VII, 54.
prâtma V, 164.
prayanada (?) V, 47.
prĕjo, pinrĕjo VII, 26.
pringkiting, apringkitingan V, 110.
priyaka, naam van een bloem, I, 62.
priyatin VII, 22; kapriyatinan VII, 11.
pugut, kapugutan VII, *V*; pinuguta* VII, *II.*
pule, pinulen I, 55.
pululu, mululu V, 131.
pulung? amulung VII, 19.
pungkur, (a)pungkur wĕḍus III, 47.
pupu (I), amupu V, 16; pupunĕn V, 71.
pupu (II), jějĕk-pupu V, 98 (zie K.B. W. s.v. pupu).
pupunĕn, zie pupu (I).
pupus, pupusĕn V, 95.
puputih, zie putih.
puputran, zie putra.
puputut, zie puṭut.
purundung ?, murundung VII, 19, 45.
purwaka, makapurwaka VII, 35.
pustaka V, 55, n.v.e. schelpdier.
putĕr, putĕran VII, 44 (n.v.e. wapen?).
putih, puputih V, 51, n.v.e. zeevisch.
putra, puputran III, 24.
puṭut, puputut I, 1; VII, 19, 33, 44, 49.
puwĕk, (a)puwĕk III, 48.
ragasangsaya V, 85.
ragi, raragi V, 163.
ragrag, ragragan V, 4.
rajakarya VII, 61.
raja-manggala, zie manggala.
raja-panulah IV, 3.
rambe, rumambe VII, 16.
rambi, rambi-rambi V, 140.
ranggon I, 12.
rangin, angrarangin VII, 38.
rangkul, asilih-arangkul, zie silih.
rangsuk, sun-rinangsuk VI, 16.
rapuh V, 95.
raragi, zie ragi.
rasaya (Sk. āçraya), mrasaya V, 146.
reges, waduri reges V, 132 (een helleboom).
rĕmbun VII, 81.
rimpus, rinimpus III, 52.
ringanti, zie anti.
ringgit V, 169; angringgit V, 177.
ringong-iras, zie iras.
ringutus, zie utus.
rinimpus, zie rimpus.
ripta, rinipta I, 1.
riyut (= riwut = ribut) V, 155.
robaya VII, 54.
rowang, kapirowang V, 7 (zie Aant.).
rum, angrumngrum VII, 77.
rumambe, zie rambe.
rungu, rungun V, 182.
sabda, sabda bayu iḍĕp V, 106.
sabuk, sabuk cĕpuk I, 48i; II, 21.
sada (I) III, 20; V, 152 (= rada).
sada (II) (Sk. sadā) V, 179.
sadening, zie de.
sadi (= krama v. sada = rada), sady

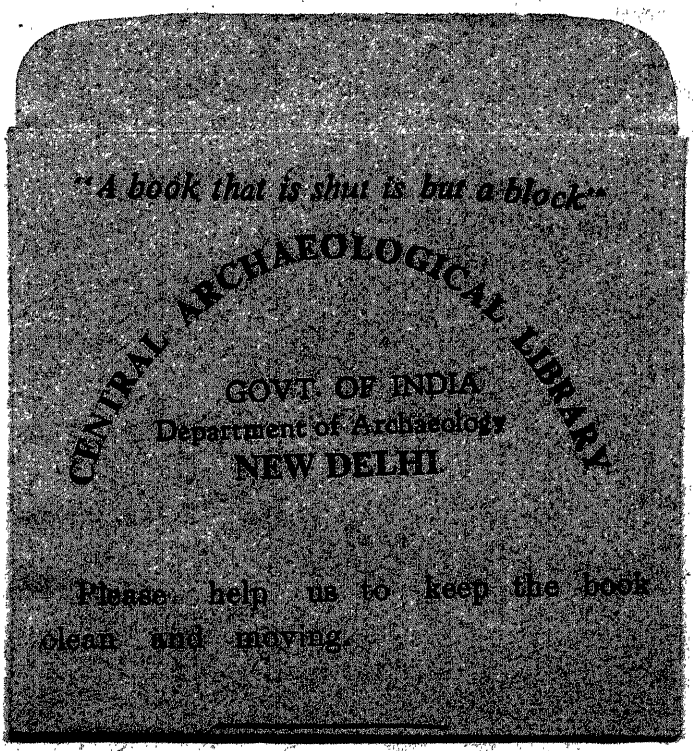
I, 54; V, 70.
sadu, apisadu III, 1; pasasadunta VII, 13.
sady, zie sadi.
saing, asaingan V, 83.
sait V, 137.
sajati, zie jati.
sajuru, zie juru.
sakaṭa (Sk. çakhaṭa) VII, 36, 51.
salang IV, 6.
saling, saling-jawil II, e.
salung?, añalung V, 93.
samadaya VII, 60.
samapta, samaptaa V, d.
sambat, pasasambat III, 51.
sambrama, sumambrama III, 34.
sampan V, 48, s.v.e. kano.
sandi (?) VII, 46 (zie Aant.).
sanggani I, 9, 11; asanggani I, 9, 11; V, c.
sanggarma (zie K.B.W. sanggrama) I, 16; sanggarmanĕn IV, 12; sinanggarma I, 22, 65; V, 31.
sanggrama, ananggrama V, 92.
sangka (Sk. çaṅkha) VII, 45.
sangketa (Sk. saṃketa) VII, 15.
sangku V, 80.
sangkur (= sangkuh) VII, 52.
sangtabe, apasangtabe I, 37; pasangtabe V, 179; sangtabea IV, 3.
santun (I), mantun I, 12; V, 57 (= sumantun).
santun (II), asantun V, 69.
sapa, anapa I, 30; V, 67; anapaa I, 27; napa V, 70; sira-sapa-sapa V, 182; sun-sapa I, 26.
sapaju, zie paju.
sarasoti I, 47.
sarba V, 124.
sari, den-sareni VII, 41.
sarik V, 171, 179.
sasana (Sk. çāsana) III, 43, 44.
sasayut, zie sayut.
sasih V, 3.
sat, atinggal tatawon asat I, 43 (zie Aant.).
satya, kumasatya III, 4; pasatya III, 7 (zie crit. app.).
sawung VII, 2; anawung I, 25; sinawung V, 11*.
sawunggari, zie wunggari.
saya VII, 53 (= sahaya)
sayaka III, 40.
sayan II, 36.
sayut, sasayut I, 39.
sebĕt, aneběti V, 18; sinebĕt V, 156.
sĕgu, asĕrĕguan V, 46.
sĕling, sĕling-kayuh III, 46.
sĕmut V, 127; sĕmut sarambah tĕṇḍase (een hellebeest) V, 124 (zie crit. app.).
sĕnggah VII, 1.
sĕpĕr, sumĕpĕr III, 2.
sia (= sira) V, 33.
sida, sidakĕna VII, 6.
siga, sigakĕna VII, 5.
sih (I), silih-sih V, 13.
sih (II) (= si) V, 33a.
sikara V, 186.
sikut V, 94; asisikutan V, 58.
sila (= N.J. sela) I, 15.
silakrama, nilakrama V, 15.
silih, asilih-arangkul V, 62; silih-sih V, 13.
siluk (= bocht, kromming), siluk-siluk = in bochten (vert. met „allerlei zijwegen inslaan") I, 6.
simpang, kasimpang VII, 38.
simpĕn V, 95.
sinahasat? VII, 79.
sinanggarma, zie sanggarma.
sinawung, zie sawung.
sinebět, zie sebĕt.
siṇḍen V, 48.
sinrut, zie srut.
sinuji, zie suji.
sira-sapa-sapa, zie sapa.
sirit, sumirit I, 57.
sisi, masisi VI, 46.
slĕp, sumlĕp VII, 68 (cf. slap K.B.W.).
smara (Sk. samara), asmara VII, 39.
solobong VII, 47.
somah, asomahan V, 28.
sona-yaksa V, 123, 125, 126 (een hellebeest).
sora V, 99.
sowan V, 66, 68 (riviermonding).
sridanta, anridanta V, 174.
srut, sinrut V, 62.
sub, kasub V, 144.
sugĕm I, 10, s.v.e. duif.
suji, sinuji VII, 24.
sukĕrta VI, 46; VII, 10, 17; anukĕrtani V, 125 (zie Dr. Prijohoetomo „Nawaruci", Woordenlijst).
suksma, anuksma II, 30; VII, 38.
sumambrama, zie sambrama.

sunĕpĕr, zie sĕpĕr.
sunirit, zie sirit.
sunlĕp, zie slĕp.
sun-cadane, zie cada.
suṇḍul, añuṇḍul VII, 72.
sungkul, asusungkul VII, 46.
sungsut, asungsut I, 26.
sun-ingutus, zie utus.
sun-labĕt, zie labĕt.
sun-lukate, zie lukat.
sun-rinangsuk, zie rangsuk.
sun-sapa, zie sapa.
sun-tatakonana, zie takon.
sun-wastune, zie wastu.
suramarata III, 44 (zie Aant.).
surud, añurud I, 48.
susup, panusupan VII, 18.
sutra, añutra VII, 46, 80.
sutsut, den-sutsutin V, 104.
syungkang, syungkang-wewe V, 99, n.v.e. vogel.
tabĕh, tabĕ-tabĕhanya VII, 85.
tabla VII, *III.*
tagu, tatagon V, 5.
takon, sun-tatakonana VI, 9.
talampak, makatalampakan VII, 9, 15.
talandang, (a)talandang V, 53.
talĕn, talĕnan V, 163.
taluktak I, 11, 58.
taluruk, kataluruk VII, *VI.*
tambara V, 85; atambara I, 40.
tambilung V, 163.
tambuh, apitambuh VII, 13; pitambuh VII, 62; pitambuhana V, 182.
tami, tatami I, 48b.
tampak, nampak jangkung V, 5.
tamu, atamuan I, 20; tatamu I, 21, 27, 45; tatamuan I, 24.
tangan, tatangan V, 98, 186 (s.v.e. spook).
tangi, patangi V, 88.
tan pacantri, zie cantri.
tan pawrĕde, zie wrĕde.
tata, atatan-tatan VII, 43.
tatagon, zie tagu.
tatami, zie tami.
tatamu, zie tamu.
tatamuan, zie tamu.
tatangan, zie tangan.
tawon, atinggal tatawon asat I, 43 (zie Aant.); kĕṇḍal tawon II, 38.
tayung, tumayung V, 56.
tĕbah, tinĕba-tĕbah VII, 80, 82.
tĕbus (I), kinatĕbusan VI, 25.
tĕbus (II), tĕtĕbusan VII, 83.
tejomaya IV, 11.
tĕkĕk, tĕtĕkĕk V, 92, n.v.e. nachtvogel.
tĕlas, VI, 24.
tĕluh V, 171, 179a; anĕluh V, 132.
tĕmbung, atĕmbung V, 58.
tĕmu, pitĕmonana I, 29.
tĕṇḍas-balaka, zie balaka.
têngsun, zie ingsun.
tepa(h), anepa(h)? V, 58 (zie Aant.).
tĕpĕk, kĕtĕpĕk VII, 48.
tĕtĕbusan, zie tĕbus (II).
tĕtĕkĕk, zie tĕkĕk.
tĕwĕk VII, 81.
tigayasaluk (?) VII, 44.
tiksna V, 63.
timbal, tinimbal V, 135.
tinda (Sk. ninda), tininda VI, 37.
tinĕba-tĕbah, zie tĕbah.
tinil V, 54, n.v.e. strandvogel.
tinimbal zie timbal.
tininda, zie tinda.
tipi (?), anipi VII, 47 (zie crit. app.).
tirah (Sk. tīra) I, 13.
tirta, among tirta VII, 35.
tirtângga V, 165.
tisaya, zie atisaya.
tiwa, niniwa I, 40.
tiyang, atiyang III, 40 (zie Aant.); atiyanga I, 44.
trisula VII, 52.
tucapĕn, zie ucap.
tuhu, katuwon III, 17; V, 86, 158; katuwone I, 24; V, 44, 86; VI, 21; katwan (?) I, 52.
tuju V, 171, 179; katuju V 74; panujone VI, 1.
tulah V, 171, 179; raja-tulah IV, 3; V, 170, 179; tulah manuh IV, 1.
tulah manuh, zie tulah en manuh.
tumayung, zie tayung.
tumpu, anumponi III, 47.
tumpuk ?, panumpukan V 90 (zie crit. app.).
tuṇḍa VII, 43.
tunggang, tunggang gunung II, 1; V, 188.
tunu ?, kununu V, 157.
turangga, anurangga VII, 46.
turida V, 94; turidan V, 29.
tutub, panutubane VII, 42.
tutug, tutug kulon (?) I, 47; II, 28 (zie Aant. en crit. app.).
ubis, kobis V, 179.

ubon, angubon VII, 16; angubona III, 20; angubon-ubon VII, 7; pangubonan V, 59.
ucap, kocapan II, 10; tucapĕn VII, 53.
udoda, angudoda V, 56.
uḍung (= N.J. uṇdung), uḍungan V, 128 (zie crit. app.).
ujiwat, (a)ngujiwat II, 10.
ujur, kojur III, 11.
ulap, awulap-ulap III, 30.
ular, amular III, 48.
uli V, 149.
ulih, muliha VI, 16 (bis); pamulih V, 87, 181.
ulung V, 125, 127 (een hellebeest).
ulur, nguluran VII, 48 (zie Aant.).
uñcal IV, 11.
unuh, den-unuh V, 133.
unus, pinangunusakĕn V, 101.
upadarwa V, 179b.
upadrawa II, 26; III, 37.
upata, ngong-upatani II, 27.
upeksa, upeksanĕn* I, 29 (zie crit. app.).
usada, angusada I, 31; II, f.
utus, ringutus II, f; sun-ingutus II, 12.
uwa, uwakĕna I, 48c.
waca, (a)ngwaca II, 27.
wado-kala V, 98; VI, 40, 41.
wadon, wawadon VI, 27.
wadul, ingsun-wawadulane III, 16; winadulan V, 143, 161; VI, 19, 42; VII, 14, 25; winawadul-wadulan VI, 38.
waduri V, 134 (een boom in de hel); waduri reges V, 132 (idem).
walæng, den-walang-walang V, 138.
walatung, winalatung III, 52*; V, 132.
waluh V, 135.
wangkal, kawangkalan VI, 3.
wangwang, awangwang V, 4.
wano, wano-wano I, 23.
warah, awarah jati VI, 12; VII, 6; warah jatenana VI, 14.
wasi, wawasi VII, 44.
waspade (metri causa voor waspada) V, 144.
wastu V, 164 bis, 170, 171, 173 bis; VI, 28, 42; den-wastu VI, 17; ngong-wastune V, 186; pamastu VII, 40; sun-wastune V, 171, 177, 180; winaston VI, 27; winastu VI, 27.
wasuh, angwasuh V, 108.
watang, amatang V, 45.
wawadon, zie wadon.
wawar, amawar V, 64.
wawasi, zie wasi.
wayah III, 42; V, 84.
wayang, angwayang V, 68.
wayu, V, 135.
wĕdi, kawĕdi V, 33a.
wĕdiyan V, 155, 156 (zie K.B.W. s.v. wĕdihan).
*wĕḍung** V, 163.
wĕḍus, (a)pungkur wĕḍus III, 47.
wĕgig, wĕwĕgig VII, 47 bis.
wĕgung V, 22.
weh, hyang awewehan V, 91; wewehan III, 55; V, 180.
wĕnga, amĕngani III, 20; kawĕngan VII, *IV*.
wĕngis, kawĕngisan VII, 24.
wĕwĕgig, zie wĕgig.
wewehan, zie weh.
wicara, micara I, 2.
wigsamurut (?) II, 29.
wijah, amij'-ĕng (amijah + ing) I, 10.
wijaya VII, 52, n.v.e. wapen.
wikalpa V, 187.
wikĕl (= ikĕl cf. ukĕl) VII, 51.
wiksa (Sk. wīkṣā) II, 38.
wil VII, 40, een spook, een daemon.
winawadul-wadulan, zie wadul.
winalatung, zie walatung.
winaston, zie wastu.
winastu, zie wastu.
winawadulan, zie wadul.
wini I, 9.
wirage, kawiragen I, 51; II, 10; III, 118.
wirang, kawirang III, 17 (zie Aant.).
wiru, den-pamimirwengkĕn I, 60 (zie Aant.).
wisaya V, 133, 139; kala wisaya (?) I, 52; V, 132.
wisṭi, awisṭi I, 42.
wiwara, awiwara V, 43.
wewe, syungkang-wewe V, 99, n.v.e. vogel.
wontĕn (als hulppraedicaatswoord) VII, 15.
woya = oya, I, 13.
wrĕde, tan pawrĕde V, 139.
wuda, awuwuda II, 18 (zie crit. app.).
wuluh, amuluhi III, 21.
wuñcal, awuñcal-wuñcal III, 30.
wunggari, sawunggari III, 18.
yamaba[illegible] V, 123.
yo[illegible] V, 160, 168.

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY New Delhi.

"A book that is shut is but a block"
CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI
Please help us to keep the book clean and moving.